

კარლო გუაჩიძე

მცენარეთა ღაცვის
ხალხური საშუალებები

საქართველოს საპატრიარქოს გამომცემლობა
თბილისი 2001

დაიბეჭდა

სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქის, უწმიდესისა
და უნეტარესის **ილია II** ღოცვა-კურთხევით

საქართველოს სახელმწიფო აგრარული უნივერსიტეტის აგრო-
ნომიული ფაკულტეტის სამეცნიერო საბჭოს რეკომენდაციით

რედაქტორები: ბოლნისისა და ღმანისის მთავარეპისკოპოსი
თადეოზი (იორამაშვილი)

გ. გეგენავა, სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა დოქ-
ტორი, პროფესორი, სოფლის მეურნეობის მეცნიერე-
ბათა აკადემიის აკადემიკოსი

გ. კოპლატაძე, ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდი-
დატი, დოცენტი

რ. ბურჭულაძე

რეცენზენტები: ნ. ცინცაძე, ბიოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფესორი

შ. ხიდაშელი, სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა
კანდიდატი, პროფესორი, ეკოლოგიურ მეცნიერებათა
აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი

მხატვარი: ტ. გარიშვილი

უას 632.93

ვუძღვნი პროფესორ ს. ქარუმიძის ხსოვნას

წიგნში მოცემულია მოკლე ცნობები მცენარეული 'შხამებისა და 'შხამიანი მცენარეების გამოყენების შესახებ; განხილულია მცენარეთა დაცვაში გამოყენებული ხალხური მცენარეული საშუალებები, ბრძოლის ხალხური მექანიკური, ფიზიკური ღონისძიებები, ლოცვები, ხალხური წესჩვეულებები და სხვა საშუალებები, რომელთა უმრავლესობაც დღესაც არ კარგავს თავის მნიშვნელობას.

წიგნში აგრეთვე განხილულია ქართული ხალხური სიტყვიერების ნიმუშებში (ხალხურ შელოცვებში, ანდაზებში, გამოცანებში, 'სრომისადმი მიძღვნილ თუ სხვა სპეციფიკურ ლექსებში და ქართულ ხალხურ ზღაპრებში), ქართულ იკონოგრაფიაში ამა თუ იმ ფორმით ნახმარი მცენარეთა მავნე ორგანიზმები, დაცვის ხალხური საშუალებები.

წიგნი დასმარებას გაუწევს სასოფლო-სამეურნეო უმაღლესი სასწავლებლების შესაბამისი პროფილის სტუდენტებს, სოფლის მეურნეობის სპეციალისტებს, ფერმერული, გლეხური მეურნეობის მუშაკებსა და საერთოდ, ამ საკითხებით დაინტერესებულ მკითხველთა ფართო წრეს.

შესავალი

მცენარეთა მავნე ორგანიზმებს-მავნებლებს, მცენარეთა ავადმყოფობებს, სარეველა მცენარეებს ადამიანი ძველთაგანვე აქცევდა ყურადღებას. მაგრამ ასე გამოვეყოფილი ტერმინოლოგიით არ ხდებოდა მათი აღნიშვნა. უფრო ხშირად, ყველა ამ ორგანიზმს ერთ ტერმინში – „მავნებელში“ აერთიანებდნენ (ამ ორგანიზმების მცენარეზე მოქმედება ხომ მათ მავნეობაში გამოისატება) ან კიდევ, ცალკეულ მავნე ორგანიზმს (ჭია-ღუა, მატლი, ბალახბუ-ლახი ან ავადმყოფობის პირდაპირ სახელწოდებას) ასახელებდნენ. ამასთან ადამიანისათვის ცნობილი იყო მავნეობის ის სახე, რასაც ისინი კულტივირებულ მცენარეებს აყენებდნენ. ამის შე-სახებ ცნობებს ჯერ კიდევ ჩვენს წელთაღრიცხვამდე არსებულ ჩანაწერებში ვხვდებით. ასე რომ, მცენარეთა დაცვა მიწათმოქმედებისაგან განუყოფელია და ჩართული იმ საქმიანობათა ჯაჭვში, რომელიც სასოფლო-სამეურნეო მცენარეების მოვლა-მოყვანას ემსახურება.

ადამიანმა მცენარეთა მავნე ორგანიზმებს ნიადაგში პირველი კვალის გავლების, მასში თესლის ჩათესვის ან მცენარის დარგვისთანავე მიაქცია ყურადღება და აღბათ, მათ წინააღმდეგ ბრძოლის საშუალებებს დაიწყო ძიება, რომელიც, რა თქმა უნდა, თავდაპირველად პრიმიტიული იყო. ამას ადასტურებს ხაღინში ჯერ კიდევ შემორჩენილი წეს-ჩვეულებები და ბრძოლის საშუალებები. ბევრი მათგანი ძველ ხალხურ გამონათქვამებში, ლექსსა თუ ხალხური სიტყვიერების სხვა ჟანრშია შემონახული, რასაც მოძიება-გამოვლინება და თანამედროვე ბრძოლის საშუალებებისადმი მისადაგებისა და გამოყენებისათვის შესაფერისი გაანალიზება სჭირდება.

ვითვალისწინებთ რა ზემოთ აღნიშნულს, მისნად დავისახეთ ჩვენთვის ხელმისაწვდომი ლიტერატურული წყაროების დამუშავება და მათში იმ ელემენტების ძიება, რომლებიც მცენარეთა დაცვასთანაა დაკავშირებული (ამასთან შევეცადეთ შესაძლებლობის ფარგლებში გამოგვეკვლინა ჯერ კიდევ შემორჩენილი ბრძოლის ხალხური საშუალებები). ამ მხრივ ყურადღება მივაქციეთ ლოცვებს, ხალხური სიტყვიერების ისეთ სახეებს, როგორიცაა შელოცვები, ანდასები, გამოცანები, წესჩვეულებები, სხვა-

დასხვა ქანრის ხალხური ლექსები, რომლებშიც ამა თუ იმ ფორმითაა ასახული მცენარეთა მავნე ორგანიზმები და მათ წინააღმდეგ გამოყენებული ბრძოლის ღონისძიებები და საშუალებები.

ქურადღება მივაქციეთ ჩვენში და სხვა რეგიონებში გავრცელებულ შხამიან მცენარეებს როგორც მცენარეთა დაცვის ხალხურ საშუალებებს. მხედველობის გარეშე არ დაგვიტოვებია მცენარეთა მავნე ორგანიზმებთან ბრძოლის მექანიკური და ფიზიკური ღონისძიებები, ისეთი საშუალებებიც კი როგორცაა კირი, სუფრის მარილი, ნაცარი, ნაქლი, ნავთი და სხვა; ერთი სიტყვით, რის მოძიებაც კი შეეძლოთ.

ნაშრომის ფორმირებისას ვიხელმძღვანელოთ სხვადასხვა წყაროთი, რომლებიც საქართველოს საპატრიარქოს ბიბლიოთეკის, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის შოთა რუსთაველის სახელობის ლიტერატურის ინსტიტუტის ფოლკლორის არქივში და კორნელი კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში დაცულ ხელნაწერებშია შემონახული. დახმარებისა და კონსულტაციებისათვის მადლობას მოვახსენებ შოთა რუსთაველის სახელობის ლიტერატურის ინსტიტუტის ფოლკლორის არქივის თანამშრომლებს, არქივის ხელმძღვანელს ელგუჯა დაღუნაშვილს, კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტის თანამშრომელს, ქეთი ასათიანს, საქართველოს საპატრიარქოს ბიბლიოთეკის თანამშრომლებს თამარ გერმანიშვილს, ნინო ტაბატაძეს, თინა ყანდარელს.

ნაშრომში გამოვიყენე ხალხში გავრცელებული ცნობები მცენარეთა დაცვაში ხალხური საშუალებების გამოყენების შესახებ, ინფორმაციის მოწოდებისათვის მადლობას მოვახსენებ საქართველოს სახელმწიფო აგრორული უნივერსიტეტის პროფესორს ი. საათაშვილს, სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა კანდიდატს მ. ბერუაშვილს, სტუდენტებს: თ. ტაბატაძეს, მ. მერაბიშვილს, მ. გიორგაშვილს, ხ. გელაშვილს, ლ. კვინიხიძეს. მ. საბანაძეს, გ. კეტელაძეს, გ. ბარბაქაძეს, გ. ბურდელს, მ. ფაჯიშვილს, რ. ქვათაძეს, ო. ამბროლაძეს, გ. ღორჯოშელიძეს, რომელთა მიერ მოწოდებული საინტერესო მასალები სათანადოდ იქნა ასახული აღნიშნულ ნაშრომში.

უფიქრობ, ჩვენს მიერ წარმოდგენილი ნაშრომი მცირე წვლილს შეიტანს საქართველოში მცენარეთა დაცვის ხალხური საშუალებე-

ბების შესწავლასა და პრაქტიკაში გამოყენების საქმეში.

ბუნებრივია, წინამდებარე ნაშრომში ბევრმა საკითხმა სხვადასხვა მიზეზის გამო ვერ პოვა ასახვა, თანაც რამდენადაც იგი ასეთი სახის ნაშრომის გამოცემის პირველი ცდაა, არც სხვა ნაულოვანებებისაგან იქნება დასლვეული. საქმიან შენიშვნებს ავტორი მაღლობით მიიღებს და გაითვალისწინებს შემდეგი გამოცემისათვის.

თავი I. მცენარეთა გავრცელების წინააღმდეგ გამოყენებული ღონისძიებები

სასოფლო-სამეურნეო კულტურების მოვლა-მოყვანის პირობების გაუმჯობესებისა და მოსავლიანობის გაზრდის მიზნით მიწათმოქმედნი დასაბამიდანვე სხვადასხვა ღონისძიებების გამოყენებას მიმართავდნენ. გლეხი ხვნის, თესვის თუ სხვა სასოფლო-სამეურნეო სამუშაოების შესრულებისას პირჯვარს გადაიწერდა და 'მესაბამის ღოცვას, ღმერთისადმი ვეძრებას წარმოუქვამდა, რაც ჩვენამდე მოღწეული ხელნაწერებისა თუ ხალხური ზეპირსიტყვიერების ნიმუშებით დასტურდება (ახალოგიურ ფაქტებს სოფელში მეც 'შეგზვდრივარ, თუმცა მაშინ გლეხი ამას მორიდებით, მაღრულად, სხვების 'მეუქმნევლად, 'შიძით ასრულებდა).

ღოცვა ღვთისადმი თხოვნით, მადლობით და დიდებით მიმართავდა. ღოცვაში ვთხოვთ ღმერთს, რაც გვეჭირვება, მადლობას ვწირავთ მოწყალებისათვის და ვადიდებთ მის უხედახობას. ღოცვით მივმართავთ აგრეთვე ყოვლად წმიდა ღვთისმშობელს, წმიდა ანგელოზებს და წმინდანებს, რომელთაც ღვთის წინაშე 'მეუძლიათ 'შუამდგომლობა ჩვენთვის, ცოდვილიათვის. ხატების წინაშე ღოცვისას ხეს და საღებავს წამადს კი არ ვევედრებით. არამედ იმათ, ვინც ხატებზეა გამოსახული - წმინდანებს. არსებობს ღოცვანი, რომელიც უნდა ადავლინოს მხოლოდ ღვთის მსახურმა და ღოცვანი, რომლის ადავლებსა ძალუქს საერო პიროვნებასაც; მკითხველიც ალბათ ამის მიხედვით განასხვავებს ჩვენს მიერ აქ წარმოდგენილ ღოცვებს.

ღოცვანი თავისი დანიშნულების მიხედვით მრავალფეროვანია, ჩვენი ყოფის თითქმის ყველა წვრილმანს ეხება, ამ მხრივ საინტერესოა ღოცვანი ბავშვების, ოჯახური ბედნიერების, ქორწინების, საყოფაცხოვრებო, სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების, ავადმყოფობების, ომის, თავდასხმის, სტიქიური უბედურებების თავიდან აცილების და სხვ. თითქმის ყველა სასოფლო-სამეურნეო სამუშაოსათვის მისთვის დამახასიათებელი ღოცვა გამოყენებული. ჩვენთვის ხელმისაწვდომ ლიტერატურაში მოვიძიეთ ღოცვანი მიწის (ნიადაგის) ნაყოფიერების, თესვის წინ და მკის, თესლის, ყანის-ჯეჯილის, თიბვის დრის, კალოზე, ბისტნეულის დარგვის, კიტრის მოსავლის, ვაზის, ხესილის, სელის მფარველობის

და სხვა. ამ ღოცვანში მათი სპეციფიურობიდან გამომდინარე, ღმერთს შესთხოვენ, რათა ყანა-ჯეჯილი დაცულ იქნას მავნებლებისგან, ბუჩებისაგან, ჟანგასაგან, ვენახი კი „სილული და უხილავი მტრებისაგან“ (აქ ყოველი მავნებელ-ავადმოყოფებია ნაგულისხმევი - კ.ბ.). ცალკე გამოვყავით ღოცვანი, რომლებიც მავნე ორგანიზმებისაგან მცენარეთა დაცვისათვის აღევლინება.

სშირად მცენარეთა მავნე ორგანიზმებთან ბრძოლა საერთო-სახალხო მნიშვნელობას იძენდა, მოსახლეობა მსხვერპლად სწირავდა შესაწირს და ამით ცდილობდნენ გამოესყიდათ ღვთის წინაშე ჩადენილი ცოდვები და თავიდან აეცილებინათ მავნებლების შემოსევის მოსალოდნელი საშიშროება. საერო სასოციალიზაციო-რიობასთან ერთად ეკლესიის მსახურნიც თავიანთი ღოცვებით მონაწილეობდნენ ამ ღონისძიებაში, ისდიდნენ პარაკლისებს და სხვ. კალიების შემოსევის თავიდან აცილების მიზნით 1847 წელს, თბილისში, სიონის ტაძარში, საქართველოს ექსარხოსმა ღოცვა აღავლინა; ღოცვები თითქმის ყველა ეკლესიაში აღევლინა (ადვილი შესაძლებელია ამ დროს გამოყენებული იყო წმიდა მოწამე ტრიფონის ღოცვები).

რაც შეეხება სოფლის მეურნეობაში სამუშაოს დაწყებისას და შესრულებისას ღოცვას, ჩვენი აზრით, დადგა დრო, რომ მან თავისი ადგილი დაიბრუნოს და ყოველი სამუშაოს შესრულებისას შესაბამისი ღოცვა აღევლინოს, ალბათ ამ წესის უზღუდებელყოფა არის მიზეზი თავსდატესილი სტიქიური უბედურებებისა. ამიტომ, კვლავ ვიმეორებ, საჭირო არის შესასრულებელი სამუშაოებისას ღოცვა ჩაერთოს საერთო ღონისძიებათა სისტემაში, ამის გამო გადავწყვიტეთ მცენარეთა დაცვის მიზნით გათვალისწინებული ზოგიერთი ღოცვა შეგვეტანა წინამდებარე ნაშრომში.

1.1 ღვთისმშობლის ხატი «გამომხსნელი»

ღვთისმშობლის სასწაულთმოქმედ ხატებს ხშირად მიმართავენ სხვადასხვა განსაცდელისაგან თავის დახსნის მიზნით, ღვთისმშობელიც თხოვნა-ვედრებას გულმოწყალებს ასრულებს. ადამიანები ხშირად სასოფლო-სამეურნეო სამუშაოების შესრულების დროსაც ევედრებიან - „პურეულთა უხვად მომნიჭებელს“ - პურეულთა სიუხვისათვის, „ტოლგისას“ - წვიმის მოყვანისათვის და სხვ.

ყოველდღშიდა ღვთისმშობლის სასწაულთმოქმედად შერაცხულ ხატებს შორის არის ხატი ღვთისმშობლისა „გამომხსნელი“. რომელსაც ადამიანების განსაცდელისაგან დახსნისა და მათე მწერებისაგან მტენარეების დაკვისათვის ევედრებიან.

ღვთისმშობლის სასწაულთმოქმედი ხატი „გამომხსნელი“ ათონზე სკეპსმონასტონ მარტიანისეს ჰქონდა. 1841 წლის დასაწყისში მამა მარტიანისემ სპარტის ეპარქიაში ყოფნისას შეიტყო, რომ მინდვრებსა და ტყეს კალია შემოესია და ჩათესებს ანადგურებდა; ხალხი ცდილობდა მწერების შემოსევა რამენაირად აერიდებინა, მაგრამ ყოველგვარი გარჯა ამოი იყო. კალია კიდევ უფრო გამრავლდა, როცა მინდვრებში პარაქლისის გალობით ლიტანიის შესრულება დაიწყეს, ამან კალია თითქოს გაამწარა და ადამიანებს პირდაპირ თვალებზე აფრინდებოდა. შეწუხებული ხალხი სახლებში იმალებოდა. როცა ამის შესახებ მამა იუსტინიანემ შეიტყო, მეტად დაამწუხრა ხალხის უბედურებამ და ყველას მოუწოდა, შემწყობისათვის ცისა და მიწის დედოფლისათვის მიემართათ, არწმუნებდა, რომ ის აუცილებლად მოხედავდა მათ მორჩილებასა და გაძლიერებულ ღოცვას. მას 5000-ზე მეტი ადამიანი გაჰყვა, ღვთისმშობლის ხატი მინდორში გამოიტანეს და ბერებთან ერთად ღოცვა დაიწყეს. დედა-ღვთისამ შეისმინა ხალხის ევედრება და გასაოცარი სასწაული აჩვენა: კალია უცებ აიშალა და ისეთი სისწრაფით გაფრინდა, რომ მისმა სისშირემ მზის შუქი დააბნელა.

მოყოლოდნელად შოშიის მსგავსი ჩიტები გამოჩნდნენ და კალის განდევნა მათ დაასრულეს.

„გამომხსნელის“ ხატი მრავალ საოცარ სასწაულს აღასრულებდა.

გარდაცვლილი არქიმანდრიტის შავარის ანდერძის მიხედვით, რომელიც ათონზე წმიდა პანტელეიმონის რუსული მონასტრის მამა და წინამძღვარი იყო, ხატი „გამომხსნელი“ 1889 წლის 20 ივნისს გადაეცა ახალი ათონის სვიმონ კანანელის სახელობის მონასტერს საქართველოში კურთხევისა და ძმური სიყვარულის ნიშნად.

ათონიდან ჩამობრძანებული ღვთისმშობლის ხატის „გამომხსნელის“ დღესასწაული დადგენილია 17 ოქტომბერს.

იკონი 11

სხევაშიც კი მხაიობი. ნათელმოსილი ხატი შენი გამომხსნელად სახელდებული გამოგვიბრწყინე ჩვენ სოფელთა წყევლადში ჩათვალეთა და გვასწენ ტაღობა: გინაროდენ, სიყმილსაგან ჩვენო გამომხსნელო: გინაროდენ, მტენებელ არსთა (მწერთა) მტენარეულ სამყაროსაგან განმდევნალო. გინაროდენ, ნათესებისა და ტყეების, და ყოველთა აღმოცენებულია დაღუპებისა და განადგურებისაგან მსხნელო: გინაროდენ, დაშწნაობულ მიწაში მოქმედთა ნუგეშისცემო და მათი შრომის კურთხევაო. გინაროდენ, მწუნარებისა, უბაღობათა, და დაღუპებისაგან ჩვენ, შეჭირვებულია გამომხსნელო.

ლოცვა

მოა, დედაო ღვთისსაო. შეონი და მუარეველო ჩვენო, ოდესა გვექმნით, იყენ გამომხსნელო ჩვენ: ჩამეთუ ყოველი სასოება შენზედა დამიც და ყოვლითა გველითა და ყოვლითა სულითა მოციხობთ შენ: მოწყალე და შეონ გვექმენ. შეგვიწყალე და დაგვიხსენ ჩვენ, მოგვაძეაო ყურნი შენი და შეიწირე მწუნარე და ცრემლიანი ლოცუანნი ჩვენნი და ვითარცა გნებავს. მოგვანიჭე მშვიდობა და სინარეული ჩვენ. მოეყარე-ვლოთა დაუსაბამოისა მისა შენისა და ღმრთისა ჩვენისა. ამინ.

1.2. წმიდა მოწამე ტრიფონი

1.2.1. ცნობები წმიდა მოწამე ტრიფონის მოღვაწეობის შესახებ

წმიდა მოწამე ტრიფონი (+250) დაიბადა მცირე აზიის ერთ-ერთ ოლქში, ფრიგიამში, ქალაქ აპამეის მახლობლად მდებარე სოფელ კამფსადოში. სიღარიბის გამო მას (მისი შრომები ღარიბი გლეხები იყენენ) სასკოლო განათლება არ მიუღია, პატარაობიდანვე მშობლებს ეხმარებოდა და ბავშვობის წლებს საშუალო სკოლაში ატარებდა.

სიჭაბუკის წლებშივე უფალმა თავისი რჩეულს ემშავთა განსხმისა და სხვადასხვა სწავლების კურსების მადლი უბოძა. ერთხელ მან მძვინვარე შიმშილისაგან იხსნა თავისი თანასოფლელები: წმიდა ტრიფონმა თავისი ღირსებით განდევნა მათზე მწერები და დაღუპვისაგან გადაარჩინა პურის ყანები. განსაკუთრებით კი იგი იმით განიდიდა, რომ ემშავი თვით რომის იმპერატორ გორდიანეს (238-244) ასულისგან განდევნა. იგი ყველა შეტყობილებას შეეწყო და გასამრჯელოდ მხოლოდ ერთს ითხოვდა - რწმენას იესო ქრისტეს მიმართ, ვისი მადლითა და წყალობითაც კურნავდა მათ.

როცა საიმპერატორო ტახტზე ქრისტიანთა სასტიკი მღევნელი დეკიოსი ავიდა (249-251), წმიდა ტრიფონი ფრიგიის ეპარქოსთან, აკვილინესთან შეესაშინეს - მას ბრალად სდებდნენ იმას, რომ უშიშრად ქადაგებდა ქრისტეს რწმენას და მრავალს მოაქცევდა წმიდა ნათლისღებად. იგი შეიპყრეს და დასაჯოთხად მიჰყვარეს აკვილინეს, რომლის წინაშეც მან მხნედ აღიარა თავისი სარწმუნოება. ამისათვის წმიდანს სასტიკად ტანჯეს: მას ჯოხებითაც გვემდნენ, სხეულს რყინის მახვილი კავეებით უგლეჯდნენ, წელულებსაც უწვავდნენ და ქალაქშიც დაატარებდნენ ძირზე ლურსმნებამოჭედილი ჩექმებით. წმიდა ტრიფონი მხნედ იტანდა ყველა სატანჯველს და ერთი კენესაც არ აღმოხდენია. ბოლოს მახვილით თავის მოკვეთა მიუსაჯეს. სიკვდილით დასჯის წინ წმიდა მოწამე ილოცა და მადლობა შესწირა ღმერთს იმისათვის, რომ სულის სიმტკიცე მიანიჭა ტანჯვა-წამების დროს; წმიდანმა განსაკუთრებული მადლი გამოითხოვა უფლისაგან იმათ-

ვის. ვინც მომავალში მის სახელს შექმნედ მოუხმობდა, და ვიდრე მტარვალის მახვილის აღმართავდა მოსაგლავად, წმიდა მოწამე ტრიფონმა თავისი სული ღმერთს მიაბარა. ეს მოხდა ქალაქ ნიკეაში, 250 წელს. წმიდანის სხეული ქრისტიანებმა სუდარაში გაახვიეს და უნდოდან ქალაქ ნიკეაშივე დაეკრძალათ, მაგრამ წმიდა ტრიფონი ჩვენებით გამოეცხადა მათ და უბრძანა, რომ სამშობლოში გადაესვენებინათ და სოფელ კამესადლოში მიეზარებინათ მიწისათვის, რაც მორწმუნეებმა აღასრულეს კიდევც.

შემდეგში მოწამე ტრიფონის წმიდა ნაწილები კონსტანტინეპოლში გადაასვენეს, მოგვიანებით კი რომში. წმიდა ტრიფონის ხსოვნას მთელი მართლმადიდებელი ეკლესია ძეკლთაგანვე სცემს პატივს, განსაკუთრებით კი მას რუსეთში უთაყვანებლობენ.

არსებობს გადმოცემა იმის შესახებ, რომ ივანე მრისხანეს მეფობის პერიოდში ერთ-ერთი ნადირობისას გაფრინდა მეფის საყვარელი სონღული, განრისხებულმა მეფემ ბასიერ ტრიფონ პატრიქევს უბრძანა მოეძებნა გაფრენილი სონღული, წინააღმდეგ შემთხვევაში სიკვდილით დასჯით დაემუქრა. ბასიერმა ტრიფონმა მოიარა შემოგარენი, მაგრამ უშედეგოდ. მესამე დღეს სონღულის ძეხნით დაღლილი ტრიფონი შესწერდა მოსკოვის მახლობლად (ამჟამად Мархино поле), დაღლილი დაწვა დასაძინებლად და თან თავის მფარველს წმიდა მოწამე ტრიფონს შემწეობა სთხოვა. ძილში მან ნახა თეთრი ცხენზე მჯდომი ახალგაზრდა, რომელსაც მკლავზე მეფის სონღული ეჯდა. ახალგაზრდამ უთხრა: „წაიყვანე დაკარგული ფრინველი, მეფესთან გაემართე და ნუღარაფერზე დაღონდები“. გამოღვიძებულმა ბასიერმა მართლაც დაინახა სონღული, მან მამინევე წაიყვანა იგი მეფესთან და წმიდა მოწამე ტრიფონის მიერ გაწეულ სასწაულებრივი დახმარების შესახებ მოუთხრო. რამდენიმე ხნის შემდეგ ბასიერმა ტრიფონ პატრიქევსა ამ ადგილზე სამლოცველო ააშენა, ცოტა მოგვიანებით კი, წმიდა მოწამე ტრიფონის სახელობის ეკლესია ააგო.

წმიდა მოწამე ტრიფონის ხსენების დღედ მისწეულია 14 თებერვალი (1 თებერვალი ძველი სტილით). მან აღაველინა ღირცვა მავნებლებისაგან მცენარეების დასაცავად და მცენარეები (მოსავალი) განადგურებისაგან გადაარჩინა. ვფიქრობთ, არ იქნება ურიგო თუ წმიდა მოწამე ტრიფონის ხსენების დღე 14 თებერვალი „მცენართა დაცვის“ დღედ გამოცხადდება.

1.2.2. ლოცვა წმიდისა და ღიღუგულისა, გოზაგისა ტრიფონისი მისი ყოველსავე თვისა წანისა, პენახისა, გოსტინის თუ ჭია პნაბდუს

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის კორნელი კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში დაცულ სხვა მრავალ ხელნაწერთან ერთად გავეცანით XVII-XVIII საუკუნეების ერთ-ერთ ქართულ ხელნაწერ-ლოცვას, რომელიც წმიდა მოწამე ტრიფონის მიერ აღვლენილი ყოფილა III საუკუნის პირველ ნახევარში. ეს ხელნაწერი დავით გარეჯიდან ჩამოიტანა აკადემიკოსმა ექვთიმე თაყაიშვილმა. ასევე საქართველოს საპატრიარქოს ბიბლიოთეკის თანამშრომლის ქ-ნი თამარ გერმანიშვილის ხელმწეობით გავეცანით წმიდა მოწამე ტრიფონის მიერ აღვლენილ ლოცვას, რომელიც „დიდი კურთხევანშია“ დაბეჭდილი ტექსტების შედარებისას აღმოჩნდა, რომ სხვაობა მეტად მცირეა. სრულყოფილად ლოცვა დიდი კურთხევანშია წარმოდგენილი, ამიტომ წინამდებარე ნაშრომში ამ ლოცვის ტექსტი „კურთხევანიდან“ მოგვყავს. (ლოცვა უნდა აღავლინოს ღვთის მსახურმა).

ლოცვაში წმიდა ტრიფონი აღწერს ღმრთისაგან სასჯელად მოვლენილი მავნებლების მიერ ვენახის, ყანის, ბოსტნისადმი და საერთოდ ნაყოფიერი და უნაყოფო მცენარეებისადმი მიყენებულ ზიანს და ასახელებს იმ მავნებლებს (მუხუნძველი-ფოთლის მჭამელი; მკალი, მკალია-კალია; ბუზა-ბუზი; სკანთარი-მძრომელი; ქუეწარმძრომელი-მხოხავი ქვეწარმავალი (აღბათ ნაგულისხმევია ნიადაგში მცხოვრები მავნებლები კ.ბ.); ძირისმჭამელი გესლი (აღბათ მახრა კ.ბ.), რომლებმაც გააფუჭეს, გახრწნეს, გაანადგურეს მცენარეულობა.

წესი რომელი აღესრულების ყანასა, ვენახსა და ბოსტანსა უედა: ეკეთუ ავნებდეს ფრინველნი, ოთხფეხნი, ანუ ქვემძრომნი, ანუ სხვა რაიმე მავნე, ესრეთ იქმნების რამეთუ ოდეს ლიტურგია სრულჲყოს მღვდელმან. აღანთონ კანდიელნი წმიდისა ტრიფონისა ანუ წმიდისა ევსტათისა, ანუ წმიდისა იულიანესი ლიბანისა. გინა სამთავე ერთად. მოიღოს ზეთი მღვდელმან კანდელოთა მათგან და წყალი წმიდისა განცხადებისა და ასხუროს ჯვრის სახით. ყანა იყოს, ვენახი ანუ ბოსტანი და ვსთქვათ ლოცვა ესე:

‘უჟალო ღმერთო ჩვენი, რომელმან დასაბამად ‘შექმენ ‘შენ ცანი და ქვეყანა, და ცაი ‘შეამევე ღიღთა მნათობთა მიერ, რომელიცა სჩანს ქვეყანასა ზედა, და განკვირვებულ არიან მისთვის, ‘შენ ხოლოა დაშაბდელებისა მეუფისა და ‘შემოქმედისა მიმართ. ხოლო ქვეყანა ‘შეამევე, მდელოითა, თივითა, და ფერად-ფერადითა თესლებითურთ, თესვად თვითოეულისა და ყოვლისა ყვავილისა მ’შვენიერისა და სუნელებისა კურთხევითა აწ ‘უკუე ესეცა ‘შენვე აკურთხე მეუფეო და მოხედე წმიდით სამკვიდრებელით ‘შენით ნაყოფთა ამათ ზედა და აკურთხენ ესენი და დაიცვენ ესენი ყოვლისა გესლიანისა მჭამელისაგან და გამსრწნელისა, და ყოვლისაგან მავნებელისა მოქმედისა ბოროტისა, კაცთა ბოროტთაგან, და მიეც ამას ნაყოფი კეთილი ყანასა თვისსა, აღსრულებული კურთხევითა ‘შენ მიერთა. და ყოველთა მხეცთა, და ფრინველთა, და ყოვლისა რისხვისა და სენისაგან მავნებელისა ამას ზედა მომავალისაგან განაშორე. და წარძდევნენ ყოველნი ესე მავნებელნი. რამეთუ წმიდა არს და დიდებული, ყოვლად პატიოსანი, და დიდად ‘შვენიერი სახელი ‘შენი, მამისა, და ძისა, და წმიდისა სულისა, აწ და მარადის და ‘უკუენითი ‘უკუნისამდე, ამინ. ვიყავ რა კამფსადოს დაბასა და ვიღვწიდი ღერღეტთა და ვაძოებდი, რისხვა გარდამოსდა ღვთისაგან ყოვლისა მპყრობელისა, არა ხოლო თუ მას ოდენ ადგილსა, არამედ გარემოისთაცა სოფელთა. ესე იგი არს, რისხვა ყოველსა ვენახსა, ყანასა, და ადგილსა და ბოსტანსა, და მეყვსეულად ფურცლისა და ნაყოფისა განსრწნა, და დაჭნობა და უჩინოყოფა მოიწია, ვითარ ‘უკუე ვხედავდი მე გლახაკი ტრიფონ, ეგრე განხრწნასა ნაყოფთასა, და ამის მიზეზისაგან, განლევასა კაცთასა, სრულიადსა წარწყმედასა ნაყოფთასა, ვენახთაგან და ბოსტანთა, ყანათა და მხალთა ქვეყანისათა, და ყოველთაგან ხეთა მოსასვრელსა ამას ეგევითარსა მიცემულად ვაძოებდი რა ღერღეტთა, ღმობიერ ვიქმენ და ტკივნეულ, და ვილოცე ლოცვაი ‘უფლისა მიმართ ღვთისა ჩვენისა, უჩინო ყოფად სრულიად, ყოველთა მხეცთა მავნებელთა და განმსრწნელთა, ბოსტანთა, და ყანათა, და ვენახთა, და ყოველთა ხეთა, და ყოველთა მხალთა, და უფროისლა მკვიდრთა მის დაბისათა, და ადგილთა მათ მახლობელისა მას ტბისათა, და წოდებად და ვედრებად ჩემდა მოსრულთა. და ესრეთა მოვიდრიკენ მუხლნი ჩემნი ლოცვად, და ხელნი ჩემნი ღვთისა მიმართ წყა-

ლობის მოყვარისა განვიპყრენ, რომელი იგი მარადის ისმენს
 ლოცვასა მოსავთა მისთასა. და მან თავადმან მოავლინა განმზა-
 დებულთ საშვედრებელთ თვისით ანგელოსი წარწემდად ყოვ-
 ლისავე მბრძოლისა, და ყოვლისავე ბოროტის მყოფელისა მხე-
 ცისა და ქვეწარმავალისა მავნებელისა ვენახთა, ყანათა, და ბოს-
 ტანთა მონისა ღვთისა (სახელი) ხოლო: მხეცთა მათ სახელები
 ჭეშმარიტებით უწყი ვინაცა ვსთქუა მეხუნიელი, მატლი, მტილ-
 კანტი, სკანთარი, ბუზი, ვითარ უცხო მკალი, ეპიმალი, კლილარი
 ფესგრძელი, ჭინჭველი, ღორდათვი, რიგიტი, ფვილიტი, ფსალტი,
 კაქსოკოლო, ძირისმტამელი, გესლი, ღოფათქისა, იპა, კალკრო,
 პარსკური, მუჟარი, დათვი და სხვა ყოველივე რაოდენიცა არს,
 გინა ქვეწარმავალი, გინა ფრინველი, განმრყენელი და მავნებე-
 ლი, და მაჭნობელი ნაყოფისა, ყურძნისა და სხვათა მათ მცენა-
 რეთა და მხალთასა. და არა ხოლო ესე არამედ მეცა თავადმან
 ფიცით შევკრენ ივინი, რათა არღარა შეუძლონ მისვლად ად-
 გილთა განვხალენ ივინი, ხოლო ფიცი იგი ესე არს: გაფუცებ შენ
 წმიდათა მიმართ მრავალ თვალთა ქერუბინთა და ექვს-ექვს-
 ფრთეთა სერაფიმთა, რომელნი ჰფრინვენ გარემოს საყდართა
 ღვთისათა, და ხმობენ, წმიდა-არს, წმიდა-არს, წმიდა-არს უფა-
 ლი საბაოთ, სავსე არიან ცანი და ქვეყანა დიდებითა შენითა,
 ამინ. გაფუცებ შენ წმიდათა მიმართ ანგელოსთა და მთავარ-
 ანგელოსთა, და ყოველთა ძალთა ბევრთა ბევრყულთასა, და
 ათასთა ათასთასა, რომელნიცა შიშითა მრავლითა მსდგანან წი-
 ნაშე დიდებისა უფლისასა. ნუ ავნებ ვენახსა, ნუცა ბოსტანსა,
 ნუცა სხვათა ხეთა, გინა მხალთა მონისა ამის ღვთისა (სახელი)
 არამედ წარვედით უდაბნოთა, მთათა და უნაყოფოთა ხეთა, რო-
 მელთაგან მოგმადლა თქვენ ღმერთმან დღითიდღედი საზრდელი.
 გაფუცებ შენ პატიოსანსა ხორცსა და სისხლსა ქრისტეს ჭეშმა-
 რიტისა ღვთისასა, და მაცხოვრისა ჩვენისასა, რომლისა მიერ
 მოგუეცა ჩუენ ცხოვრებაი და გამოხსნაი, და სახელისა მისისათ-
 ვის გვეგულეების სიკვდილი, ნუ ავნებთ, ნუცა ყანასა, ნუცა ვენახ-
 სა, ნუცა ბოსტანსა, ნუცა ყოველსავე ხესა ნაყოფიერსა და უნა-
 ყოფოსა, ნუცა თესლად-თესლადსა მხალსა ფურცელთაგან ვიდ-
 რე ძირამდე, რომელი გარე შემოზღუდა ადგილი ესე მონამან
 ამან ღვთისამან, უკეთუ კულავ ურჩ მექმნეთ მე, და ფიცი, რო-
 მელ გაფუცე გარდახდეთ, არა მე ურჩ-მექმნებით მდაბალსა ამას

და გლახაკსა ტრიფონს, არამედ ღმერთსა აბრაამისა, ისააკისა, და იაკობისა, მოძაგადსა განსჯად ცხოველთა და მკვდართა. რომლისათვის პირველ გარქუ, წარვედით თქვენ ველურთათა მათთა და უნაყოფოთა ხეთა და ყოველსავე უნაყოფოთა ნივთსა. ხოლო უკეთუ არა მერსდეთ, მე, ვევედრო კაცთ-მოყვარესა ღმერთსა, რათა მოავლინოს ანგელოსი იგი, რომელი არს მხეცთა ზედა, და რკინითა და ბრღენითა შეტყვნეს თქვენ და მოგსრნეს თქვენ ფუცებისა და ღოცვისა ჩვენისა შეურაცხებისა წილ გლახაკისა და მდაბლისა მონისა ღვთისა ტრიფონისა, და სირთა ფრინველთა ღოცვითა ჩემითა მოძაგადლთა შეგჭამნეს თქვენ.

მერმე გაფუცებთ თქვენ წმიდასა და დიდებულსა სახელსა, რომელი გამოიწერა კლდესა ზედა, და ვერ იტვირთა, არამედ განიბო ვითარცა ცვილი წინაშე პირსა ცეცხლისასა. ეგრეთცა თქვენ ყოველნი დაჰსდნით, მხეცნი მავნებელნი ჩვენი, ნივთთა მათგან, რომელნი პირველ გარქუ, და აღბატა უვალთა, ურწუხლთა, უნაყოფოთა განვედით, ადგილთაგან და საზღუართა მონათა ღვთისათა, რომელნი მსაღიან მე შემწედ მათდა, და ხელის აღმპყრობელად, და მსხნელად საცხოვრებელად. რათა ამასცა ზედა იდიდოს სახელი, მამისა, და ძისა და წმიდისა სულისა, აჲ და მარადის და უკუნითი უკუნისამდე ამინ. ლოცვა და ვედრება წმიდისა ტრიფონისა სრული-იქმნა ძალითა ღმერთისათა: რაპეთუ მისა შუენის დიდება და სიმტკიცე საუკუნეთა უკუნისამდე ამინ.

მეუფეო უფალო ღმერთო ჩვენო, რომელმან განაცხებისა შენისა განგებულებითა აკურთხე ბეთლემი და გეთსამანია, და პირველად სახლი იაკობისი, რომლისა კურთხევითა სახელ-ელუა, ისრაილ, და სახლიცა დავითისა აკურთხე. აკურთხე დანერგულნიცა ესე, და პყავ ესე კურთხეულ ნაყოფისა გამომღებელად მეოხებითა ყოვლად-უხრწნელისა დედოფლისა, ჩუენისა ღვთის-მშობელისა, და მარადის ქალწულისა მარიამისათა. ძლიერებითა პატრიოსნისა, და ცხოველს-ყოველისა ჯვარისათა, წმიდისა და დიდებულისა წინასწარ-მეტყველისა, წინა-მორბედისა და ნათლისმცემელისა იოანესითა, წმიდათა და დიდებულთა მოციქულთა, წმიდათა და ღუაწლისა-მძლეთა მოწამეთა; წმიდისა დიდებულისა დიდისა მოწამისა ტრიფონისა, ევსტათისა, და ივლიტასითა და ყოველთა წმიდათა შერთათა, რამეთუ შენ ხარ, რომელი აკურთხევ და განასწმედ ყოველთა, და შენდა დიდებასა აღუვლენთ,

თანადაუსაბამოდ მამით, და ყოვლად წმიდით, სახიერით და ცხოველს-მყოფელით სულით შენითურთ, აწ და მარადის, და უკუნითი უკუნისამდე, ამინ.

1.2.3. ლოცვა

ბაღაბოს, მინდვრებისა და ბოსტნების გავნებლებისაგან დაცვისათვის

ტროპარი: მოწამეჲს შენჲს, უფლო, ცრიფონ, მოიგო ღვაწლსა შინა თვისსა გვირგვინი უზრწნელებისა შენ მიერ ღმრთისა ჩვენისა, რაჲთუ აქენდა მას შენ მიერი ძალი, და მძლავრი დაამსუა და შემუსრა კერძთა იგი უძლოერი ძალი მისითა მეოხებითა. ქრისტე ღმერთო, აცხოენენ სულნი ჩვენნი.

კონდაყი: სამებისა მიძარითთა სიმტკიცისა სიმრავლენი ღმერთნი დასენ და ქექყანასა ზელა ქრისტეს მიერ პატიოსან იქმენ, ყოვლადქებულო, და ხმელე მძლავრისა მას, და ქრისტე მატნოვრისაგან გვირგვინოსან იქმენ, და წამებისა შენისა მიერ განშეენდ. და მოგკა უფლისა მიერ საღმრთო ნიჭი კურნებათა ვითარცა პატიოსანსა მოწამესა.

თავი II. შხამიანი მცენარეები მცენარეთა ღაცვის ხალხური საშუალებები

2.1. მოკლე ცნობები მცენარეული შხამებისა და შხამიანი მცენარეების გამოყენების შესახებ

მცენარეული სამყაროს საერთო რიცხოვრივობის დაახლოებით 2%-მდე (10000 სახეობა) შხამიანია. მათ შორის უმრავლესობა ფარულთვისლიანებია; ბაიასებრთა, ძაღლყურძენასებრთა, რძიანისებრთა და თუთისებრთა ოჯახში შემავალი სახეობების დიდი ნაწილი შხამებს შეიცავს, რთულყვავილოვანთა და კაკტუსისებრთა შორის კი ასეთი სახის მცენარეები მცირე რაოდენობითაა. ზოგიერთ შემთხვევაში ერთი და იმავე სახეობისათვის განსხვავებული შხამიანობაა დამახასიათებელი. მაგალითად ტილჭირი. ყაყაჩო, ხანტკოლა, მატკვარცანა ზოგიერთ ადგილებში შხამიანია, ზოგან კი ასეთ თვისებებს არ ამჟღავნებენ (რაც კონკრეტულ პირობებზეა დამოკიდებული), არის მონაცემები იმის შესახებ, რომ ეკვატორული სარტყელის მცენარეები სხვა პირობებში ტოქსიკურობას არ ამჟღავნებენ.

ჩვენი ქვეყნის ფლორის გარკვეულ ნაწილს შხამიანი მცენარეები შეადგენენ, რომლებიც იწვევენ ადამიანებისა და ცხოველების მოწამლვას. შხამიან მცენარეები უგემური, მომწარო გემოს, არასასიამოვნო სუნის მქონე მცენარეებია, რომლებიც საკვებად არ გამოიყენება. ზოგიერთი შხამიანი მცენარის გემო ოხრახუშის, ნიახურის, თაღგამურას, ბოლოყის, კამას, ქინძის და ბევრი სხვა მცენარის მსგავსია, ამიტომ თვით ბუნება აფრთხილებს ადამიანს - არ მიეკარო, არ აიღო, არ შეჭამო. მომშხამავი ნივთიერებები ბევრ ყოველდღიურად საკვებ მცენარეებშიც გვხვდება. უსიამოვნებები შეიძლება სპეციალურ ნაკვეთებზე კულტივირებულ სამყურნალო მცენარეებთან (ბელადონა, აბუსალათინის თესლი, ხეჭრელის ნაყოფი და სხვ.) ურთიერთობის დროსაც შეგვხვდეს.

შხამიან მცენარეებში არსებულ ტოქსიკურ ნივთიერებებს მიეკუთვნებიან ალკალოიდები, გლიკოზიდები, საპონინები, მწარე, არასასიამოვნო სუნის ნივთიერებები, ტოქსინები, ფისები და სხვ. სმირ შემთხვევაში ამ და სხვა ნივთიერებების მავნე ორგანიზმზე

მოქმედების მექანიზმის გამოვლინება (სამკურნალო თვისებები, მაგნე მწერებსზე მოქმედება, გარემოში არასასიამოვნო სუნის გამოყოფა და სხვ.) განსაზღვრავს მცენარეების სახელწოდებას, ხალხურ სინონიმებს. ასე, მაგალითად: ანაგვირილას ქიზიყში რწყილის დედას ეძახიან; წითელ გვირილას - ქართლ-კახეთში - რწყილი კალიას, ქვემო ქართლში რწყილის წამალს, თუშეთში სარწყილას; შმაგას - ფშავში გიჟანას, ერწოში საგიჟებელას, კახეთში, ფშავში - ცოფის ბალახს; ასისტავას - კახეთში - დედამიწის ნალველას, გურიაში ხინახინას, ქინაქინას, აჭარაში ხინას, თავცეცხლას; ასფურცელას - მოხევეები - ხინაის; ლენცოფას - მოხევეები ბარის ჩხამაის, სამეგრელოში - წირკიმ წამალს; ლემას - სამეგრელოში ჩხოუში ჭორიში წამალს, ყვაბუშო წამალს, ლეჩხუმში - ხოკის ბალახს, ღორი ხოკს; უჯანგარს კახეთში მყარალა, მყარალა ბალახს, ლეჩხუმში - შავცოცხას (უჯანგარს ჩვენში ხშირად ცოცხალ ცოცხად რწყილების წინააღმდეგ იყენებდნენ) ეძახიან, რაც შეეხება შხამას სახელწოდება სავსებით ასახავს მის თვისებებს - შხამიანობას.

ორგანიზმზე შხამიანი მცენარეების ტოქსიკური მოქმედების სიმპტომების მსგავს ნიშნებს ხშირად ამჩნევენ ცალკეული პიროვნებებში და ამის შესაფერის გამონათქვამებსაც ხმარობენ, მაგალითად შხამათი მოწამლის შემთხვევაში აღინიშნება აღგზნება, მოუსვენრობა, უწესრიგო, გაუფრთხილებელი მოძრაობა და სხვა. ანალოგიური ნიშან-თვისებების მქონე ადამიანის შესაფასებლად ზემო იმერეთში (ხარაგაული, ფარცხნალი) ხშირად გამოიგონია „რავა აპუტრავ ამოსმულივით გარბის“... „აპუტრავი ხომ არ ამოუსვია? ან კიდევ „აპუტრავი ხომ არ უჭამია?“

სხვათაშორის, ასეთი გამონათქვამიც ხშირად მსმენია - „საქონელის სასკორავზე რომ აპუტრავი წაუსვა, შეიძლება ვეღარ დააკვო და კლდეზეც გადაიწეხოსო“; ამიტომ მოუსვენარ და აღგზნებულ საქონელზეც იტყოდნენ ხოლმე „აპუტრავი ხომ არ აქვს ამოსმულიო“. აღგზნებულ და არანორმალურად მოსაუბრეს საუბრისას ეტყოდნენ - „ლენცოფა ხომ არ გიჭამია?“

ასეთი გამონათქვამები მიანიშნებს იმაზე, რომ ადამიანებისთვის კარგად იყო ცნობილი შხამიანი მცენარეები და მათი თვისებები.

საინტერესოა როდის გააანალიზა ადამიანმა შხამიანი მცენა-

რეგების თვისებები და როდის დაიწყო თავის სასარგებლოდ მისი გამოყენება? უნდა ვივარაუდოთ, რომ მან უხსოვარი დროიდან მიაქცია ყურადღება 'შხამიან მცენარეებს. კერძოდ, როდესაც 'შე-ის'წავლა მათი კვებითი ღირსებები. ადამიანის მიერ საჭირო იყო მცენარის მრავალრიცხოვანი ყვავილების, ნაყოფების, ღეროების, ფოთლების და ფესვების 'შესწავლა-შემოწმება, სანამ გაიზრებდა მათ სასარგებლო და მავნე თვისებებს. გარეულ, 'შემდეგ კი მო-'შიაჯრებულ ცხოველებზე დაკვირვებამ ადამიანი დაარწმუნა იმაში, რომ საკვებ მცენარეებშიც არიან 'შხამიანები. 'შემდეგში 'შეამჩნი-ეს მათი სამკურნალო თვისებებიც, მაგრამ ცოცხალი ორგანიზმე-ბის წინააღმდეგ 'შხამების გამოყენებას გაცილებით უფრო ადრე მიექცა ყურადღება. არსებობს მონაცემები იმის შესახებ, რომ ჰიმალაის მთებში დასახლებული უძველესი ტომები სპილოებსა და დათვებზე ნადირობისას იყენებდნენ ტილჭირისაგან მიღებუ-ლი 'შხამით მოწამლულ ისრებს. ამავე პერიოდს მიეკუთვნება მტერთან საბრძოლველად მოშხამული ისრების გამოყენება, რის შესახებაც ჯერ კიდევ არისტოტელე წერდა. ისრების მოსაშხა-მად ხშირად სტოფანტინის, სტრიქნინის, აკონიტინის, კურარესა და სხვა 'შხამების 'შემცველ მცენარეებს იყენებდნენ.

'შხამების თვისებები და ორგანიზმზე მოქმედების მექანიზმი სიბნელით, საიდუმლოებით და უცოდინარობით იყო მოცული, ამის გამო მას უკავშირებდნენ მავნე სულებსა და 'შავ მაგიას. ბერძნულ და რომაულ მითოლოგიაში მრავლად მოიპოვება მასა-ლები 'შხამების დამზადების და ბოროტი განზრახვით გამოყენე-ბის შესახებ. მითოლოგიური მონაცემებით 'შხამის მოქმედება და-კავშირებულია არა მის თვისებებზე და 'შემცველობაზე, არამედ ჯადოსნურ ბოროტ მოქმედებასთან. ცნობილია, რომ კოლხეთის სამეფოში აიეტის მეფობის დროს ზღაპრული ბაღი არსებობდა, სადაც მრავლად იყო სხვადასხვა 'შხამიანი და სამკურნალო მცე-ნარეები; ბაღი დაცული იყო მაღალი ღობითა და ძაღლებით. ანალოგიური ბაღები ჰქონდათ იბერიასა და თესალიაში, თავისი საქმიანობით და ცოდნით გამოირჩეოდნენ აქ მომუშავე ფარმაკი-დები - ჯადოქრები, რომლებიც კარგად ფლობდნენ 'შხამებისა და წამლების სამკურნალო მოქმედების საიდუმლოებას. 'შემთხვევითი არ არის, რომ მეცნიერებამ წამლების მოქმედების შესახებ, სა-ხელწოდება ფარმაკოლოგია მიიღო, ფარმაკიდები მცენარეებისა-

გან შხამებს აწარმოებდნენ. მათ შორის აღსანიშნავია მანდაგორა, ლენცოფა, ლემა და სხვ.

მითის ერთი ეპიზოდი დაკავშირებულია კოლხეთის მეფის ასულის მედეას სახელთან, კერძოდ იასონის ღალატის გამო მედეამ გადაწყვიტა შურისძიება მეტოქე კრეუსას მიმართ; მედეამ კრეუსას მიართვა შხამით გაუღენთილი უმშვენიერესი მოსასხამი და გვირგვინი. მათი სიღამაზით მოსიბღუელმა კრეუსამ მოსასხამი მაშინვე მოისხა და გვირგვინიც დაიდგა, მაგრამ მალე საშინელი ტკივილებით გარდაიცვალა.

შხამების შესახებ უფრო სარწმუნო მონაცემები ახალი წელთაღრიცხვის წინა პერიოდს მიეკუთვნება. ჩვენამდე მოღწეული მასალები მიუთითებს, რომ დასაწყისში შხამები უპირატესად ბოროტი განზრახვით იყო გამოყენებული, ცნობილია ოპიუმით და ღურმანით მოწამლვის შემთხვევები. აღნიშნულის შესახებ მასალებს ძველ ინდურსა და ბერძნულ წყაროებში ვხვდებით. ახალ ერამდე დაახლოებით 300 წლით დათარიღებული თეოფრასტეს ნაწერებში მოთხრობილია მცენარეში არსებულ შხამებზე სამკურნალო საშუალებებსა და წამლებზე.

ცნობილი მედიკოსის გალენის შრომებში, რომელიც ახალი წელთაღრიცხვის მეორე საუკუნეში მოღვაწეობდა, განსაკუთრებული ყურადღება დათმობილი აქვს მოწამლვის აღწერას.

ქსენოფონტეს მონაცემებით ახლო აღმოსავლეთში შხამები უხსოვარი დროიდან იყო ცნობილი. პანიბალის სიკვდილის მიზეზად შხამის მიღებას თვლიან: ერთ-ერთი ვერსიის მიხედვით პანიბალმა ბეჭედში შენახული შხამით მოიწამლა თავი. ძველად შხამები უპირატესად მიზნობრივად აღამიანების მოსაწამლავად იყო გამოყენებული. მეფეები ხშირად მათ მოწინააღმდეგეების გასანადგურებლად იყენებდნენ. მაგალითად, რომის მრისხანე მბრძნებელმა ნერონმა ტახტის კანონიერი პრეტენდენტის ბრიტანიკის წინააღმდეგ შხამი გამოიყენა, რომელსაც საყვებთან ერთად აძლევდა, მაგრამ მიცემული ღოზა საკმარისი არ აღმოჩნდა, ბრიტანიკი სიკვდილის ნაცვლად დასუსტდა. ნერონმა ბრძანა დაემზადებინათ უფრო ძლიერი შხამი, რომელიც პირველად თხასა და გოჭზე გამოსცადეს, რომლებიც შხამის მიღებისთანავე დაიღუპნენ. ამის შემდეგ ნერონმა ბრძანა საწამლავი სადილთან ერთად მიეტანათ მასთან ერთად მონადიმე ბრიტანიკისათვის, რო-

მელიც პირველივე ლუკმის მიღებისთანავე დაიღუპა.

ცნობილია ისიც, რომ პონტოს მეფე მითრიდატე სისტემატურად იღებდა სხვადასხვა 'შხამის მცირე დოზებს, რის 'შედგენადაც 'შხამების დიდი დოზების მიმართ თავისებური იმუნიტეტი გამოუშუქავდა. 'შემდგომში 'შხამების მიმართ 'შეგუების უნარს მითრიდატეზში უწოდეს.

ძველი რომის მოაზროვნენი: ტაციტუსი, პლინიუსი და სხვები გვაწვდიან ცნობებს იმის 'შესახებ, რომ რომში დამნაშავეების დასასჯელად 'შხამებს იყენებდნენ, ამ მხრივ ფართოდ იყო გამოყენებული ციკუტა, კონიო; ციკუტამ, რომელსაც აპულეუსმა „დამღუპველი“ ბაღახი უწოდა, მრავალი ათენელი და რომაელი მოღვაწე 'შეიწირა, რომელთა საქმიანობაც მთავრობისათვის მიუღებელი იყო.

'შხამებს აქტიურად იყენებდა იმპერატორი ლივიუსი, რომელმაც კარის ექიმის დახმარებით მოწამლა ტიბერიუსის 'შვილი ღრეზუსი. არსებობს ეჭვი იმის 'შესახებ, რომ იმპერატორი მარკუს ავრელიუსიც 'შხამის მსხვერპლი გახდა. 'შხამების გამოყენებამ განსაკუთრებით ფართო მასშტაბები მიიღო აღმოსავლეთის ქვეყნებში. ერთ-ერთი ფართო მასშტაბის ტრაგედია განხორციელდა სპარსეთში სამეფო ტახტისათვის ბრძოლაში. ჩვენ წელთაღრიცხვამდე მეოთხე საუკუნეში არტაქსერესე III სამეფო ტახტის დაკავების მიზნით მოწამლა ორი ღვიძლი ძმა და კიდევ ოთხმოცი ახლო ნათესავი, რომლებიც, მისი აზრით, გამეფებაში ხელს 'შეუშლიდნენ. მალე ანალოგიური სიკვდილით დაიღუპა მისი საკუთარი 'შვილი არსესიც. ასე რომ, სამეფო ოჯახი მთლიანად განადგურდა.

იმათ გარდა, რომელნიც წმინდა პოლიტიკურ მიზნებს ეწირებოდნენ 'შხამებით იღუპებოდნენ აგრეთვე 'შემთხვევითი პირებიც 'შხამიანი ნაყოფებით, ფესვებით და მცენარის სხვა ნაწილებით გაუფრთხილებელი კვების 'შედეგად. დასაშვებია, რომ იყო ძლიერი ტოქსიკური წამლებით მოწამლვის 'შემთხვევებიც, თუმცა ამას 'შედარებით ნაკლებ ყურადღებას აქცევდნენ და ეს ფაქტები ისტორიკოსებისა და მწერლების დაინტერესებას არ იწვევდა.

გამოჩენილი მოღვაწეების 'შხამით მოწამლვის 'შესახებ მასალებს ვხვდებით პომპროსის, დიოსკორიდის, დემოსთენეს, არისტოტელეს, თეოფრასტეს, პორაციუსის, კვინტილიანეს, აპულეუ-

სის, პლატონის, პლინიუსისა და სხვათა შრომებში. აქედან შეიძლება გამოვყუთ გამოჩენილი ბერძენი ფილოსოფოსის სოკრატეს სიკვდილის შემთხვევა, რომლის შესახებაც მოგვითხრობს მისი მოწაფე პლატონი. ეს შემთხვევა ცნობილია „სოკრატეს თასის“ სახელწოდებით, შესამაინი მცენარე კონიო და მასში შემავალი ალკალოიდი კონიონი ისტორიაში შევიდა შხამი, რომლისგანაც დაიღუპა სოკრატე, პლატონი ასე აღწერს დაღუპვის პროცესს: „როდესაც დაპატიმრებულმა სოკრატემ დაინახა საპყრობილის მსახური კითხა: აბა, ძვირფასო მეგობარო, რა უნდა ვუყო ამ თასს? მან უპასუხა: შენ ის უნდა გამოცალო, წინ და უკან იარო, სანამ ბარძაყები არ დაგიშბიმდება, შემდეგ ზურგზე უნდა დაწვე, მაშინ შხამი დაიწეებს თავის მოქმედებას... სოკრატემ ძალიან მხნელ, ზიზღის გარეშე დაცალა თასი... იგი დადიოდა წინ და უკან, როდესაც შეამჩნია, რომ ბარძაყები დაეშბიდა, ზურგზე დაწვა ისე, როგორც ურჩია საპყრობილის მსახურმა“ და სოკრატე დაელოდა სიკვდილს, ეს იყო ტანჯვით სიკვდილი. რაშიც დაახლოებით გარდაცვალებიდან 100 წლის შემდეგ დარწმუნდნენ, როდესაც ვყნის სამედიცინო ინსტიტუტის სამმა სტუდენტმა თავის თავზე გამოსცადა მომშხამავი ნივთიერების კონიონის მოქმედების შედეგი. მათ დაახლოებით 0,003-დან 0,008 გრამამდე შხამი მიიღეს და აღწერეს მოწამლვის მიმდინარეობის სურათი უფრო ზუსტად და სარწმუნოდ, ვიდრე ეს მოცემულია პლატონთან, თუმცა მან დაწვრილებით დაახასიათა სიკვდილის მიმდინარეობა. სტუდენტებზე მოწამლვის ისეთი სიმპტომები გამოვლინდა, როგორიცაა ძილისადმი მიდრეკილება, დორბლიანობა, საერთო დეპრესია, მხედველობისა და სმენის დაქვეითება, რბილი ფაფუკი კანი (ისეთი შეგრძნება თიოქოს ორგანიზმში ჭიანჭველები დადიან), ისინი თავს ვერ იჭერდნენ, მოძრაობდნენ ხელების დახმარებით, ბარბაცით, გაუბედავად სიარულისას ფეხები უკანკალებდით და სხვა... ამ ექსპერიმენტით ნათელი გახდა, თუ როგორი ტანჯვით დაიღუპა სოკრატე, მან ხომ თასი ბოლომდე დაცალა.

სმირად არა მხოლოდ ერთი, არამედ ასეულობით ადამიანი იღუპებოდა შხამების მოქმედებით, ეს უფრო მეტად ეხება ჯაროკაცებს, რომლებიც იღუპებოდნენ მომშხამული ისრებითა და მოწამლული სასმელის ან საცვების გამოყენებისას. იყო ისეთი შემთხ-

ვევებიც, როდესაც გაჭირვებაში მყოფი ადამიანები ტანჯვა-წამების თავიდან აცილების მიზნით იღებდნენ საწამლავს, ასეთ შემთხვევაში ხშირად ციკუტას ხმარობდნენ.

შემდგომში. განსაკუთრებით კი შუა საუკუნეებში გაჩაღებული პოლიტიკური ბრძოლებისა და პირადი კონფლიქტების დროს მეტად გასპირდა მოწინააღმდეგის თავიდან მოცილება შხამის საშუალებით. არცთუ ისე მცირეა მეფეების, პრინცების, გავლენიანი თავადების, ეპისკოპოსების, მათი ოჯახის წევრების სია, რომელთა დაღუპვაც მცენარეული შხამებით იყო გამოწვეული. ამ დროს მოწყობილი შეთქმულებების, სახელმწიფო გადატრიალების შემთხვევებისა და ამ მიზნით შხამების გამოყენების აღწერა მოცემულია არამარტო ისტორიულ რომანებში და მატიანეებში, არამედ ძველ ტოქსიკოლოგიური კვლევის მასალებშიც. თუ გადავხედავთ აღნიშნულ მასალებს, დავინახავთ, რომ სხვა მომწამვლელ ქიმიურ საშუალებებთან ერთად არც თუ იშვიათადაა გამოყენებული შხამიანი მცენარეები, რამაც შესაბამისი ასახვა პპოვა მხატვრულ ლიტერატურაში. იმ ეპოქაში, როდესაც რუსეთში მყურნალობის სფეროში გაბატონებული იყო ექიმბაზობა, მყურნალობის მიზნით ფართოდ ხმარობდნენ სხვადასხვა შხამიანი მცენარეებს, მათ ფხვნილებს, ნაყენებს, გამონაწვლილებს. ამ პერიოდისათვის ფართოდ იყო ცნობილი მყურნალი ბომელი, რომლის მომსახურებასაც ხშირად იყენებდა ივანე მრისხანე (ივანე მრისხანეს შვიდი ცოლის დაღუპვის მიზეზი მოწამლევა) სწორედ ამ შავბნელი საქმეების ავტორის სახეა მოცემული ნ.ა. რიმსკი-კორსაკოვის ოპერაში „მეფის საცოლელ“. ამავე პერიოდში ბორის გოლუნოვმა ცრუ ღიმიტრის წინააღმდეგ ბრძოლისას შხამები გამოიყენა.

პოეტები თუ პროზაიკოსები თავიანთ ნაწერებში ხშირად შხამიანი მცენარეების აღწერას მიმართავენ. ამ მხრივ ყურადღებას იმსახურებს ა. პუშკინის შესანიშნავი ლექსი „ანჩარი“, რომელშიც პოეტი დაწვრილებით აღგვიწერს შხამიან მცენარეს, რომელიც მომაკვდინებლად მოქმედებს ადამიანზე, თუმცა ამ პერიოდისათვის ცნობილი არ იყო ანჩარში შემავალი შხამი. პუშკინი კარგად ახასიათებს ამ მცენარეს და მის მავნე მოქმედებას:

”მწირ უდაბნოში, სად ხე არ ხარობს,

სად ქვიშა დნება მზის მცხუნვარებით,

მხოლოდ ანჩარი დგას ვით სამყაროს
 გეშაგი მკაცრი და უკარები.
 იგი რისხვის ჟამს მწყურვალ სტეპების
 ბუნებამ შობა გაბოროტებით
 და მორწყო გესლის, შხამის მხეფებით
 მისი ფესვები, ტანი, ტოტები.
 მისი ქერქიდან მოუინავს შხამი,
 დღისით გამდნარი მხურვალე მზისგან;
 იგი ცივდება და შემდეგ ღამით
 იქცევა სქელ და კრიალა ფისად.
 მხეცი, ფრინველი არ ეკარება
 ამ ხეს საშინელს - სიკვდილის მოესვენს
 და, როს გრიგალი დაეტყუება,
 შხამს გააყოლებს მომავდინებელს.
 და თუ ოდესმე ფოთლებს მძინარეს,
 ნამს გადმოაფრქევს ღრუბელი ცისა,
 შხამი შტოთაგან ჩამომდინარე,
 გავარვარებულს დაესხმის ქვიშას.
 ერთხელ კაცმა კაცს მრისხანე თვალით
 სიკვდილის ხესთან წასვლა ანიშნა,
 მონამ მოლახა ვრცელი ტრამალი,
 და დილით მეფეს წარუდგა წინა;
 წარუდგა მეფეს და იმ ხის ფოთლით
 მომავდინები მიართვა ფისი.
 დაფარულიყო სიმწრის ცივ ოფლით
 ფერმერთალი შუბლი და ღაწვი მისი.
 მუხლს მოეკვეთა, ვით ხე მოჭრილი
 დაეცა მონა სულ განაბული,
 და განუტევა ძლევაძმოსილი
 სარდლის წინაშე სული ტანჯული.
 ხოლო მეუფემ ანჩარის გესლი
 შეასვა თავის ისრებს დაგეჰმელს
 და გატყორცნილი სიკვდილის თესლი
 მიმოაბნია მტრის ბანაკებში".

ანჩარი სწორედ ის შხამიანი მკენარეა, რომლითაც ინდოეთ-ში და მაღალის კუნძულზე მცხოვრები ადგილობრივი მკვიდრნი

ისრებს სწამლავდნენ, იყენებდნენ ნადირობისას და მტერთან ბრძოლისას; ა.პუშკინის ეპოქაში არ იცოდნენ ანჩარში შეშავალი ტოქსიკური ნივთიერების შემადგენლობა. ამჟამად ტოქსიკოლოგებისათვის ცნობილია, რომ ანჩარი შეიცავს სტეროიდული ბუნების ნივთიერებას, ანტიარისს, რომლის 90 გრამი საკმარისია 100 სიკვდილის მატარებელი ისრისათვის, ერთი ასეთი ისარი სრულიად საკმარისია მაიმუნისათვის, რომელიც ისრის მოხვედრისას ორ-სამ წუთში იღუპება.

ძველთაგანვე ატროპინი, რომელსაც უდიდესი გამოყენება აქვს მედიცინაში ცნობილი იყო, როგორც შხამი, რომელსაც შეიცავს ბელადონა. ღენცოფა, მანდრაგორი. ისტორია არაერთ საიდუმლოს ინახავს დანაშაულებრივი მიზნით ატროპინის გამოყენების შესახებ, რაც შესაბამისად, მხატვრულ ლიტერატურაშიც არის ასახული. კერძოდ, უ. შექსპირი, თავის ტრაგედიაში „ჰამლეტი“, აღწერს რა ჰამლეტის მამის სიკვდილს (რომლის მიზეზი ღენცოფაა) აჩრდილის პირით ამბობს:

“შოკლედ გიამბობ: ერთხელ, როცა სადილის შემდეგ

ჩემ ბაღში ვიწექ და მეძინა ჩვეულებრივად,

ჩუმად მოვიდა ბიძაშენი, ფესმოპარებით,

ღენცოფას წვენით სავსე მინა ეჭირა ხელში

და ის წყეული საწამლავი ყურს ჩამაწვეთა;

ეს ის წვენია, რაც სწრაფად ვერცხლისწყალივით

ტანში იბნევა და ადევებს კაცის წმინდა სისხლს,

როგორც რომ რძესა მუავე წვენი; ჩემსედაც იგი

ძალი იჩინა და სნეულის ლაზარეს მსგავსად

მსწრაფლად გადამეკრა წმინდა კანხედ საზიზლი ქერტლი”.

უ. შექსპირი თითქმის შესაშურ პროფესიურ დონეზე აღწერს ღენცოფაში შემავალი შხამის - ატროპინის მოქმედებას და მას ადარებს ისეთ ძლიერ შხამს როგორიც ვერცხლისწყალია, აქვე მოშხამვის დამახასიათებელ სიმპტომებსაც იძლევა.

როდესაც ვეცნობით შხამებით მოწამლვის საიდუმლოებებს და დრამატიზმით აღსავსე სიკვდილს გამოწვეულს დარიშხანით, ოპიუმით, აკონიტით, ატროპინით და სხვა შხამებით, ისმის კითხვა რატომ ჰქონდათ მათ გამოყენების ფართო არეალი და რატომ იყენებდნენ ასე ხშირად ანგარების მიზნით?

ამ კითხვაზე საინტერესოდ იძლევა პასუხს კვინტილიანე, რო-

მელიც ყველა სხვა იარაღთან შედარებით უპირატესობას შხამებს ანიჭებს: როგორც უხმაური, უსისხლოს, მალულს, უჩუმარს. აი, ასეთი არგუმენტები მოაქვს შხამების სასარგებლოდ და ასკენის: “შხამი ძნელად გამოიკნობა, ვიდრე მტერი”.

თანამედროვე ეტაპზე დიდი მნიშვნელობა ენიჭება მცენარეული შხამებს სამკურნალო მიზნით გამოყენებას. მცენარეულ შხამებს სოფლის მეურნეობაშიც ხმარობენ მცენარეებისა და ცხოველების მავნე ორგანიზმებისაგან დასაცავად.

საინტერესოა ისიც, რომ შხამიან მცენარეებს, რომელთაც აქვთ მოშხამვის თვისებები, ცხოველთა სამყაროს წარმომადგენლები საკვებად მაინც იყენებენ, თუმცა ადამიანებისათვის მათი გამოყენება საკვები მიზნით ყოველად დაუშვებელია. აი, ამის შესახებ რას წერს ცნობილი ზოოლოგი და პოეტი პროფესორი ნ.ა. ხოლოდოვსკი:

“ბუნება მდიდარია საიდუმლოებებით,
ბრძენს ვერ ძალუძს მისი ახსნა,
რაც მოშხამავია სიყრატესათვის,
ის საკვებია ბუგრებისათვის”.

მცენარეებში მავნე ორგანიზმების მიერ მიყენებულ ზიანს და მათ წინააღმდეგ ბრძოლის ღონისძიებებს კაცობრიობა უძველესი დროიდან აქცევდა ყურადღებას. დღეს მათ შესახებ ცნობებს ძირითადად არქეოლოგიური გათხრების შედეგებიდან იღებენ.

პირველ ცნობებს კულტურული მცენარეების მოვლა-მოყვანის შესახებ ვსვდებით მესოპოტამიაში ჯერ კიდევ ახალ ერაშდე მეოთხე ათასწლეულში. ამავე პერიოდის წერილობით ძეგლებში მოიხსენიება მარცვლეული კულტურების ავადმყოფობებიც. შემდგომში მიწათმოქმედების მაღალი კულტურა მიღწეული იქნა ეგვიპტეში ახალ ერაშდე 3000-1000 წელს. ეგვიპტის არქეოლოგიურ ძეგლებში ასახულია კალიების, მორღნელებისა და ავადმყოფობებისაგან გამოწვეული ზარალი. ბიბლიაში აღწერილია იმ გასაჭირის შესახებ, რომელიც კაცობრიობას კალიების შემოსევამ მიაყენა. არსებობს მასალები მცენარეთა მავნე ორგანიზმების წინააღმდეგ ბრძოლის საშუალებების შესახებაც. კერძოდ, ახალ ერაშდე 400 წელს დემოკრიტე მუითითებს კლდისდუმას გამოწვევით (წვენი) მარცვლოვანების თესლის შეწამლის შესახებ, ახალ ერაშდე 410 წელს პალადიუსი მარწყვის რწყილის წინ-

აღმდგომალენს ლენცოფას გამონაწერის, მინდვრის თავების წინააღმდეგ კი წყავის გამოყენებას გვიჩვენებს.

პირველი ცნობები მანვე მწერების წინააღმდეგ მკენარეული წარმოშობის შიამების გამოყენების შესახებ მიეკუთვნება ახალ ერამდე მეოთხე საუკუნეს, როდესაც აღიქმანდრე მკედონელის არქაში პარაზიტების წინააღმდეგ დაღმაცური გვირილის ფხენილი გამოიყენეს. დაღმაცური გვირილის გამოყენებას შემდგომშიც არ მოჰყვება ყურადღება, კერძოდ 1818 წელს კავკასიაში სასომხეთის ერთ-ერთ მასრაში სუმბატიანმა დაიწყო გვირილას შეგროვება, მისგან ფხენილის დამზადება - ექსპორტირება. 1840 წელს ანა როზაუერმა შენიშნა გვირილას ინსექტიციდური თვისებები. კერძოდ, გვირილას გამხმარი ყვავილების ირგვლივ ნახა დაღუპული ბუხები, ამის შემდეგ მან დაიწყო მცენარის შეგროვება, ფხენილის დამზადება და რეალისაცია, როგორც მანვე მწერების გამანადგურებელი საშუალებისა.

როგორც აღვნიშნეთ, მცენარეთა მანებლებს უძველესი დროიდან აქცივდნენ ყურადღებას, კერძოდ, ეგვიპტის, საბერძნეთის, რომის, ინდოეთის, ჩინეთის სწავლულთა უძველეს წიგნებში გვხვდება ცნობები სოფიური მანებლების აკადემოფობებისა და მათ წინააღმდეგ გატარებული ღონისძიებების შესახებ.

კაცობრიობის ისტორიაში პირველი ცნობები ცხოველებსა და მწერებზე მოცემულია ძველი ბერძენი მეცნიერის არისტოტელეს მიერ 10 წიგნად გამოცემულ „ცხოველების ისტორიაში“ (ახალი წელთაღრიცხვამდე 384/5 322 წწ.).

დაახლოებით 2000 წლის წინ ცნობილი რომაელი მოღვაწეები: კატონი, ვარონი, კოლუმელა, ვერგილიუსი, განსაკუთრებით კი ცნობილი ისტორიკოსი და ენციკლოპედისტი პლინიუს უფროსი (ახალ წელთაღრიცხვის 23-79წწ.) თავიანთ წიგნებში სოფლის მეურნეობაში მცენარეთა მანებლებისა და აკადემოფობების წინააღმდეგ ბრძოლის ღონისძიებების ჩატარების აუცილებლობის შესახებ მიუთითებენ და იძლევიან რეკომენდაციებს იმ დროისათვის ხელმისაწვდომი ბრძოლის საშუალებების გამოყენების თაობაზე.

პლინიუს უფროსი თავის შრომებში მიუთითებს მცენარეთა აკადემოფობების მანეობის შესახებ და მათ წინააღმდეგ ბრძოლის ღონისძიებებზე. აი, ერთ-ერთი მათგანი: მანებლებისაგან

ვაზის დასაცავად ურჩევს 6,5 ლიტრ ზეთისხილის გამონაწურის, ნარჩენ-ნალექის თაფლისმაგვარ მასამდე დადუღებას, მესამედი ნაწილი ფისის, მეოთხედი ნაწილი გოგირდის დამატებას, ხელახალ დუღებას ღია ცის ქვეშ (დახურულ შენობაში მოსალოდნელია ააღება), მიღებული მასით ვაზის შტამბისა და განშტოების შეღებვას, რაც ამ უკანასკნელის მავნებლებისაგან იცავს. აგრეთვე იძლევა რჩევას დამზადებული მასის სამი ღლის განმავლობაში ვენახში ახრილობის შესახებ ისე, რომ კვამლი ნაცვეთში ქარის მიმართულებით გავრცელდეს.

მცენარეთა მავნე ორგანიზმების წინააღმდეგ ბრძოლის რჩევებს იძლევიან ალბერტ დიდი (ტრაქტატში - მცენარეების შესახებ 1256წ.) და პეტრე კრესტენციუსი. მავნე ცხოველების სისტემაში მოყვანის ცდას ვხვდებით ნიურბერგში 1709 წელს გამოცემულ მცენარეთა დაცვის ანონიმურ ცნობარში.

ბუნებრივია, მცენარეთა მავნე ორგანიზმების წინააღმდეგ ჩვენ-მაც იყენებდნენ მცენარეთა დაცვის ხალხურ საშუალებებს, მათ შორის შხამიანი მცენარეების ნახარშებს, ნაყენებს, ფხვნილებს, აეროზოლებს, მოშხამულ-მისატყუებელ მასალებს, ისეთ მცენარეებს, რაიმელებიც მავნებლებს აფრთხილებენ, მაგრამ ჩვენთვის ხელმისაწვდომ ლიტერატურაში შედარებით მწირი მასალები მოვიპოვეთ, თუმცა აშუამადაც მოიპოვება ინფორმაცია ინდივიდუალურ მეურნეობებში მათი გამოყენების შესახებ, კერძოდ, ლობიოს მემარცვლის წინააღმდეგ იყენებენ კაკლის ფოთოლს, სვიის ყვავილებს, გარეულ კანაფს, მურალა ბალახს, ნიორის ნაყოფის, ძორღნელების წინააღმდეგ სოროებში და შენობებში ბალის პიტნის კონებს ათავსებენ, კოლორადოს ხოჭოს კაკლის ფოთლის ნახარშით ებრძვიან; ვაზის მავნე ორგანიზმების წინააღმდეგ კი სხვა საშუალებებთან ერთად კაკლის, დაფნის, თამბაქოს ფოთლების ნაყენის ნახარშის ნარევს იყენებენ. თხენელების დასაფრთხილებად მცენარეების რიგთშორისებში თესავენ კამას, ხახვის ბუზის წინააღმდეგ

ქინძს, მახრების წინააღმდეგ კარტოფილისა და პომიდორის დასარგავ ორმოებში ნაცართან ერთად ათავსებენ დაფნის ფოთლებს და სხვ. ასეთი მაგალითების მოტანა მრავლად შეიძლება. ვფიქრობთ, ესეც საკმარისია იმისათვის, რომ წარმოდგენა ვიქონიოთ მცენარეთა დაცვაში შხამიანი მცენარეების გამოყენების შესახებ. თუმცა აღნიშნული საკითხები შესაბამის თავებში უფრო

დაწერილებით იქნება განხილული.

მიწათმოქმედების განვითარების ისტორიის მანძილზე ადამიანი ცვლის ლანდშაფტს და მცენარეების მოვლა-მოყვანის წესებს. ეს წესები თავისებურად მოქმედებს მავნე ორგანიზმებზე, კერძოდ, ერთი სახეობის განვითარება იწვევს, მეორისათვის კი ხელსაყრელი პირობები იქმნება, ზოგიერთი მავნებლები (კალიები, მდელოს ფარვანა, მავნე კუსებურა ბაღლინჯო, თაგვისებრი მღრღნელები და სხვ.), ავადმყოფობები (კარტოფილის ფიტოფტორიზი, მარცვლეულის და სხვა კულტურების კომპლექსი ავადმყოფობები) და სარეველა მცენარეები მასობრივად მრავლდებიან და მნიშვნელოვან ზარალს აყენებენ სოფლის მეურნეობას.

სოფლის მეურნეობისადმი მავნე ორგანიზმების მიერ მიყენებული ზარალი, მაშინ უფრო დიდი იყო, როდესაც მცენარეთა დაცვის სამსახური ძალიან დაბალ დონეზე იდგა. არცთუ ისეთი მრავალფეროვნებით ხასიათდებოდა პესტიციდების, სპეციალური დანიშნულების მანქანა-იარაღების და აპარატურის ასორტიმენტი. მცენარეთა დაცვა განიცდიდა კვალიფიციური კადრების, ამ დარგში მომუშავე მეცნიერ-მუშაკების ნაკლებობას. მცენარეთა დაცვის საშუალებები და სპეციალური აპარატურა სასღეარგარეთიდან შემოჰქონდათ. შემდგომში ქიმიური მეცნიერებისა და მანქანათმშენებლობის განვითარებამ, უმაღლესი და საშუალო სპეციალური განათლების ქსელის გაფართოებამ ხელი შეუწყო მცენარეთა დაცვის სამსახურის სრულყოფას, რამაც შესაბამისად იმოქმედა მცენარეთა მავნე ორგანიზმების წინააღმდეგ რაციონალური ბრძოლის ღონისძიებათა სისტემის ჩამოყალიბებაზე. ბუნებრივია, შემცირდა მავნე ორგანიზმებისაგან მიყენებული ზარალი, გაუმჯობესდა წარმოებული პროდუქციის ხარისხი. უკანასკნელ პერიოდში კი რადიკალურად შეიცვალა მდგომარეობა, მკვეთრად შემცირდა მცენარეთა დაცვის საშუალებებით და სპეციალური დანიშნულების აპარატურით მომარაგების სისტემა. დღეს ქვეყანაში ხშირად შემოდის უხარისხო, ვადაგასული, არამიზნობრივი დანიშნულების მცენარეთა დაცვის საშუალებები, რის შედეგადაც ზიანდება სასოფლო-სამეურნეო კულტურები, მასობრივად მრავლდება მავნე ორგანიზმები, იზრდება მცენარეების დაზიანების ხარისხი, მცირდება წარმოებული პროდუქციის რაოდენობა. მისი ხარისხობრივი მაჩვენებლები.

მცენარეთა შავნე ორგანიზმებთან ბრძოლის ღონისძიებების ჩატარება რთულდება იმის გამოც, რომ გაიზარდა მცენარეთა დაცვის საშუალებების სარეალიზაციო ღირებულება, წვრილგლეხური ინდივიდუალური მეურნეობები ვერ ახერხებენ მცენარეთა დაცვის საშუალებების შეძენას, ბრძოლის ღონისძიებების დროულ და უსაფრთხოდ გამოყენებას.

მცენარეთა დაცვაში არსებული ხარვეზების გამოსწორება შეიძლება თანამედროვე ღონისძიებებთან ერთად მცენარეთა დაცვის ხალხური საშუალებების, მათ შორის 'შხამიანი მცენარეების სამუშაო პრეპარატული ფორმების - სახარშების, ნაყენების, ფხვნილების, მოშხამულ-მოსატყუებელი მასალების, აეროზოლების, მავნებლების მიმხიდველი და დამაფრთხილებელი მცენარეების გამოყენებით.

უკანასკნელ წლებში განსაკუთრებული ყურადღება დავუთმეთ მცენარეთა დაცვის ხალხური საშუალებების შესწავლას. მათ შორის მცენარეული 'შხამების, უფრო სწორად, 'შხამიანი მცენარეების გამოყენებას. ამ მიზნით ვაგრძელებდით ხალხში გავრცელებულ ცნობებს, ხელმისაწვდომ ლიტერატურულ წყაროებს და მათი ანალიზისა და საკუთარი დაკვირვებების საფუძველზე წარმოებადგენთ მცენარეთა შავნე ორგანიზმების წინააღმდეგ 'შხამიანი მცენარეების გამოყენების ტექნოლოგიას. ვფიქრობთ, აღნიშნული ხელს შეუწყობს მცენარეთა დაცვაში არსებული დეფიციტის შევსებას, ძველი ხალხური ეფექტური საშუალებების გამოვლინება-გამოყენებას.

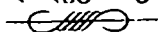

2.2. გენარათა ღაცვაში გამოყენებული ხალხური გენარაჟული საშუალებები

2.2.1. ა.

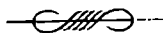
2.2.1.1. აბზინდა. ხალხური სინონიმები: თუშეთში - კატათუ-
და; ხევსურეთში აბზინტა; ზემორაჭაში სიმტლის ბაღაიხი;
სამეგრელოში აბზინდე; ხევში ყარტიმერალაი; სულხან-საბა
ორბელიანის მიხედვით აბზინდი.

ნახარშის დასამზადებლად დამტკნარ 1 კგ მიწისზედა ნაწი-
ლებს 10-15 წუთის განმავლობაში ადულებენ მცირე რაოდენობის
(დაახლოებით 2 ლიტრი) წყალში, შემდეგ აცივებენ, გამოწურა-
ვენ და უმატებენ 10 ლიტრ წყალს, ეფექტიანობის გაზრდის მიზ-
ნით მას უმატებენ ქათმის განავალს (1 კგ ქათმის მშრალ სკინტლს
მცირე რაოდენობას წყალში აყოვნებენ 1-2 დღის განმავლობაში),
შემდეგ ნარევს გაწურავენ, უმატებენ წყალს იმ რაოდენობით,
რომ შეივსოს 10 ლიტრამდე, იყენებენ ფოთოლმღრღნელი მავ-
ნებლების მატლების წინააღმდეგ (შვიდი დღის ინტერვალით).

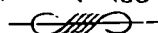

ვაშლის ნაყოფტამიას მატლების წინააღმდეგ ნახარშის დასამ-
ზადებლად აბზინდას ნედლე მიწისზედა ნაწილებს ჭრიან წვრი-
ლად, ყრიან ვედროში (ნახევრამდე), რომელსაც შეავსებენ ცივი
წყლით 10 ლიტრამდე, აყოვნებენ 24 საათს, შემდეგ 30 წუთის
განმავლობაში ადულებენ (მშრალ აბზინდას იღებენ 700-800 გ)
აცივებენ, გამოწურავენ კარგად, გაფილტრავენ და განასხვებენ
წყალთან შეფარდებით 1:1; იყენებენ ნაყოფტამიას წინააღმდეგ.

ვაშლის ძირში დათესილი აბზინდა ნაწილობრივ ამცირებს
ნაყოფტამიას მავნეობას.

0,5 კგ წვრილად დაქუცმაცებულ აბზინდას ასხამენ 10 ლიტრ
წყალს, უმატებენ 1 ჭიქა ხის ნახშირს, 1 სუფურის კოვზ თხევად
საპონს, აყოვნებენ 3-5 საათს, კარგად გამოწურავენ და ასხურე-
ბენ კოლორადოს ხოჭოს წინააღმდეგ.

ფრინველებისაგან თესლის დასაცავად იყენებენ აბზინდას ნა-
ყენს, რომლის დასამზადებლადაც 900 გ მიწისზედა ნაწილებს

უმატებენ 1 ლიტრ მდუღარე წყალს, აყოვნებენ 20-30 წუთს, შემდეგ გამოწურავენ, ასეთი წესით დამზადებულ ნაყენში 1-2 საათის განმავლობაში ათავსებენ თესვს, კარგად ურევინ, გადო-
წურავენ, გაშრობის შემდეგ თესავენ.

1 კგ მშრალ ნედლეულს ათავსებენ 10 ლიტრ წყალში, ადუ-
ლებენ, გამოწურავენ, იყენებენ ფოთოლმღრღნელი პატლების, ბუგ-
რების წინააღმდეგ.

2.2.1.2. აბუსალათინი. ხალხური სინონიმები: ქართლში - ზე-
თის ღობიო; ქიზიყში - ტიბა-ღობიო; იმერეთში გენატერნაგი;
გურიიში ჯუღაბი; აჭარაში - აბუსხველათი.

ამჟღავნებს ნექტიციდურ თვისებებს. მის ფეხებზე სუსტად
ვითარდება გალის ქეთებელი ნექტიდები. ხშირად შეიმჩნევა გა-
ნუვითარებული გალები, მკვდარი პატლები, მამლებიან მცენარე-
ებზე კი ასეთ შემთხვევებს ადგილი არ აქვს. შერეულ ნათესებში
მონოუელტურასთან შედარებით მნიშვნელოვნად მცირდება გა-
ლიანი ნექტიდების რიცხოვნობა.

2.2.1.3. ავშანი. ხალხური სინონიმები უცნობია.

ავშანისა და ფიჭვის წიწვების ფიტონციდური ნაყენის დასამ-
ზადებლად ახალ მოთიბულ ან მშრალ ავშანს ან კიდევ ახალ
მოჭრილ ფიჭვის ტოტებს ათავსებენ კასრში, უმატებენ ადუღე-
ბულ წყალს 1:1 შეფარდებით. კასრს ახურავენ სახურავს ან
სატომრე ქსოვილს. ნაყენს აზავენ წყალში და მეორე დღეს
იყენებენ მოცხარისა და ხურტკმელის აღლურას წინააღმდეგ. პირ-
ველი წამლობა ტარდება ყვავილობის წინ, შემდეგ ორი კვირის
ინტერვალით.

ვაშლის ნაყოფჭამიას წინააღმდეგ შესურება ტარდება ყვავი-
ლობის დამთავრებისთანავე, პირველსავე თბილ საღამოს (ტემპე-
რატურა შის ჩასვლის შემდეგ უნდა იყოს $C 15^{\circ}$). შემდეგი წამ-
ლობები ტარდება ერთი თვის მანძილზე ერთკვირიანი ინტერვა-
ლით.

2.2.1.4. ამორფა. ხალხური სინონიმები უცნობია.

ჭოტაყისაგან ამზადებენ ნაყენს, რისთვისაც ნედლეულს ორი დღის განმავლობაში ათავსებენ 24 გრადუსიან სპირტში, შემდეგ ნაყენიდან გამოდევნიან სპირტს. უმატებენ წყალს 1:10 შეფარდებით ნედლეულის წონითი ერთეულის გათვალისწინებით. გამოიყენება სხვადასხვა მავნე მწერების წინააღმდეგ.

ინსექტიციდური თვისებებით ხასიათდება ფხვნილიც, რომელიც სველდება ჭოტაყისაგან მიღებული ექსტრაქტით, დაბაჟებული თვისებებით ხასიათდება ფხვნილი და ექსტრაქტი.

2.2.1.5. ანწლი. ხალხური სინონიმები: გურიაში, იმერეთში - ანწლიკა; სამეგრელოში - ინჭირია, ინჭილა; სვანეთში - განჭვ.

ნაყენის დასამზადებლად 10 ლიტრ წყალზე იღებენ 25 გ მშრალ ან 50 გ ნედლ დაქუცმაცებულ ფოთლებს, აყვინებენ 24-48 საათის განმავლობაში, შემდეგ წურავენ, ფილტრავენ და ინახავენ მჭიდროდ თავდასურულ ჭურჭელში. ნაყენი ეფექტურია ბუგრების წინააღმდეგ. მისი სუნი აფრთხობს თავვისებრ მღრღნელებს, ამიტომ მას ათავსებენ საწყობებში, მარცვალსაცავებში, ბელლებში, სოროებში და სხვ. მცენარე უნდა შეგროვდეს ყვავილობასა და მსხმოიარობის (ნაყოფების განვითარების) პერიოდში.

2.2.2. ბ.

2.2.2.1. ბალის სატაცური. ხალხური სინონიმები უცნობია.

გამოყენება შეიძლება ნემატოდების წინააღმდეგ საბრძოლველად. სატაცურის ფესვების გამონაყოფი შეიცავს ნემტიციდურ ნივთიერებას, რომელიც ამცირებს ნიადაგში მობინადრე მცენარის პარაზიტი ნემტოდების რიცხოვნობას.

2.2.2.2. ბურბუმელა, ბაბუაწვერა. ხალხური სინონიმები: კიზიყში - ყურბანა; თუშეთში - მღვდლის წვერა, საღვიძლა, ღვიძლა; ჯავახეთში - კაბაყუბა, ქაქაბუა; ხევში - ვარდუაჭაჭა, სადღობელი; ერწოში - ზიზლაყა, ზაქაზია; იმერეთში - ბაბუაწვერა;

ლენხუმში ქარაფშუტა; გურიამი ფუ, ფუბაბუა, ფუსფუსა, ყურისსავსებელა; სამეგრელოში - პაპაში ღვინი; სვანეთში - ქორ-გილ; ჭანეთში - ხოჯი მოზაი, ხოჯი კოყაი.

1 კგ დაქუცმაცებულ მცენარეს ათავსებენ ვედროში. უმატებენ 1 ლიტრ თბილ წყალს, აყოვნებენ 2 საათს, შემდეგ ვედროს შეავსებენ წყლით, უმატებენ 50 გ საპონს, კარგად აურევენ და ასხურებენ მცენარეებზე, ბუერების, თრიფსების, ღიღველას და ტკიპების წინააღმდეგ.

ნაყენის დასამზადებლად იღებენ 200-300 გ გამომშრალ ან 400 გ დაქუცმაცებულ ნედლ ფესვებს, რომელსაც 1-2 საათის განმავლობაში ათავსებენ 10 ლიტრ თბილ (40°) წყალში. გამოწურავენ და იყენებენ ბუერების, თრიფსების, ღიღველასა და ტკიპების წინააღმდეგ. პირველი შესხურება ტარდება კვირტების გაშლისას, მეორე ყვავილობის დამთავრებისთანავე, მესამე კი საჭიროების მისუდვით 10-15 დღის შემდეგ, ნაყენი გამოყენებული უნდა იქნეს დამზადებისთანავე. ფესვებს აგროვებენ შემოდგომით ჭკნობის პერიოდში.

2.2.2.3. ბრტყელეკალა. ხალხური სინონიმები უცნობია.

ნაყენის დასამზადებლად ნედლეულს (ფოთლები, ღეროები, ყვავილები) ათავსებენ წყალში (1:10) აყოვნებენ რამდენიმე დღეს, შემდეგ გამოწურავენ, იყენებენ ბუერების წინააღმდეგ.

2.2.3. ბ

2.2.3.1. გეორგინა. ხალხური სინონიმები: ქიზიყში კარტოფილის ყვავილი, კარტოფილა.

ნაყენის დასამზადებლად 200-300 გ ნედლეულის ათავსებენ ერთ ვედრო წყალში 3-4 საათის განმავლობაში, შემდეგ გამოწურავენ და იყენებენ მავნე მწერების წინააღმდეგ.

2.2.3.2. გვირილა. მცენარეთა მავნე ორგანიზმების წინააღმდეგ გამოყენებულია წითელი გვირილა, დაღმაცური გვირილა

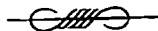
და სამკურნალო გვირილა.

წითელი გვირილა. ხალხური სინონიმები: ქართლ-კახეთში რწყილიყალია; ქვემო ქართლში რწყილის წამალი; თუშეთში სარწყილია; ფშაქში - სომხის ბულულა; წითელი ბულულა; ხევ-სურეთში - ბუბულა, ბულულა; რაჭაში, ზემო იმერეთში - კაკუტი; ზემო რაჭაში - წითელი კაკული; ჯავახეთში - წითელი ჩიჩაგი.

დალმაციური გვირილა. ხალხური სინონიმები უცნობია.

შესაფრქვევად ნედლეულს (წითელი გვირილას ყვავილი, დალმაციური გვირილას ყვავილედ) ფქვავენ ძალიან წმინდად, რომელსაც უმატებენ მცირე რაოდენობის წყალს, ურევენ კარგად (ერთგვარი მასის მიღებამდე), შემდეგ უმატებენ წყლის დანარჩენ რაოდენობას, ავსებენ 10 ლიტრამდე. წმინდა ფხვნილის მისაღებად იგი უნდა გაიცრას საცერში, რომელსაც 1 სმ-ზე 3600 ნაწერეტი აქვს, ერთგვაროვანი ნაზავის მისაღებად სუსპენზია უნდა დამზადდეს მუდმივი მორევით.

ემულგირებადი სუსპენზიის დასამზადებლად იღებენ 200 გ ფხვნილს, 200 გ მინერალურ ზეთს (ტრანსფორმატორის), 40 გ საპონს, მცირე რაოდენობის წყალს, კარგად აურევენ ერთმანეთში და თანდათანობით უმატებენ დარიჩინილი რაოდენობის წყალს დაწესებულ ნორმამდე.

ნაყენის დასამზადებლად 200 გ დაქუცმაცებულ ნედლეულს 10-12 საათის განმავლობაში ათავსებენ 10 ლიტრ წყალში. ნაყენს გამოწურავენ, დარიჩინილ ნედლეულს კვლავ უმატებენ 5 ლიტრ წყალს (აყოვნებენ 12 საათის განმავლობაში) შემდეგ გამოწურავენ, ორივე ნაყენს აერთებენ და შესასხურებლად იყენებენ.

გვირილას ყვავილედეი გამოიყენება სათბურების შესაბოლებლად, ამ შემთხვევაში 1 მ²-ზე იხარჯება 5-6 გ ნედლეული, რომელსაც ათავსებენ ტაფაზე, წვავენ გაზის ან ელექტროლუმებზე. წვის გასაუმჯობესებლად ნედლეულს უმატებენ ამონიუმის გვარჯილას ნედლეულის წონის 15-20%-ის რაოდენობით. გვირილა ეფექტურია მანეთ მწერებისა და ტკიპების წინააღმდეგ.

2.2.3.3. გვირილა სამკურნალო, სამკურნალო მატრიკარია, ბა-
ზუნა. ხალხური სინონიმები უცნობია.

ნაყენის დასამზადებლად გამწვანებულ ნედლეულს (ფოთლები, ყვავილენი, კალათები) წვრილად ჭრიან, 1 კგ მწვანე ნედლე-
ულს უმატებენ 10 ლიტრ წყალს, აყოვნებენ 12 საათის განმავ-
ლობაში, შემდეგ ფილტრავენ, ნაყენს აზავებენ სამმაგ წყალში,
ყოველ 10 ლიტრზე უმატებენ 40 გ საპონს. იყენებენ მწეწნი
მავნებლების წინააღმდეგ.

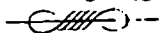
2.2.3.4. გლედიჩია. ხალხური სინონიმები: კახეთში - ხეეკალა,
ხელურსმანა, ღერსმანა. ჭოტი ხე; ქიზიყში - დიდეკალა; იმე-
რეთში ქაჯეკალა, ღობის ეკალი, რუსული ეკალი, ქაცვი ეკა-
ლი, დიდი ეკალი, საწოვარა; სამეგრელოში რუსული ავაცია.

გლედიჩია კულტივირებულია როგორც ცოცხალი ღობე, ზო-
გან გაველებდა. იგი ნარგაობას (იფანს-კოპიტი და სხვ.) იცავს
მაკუურასაგან, რაც მეტია ნარგაობაში გლედიჩია, მით შემცირე-
ბულია მავნებლით დაზიანების ხარისხი.

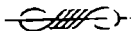

2.2.3.5. გულყვითელა. ხალხური სინონიმები: ქართლ-კახეთში
ნარგისი, კვირისტავა, ტასო ყვავილი, ხლაყნია.

ნათესებში გულყვითელას შემთხვევა ამცირებს ფუნარიოზით
მცენარეების დაავადებას; აწმობს მცენარეების, ბაქტერიების გან-
ვითარებას. ნაყენით ამუშავებენ ასტრის თესლს, ამისათვის 1
კოვზ გულყვითელას თესლს უმატებენ 100 მლ წყალს, აყოვნებენ
სამი დღის განმავლობაში, შემდეგ გამონაწურში 30 წუთის გან-
მავლობაში ათავსებენ ასტრის თესლებს, აწმობენ და თესავენ.

კარტოფილის რიგთშორისებში დათესილი გულყვითელა აფრთ-
ხობს კოლორადოს ხოჭოს, მავთულა ჭიებს; მისი გამონაწური
აფროსობს კოლოებს, ბუხებს, კრაზანებს.

გულყვითელას იყენებენ ნემტოდების წინააღმდეგ, კერძოდ
ნიდერლანდების ერთ-ერთ ქალაქში ძლიერ დაზიანებული ვარ-
დის რიგთშორისებში გულყვითელას დარგვის შემდეგ საგრძნობ-

ლად შემცირდა დასიანება, რაც მიღწეული იქნა მცენარის მიერ გამოყოფილი ფიტონციდების მოქმედებით.

ნემტოდების წინააღმდეგ იყენებენ გულყვითელას თესლის ნაყენსაც, 200 გ თესლს უმატებენ 1 ვედრო წყალს, გამოწურავენ და ასხურებენ დასენიანებულ მცენარეებზე.

2.2.4. დ

2.2.4.1. დაფნა. ხალხური სინონიმები: სამეგრელოში - დაფი; ჭანეთში - დემჩენი; სულხან-საბა ორბელიანის მიხედვით - დაფნი, რაფინდი.

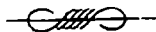
ვაზის მავნე ორგანიზმების წინააღმდეგ გამოყენებული მცენარეების (კაკლის ფოთოლი+თამბაქო) და სხვა საშუალებების (მმარი) ნარევი დაფნაც ერთ-ერთი კომპონენტია.

2.2.4.2. დეზურა მალაღი. ხალხური სინონიმები უცნობია.

შესაფრქვევად იყენებენ მშრალი ნედლეულის წმინდა ფხვნილს; შესასხურებლად (ნაყენს) 10 ლიტრ წყალში ორი ღლის განმავლობაში ათავსებენ მსხვილად დაქუცმაცებულ 400 გ თესლს ან 1 კგ გამომშრალ მწვანე მასას ან 100 გ ფესვებს. ასეთივე შეფარდებით შეიძლება დამზადდეს ნახარშიც. ხარშვა მიმდინარეობს 1-2 საათს, შემდეგ აყოვნებენ 10-12 საათის განმავლობაში, ნახარში და ნაყენი კარგად უნდა გამოიწუროს და გაიფილტროს. ნაყენი მზადდება გამოყენების წინ, ნახარში შეიძლება დამზადდეს გამოყენებამდე, რომელიც ჰერმეტიკულად თავდახურულ ჭურჭელში ბნელ შენობაში შენახვისას ტოქსიკურობას ინარჩუნებს დაახლოებით ერთი თვის განმავლობაში.

დეზურას ნაყენს, ნახარშს და ფხვნილს იყენებენ რგოლური პარკვრევიას, კუნელის თეთრულას, ოქროკუდას, ჩრჩილის, კომბოსტოს და ბოლოკის თეთრულას, კომბოსტოს ხვატრის, ხერხიების, ფოთოლმღრღნელი ხოჭოების მატლების, ვაშლის ღიღველას წინააღმდეგ.

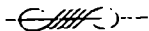

დეზურას ფხვნილი, ნაყენი და ჩახარში გამოიყენება შინაური ცხოველების პარაზიტების წინააღმდეგაც.

2.2.4.3. დიდგულა. ხალხური სინონიმები: ქართლ-კახეთში, აჭარაში დედგულა; სემო იმერეთში - ზეკრო, გულყრო, გულყური; ქვემო იმერეთში (სამტრედიის რაიონი) - ანწლი; ლეჩხუმში ხელდრუე; რაჭა-ლეჩხუმში ხეყრუა; ოკრიბაში, ქვემო რაჭაში - ხრეკოლა, ხრეკოლა; გურიაში - ხელთოფა, თხიფსელა; აჭარაში - სართოფელა; სამეგრელოში - თახვანტია, თახვანტიაშ ჯა, ხინთობალაში ჯა, ინტირაია, ჩვანვაბუ, ჩიჩეები, გეყრუა, სვანეთში - გეყრუა, თეყფილა, თოფრა; რაფიელ ერისთავის მიხედვით - ყრუა ხე; დავით ჩუბინიშვილის მიხედვით - თოფჩი.

შავი მოცხარის კვირტის ტკიპას წინააღმდეგ (ყვავილობის წინ), მოცხარის რიგთშორისებში დიდგულას ნედლი ტოტები წყლიანი ჭერტლით უნდა მოთავსდეს.

თაგვისებრი მღრღნელების დაფრთხობის მიზნით ხეების შტამბზე დიდგულას ტოტებს ასევეენ, ზვინსუ მოაფენენ ტოტებს, ბედლის ირგვლივ ათავსებენ დიდგულას მწვანე ნედლეულს.

ხეხილის ბაღებში (ვაშლი, ქლიავი) და ხურტყმელის პლანტაციაში (ნაყოფტამიების და ხურტყმელის აღურას დასაფრთხოებად) დიდგულას გაშენებას ურჩევენ.

2.2.4.4. დიყი. ხალხური სინონიმები: ქართლში - ხელახაში; ქვემო ქართლში დიყენა; ჯავახეთში, მესხეთში თელახარში; გურიაში, აჭარაში თილახარჩილა, ჩილახარჩილა; იმერეთში დიყა; რაჭაში - მდიყი; აჭარაში - დიყა; ლეჩხუმში - ქოლგანა, ჩინსელა; საინგილოში დუყ, დიყვი; ჭანეთში მთუთი ბული; სამეგრელოში - ფალახარჯი, ლოლე, ლოლელია; სვანეთში - ლახვაშ ჩიჩელა, ჩიჩელა.

ნაყენის დასამზადებლად 1 კგ დაქუცმაცებულ ნედლეულს (გამომშრალი ფოთლები, ღეროები, ფესვები) 24 საათის განმავლობაში ათავსებენ 10 ლიტრ წყალში, შემდეგ გამოწურავენ და

ინახავენ კარგად თავდასურულ ჭურჭელში.

ლიყის ნაყენს იყენებენ ბუგრებისა და სხვა მწუწნავი მავნებლების წინააღმდეგ.

2.2.4.5. ღურღენი. ხაღსური სინონიმები უცნობია.

ნახარშის დასამზადებლად 1 ლიტრ წყალზე იღებენ 80 გ გამომშრალ მწვანე ტოტებს, რომელსაც აყოვნებენ 24 ან 6-12 საათის განმავლობაში, ადუღებენ 30-დან 60 წუთამდე, გამოწურავენ და ინახავენ კარგად თავდასურულ ჭურჭელში. შესასხურებლად 1 ლიტრ წყალზე იღებენ 100 მლ ნაყენს, ტუტე არეში გადასაყვანად უმატებენ 4-5 გ სამეურნეო საპონს და იყენებენ კომბოსტოს თეთრუღას, კომბოსტოს ჩრჩილის, ვაშლის ჩრჩილის, ბუგრების, ტკიპების, ბაღლინჯოების წინააღმდეგ.

ფხვნილის დასამზადებლად კარგად გამომშრალ ნედლეულს ფქვავენ ძალიან წმინდად, შემავსებლად იყენებენ გზის მტვერს, ნაცარს, კირს 1:5 შეფარდებით. ფხვნილი ეფექტურია ლილვუღას, კომბოსტოს ჩრჩილისა და ბაღლინჯოების მატლების, სხვადასხვა ბუგრების, თრიფსების წინააღმდეგ ბოსტნეულ და ტექნიკურ კულტურებში 15-30 კგ/ჰა-ზე. ფხვნილი უნდა შევიწინახოთ პერმეტულად დახსურულ ჭურჭელში მშრალ ადგილას.

2.2.5. მ

2.2.5.1. ენძელა. ხაღსური სინონიმები: ხევსურეთში, თუშეთში, ფშავში - ანძალა, ხევში - ყორნის პწკალაი, ვენძელა.

მოშხამულ-მისატყუებელ მასალებს ამზადებენ აბების ან პასტის სახით. პირველ შემთხვევაში 100 გ მოხარშულ ხორცს უმატებენ 10 გ წვრილად დაფქულ ენძელას ფხვნილს, აურევენ ერთმანეთში და ამრგვალებენ წვრილი აბების სახით.

პასტის დასამზადებლად კი თანაბარი რაოდენობით (წონით) იღებენ საქონელის ცხიმსა და ენძელას ფხვნილს, კარგად შეხევენ ერთმანეთში ერთგვაროვანი მასის მიღებამდე. ასეთი წესით დამზადებულ 50 გ პასტას უმატებენ 1 ლიტრ ცხელ წყალს.

მიღებული ნარევით ასველებენ 1 კგ დაჭრილ პურს და იყენებენ თაგვისებრი მღრღნელების წინააღმდეგ.

2.2.5.2. ევკალიპტი. ხალხური სინონიმები უცნობია.

მახრისა და ნიადაგში მოზინადრეუ სხვა მავნებლების დასაფრთხილებად, ხობის რაიონის სოფელ საჯიჯაოში კარტოფილის დარგვის წინ ორმოებში ნაცართან ერთად ევკალიპტის ფოთლებს ათავსებენ.

2.2.5.3. ეშმაკის ქოში. ხალხური სინონიმები: თუშეთში საყურბალახი.

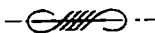
დაქუცმაცებულ ძირხენია გორგდურას, ფესვებსა და მიწისზედა ნაწილებს ათავსებენ 70%-იან სპირტში. მიღებულ ექსტრაქტს გამოიყენების წინ აზავებენ 10 ლიტრ წყალში და ასხურებენ აბლაბუდიანი ტკიპას წინააღმდეგ.

2.2.6. 3

2.2.6.1. ვარდკაჭაჭა. ხალხური სინონიმები: ქართლ-კახეთში - ულეწელია; ერწოში ღორთკაჭაჭა; რაჭა-ლეჩხუმში ულეწავა, საინგილოში არდ; სამეგრელოში ტატალი, მწვანე სვიტი; სვანეთში - ულეწუაჲ.

კარგად გასუფთავებულ გამომშრალ (საშრობებში, ღუმელებში) და დაქუცმაცებულ ნედლეულს უმატებენ გამხსნელს ეთანს (1:10), 3 დღის განმავლობაში აყოფიებენ ოთახის ტემპერატურაზე, სამჯერადი ექსტრაქციის შემდეგ აზავებენ წყალში (ამზადებენ 2%-იანი ხსნარს), უმატებენ 20-40 გ საპონს. იყენებენ აბლაბუდიანი ტკიპას ლავრების წინააღმდეგ.

ვარდკაჭაჭას ახასიათებს რეპელენტური თვისებებიც (ღეროს ნემატოდას მიმართ), ხახვის ნათესს იცავს ნემტოდებისაგან.

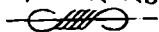

2.2.7. ზ

2.2.7.1. ზეთისხილი (ზეთის ხე). ხალხური სინონიმები: ჭანეთში - ზეთინი.

ახალ ერამდე მეოთხე საუკუნეში თეოფრასტე მიუთითებდა, რომ საერთოდ ზეთი უპირატესად კი ზეთუნის ზეთი იწვევდა ახალგაზრდა ხეების განადგურებას; ახალი წელთაღრიცხვის პირველ საუკუნეში პლინიუსი მიუთითებს სარეველების წინააღმდეგ ზეთუნის ზეთის გამოყენების შესახებ.

ზეთისხილის გამოწნევის ნარჩენების წყლით გამონაწური ძველად ფართოდ იყო გამოყენებული მცენარეების ავადმყოფობების (თესლის გაუღენტვა), მავნე მწერების (ჭიანჭველები, ჩრჩილები და სხვ.) და სარეველების წინააღმდეგ.

სიდაპლეების წინააღმდეგ ზეთისხილის გამოწნევის ნარჩენების გამონაწურის გამოყენების შესახებ ახალ ერამდე 470 წელს მიუთითებდა კოტონი; პლინიუსის გადმოცემით პურეულის თესლს დათესვის წინ ზეთით ასველებდნენ.

2.2.7.2. ზღვის ხახვი. ხალხური სინონიმები უცნობია.

შუა საუკუნეებში თაგვისებრი მღრღნელების წინააღმდეგ ზღვის ხახვს იყენებდნენ მომხამულ მისატყუებელი მასალების დასამზადებლად, იღებენ 25 ნაწილ წითელ ხახვს, 10 ნაწილ გახეხილ კარტოფილს, 7 ნაწილ პურის ფქვილს, კარგად ურევენ ერთმანეთში, აცხობენ ლავაშებს და პატარ-პატარა ნატეხების სახით შეაქვთ სოროებში.

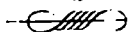

2.2.8. თ

2.2.8.1. თამბაქო. ხალხური სინონიმები: ქართლში - თამაქო; ქართლში, კახეთში - თამბაქო; დასავლეთში, ხევში, ჯავახეთში - თუთუნი; საინგილოში - თამბაქუა; სულხან-საბა ორბელიანის მიხედვით - გლარჯა; ჭანეთში, სამეგრელოში - თუთუმი; სვანეთში თუთვინ, თუთუნ.

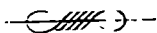
ნაყენის დასამზადებლად ფოთლებს, ღეროებს და სხვა ნარჩენებს აქუცმაცებენ, გამოამშრობენ და 400 გ ათავსებენ 10 ლიტრ

წყალში ორი დღის განმავლობაში. შემდეგ გამოწურავენ. დარჩენილ ნედლეულს კვლავ გამოწურავენ სატომარე ქსოვილში ან საცერში, ნაყენს უმატებენ 10 ლიტრ წყალს (გამოყენების წინ ყოველ 10 ლიტრს ემატება 40 გ სამეურნეო საპონი).

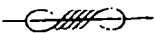

ნახარშის დასამზადებლად იყენებენ 400 გ მშრალ ნედლეულს და ადუღებენ ორ საათს. გაცივების შემდეგ უმატებენ 10 ლიტრ წყალს და გამოყენების წინ სამეურნეო საპონს, როპელიც უნდა განზავდეს დამატებითი წყლით, ნაყენი და ნახარში ინახება მჭიდროდ თავდახურული ჭურჭლით (უკეთესია მინის) გრილ და ბნელ შენობაში.

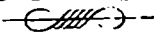
ნახარშს და ნაყენს იყენებენ ღიღველების, ბუგრების თრიფსების, ფრთათეთორას წინააღმდეგ.

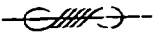
200 გრამ წყლის უმატებენ 10 ლიტრ წყალს, აყვანებენ ორი დღის განმავლობაში, გამოწურავენ ნაყენს, გამოყენების წინ უმატებენ 40 გ სამეურნეო საპონს. იყენებენ ბუგრების, ტკიპების, ახალგაზრდა მატლების წინააღმდეგ.

თამბაქოს ფხვნილს იყენებენ ბუგრების, თრიფსების, ფრთათეთორას წინააღმდეგ სათბურებში შესაბოლებლად.

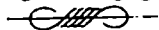
მარწყვის რწყილის წინააღმდეგ უპირატესად გამოყენებულია თამბაქოს მრეწველობის ნარჩენები (მტვერი, მშრალი ნარჩენის ფხვნილი) კირთან ან ნაცართან ერთად (1:1).

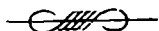
არსებობს თამბაქოს გამოყენების სხვა რეცეპტებიც, რომლის პუბლიკაციები მოცემულია ძველ პერიოდულ პრესაში (გაზეთი „ახალი სოფელი“). ქვემოთ უცვლელად მოგვყავს მათი ტექსტები (თუმცა ზოგიერთში მცირედი განსხვავებაა):

ერთი ვედრო წყალი (30 გირვანქა. ნაგულისხმევია თამბაქო - კ.ბ.) ჯერ კარგად გათქვიფეთ თეთუნის ნახარში, შემდეგ ეს ხსნილი უნდა შევაგოსოთ ცხრა ვედრო წყლით და კარგად ავურიოთ. თითოეულ ვედრო სითხეს უნდა დაუმატოთ ნახევარი გირვანქა წინდაწინ წყალში გახსნილი მწვანე საპონი, როდესაც ყველა ამათ ერთმანეთში კარგად აურიეთ, სითხე მზად იქნება სას-

ხურებად ('ურჩევნ კომბოსტოს მავნებლების წინააღმდეგ).

ადულეთ დიდხანს წყალში ერთი გირვანქა თუთუნის და შემდეგ წაუსვით ჩვარით იმ ადგილას, სადაც ტილებია (ნაგულისსმევია მცენარის ბუერები კ.ბ.).

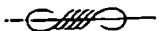
მცენარეების ტილის წინააღმდეგ აიღეთ ერთი გირვანქა უბრალო თამბაქო (მახორკა) ჩაყარეთ ერთ ვედრო წყალში სამი-ოთხი ღლით. მერე შედგით ცეცხლზე და ადულეთ სამი საათის განმავლობაში, შემდეგ გაწურეთ, დაასხით კიდეც ერთი ვედრო წყალი, კარგად აურიეთ და ასხურეთ ტილით დასასლელად მცენარეებს.

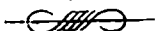
აიღეთ ერთი გირვანქა უბრალო თამბაქო (მახორკას რომ ეძახიან) და დაალბეთ ერთ ვედრო წყალში 5-6 საათის განმავლობაში. შემდეგ შედგით თამბაქოს წვენი ცეცხლზე და ადულეთ 3-4 საათი და გაწურეთ დოლბანდში. როცა წამლობას დააპირებთ, ერთ წილ თამბაქოს ნახარშს გახსნით ოთხ წილ წყალში და ისე შეუშხაპუნებთ მცენარეს.

გრ. თოდრაძე წერს: თამბაქო ვედრო წყალზე ნახევარი გირვანქაც ეყოფა, მხოლოდ უნდა წამოადულოთ და გაცივებისთანავე შევედგეთ წამლობას. თამბაქო რაც უფრო ცხარე იქნება, უკეთესია.

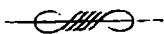

აიღეთ ერთი გირვანქა უბრალო თამბაქო, მახორკა ემჯობინება, დაალბოთ ხუთი ღლით ერთ ვედრო წყალში, ხუთი ღლის შემდეგ სამი საათის განმავლობაში ადულეთ და გასწურეთ დოლბანდში ან წმინდა საცერში მიღებულ სითხეს მიუმატეთ ერთი ვედრო წყალი და წამალი მზად არის. თამბაქოს ნახარში კარგია ყოველგვარი ტილებისა და რწყილების წინააღმდეგ.

ნ. თხინვალელი გვირჩევს ერთი გირვანქა მახორკა დაახლოებით სამი ღლის განმავლობაში უნდა მოვათავსოთ წყალში, მერე აიღეთ 100 გრამი (25 მისხალი) მწვანე საპონი, გახსენით ცხელ წყალში და აურიეთ ერთად. შემდეგ ეს ნარევი გახსენით 2-

3 ვედრო წყალში და ასხურეთ, შესხურების დროს ტილი უნდა დასველდეს.

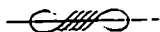

თ. ქ-ნი (იგულისხმება ნ. კომეთიანი - კ.ბ.) შემდეგ რეცეპტს იძლევა ერთი გირვანქა უბრალო თამბაქო (მასორცა) ჩადეთ ერთ ვედრო წყალში, დატოვეთ 3-4 დღე. შემდეგ ადუღეთ 3-4 საათს, გასწურეთ საცერში. დამზადებულ ნახარშ წვეს გასწვრივ ერთ ვედრო წყალში და ასხურებთ დილით ან საღამოს.

2.2.8.2. თეთრი მდოგვი. ხალხური სინონიმები უცნობია.

ნაყენის დასამზადებლად 1ლ წყალზე იღებენ 20 გ თეთრ მდოგვს, იყენებენ ბუგრებისა და ხეხილის წითელი ტკიპას წინააღმდეგ.

არსებობს მონაცემები იმის შესახებ, რომ თეთრი მდოგვით კვების შედეგად იღუპებიან ჩვეულებრივი მემინდვრეები, ამიტომ მისანაწილად თვლიან თავისებური მღრღნელების მასობრივად გაურცელების შემთხვევაში ნარგობაში მდოგვის ნათესის დამცავი ზოლის გამოყენებას. ფხვნილის სახით იყენებენ ბუგრებისა და სვატრის წინააღმდეგ.

2.2.8.3. თრიმლი. ხალხური სინონიმები: ფშაქში-ხევსურეთში - თრემლი; ქიზიყში - ნარინჯი ხე; საინგილოში - სარღან; ქვემო რაჭაში - კაპარი.

თრიმლი იფანს (კოპიგს) იცავს მაჟაურასაგან, რაც მეტია იფნის ნარგობაში თრიმლი, მით შემცირებულია მავნებლებისაგან მცენარეების დაზიანების ხარისხი.

2.2.9. ი

2.2.9.1. იელი. ხალხური სინონიმები: კახეთში - იალი; მთიულეთში - იალაი; მესხეთში - ლელი; იმერეთში, რაჭა-ლეჩხუმში - ელი; ჭანეთში აელი; სამეგრელოში იბლი, ივლი, ელი, ეი, ელიში კოკა, ელიშია; სვანეთში ადრა, ჰადრა.

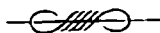
ფოთლების ან ყვავილების ნაყენი გამოიყენება წითელი ტკიპას წინააღმდეგ (ციტრუსები). ნაყენის დასამზადებლად დაქუცმაცებულ ფოთლების ან ყვავილების 1 წონით ნაწილს უმატებენ 5 ნაწილ წყალს. აიყენებენ ხუთი დღის განმავლობაში, გაფილტრვის შემდეგ ასხურებენ არამსხმოიარე მცენარეებს ნებისმიერ დროს, მსხმოიარე ბაღებში კი ნაყოფის გამონასყვამდე.

2.2.10. პ

2.2.10.1. **კაკალი.** ხალხური სინონიმები: გურიაში, იმერეთში, რაჭაში, ლეჩხუმში - ნიგოზი, ნიგვზის ხე, სამეგრელოში ნეპი, სვანეთში კაკრა, კაკ, გაკ.

ნაყენის დასამზადებლად შემოდგომით ჩამოცვენილ, ქარგამჭოდ 'შენობაში კარგად გამოშრალ 2-3 კგ ფოთლებს (გამოყენების წინ) რამდენიმე დღის განმავლობაში აღბობენ 10 ლიტრ წყალში, შემდეგ გამოწურავენ, ფილტრავენ და იყენებენ კოლორადოს ხოჭოს (მატლები, ზრდასრული ინდივიდები) წინააღმდეგ. კაკლის ფოთლების ნაყენის გამოყენების შესახებ ცნობები მოგვაწოდა საქართველოს აგრარული უნივერსიტეტის მცენარეთა დაცვის სპეციალობის მეოთხე კურსის სტუდენტმა კ.მსრიანმა (ბორჯომის რაიონი, სოფ. წაღვერი) და აგრონომიული ფაკულტეტის დაუსწრებელი სწავლების სტუდენტმა მ. გიორგაშვილმა (მცხეთის რაიონი, სოფ. საგურამო).

სიმინდის ჩრჩილის წინააღმდეგ საცავებში, ტომრებში და სხვა სათავსოებში ათავსებენ კაკლის ფოთლებს. კაკლის ფოთლით ნიადაგის დამუწონვა და ჩითილის დარგვისას მცენარეებზე ფესვებიდან ნიადაგის ზედაპირზე კაკლის ფოთლის შემოხვევა მას იცავს მახრისაგან (უკანასკნელ ღონისძიებას ხარაგაულის რაიონის სოფელ ფარცხანალშიც იყენებდნენ).

შემოდგომით ნიადაგში კაკლის ფოთლის ჩახენა (4 ტომარა 100 მ²-ზე) ამცირებს კოლორადოს ხოჭოსა და მახრის რიცხოვნობას.

2.2.10.2. **კამა.** ხალხური სინონიმები: იმერეთში, ქიზიყში ცერეცო; გურიაში - კვლიავი, კლიავი; საინგილოში - ტარახუტი, ტორახუტი; სამეგრელოში - ცეროცო, ცორცო, ძერო.

ტ. ღორჯომელიძის გადმოცემით ადიგენის რაიონის სოფელ ჭეჭელაში თხუხელას წინააღმდეგ ბოსტნეულის რიგთმორისებში თესავენ კამას.

ზელანდიაში კომბოსტოს ბუგრის წინააღმდეგ რიგთმორისებში თესავენ კამას, რომლის სუნიც აფრთხობს მავნებლებს.

2.2.10.3. **კატაბარდა.** ხალხური სინონიმები: კახეთში, ფშავეში უსურვაზი, თეთრი უსურვაზი; ზემო იმერეთში კატავენახა; რაჭა-ლეჩხუმში, იმერეთში ციტაბარდა; გურიაში ოსურადა, ინგრესაი; აჭარა-გურიაში იბრილია; საინგილოში თუთრვაზ, მარაზი; სამეგრელოში - შხურიში ჭი, შხურიში ჭუ, ჩიჯვიში ჭი, წირდი; სვანეთში სვიჯ.

ნაყენის დასამზადებლად 1,125 კგ ნედლეულის (კოვრები, ყვავილები) უმატებენ 10 ლიტრ წყალს, აყოვნებენ 1-2 საათის განმავლობაში, გამოწურვისა და გაფილტვრის შემდეგ იყენებენ მავნე მწერების წინააღმდეგ.

2.2.10.4. **კარტოფილი.** ხალხური სინონიმები: მთიულეთსა და ფშავეში - კარტობილი; ხევსურეთში - კარტოხა; მესხეთში, აჭარაში - ყართოფი; ჭანეთში - დიხა მარქვალი, კარტოფი; სვანეთში - გარდვიშ; ქართოფილ, ქართუბილ.

ნაყენის დასამზადებლად 2 კგ დაქუცმაცებულ მიწისზედა ნაწილებს 24 საათის განმავლობაში ათავსებენ 10 ლიტრ წყალში ან კიდევ იღებენ 1,2 კგ მწვანე ან 0.6-0,8 კგ გამომშრალ მიწისზედა ნაწილებს, უმატებენ 10 ლიტრ თბილ წყალს. აყოვნებენ 3-4 საათის განმავლობაში, გამოწურავენ (უმატებენ 10 ლ ხსნარზე 40 გ სამეურნეო საპონს) და იყენებენ ბუგრების, ტიპების, კომბოსტოს ხვატრის, ჩრჩილის წინააღმდეგ.

2.2.10.5. **კვიპაროზი.** ხალხური სინონიმები: დავით ჩუბინაშვილის მიხედვით - კიპრი, კვიპრი.

მარცვლეულში მოთავსებული კვიპაროსის დაფქული ფოთლების ფხვნილი მას იცავს მავნებლებისაგან.

2.2.10.6. კლდისვაშლა. ხალხური სინონიმები: თუშეთში - ფხიჯა, ხიჯა, ხაჯე; მესხეთში კლდის ჯოჯო; აჭარაში უკვდავა; სამეგრელოში - ცენაშე; ხევში - კლდისხორცა.

მავნებლებისაგან კომბოსტოს თესლის დასაცავად ძველთაგანვე იყენებდნენ კლდისვაშლას ნაყენით თესლის თესვისწინა დამუშავებას.

2.2.10.7. კოთხუჯი. ხალხური სინონიმები: სამეგრელოში ჯარცვატანა.

კოთხუჯის ფესურები ტოქსიკურად მოქმედებენ თუთის აბრე-შუმხვევიას კვერცხებსა და მატლებზე (კონტაქტური და შინაგანი მოქმედება). ფესურებისაგან დამზადებული ფხვნილი ტოქსიკურია ბუხების, კოლოებისა და ზოგიერთი ტკიპების წინააღმდეგ.

2.2.10.8. კონიო. ხალხური სინონიმები: ფშავ-ხევსურეთში მათოთა; ხევსურეთში მათოთა; თუშეთში, ქიზიყში მათუთი; ხევში, ფშავში, მთიულეთში მათოთი; სვანეთში მათოთ.

ნაყენის დასამზადებლად მცენარის ფოთლებს, ყვავილედს, მოუშლიფებელ ნაყოფსა და წვრილ ღეროს აქუცმაცებენ, ასველებენ მცირე რაოდენობის წყალში (1 კგ ნედლეული, 2 ლ წყალი). ამის შემდეგ კარგად მოსრისავენ ერთგვაროვანი მასის მიღებამდე, გამოწურავენ, დარიჩინლ მასას უმატებენ 15 ლიტრ წყალს, კვლავ გამოწურავენ, ორივე გამოწურს ურევენ ერთმანეთში, ასეთ ნარევს იყენებენ ხოჭოებისა და ხერხიების ახალგაზრდა მატლების წინააღმდეგ. ნაყენს გამოყენებამდე გრილ ადგილას კარგად დახურულ ჭურჭელში ინახავენ.

2.2.10.9. კროტოლარია. ხალხური სინონიმები უცნობია.

სხვადასხვა კულტურებში შეთესილი კროტოლარია ძირითა-

დად (ნემტოდების მიმღებიან კულტურებზე) ამცირებს გალიანი ნემტოდების პოპულაციას, რადგან იგი ხასიათდება გალიანი ნემტოდების მიმართ გამძლეობით; მართალია გალიანი ნემტოდები აზიანებენ მას, მაგრამ გალების წარმოშობის ხარისხი უმნიშვნელოა.

2.2.11. ღ

2.2.11.1. ლემა. ხალხური სინონიმები: კახეთში - ბანგა, კიტრაია, კიტრანა, ნესებალიხა, ტყლიაშუნა; მესხეთში - ლენცოფა; მესხეთ-ჯავახეთში - პატპატა; ლეჩხუმში - ასტმოლე, გოდორა; ერწოში - მწვანე ლენცოფა; იმერეთში ბურძგლა ბალახი, ხოყანა, ხოყის ბალახი, ღორიხოყა; რაჭაში - კომბარა; აჭარაში - ჯამეშა; სამეგრელოში - ჩხოუში ჭირიში წამალი; ყვაპუში წამალი, ბარწყვენია; სვანეთში მეტიშალ, მეხმიროლ; სულხან-საბა ორბელიანის მისედვით - ლეკი.

ნაყენის დასამზადებლად იღებენ 2 კგ ნედლ ან 1 კგ შშრალ დაქუცმაცებულ ნედლეულს, ასხამენ 10 ლიტრ წყალს, 12 საათის შემდეგ გამოწურავენ, ფილტრავენ (გამოყენების წინ ყოველ 10 ლიტრზე უმატებენ 20-40 გ საპონს). ასეთი წესით დამზადებულ ნაყენს იყენებენ ბუერების, აბლაბუდიანი ტკიპების, ბაღლინჯოების წინააღმდეგ.

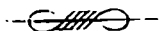
ნახარშის დასამზადებლად ნედლეულსა და წყალს იგივე შეფარდებით იღებენ, ადუღებენ ნახევარი საათის განმავლობაში, შემდეგ ფილტრავენ. გამოყენების წინ უმატებენ 20-40 გ საპონს და იგივე მავნებლების წინააღმდეგ იყენებენ.

2.2.11.2. ლენცოფა. ხალხური სინონიმები: ქვემო ქართლში - ღრიანცოფა; ხევში ბარის ჩხამაი, საქოთნია; მთიულეთში საბაყნია, საჯამია; ფშაქში - ლემხურა ჯამია; თუშეთში - საპინა; ხევსურეთში ძაღლაფსელა; მესხეთში, ჯავახეთში - ღორცოფინა, ბატბატა; რაჭაში - ლემი, ლემცოფა; ლეჩხუმში - ტყის თუთუნის; სამეგრელოში - წირეშ წამალი; სვანეთში - მკარტახ, მეჭშალ.

ნაყენის დასამზადებლად 1 კგ დაჭრილ, შშრალ ნედლეულს

უმატებენ 10 ლიტრ წყალს, აყოვნებენ 12 საათის განმავლობაში, იმ შემთხვევაში, თუ ნედლეული წმინდა ფხვნილის სახითაა დაფუძვლილი ან ნაყენი მზადდება როზეტა ფოთლებისა და ფესვებისაგან. ნედლეულის რაოდენობა ორჯერ მცირდება ე.ი. 10 ლიტრ წყალზე იღებენ 500 გ ნედლეულს. ნაყენს კარგად გაწურავენ, გაფილტრავენ და გამოყენების წინ ყოველ 10 ლიტრზე უმატებენ 20-40 გ საპონს. ასეთი ნაყენი ეფექტურია ბუგრების, აბლაბუდიანი ტკიპას, ბაღლინჯოების წინააღმდეგ.

ნაყენის გარდა ეფექტურია ლენცოფას ნახარშიც, რომელიც შემდეგნაირად მზადდება: 1 კგ მშრალ ნედლეულის ასხამენ 10 ლიტრ წყალს, ნახევარი საათის განმავლობაში ადუღებენ, შემდეგ ფილტრავენ, გამოყენების წინ უმატებენ 20-40 გ საპონს. ან კიდევ ნახარშის დასამზადებლად 3 კგ ნედლ ლენცოფას (მცენარის მიწისხედა ნაწილი) 2-3 საათის განმავლობაში ადუღებენ მაშინაქრებულ ტურტელში მცირე რაოდენობის წყალში, გაცივების შემდეგ მას ფილტრავენ, შეავსებენ 10 ლიტრამდე. ასეთი წესით დამზადებულ ნახარშს იყენებენ კომბოსტოს ჩრჩილის, კუნელის თეთრულას, ოქროვუდას მატლების წინააღმდეგ (შესხურებიდან მეორე დღეს იღუპებიან).

2.2.11.3. ლელქაში. ხალხური სინონიმები: ქიზიყში - ჩაღაყაკაღა.

მღრღნელებისაგან ხეხილის დასაცავად 'მტამშხე ლელქაშის' შემოსვენას მიმართავენ.

2.2.12. მ

2.2.12.1. მარიამსაკმელა. ხალხური სინონიმები: მესხეთში უხალუგი, უხალოკი, გუხალიკი.

ნაყენის დასამზადებლად 500 გ თესვას ან 0,8-1 კგ დაქუცმაცებულ მშრალ ნედლეულს უმატებენ 10 ლიტრ წყალს, 24 საათის განმავლობაში ათავსებენ ოთახის ტემპერატურაზე;

ნახარშის დასამზადებლად 1 კგ დაქუცმაცებულ მშრალ

ნედლეულს უმატებენ 10 ლიტრ წყალს, ადუღებენ 30 წუთის განმავლობაში. ნაყენსა და ნახარშს კარგად გამოწურავენ, გაფილტრავენ, გამოყენების წინ ყოველ 10 ლიტრზე უმატებენ 20-30 გ საპონს.

მარიამსაყმელა ეფექტურია მწუწნავი მავნებლების წინააღმდეგ.

2.2.12.2. მდოგვი. ხალხური სინონიმები: ქართლ-კახეთში, აჭარაში - ხარდალი; გურიაში - დოგვი; სამეგრელოში - დონგი.

ნაყენის დასამზადებლად 100გ გამომშრალ მდოგვს უმატებენ 10 ლიტრ ძალიან ცხელ წყალს (არა მდუღარეს), აყოვნებენ 2 დღის განმავლობაში, გამოწურავენ, გაფილტრავენ, ნაყენს აზავებენ ცივ წყალში (1:1), იყენებენ ხურტკმელის ალურას, კომბოსტოს თეთრულას მატლების წინააღმდეგ.

2.2.12.3. მელია. ხალხური სინონიმები: სამეგრელოში - ძიამჯა, ჭვეტაში ჯა.

მელიას ფესვების გამონაყოფი ტოქსიკურად მოქმედებს ზრდასრულ ნემატოდებზე, იგი აფერხებს კვერცხიდან მატლების გამოსვლის პროცესს, ამცირებს ნემატოდების სხვადასხვა სახეობების რიცხოვნობას პომიდორზე. ბადრიჯანზე, ყვავილოვან კომბოსტოზე და სხვ. აღნიშნული მცენარეების ზრდა-განვითარება უმჯობესდება შერეულ ნათესებში.

2.2.12.4. მექსიკური ჩაი. ხალხური სინონიმები უცნობია.

კარგად გამომშრალ ფოთლებს, ყვავილებს და სხვა მიწისზედა ნაწილებს ფქვავენ, ცრიან 0,2 მმ-იან საცერში, 1-2 კგ ასეთ ფხვნილს უმატებენ 1 კგ ლობიოს (შენახვისას), კონგოში კი გლეხები ლობიოთი სავსე ტომრებში გამომშრალ ფოთლებს ათავსებენ ასეთი ღონისძიება ლობიოს მემარცვლიასაგან იცავს.

2.2.12.5. მთის ჩადუნა. ხალხური სინონიმები: ქართლში - დათ-

ვისაგებელა; თუშეთში მზადა, ჩადა; ზემო იმერეთში ღორ-
თიფკლა; მთის რაჭაში იფხლა, იმხლა; ლენხუშში მუხუ;
გურიაში - ტყის გკიპრაი; დ. ჩუბინაშვილის მიხედვით - ბლენც-
ნარა.

ნაყენის დასამზადებლად 500 გ ნედლეულს 48 საათის გან-
მავლობაში აღობენ 10 ლიტრ წყალში. თითოეული მცენარი-
სათვის (მოსხურება მცენარეების ირგვლივ) იყენებენ 200 მლ
ნაყენს. ასეთი ღონისძიების შედეგად მცირდება გალიანი ნემ-
ატოდების მავნეობა და უმჯობესდება მცენარის ზრდა-განვითა-
რება. მთის ჩაღუნას ინსექტიციდური თვისებებიც ახასიათებს.

2.2.12.6. მთის ღანძილი. ხალხური სინონიმები: ხევში - ბაშო;
მთიულეთში ნიორაი; თუშეთში - შებე; ხევსურეთში, ფშავეში -
შიბუ.

წვრილად დაქუცმაცებულ 1 კგ ნედლეულს (ყვავილეები, ახალ-
გაზრდა ფოთლები, ბოლქვები) უმატებენ 2 ლიტრ წყალს, აყო-
ნებენ 12 დღის განმავლობაში, გამოწურავენ, გაფილტრავენ და
იყენებენ ბუგრების, პომიდორის ფიტოფტოროზის წინააღმდეგ.
მთის ღანძილის ერთხელ, ხოლო ნიორის ნაყენს ორჯერ ასხურე-
ბენ.

2.2.12.7. მწარა. ხალხური სინონიმები უცნობია.

ნაყენის დასამზადებლად 1,0-1,2 კგ გამომშრალ, დაქუცმაცე-
ბულ ნედლეულს, უმატებენ 10 ლიტრ წყალს, აყოვნებენ 24
საათის განმავლობაში, ან კიდევ 6-8 საათს ადულებენ 30 წუთს.
შემდეგ გამოწურავენ, ათავსებენ თავდახურულ ჭურჭელში. გამო-
ყენების წინ ყოველ 10 ლიტრს უმატებენ 20-30 გ საპონს. იყენე-
ბენ ბუგრების, თრიფსების, ღიღველას, აბლაბუდიანი და ხეხი-
ლის ტკიპების წინააღმდეგ.

2.2.13. 6

2.2.13.1. ნაცარა მურყანი (თხმელა). ხალხური სინონიმები უც-
ნობია.

1 კგ მშრალ ან 2 კგ ნედლ დაქუცმაცებულ მურყანის ფოთლებს უმატებენ 10 ლიტრ წყალს, აკოვნივენ 24 საათის განმავლობაში ან კიდევ 6-12 საათს (30-40 წუთს ადულებენ), შემდეგ კარგად გამოწურავენ, გაფილტრავენ და ათავსებენ თავდახურულ ჭურჭელში ბნელ ადგილას.

გამოიყენება ბუგრების წინააღმდეგ.

2.2.13.2. ნიორი. ხალხური სინონიმები: ხევში - ნივარი; საინგილოში ნიგორი; სვანეთში - ნივრა.

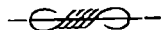
ბელლის ცხვირგრძელას წინააღმდეგ 1 ც მარცვალში ათავსებენ 200 გ ნიორს, გამოყოფილი ფიტონციდების მოქმედების შედეგად ხოტოები გამოდიან მარცვლიდან ადიან კედლეზე, მათ აგროვებენ და ანადგურებენ.

ჩინეთში ნიორს იყენებენ ბრინჯისა და ფქვილის 'მენახვისას, საფრანგეთში იყენებდნენ ვენახში მოფანტვით, რის შედეგადაც მცირდებოდა მავნებლების რაოდენობა.

სანაყში დანაყილ, კარგად დასრესილ, ერთგვაროვანი მასის 0,5 კგ ნიორს უმატებენ 3-5 ლიტრ წყალს, გამოწურავენ, კვლავ უმატებენ წყალს, ისევ გამოწურავენ. ორივე გამონაწერს ერთმანეთში აურივენ, შეავსებენ 10 ლიტრამდე. ტკიპების წინააღმდეგ 8-10 ლიტრ წყალში უმატებენ 300 მლ გამონაწერს და მცენარეებს ასხურებენ საღამოს ან ღრუბლიან ამინდში. პირველი შესხურების შემდეგ აბლაბუდიანი ტკიპა ტოვებს მცენარეს, მეორე წამლობა ტარდება 3-5 დღის შემდეგ.

ცნობილია ნაყენის დამზადების სხვა წესიც, კერძოდ 500 გ ნიორი უნდა დაიტყრას წვრილ ნაწილებად, გაისრისოს და მოთავსდეს 3-ლიტრიან მინის ქილაში და დაიფაროს ოთახის ტემპერატურის წყალით მოთავსდეს თბილ და ბნელ ადგილას. 5 დღის შემდეგ გამოიწუროს, გამოსაყენებლად 10 ლიტრ წყალს ემატება 60 გ ნაყენი და 50 გ საპონი.

200-300 გრამ (მიწის ნაწილებისაგან გასუფთავებული) ნიორს

ატარებენ ხორცსაკეპ მანქანაში, უმატებენ 10 ლიტრ წყალს, აყოვნებენ ერთი დღის განმავლობაში, გამოწურავენ, იყენებენ ბუგრების, ტკიპებისა და პომიდორის ფიტოფტოროზის წინააღმდეგ.

გარდა აღნიშნულისა, 200გ ახალ დასრესილ ნიორს უმატებენ 10 ლიტრ წყალს, იყენებენ განზავების გარეშე; ან კიდევ 100-150გ ნედლეულს (მშრალი მიწისზედა ნაწილები) უმატებენ 10 ლიტრ წყალს, გამოწურავენ, იყენებენ ბუგრებისა და ტკიპების წინააღმდეგ.

კვირტის ტკიპას წინააღმდეგ მოცხარისა და მარწყვის პლანტაციებში რიგთაშორისებში შემოდგომით რგავენ ნიორს, საჭიროების შემთხვევაში კი ასხურებენ ნიორის ნაყენს (კარგად დასრესილი 50-100გ ნიორი, 10 ლიტრი წყალი). 100-150 მ²-ზე საყმარისია 10 ლიტრი ნაყენი.

ავადმყოფობებისაგან ბოსტნეული კულტურების თესლების გასაუვნებლებად (თავდახურულ ჭურჭელში) 25 გ დასრესილ ნიორის მასას უმატებენ 100 მლ წყალს 1 საათის განმავლობაში მასში ათავსებენ თესლს, გარეცხვის შემდეგ აშრობენ და თესავენ.

2.2.13.3. ნიახური. ხალხური სინონიმები: სამეგრელოში სონა.

ნაყენის დასამზადებლად 1,2 კგ კარგად გარეცხილ ნედლეულს ატარებენ ხორცსაკეპ მანქანაში, გამოწურავენ, აზავებენ 1,2 ლიტრ წყალში (1:1), 24 საათის განმავლობაში აყოვნებენ მომინანქრებულ ან მინის თავდახურულ ჭურჭელში, გაწურავენ დობანდში და გამონაწურში 1 საათის განმავლობაში ათავსებენ თესლს, შემდეგ აშრობენ ფილტრის ქაღალდზე (თესლი დათესვამდე 24-48 საათით ადრე უნდა დამუშავდეს) და თესავენ.

2.2.14. ო

2.2.14.1. ომბალო. ხალხური სინონიმები: გურიაში - უმბალო;

სამეგრელოში - ომბალე, ომბალი.

ლობიოს მემარცვლიას წინააღმდეგ ღიაგოდების რაიონის სოფელ აფენში გამოყენებული მცენარეული ნედლეულის ნარევის (კაკლის ფოთოლი, უჯანგრი) ერთ-ერთი კომპონენტი ომბალოცაა. აღნიშნულ ნარევს დღესაც წარმატებით იყენებენ (ცნობები მოგვაწოდა საქართველოს აგრარული უნივერსიტეტის დაუსწრებელი სწავლების აგრინომიული ფაკულტეტის სტუდენტმა ო. ამბროლაძემ).

2.2.14.2. **ოროვანდი.** ხალხური სინონიმები: ქართლ-კახეთში, მთიულეთში, ფშავში, თუშეთში, ხევში - ძირხვენა; ხევში - ფათარი; მესხეთში - ღაღალუნტა; ხევსურეთში - დილხვენა; ლენხუშში, ქვემო რაჭაში, ზემო იმერეთში - ღელელუნტა, ღელალუნტა; მთიან რაჭაში - ღორიფუნა; გურიაში, იმერეთში - ოლაღუა, ოხაგუა, ოხაგუე, ოხიყუა; სამეგრელოში - უნა-ტყა; სვანეთში - ყვალპა; საინგილოში - ზურხუნაი, ზურხვინა; სულხან-საბა ორბელიანის მიხედვით - დელხვინა; დავით ჩუბინაშვილის მიხედვით - ღულალუნა.

ნაყენის დასამზადებლად 100-150 გ წვრილად დაქუცმაცებული ფოთლებს უმატებენ 1 ლიტრ წყალს, აყონებენ სამი დღის განმავლობაში, შემდეგ კარგად გამოწურავენ, გაფილტრავენ, იყენებენ ბუკრების, თეთრულების, ღუჭიანას, ხვატრის მატლების, ჩრჩილის, აბლაბუდიანი ტკიპას წინააღმდეგ. შესხურების წინ გამონაწერის 1 ლიტრს უმატებენ მცირე რაოდენობის წყალში გახსნილ საპონს. შესხურება ტარდება საჭიროების მიხედვით 3-5 დღის ინტერვალით.

2.2.14.3. **ოჩოპენტრე.** ხალხური სინონიმები: გურიაში - ოსიპონტრო; სამეგრელოში - ოსურტოფუ.

ნაყენის დასამზადებლად თესლს და გამომშრალ მიწისზედა ნაწილებს აქუცმაცებენ და 70-100 გრამ ნედლეულის 12-24 საათის განმავლობაში ათავსებენ 1 ლიტრ წყალში, შემდეგ გამოწურავენ, ფილტრავენ და იყენებენ აბლაბუდიან ტკიპას წინააღმდეგ.

2.2.14.4. ოხრახუში. ხალხური სინონიმები: ქიხიქში - ოხრა-
ხოში; ქართლში - მაღდანოხი; თუშეთში - მაკიდონელი; გურიამში,
აჭარაში - მაკიდო; სამეგრელოში - მაკინდროლი; ჭანეთში - ღამსო,
ღრამსო, ჭიჭამი; სულხან-საბა ორბელიანის მიხედვით - მაკიდო-
ნი; ვახუშტი ბატონიშვილის მიხედვით - მაკიდონი, პეტრუშკა.

ვახის ფილოქსერას წინააღმდეგ ვახის ირგვლივ ოხრახუშს
თესავენ, მისი სუნი აფრთხობს მავნებელს და ვახიც აღარ ზიან-
დება. მარწყვის ირგვლივ დათესილი ოხრახუში მას ლოკოცინები-
საგან იცავს.

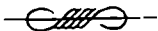
2.2.15. პ

2.2.15.1. პირშუშხა. ხალხური სინონიმები: აჭარაში - ხარდა-
ნი.

პირშუშხას მიერ გამოყოფილი ფიტონციდების ატმოსფეროში
კარგად ინახება ნაყოფები, კერძოდ, 40 კგ ყურძნის შესანახად
საჭიროა 3,2 კგ პირშუშხა, რომელიც თავსდება იქ, სადაც ყურ-
ძენია შენახული.

დაავადებებისაგან სათესლე მასალის დასაცავად იყენებენ პირ-
შუშხას ფესვების გამონაწურს (თესლს წინასწარ რეცხავენ თბილ
მარილიან წყალში. 200 გ წყალი 2-3 ჩაის კოვზი მარილი).
ფესვებს ატარებენ ხორცსაყებ მანქანაში, კარგად გამოწურავენ
(დოლბანდში) და უმატებენ თბილ წყალს (1:1), შემდეგ ამ სსნარში
30 წუთით ყრიან თესლს, კარგად ურევენ, გამოწურავენ, აშრობენ
და თესავენ.

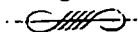
ატმის ფოთლის სიხეჭუჭის წინააღმდეგ ეფექტურია ატმის
ხის ირგვლივ (ერთი მეტრის რადიუსით) პირშუშხას დარგვა.

2.2.15.2. პიტნა. ხალხური სინონიმები: სამეგრელოში - პიტნე,
სვანეთში მინთოორ, მინთუ; ივანე ჯავახიშვილის მიხედვით
პიტნაკი.

ალურას, ნაყოფტამიების, ხეატარის პეპლების დაფრთხობის
მიზნით პიტნას რგავენ ხურტკმელის, მოცხარის, კომბოსტოს და

სხვა მკენარეების რიგთაშორისებში.

თაგვისებრი მღრღნელების წინააღმდეგ მცხეთის რაიონის სოფელ საგურამოში პიტნას კონების სახით ათავსებენ სადგომებში, შენობაში, სოროებში სუნი აფრთხობს თაგვისებრ მღრღნელებს (ინფორმაცია მოგვაწოდა საქართველოს აგრარული უნივერსიტეტის დაუსწრებელი სწავლების აგრარომიული ფაკულტეტის სტუდენტმა მ. გიორგაშვილმა).

ვიქტორ პიუგოს რომანის „საბრალონის“ გმირი მადლენი პიტნის გამოყენების შესახებ გლეხებს „ბოგანო ჭიის“ ამოსაწვევტად ურჩევდა - ყველგან დაჭიდეთ აყვავებული გარეული პიტნის ტოტი, ბანხე, კედლებზე, სახლში, ბოსტანშიც კი“.

2.2.15.3. პომიდორი. ხალხური სინონიმები: კახეთში - რუსული ბადრიჯანი, წითელი ბადრიჯანი; გურიაში, იმერეთში - პატრიჯანი; გურიაში - ოქროვამლა; მესხეთში - პატლიჯანი; სამეგრელოში - პამინდორი; პამადური; სვანეთში - პატრაჯ.

კარგად დაქუცმაცებულ 4 კგ ფოჩებს უმატებენ 10 ლიტრ წყალს, ნელ ცეცხლზე ადუღებენ 30 წუთის განმავლობაში, გაცივების შემდეგ ნახარშს გამოწურავენ. შესხურებისათვის 2-3 ლიტრ ნახარშს ასავებენ 10 ლიტრ წყალში და უმატებენ 40 გ საპონს. ნახარში ეფექტურია ფოთოლმღრღნელი მავნებლებისა და ვამბლის ნაყოფჭამიას მატლების წინააღმდეგ.

4 კგ ნედლ ან 2 კგ გამოშრობლ დაქუცმაცებულ ფოჩებს უმატებენ 10 ლიტრ წყალს, ნახევარი საათის განმავლობაში ადუღებენ ნელ ცეცხლზე, გაცივების შემდეგ გამოწურავენ, ნახარშს აზავებენ ორმაგი რაოდენობის წყალში და ყოველ 10 ლიტრზე უმატებენ 50 გ სამეურნეო საპონს.

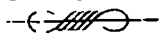
10 ლიტრ წყალში ათავსებენ 1 კგ დაქუცმაცებულ ფოჩებს, რომელსაც 4-5 საათს აყოვნებენ, შემდეგ 2-3 საათის განმავლობაში ადუღებენ, გამოწურავენ და ასავებენ 2-3-ჯერ მეტი რაოდენობის წყალში, ნახავს კი იყენებენ კომბოსტოს, მდუღოს ხვატრის, რაფსის ხერხიას მატლების წინააღმდეგ.

მწკუნავი მავნებლების და ხერხიების მატლების წინააღმდეგ გამოხაყნებლად იღებენ 400 გ დაქუცმაცებულ პომიდორის ფო-
ჩებს. გაატარებენ ხორცსუკე მანქანაში, 2-3 საათს აყოვნებენ
მცირე რაოდენობის წყალში, გაფილტვრის შემდეგ ფილტრატს
შეავსებენ 10 ლიტრამდე.

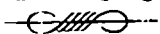
3 ლიტრ წყალში მოთავსებულ 2 კგ დაქუცმაცებულ ფონს 1
საათის განმავლობაში ადულებენ, შემდეგ ფილტრავენ და ყოველ
1 ლიტრს უმატებენ 5 ლიტრ წყალს.

ფხვნილის დასამუზადებლად 10 კგ კირს ან ნაცარს ასველე-
ბენ 2 ლიტრი გაუზავებელი ნახარშით, გაშრობის შემდეგ კომ-
ტებს აფხვიერებენ და იყენებენ რაფსის ყვავილჭამიას წინააღმ-
დეგ.

პომიდორი ამჟღავნებს დამაფრთხობელ თვისებებსაც, კერ-
ძოდ ხურტკმელის რიგთშორისებში დარგული პომიდორი ხურტკ-
მელს იცავს ხერხიებისაგან (გარდა მწვანე ფოჩებისა, ინსექტიცი-
დური თვისებებით ხასიათდება მწვანე ნაყოფები და ფესვები).

მაგნე მწერების წინააღმდეგ პამიდორის ფოთლების გამოყე-
ნების შესახებ ურნალ „მოსავალში“ მოცემულია ფრანგულ ურ-
ნალ „Revu Horficole“-ში გამოქვეყნებული ინფორმაცია, რომე-
ლიც იტყობინება, რომ ფრანგ მეზღეს ბ-ნ ბუშეს გამოუხარმავს
პამიდორის ფოთლები და გაპონახარშით შეუსხურებია ქლიავის
ხეები, რომელთაც ტილი პქონიათ დახვეული ბლომად, ერთი
შესხურებით ტილი მთლად დახოცილა.

მეორე ფრანგი მეზღე ბატონი ბერლანის დაკვირვებით ბოს-
ტანში რომ კვლებს, სადაც სევადასხვა ბოსტნეული სთესია, გარ-
შემო პამიდორი ჩაუთესოთ, კვალში დათესილი ბოსტნეული და-
ცული იქნება ტილების შემოსევისაგან.

2.2.16. რ

2.2.16.1. რძიანა (წკებლისებრი, წნელისებრი). ხალხური სი-
ნონიმები: თუშეთში - ბაღლაპის ბაღახი, ბაღლაპა; მთიულეთში -

რძეყანა, ერძეყანა; რაჭაში - მერძეყელა; ლენსუმში - მერძეყული; რაჭაში, ლენსუმში, იმერეთში, გურიაში - რძია-რძია; საინგილო-ში ზიანა; სამეგრელოში მაბჟალია, მავჟალია, მებჟალიე; სვანეთში მგდგჯოოლ

ნახარშის დასამზადებლად იღებენ 4 კგ ნედლ ღერი-ყო-თოლს, აქუცმაცებენ და ათავსებენ ჯერ მცირე რაოდენობის წყალში, შემდეგ 2-3 საათის განმავლობაში ადულებენ, აცივებენ, ფილტ-რავენ და უმატებენ 10 ლიტრ წყალს. იყენებენ სხვადასხვა ფოთოლმღრღნელი მავნებლების წინააღმდეგ.

2.2.17. ს

2.2.17.1. სათოვლია. ხალხური სინონიმები: იმერეთში - მარ-ტოყყავილი; რაჭაში თოვლის მახარბელა, თოვლის ღელა; გურიაში მეთოლია; სამეგრელოში მათირია, მოვარიე, კარა-კუჩხა, კვარიაში კუჩხა; დავით ჩუბინაშვილის მიხედვით თოვ-ლის ყვავილი.

ნაყენის დასამზადებლად 1,5 კგ მშრალ დაქუცმაცებულ ტუ-ბერ-ბოლქვს ათავსებენ 10 ლიტრ წყალში, აყოვნებენ 24-36 საა-თის განმავლობაში. იყენებენ ფოთოლმღრღნელი მატლების წინ-ააღმდეგ.

თაგვისებრი მღრღნელების წინააღმდეგ 1 კგ მისატყუებელ მასალას 20გ მომწიფებული თესლის ფქვილს უმატებენ.

2.2.17.2. სვია. ხალხური სინონიმები: ფშავეში, ხევსურეთში - სვე. მესხეთში გარმაში; ზემო იმერეთში ფშალა, მშრალა; იმერეთში, გურიაში - ფშალო; აჭარაში - შრალა; საინგილოში - სრი, ჭანეთში - ბარდი ბინეხი; სამეგრელოში - მაფშალა, ფშა-ლე; სვანეთში - ფშალაი, სვიჯ.

ლობიოს შემარცვლიას წინააღმდეგ გამოყენებული მცენარე-ბის ნარევი (კაკლის ფოთოლი, გარეული კანაფი, უჯანგარი მყრალა ბალახი, ნიორი) სვია ერთ-ერთი კომპონენტია (მონაცე-მები მოგვაწოდა საქართველოს აგრარული უნივერსიტეტის დ-აუსწრებელი სწავლების აგრონომიული ფაკულტეტის სტუდენტმა

მ. გიორგაშვილმა, მცხეთის რაიონი, სოფელი საგურამო).

2.2.17.3. სამეურა. ხალხური სინონიმები: საინგილოში - ვენ-
უაი, ღონუა; ჭანეთში, სამეგრელოში - სუმცუჯა, სუმცუჯაში ტყა,
ტოფური; სვანეთში - სამეურ, პირპიღ.

კომპოსტოს რიგთმორისებში დათესილი სამეურა მნიშვნელოვ-
ნად ამცირებს რწყილებისა და ბუგრების რიცხოვნობას. სამეუ-
რას ზეგავლენით მავნებლები წყვეტენ კვერცხდებას.

2.2.17.4. სარეპტის მღოგვი. ხალხური სინონიმები: გურიაში -
ღოგვი; სამეგრელოში - ღოგი, ღონგი.

ნაყენის დასამზადებლად 10 გ დაფუჭელ თესლს ათავსებენ
მინის ან მომინაქრებულ ჭურჭელში, უმატებენ 1 ლიტრ წყალს,
აყოვნებენ 48 საათის განმავლობაში, შემდეგ ფილტრავენ, ნაყენს
ათავსებენ თავდახურულ ჭურჭელში ბნელ და მშრალ ადგილას.
გამოყენების წინ 150-200 მლ კონცენტრატს უმატებენ 800-850
მლ წყალს.

იყენებენ ბუგრების, სხვადასხვა ხვატარის მატლების, თამბა-
ქოს თრიფის, მდელოს ბაღლინჯოს, დუეიანას და სხვა მავნე-
ლების წინააღმდეგ.

2.2.17.5. სქელნაყოფიანი სოფორა. ხალხური სინონიმები უც-
ნობია.

ნაყენის დასამზადებლად 1,2 კგ დაქუცმაცებულ გამომშრალ
ნედლეულს 24 საათის განმავლობაში ათავსებენ 10 ლიტრ წყალში,
პერიოდული მორეკით, კარგად უნდა გაიწუროს და გაიფილტროს
და მოთავსდეს თავდახურულ ჭურჭელში. გამოყენების წინ აზავე-
ბენ იგივე რაოდენობის წყალში (10 ლიტრი) და ყოველ 10 ლიტრზე
უმატებენ 30-40 გ საპონს.

იყენებენ ხეხილისა და ბოსტნეული კულტურების მავნებლე-
ბის - ბუგრების, ღიღველას, ბაღლინჯოს მატლებისა და ვაშლის
წრჩილის წინააღმდეგ.

2.2.18. ტ

2.2.18.1. ტილჭირი, აკონიტუმი. ხალხური სინონიმები უცნობია.

ნაყენის დასამზადებლად კარგად დაქუცმაცებულ 1 კგ მშრალ ნედლეულს ათავსებენ 10 ლიტრ წყალში, აყოვნებენ 48 საათის განმავლობაში, შემდეგ გამოწურავენ, გაფილტრავენ, შესხურების წინ გაფილტრულ ნაყენს უმატებენ წყალში გახსნილ 50 გ საპონს და 5 ლიტრ წყალს, ე.ი. შეავსებენ 15 ლიტრამდე. ასეთი ნაყენი ეფექტურია ვაშლის ბუერის, ჟოლოს ხოჭოს მატლებისა და ხერხიების წინააღმდეგ.

ფხვნილის დასამზადებლად 10 კგ ჩამქრალ კირს ასველებენ 1,5-2 ლიტრ განუსავებელი ნაყენით, კარგად აურევენ ერთმანეთში, კოპტებს დაფხვნიან. ასეთი ფხვნილი ეფექტურია რაფის ყვავილჭამიას წინააღმდეგ.

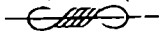
თაგვების წინააღმდეგ 1 კგ მისატყუებელ მასალას უმატებენ მიწისხუდა ნაწილის 50 გ ფხვნილს. ასეთი მომზადებულ-მისატყუებლით კვების შედეგად თაგვები ადვილად იღუპებიან.

2.2.19. უ

2.2.19.1. ურთხელი. ხალხური სინონიმები: კახეთში, ფშავში, ხევსურეთში - უთხოვარი, რაჭა-ლეჩხუმში, იმერეთში, გურიაში - ურთხმელა, ურთხველა; აჭარაში - მადა, ურთხმელა, სატილია; ქვემო რაჭაში - წუთული; ქართლში - ურთხლი; სამეგრელოში - ურთხელი; სვანეთში - ურთხელ, შაჰრა; სულხან-საბა ორბელიანის მიხედვით საჯი.

ფხვნილს ამზადებენ კარგად გამოშრობლი წიწვებიდან, იყენებენ ახალგაზრდა მატლების წინააღმდეგ.

ნაყენის დასამზადებლად 1 კგ მშრალ წიწვს ათავსებენ 10 ლიტრ წყალში, აყოვნებენ 12-18 საათის განმავლობაში, გამოწურავენ, გაატარებენ საცერში და ათავსებენ კარგად თავდახურულ ჭურჭელში.

ნახარშის დასამზადებლად 1 კგ დაფქულ წიწვს ყრიან წყალში, აყოვნებენ 1-2 საათს, შემდეგ აღუღებენ 30 წუთს, აცივებენ, გამოაწურავენ, ათავსებენ კარგად თავდახურულ ჭურჭელში, გამოყენების წინ აზავენ 2-10 ლიტრ წყალში, ყოველ ლიტრზე უმატებენ 2 გ სამეურნეო საპონს. იყენებენ ბუგრების, თრიფსების და სხვა მწუწნავი მავნებლების წინააღმდეგ. ეფექტურია თაგვების მიმართაც.

2.2.19.2. ურცი. ხალხური სინონიმები: მესესთში - ყარაფილა; დავით ჩუბინაშვილის მიხედვით - კარაფილა.

ნაყენის დასამზადებლად ყვავილობის პერიოდში შეგროვებული ნედლეულის (მთლიანად მცენარე) 250-400 გ ფხვნილს 18-24 საათის განმავლობაში აყოვნებენ 10 ლიტრ წყალში, შემდეგ გამოაწურავენ, გაფილტრავენ და იყენებენ რწყილებისა და სხვა მავნე მწერების წინააღმდეგ. ამ მიზნით გამოყენებულია ფხვნილიც.

2.2.19.3. უცუნა ლამაზი. ხალხური სინონიმები: თუშეთში უცანა; ზემო რაჭაში - უცუნი; ლენსუშში - შანშველა; გურიაში თავნიორა; გურიაში, აჭარაში სათოვლია; სამეგრელოში დგრიე, ჯირჩე, ლაპა გვაჯა; სვანეთში - შანშვლი.

ნაყენის დასამზადებლად გამოყენებულია ნედლი ან მშრალი ბოლქვები. ტუბერბოლქვებს უნდა მოსცილდეს ფესვები, გამხმარი ხალთა და კარგად დაქუცმაცდეს. 1 კგ დაქუცმაცებულ ტუბერბოლქვს ათავსებენ 10 ლიტრ წყალში, აყოვნებენ 24-48 საათის განმავლობაში, შემდეგ კარგად გამოაწურავენ (ორპირ დოლბანდში ან საწურში), იყენებენ მწუწნავი მავნებლების წინააღმდეგ.

მშრალი ბოლქვებისაგან ღამზადებულ ნაყენს (1კგ/10 ლ წყალი), ეფექტიანობის გაზრდის მიზნით უმატებენ 40-50 გ სამეურნეო საპონს.

2.2.19.4. უჯანგარი. ხალხური სინონიმები: კახეთში - მყრა-
ლა, მყრაღა-ბაღახი; იმერეთში - ოყრაღო, ოყრაღუა; ქვემო
იმერეთში - ყრაღა-ყრაღა; ლეჩხუმში - მაძღარა, მომყრაღუე,
შავცოცხე; გურიამი - ძაღლიქინძა; საინგილოში - ყარა შამბაი;
სამეგრელოში - ცეროცი.

უჯანგარს სხვა მცენარეების (კაკალი, ომბალო) ფოთლებთან
ერთად იყენებენ ღობიოს მემარცვლიას წინააღმდეგ (ათავსებენ
ღობიოს შესანახ სათავსებში). უჯანგარი აფრთხობს ბუჩებს, რწყო-
ლებს, ჩრჩილის პეპლებს და სხვა მავნე მწერებს, ამიტომ მას
ძველად ათავსებდნენ საცხოვრებელ ბინებში ან მწვანე მღვრი-
აში ცოცხად იყენებდნენ.

2.2.20. უ

2.2.20.1. ფარსმანდუკი. ხალხური სინონიმები: ქართლ-კახეთ-
ში. ფშავში - მელიყუდა, მელისყუდა; ქიზიყში - თაყყითელა;
ხევსურეთში - ციცასყუდა; მთიულეთში - მელაგუნდა; ხევში
მკერვაღა, საჭრელა; თუშეთში - წელულის ბაღახი; მესხეთში,
ჯავახეთში, აჭარაში - ყვაიყუდა, ყვაყუდა, ყვაცუდა, ჩიჩქის
ბაღახი; რაჭაში, იმერეთში - კრავიყუდა, ქორიყუდა; ლეჩხუმში -
თაგვიყუდა; საინგილოში - წილი-ბაღახ; სვანეთში - მულმურიღ.

ნაყენის დასამზადებლად იღებენ კარგად გამომშრალ და და-
ქუცმაცებულ ნედლეულს 800 გ რაოდენობით, 30-40 წუთის გან-
მავლობაში მოთუთქავენ მღუღარე წყალში. შემდეგ უმატებენ 10
ლიტრ წყალს, აყოვნებენ 36-48 საათს. გამოწურავენ და ათავსე-
ბენ კარგად თავდახურულ ჭურჭელში.

ნახარშის დასამზადებლად იღებენ გამომშრალ ნედლეულს
და წყალს იგივე თანაფარდობით, რაც გათვალისწინებულია ნაყე-
ნის დამზადებისას, შემდეგ ადულებენ 30 წუთის განმავლობაში.
სწრაფად გამოწურავენ, ცხელს ათავსებენ პერმეტულად თავდა-
ხურულ ჭურჭელში.

ორივე შემთხვევაში გამოყენების წინ უმატებენ 20 გ საპონს.
ნაყენი და ნახარში გამოიყენება ბუერების, ღიღველას, აბლაბუ-
დიანი ტკიპას, თრიფსების წინააღმდეგ.

2.2.20.2. ფიჭვი. ხალხური სინონიმები: იმერეთში, აჭარაში, მესხეთში კატარი; ხევში ჩირალის ხე; თუშეთში უინაცი; სვანეთში - გგკიბ, რაფიელ ერისთავის მიხედვით - პიტო.

ნაყენის დასამზადებლად 2 კგ ერთწლიანი ნაზარდის წიწვებს ათავსებენ 8 ლიტრ წყალში, აყივებენ 5-7 დღის განმავლობაში. ნაყენს ინახავენ ბნელ ადგილას და ყოველდღიურად ურევნენ. გამოყენების წინ კონცენტრატს აზავენ 1:10 შეფარდებით.

ნაყენს იყენებენ ბუტრების, ნაყოფჭამიების, ალურას და ღიღველას წინააღმდეგ.

2.2.21. ქ

2.2.21.1. ქაფურა. ხალხური სინონიმები: კახეთში - ძლიერი. ყვავილებსა და მიწისზედა ნაწილებს იყენებენ მწერების დასაფრთხობად.

2.2.21.2. ქინძი. ხალხური სინონიმები უცნობია.

ქინძის რუსული სახელწოდებაა “коричмар“, ბერძნული სიტყვა “корис“-გან არის წარმომდგარი, რაც ნიშნავს “корич“-ს ბაღლინჯოს, მოუშწიფებელი ქინძი ბაღლინჯოს არასასიამოვნო სუნს გამოყოფს.

სახეისა და ნიორის რიგთშორისებში ან ირგვლივ დათესილი ქინძი აფრთხობს სახეის ბუშს და ნათესებს იცავს დაზიანებისაგან (აღნიშნულ ღონისძიებას ძველად და ამჟამადაც იყენებენ).

2.2.21.3. ქრისტესისხლა. ხალხური სინონიმები: ხევსურეთში - სისხლა-ბალახი; ქიზიყში - ყორის ყაყაჩო; რაჭა-ლეჩხუმში - ცხენისოფა; აჭარაში - ქარცეცხლა, საყვითლო; საინგილოში - სურსულაი წამალ; სამეგრელოში ნაწიფუ, ნაწიფი, ჯაში ზისხირი; სვანეთში - მგლიფ-მელილდ, ჭყდიმ მელილდ.

ნაყენის დასამზადებლად 10 ლიტრ წყალზე იღებენ 3-4 კგ ნედლ ან 1 კგ გამომშრალ დაქუცმაცებულ ნედლეულს, (მიწისზედა ნაწილები), წყალში აყივებენ 24-36 საათს. შემდეგ გამო-

წერავენ, გაფლიტრავენ, ათავსებენ კარგად თავდახურულ ჭურჭელში. გამოიყენება ბუგრების, ლილველას, თრიფსების, თაღამის თეთრულას და სხვა მავნებლების წინააღმდეგ.

ფხვნილს ღებულობენ გამომშრალი ბალახიდან, რომელსაც შეფრქვევის წესით იყენებენ რწყილების, შესრჩოლებით კი ხეხილის ლილველების, ბოსტანში კომბოსტოს თეთრულას და სხვა მწერების წინააღმდეგ.

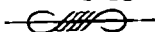

2.2.21.4. ქრიზანთემა. ხალხური სინონიმები: ქართლში - მამულა ყვავილი, კახეთში - შემოდგომურა, შემოდგომის ყვავილი, ბუტია, გიორგობელა; სამეგრელოში - დამორჩილი ვარდი, ზოთუსჯიში ვარდი; დავით ნუბინაშვილის მიხედვით - ადრაგუნი.

ნიადაგში, სადაც კულტივირებულია ქრიზანთემა მნიშვნელოვნად მცირდება გალიანი ნემტოდების რიცხოვნობა. პომიდორისა და ქრიზანთემის ერთობლივ ნათესში გალიანი ნემტოდების პროპულაცია მცირდება.

მახრების დასაფრთხობად წინასწარ დაფესვიანებულ ქრიზანთემას 40-50 სმ-ის დაშორებით რგავენ მარწყვის რიგთშორისებში;

ან კიდევ, დარგვისას ორმოებში ათავსებენ ქრიზანთემას გამხმარ ფოთლებსა და ღეროებს, იგივე ღონისძიება კარგ შედეგს იძლევა პომიდორისა და წიწყის ჩითილის დარგვისას.

2.2.22. ღ

2.2.22.1. ღანძილი. ხალხური სინონიმები: ფშავში - ხანძილი; ხევსურეთში - ღანძელი; იმერეთში, გურიაში, სამეგრელოში ჯიქილა; საინგილოში - ღანზილი; სვანეთში - შიშგილ.

ნაყენის დასამზადებლად წვრილად დაჭრილ 1 კგ ნედლეულს 12 ღლის განმავლობაში ათავსებენ 25-30 ლიტრ წყალში გამოწურვისა და გაფილტვრის შემდეგ იყენებენ პომიდორის ფიტოფტოროზისა და ბუგრების წინააღმდეგ.

ღანძილი ხასიათდება ფიტონციდური თვისებებით, აფერხებს

მესობლად ნათესი ხორბლეულის ზრდა-განვითარებას.

2.2.22.2. ღორის ქადა. ხალხური სინონიმები: კახეთში, ქიზიყ-ში ქადუნა; ხევსურეთში - ხარნია; თუშეთში - ხარნუყა; ზემო იმერეთში - ბატიყბილა, ხავარტა; ლენხუშში - ბატიბალახი; აჭარაში - ნარკოყობა; მესხეთში - ბატისასუქა; სამეგრელოში - ბუა-ლე; სვანეთში - მგლჯა; სულხან-საბა ორბელიანის მიხედვით ხახი, ველის ყრდელი.

ნაყენის დასამზადებლად 330-350 გ დაქუცმაცებულ ღეროებსა და ფოთლებს 7-8 საათის განმავლობაში ათავსებენ 1 ლიტრ წყალში კარგად გამოწურავენ, გაფილტრავენ და ახლად დაძმადებულ ნაყენს ასხურებენ საცრის წინააღმდეგ (სეზონზე სამოთხეერადი შესხურება 4-6 დღის შუალედით).

2.2.22.3. ღოღო. ხალხური სინონიმები: ხევში, ფშავში, ხევსურეთში ჭეკარი, ჭეკარა; თუშეთში ჭირტალი; მესხეთში, იმერეთში, რაჭაში, ლენხუშში, აჭარაში, ჭანეთში ღვალა; უჩრიაში - მიდი-მოდო; ჭანეთში, ნიკოლოზ მარის მიხედვით ღვალო, ღვალუ; სამეგრელოში კუმხა, კუმენტხური, ოღვალა; სვანეთში - ტელეფი.

ნაყენის დასამზადებლად 300 გ კარგად დაქუცმაცებულ ღოღოს ფესვებს ასხამენ 10 ლიტრ თბილ წყალს, აყოვნებენ 3 საათს.

400 გ მშრალ ფესვებს უმატებენ 10 ლიტრ ცხლ წყალს ან კიდევ 1 კგ ნედლ ფოთლებს ერთი დღე-ღამე ათავსებენ 10 ლ წყალში, ყველა შემთხვევაში გამოწურავენ და იყენებენ ბუგრებისა და ტკიპების წინააღმდეგ.

2.2.23. შ

2.2.23.1. შვიტა. ხალხური სინონიმები: ქართლში მუხლა, ნაწყვეტა; კახეთში, იმერეთში ცხენის ძუა, ჯორის ძუა; ხევსურეთში - ბორბალა; ხევში - ტრიალა; მესხეთში - თოფისა-ხოცელა; რაჭა-ლენხუშში, იმერეთში - დათვიფანჩარი, ვირიძუა,

მონაძეა; ზემო იმერეთში ცხენის - ძეა; საინგილოში ყირხ ბულუმ; აჭარაში - ნაძეაბალახა; სამეგრელოში - თუნთიში ჭემი. დემიში ჭემი, მაჭყვადური; სვანეთში - ბგზგლდ.

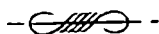
ნახარმის დასამზადებლად 1 კგ მიწისზედა ნაწილებს უმატებენ 10 ლ წყალს, აყოვნებენ, შემდეგ ადულებენ 30 წუთის განმავლობაში. აცივებენ, გამოიწერავენ და წყალში განზავების შემდეგ ასხურებენ.

ნახარში აძლიერებს მცენარის გამძლეობას ქეცის, ჭრაქისა და ჟანგას მიმართ, გამოიყენება როგორც პროფილაქტიკური საშუალება.

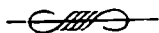

2.2.23.2. შოთხეი. ხალხური სინონიმები: ქართლში - უცნობელა; ხევსურეთში, ფშაქში - შოთხი; სვანეთში გუბლუ; ხევში - შოთხაი; ზ. ყანაველის მიხედვით თურსა.

ფიტონციდური თვისებების გამო ნოვგოროდის ოლქში გლეხები შემოდგომის ხვატრის წინააღმდეგ ნაყევთში აყიდებდნენ შოთხეის ტოტებს.

თესლს დათესვის წინ ათავსებდნენ ტოტების ნაყენში ან კიდევ წვავდნენ ტოტებს და კვამლში ატარებდნენ თესლს.

შოთხეს იყენებენ თაგვებისა და სხვა მღრღნელების დასაფროსობად.

2.2.23.3. შხამა. ხალხური სინონიმები: ქვემო ქართლში - ასლიყარა; ჯავახეთში, მესხეთში - აპუტარაყი; ხევსურეთში, თუშეთში - სხამა; ხევში, მთიულეთში ჩხამა; მთიან რაჭაში შხამი; იმერეთში აბუდრაყი; რაჭა-ლეჩხუმში აპუნტრაყი; გურიაში - ხაპუტრაყი; ჭანეთში - წარმახი; სამეგრელოში აპურტაყი; სვანეთში ამტრაკ; სულხან-საბა ორბელიანის მიხედვით აბუტარაგი. შხამას სახელწოდების შესახებ ინფორმაცია მოგვაწოდა აგრონომმა სერგო ღვინიაშვილმა წალკის რაიონის სოფელ რეხაში შხამას კამეითმხოცავს ეძახიან.

შესაფრქვევად იყენებენ შხამას ფესვებისა და ფესურებისაგან

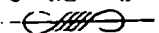
(ფეხვები და ფეხურები დაჭრისას უნდა იყოს მოთეთრო-ნაცრის-ფერი) დამზადებულ წმინდად დაფქულ ფხვნილს.

ნაყენის დასამზადებლად იღებენ 1 კგ ნედლ ან 500 გ ნახევრად შპრალ, 250 გ შპრალ ან კიდეც 100 გ კარგად დაქუცმაცებულ ფეხვებს და ფეხურებს, 24-48 საათის განმავლობაში ათავსებენ 10 ლიტრ წყალში, შემდეგ გამოწურავენ და მავნე მწერების წინააღმდეგ იყენებენ.

ნახარშის დასამზადებლად იგივე შეფარდებით იღებენ დაქუცმაცებულ შხამას ნედლეულს, ცივ წყალში ათავსებენ 6-8 საათის განმავლობაში, ადუღებენ ნახევარ საათს, გაცივების შემდეგ გამოწურავენ. იყენებენ ვაშლის ჩრჩილის, ადუბლის ხერხიას, რგოლური პარკვევიას მატლების, კომბოსტოს თეთრულას, ვაშლის მწვანე ბუერის, ნაყოფჭამიების წინააღმდეგ.

შხამას იყენებენ თაგვისებრი მღრღნელების წინააღმდეგაც. ისინი ადვილად იღუპებიან შხამას ფეხვების ნაყენისაგან დასველებული მარცვლით კვების შედეგად. ნაყენის დასამზადებლად იღებენ 100 გ დაქუცმაცებულ ნედლ ფეხვებს და 4-5 ლლის განმავლობაში აყოვნებენ 0,2 ლიტრ წყალში (უმატებენ რამდენიმე წვეთ გოგირდმჟავას, მარილმჟავას ან აზოტმჟავას), გამოწურვის შემდეგ მასში ათავსებენ მარცვალს, რომელიც გაჯირჯეობამდე უნდა მივიდეს და განსაჯისუფლდეს ტურტელში დარჩენილი ნაყენისაგან, გაშრობის შემდეგ შეაქვთ სოროებსა და შენობის სხვადასხვა ადგილას.

ჩამქრალი კირითა და შხამას ფხვნილის ნარეკით ხეების შტამბის შეღესვა მცენარეებს თაგვისებრი მღრღნელებისაგან იცავს.

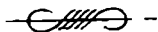

2.2.24. ჩ

2.2.24.1. ჩაი. ხალხური სინონიმები უცნობია.

ნაყენის დასამზადებლად იღებენ 50 გ ჩაის, ათავსებენ მღუღარე მცირე რაოდენობის წყალში, მიღებულ ნაყენს უმატებენ 25 ლიტრ წყალს, რომელიც საყმარისია 5000 კალმის დასამუშავებ-

ლად. ტკიპებისაგან დაზიანებულ კალმებს 3 საათის განმავლობაში ათავსებენ ჩაის ნაყენში. ტკიპები 1-2 დღის შემდეგ ილუპებიან.

150 გ ჩაის უმატებენ 10 ლიტრ ცივ წყალს, აყოვნებენ 24 საათი, შემდეგ 30 წუთით ათავსებენ ნელ ცეცხლზე აცივებენ, ფილტრავენ, აზავებენ 1:5 შეფარდებით და იყენებენ სოკოვანი დაავადებების წინააღმდეგ.

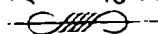

2.2.24.2. ჩვეულებრივი კანაფი. ხალხური სინონიმები: სამეგრელოში - კეფი, კიფი; სვანეთში - გიმბაშ ქან; ჭანეთში - ხუტენი. კეფი; საინგილოში - ქასრალ; სულხან-საბა ორბელიანის მიხედვით - ექუსუნჯი.

მცენარეთა მიკნებლების დაფრთხობის მიზნით კანაფი ძველთაგანვე იყო გამოყენებული. კერძოდ, სამარის კოლონიტები ბარდას თესლს დათესვისას უმატებდნენ კანაფის თესლს, მისი სუნი აფრთხობდა ბარდას ბუცრს.

კიევის და პოდოლსკის გუბერნიაში კანაფს თესავდნენ ჭარხლის ნათესის სანაპირო ზოლში რწყილებისაგან დასაცავად.

ვაშლის რიგთმორისებში დათესილი კანაფი ნარგაობას სხვადასხვა მავნებლებისაგან იცავს, ამიტომ ხეხილის გაშენების წინ ურჩევენ ნაკვეთში კანაფის ზესე შეტანას, ნიადაგში შეტანილი კანაფის ზესე გამოყოფს სუნს და მათის ღრავას აფრთხობს. კანაფს კარგ წინამორბედად თვლიან ღრავასაგან კარტოფილის დასაცავად.

2.2.25. ც

2.2.25.1. ცერცველა, ფიგი. ხალხური სინონიმები: აღმოსავლეთში, ზემო იმერეთში - გორველა, გორველა ბალახი; ჯავახეთში - ფიგი; ხევსურეთში - ნაცერცვალა; იმერეთში, ზემო რაჭაში - კვარცვალა, კვარცვალიტა; გურიაში - ყვავიცერცვა, ტყის ცერცვაი; საინგილოში - გულბაი; სამეგრელოში - კვარიაში ხაჯი, ყურდგე-

ლიმ ღებია, გვარგავლიტა; სკანეთში მეკნელ.

კერკველა პეპლების მატლების წინააღმდეგ გამოყენებული თაღვამის, მესხლოს, კომბოსტოს კომბინირებული ნახარშის ერთი კომპონენტია.

2.2.25.2. ციკუტა. ხალხური სინონიმი უცნობია.

ნაყენის დასამზადებლად 1 კგ კარგად დაქუცმაცებულ მშრალ ნედლეულს უმატებენ 10 ლიტრ წყალს, აყოვნებენ 24 საათის განმავლობაში. გამოწურავენ, გაფილტრავენ და ასხურებენ ხერხიების მატლების წინააღმდეგ.

2.2.25.3. ციტრუსოვანი. ნაყენის დასამზადებლად 1 კგ მანდარინის, ლიმონის ან ფოთოხლის ქერქს გაატარებენ ხორცსაკეპ მანქანაში ან კარგად სრესენ სანაყში ერთგვაროვანი მასის მიღებამდე, შემდეგ ათავსებენ საშლიტრიან წყლიან ქილაში, ხუფავენ და 5 დღის განმავლობაში ინახავენ თბილ და ბნელ ოთახში; სქელი ერთგვაროვანი მასის მიღების შემდეგ გამოწურავენ, გაფილტრავენ და ნაყენს ბოთლებში ასხამენ, მჭიდროდ ასურავენ საცობს და გარშემო უკეთებენ ლექს ან პარაფინს. ეს პროცესი უნდა ჩატარდეს ძალიან სწრაფად (აქროლოდი ნივთიერებების შენარჩუნების მიზნით). ბოთლები ინახება ბნელ და გრილ ადგილას. გამოყენების წინ 100 გ ნაყენს აზავებენ 10 ლიტრ წყალში და უმატებენ 40 გ სამეურნეო საპონს.

ან კიდევ ნაყენის დასამზადებლად 2 კგ მშრალ ქერქს უმატებენ 10 ლიტრ წყალს, აყოვნებენ სამი დღის განმავლობაში, ათავსებენ ბნელ და თბილ ადგილას (მიღებული ნაყენი გამოიყენება განსავეების გარეშე).

ნაყენს იყენებენ თრიფსების, ბუგრების და ფქვილისებრი კრუფარიანას წინააღმდეგ. ურსევენ ციტრუსების, ნიორის ან მწარე წიწყას ნაყენის მონაცვლეობით გამოყენებას.

ლიმონის გამოყენების თაობაზე ჟურნალი „მოსავალი“ ასეთი ცნობას გვაწვდის: „ერთი-ორი დღე სრულიად საცმარისია დაობე-

ბული ლიმინი დაედოთ, რომ იქ ახლო-მახლო ერთმა ჭიანჭველა-მაც აღარ გაიაროს“.

2.2.26 ძ

2.2.26.1. ძაღლის-ენა, ოსერო. ხალხური სინონიმები: ხევსურეთში ღორიკა, ქირი; ხევში ძაღლის მხალაი; მესხეთში მგელისყურა, ღოსტოკი; სამეგრელოში სახოკია; სვანეთში უაღვემ ნინ, უელი ნინ.

ძველთაგანვე იყო გამოყენებული თაგვებისა და ვირთაგვების დასაფრთხობად. მღუღარე წყაღში მოღნობილ (ამოვლებულ) ნედლ ან ხმელ მცენარეებს კონებად ჩამოჰკიდებენ 'შენობაში ან ჩატენიან სოროებში, მღრღნელები 'შეიგრძნობენ რა მის სუნს, სწრაფად სტოვებენ ასეთ ადგილებს.

2.2.26.2. ძირთეთრა. ხალხური სინონიმები: ღეჩხუმში, გურიამში, იმერეთში რუსული ნიახური; რაჭაში ისპი, ისპანი, სპანი, დიდი ნიახური; სამეგრელოში რუსული სონა.

რიგოშორისებში დარგული ძირთეთრა სვატარისაგან იცავს კომბოსტოს, რადგან იგი იზიდავს სასარგებლო მწერს, რომელიც ანადგურებს სვატარის მატლებს.

2.2.27. ჳ

2.2.27.1. წიწაკა. ხალხური სინონიმები: იმერეთში, ღეჩხუმში, გურიამში - პიპილი; მთიან რაჭაში - პიპილა, პიპილა; აჭარაში - სურენჯი, პირპილო; საინგილოში - პირპილ; ჭანეთში - პიპეი; სამეგრელოში - ზარფანა, ზაფანა; სვანეთში - პიპილაჲ, ძაფანა; დავით ჩუბინაშვილის მიხედვით - დარუპილპილი.

ნახარშის დასამზადებლად 1 კგ დაჭრილ ნაყოფს უმატებენ 10 ლიტრ წყალს, ადულებენ ერთი საათის განმავლობაში მომინაქრებულ თავდახურულ ჭურჭელში ასე ტოვებენ ორი დღის განმავლობაში, შემდეგ კარგად გასრესენ, გაწურავენ და ნახარშს ასხამენ ბოთლებში, მჭიდროდ ახურავენ საცობს. ათაესებენ ბნელ და გრილ ადგილას. ყუაველოვანი მცენარეების შესახსურებლად

125 მლ ნახარშს უმატებენ 10 ლიტრ წყალს და 40 გ საპონს ან კიდეც 10 ლიტრ წყალზე იღებენ 0,5 ლ ნახარშს 40 გ საპონის დამატებით.

იყენებენ ბუგრების, ღიღველას, თრიფსებისა და ღიად მცხოვრები პატლების წინააღმდეგ.

2.2.27.2. წყლის იელი. ხალხური სინონიმები უცნობია.

აშხადებენ ფხენილს, რაფაელს - იყენებენ ჩრჩილების წინააღმდეგ, გარდა აღნიშნულისა, მიმართავენ ოთახებში ფოთლების დაწვას, დახრჩოლებას.

2.2.28. ჭ

2.2.28.1. ჭინჭარი, ჯინჭარი. ხალხური სინონიმები: ხეცში ჭახიანა; საინგილოში - უინჯარ; ჭანეთში - დინჯკიჯი, დინჯკიჯი; სამეგრელოში - ჭუჭელია, ჭუჭელე; სვანეთში - მერხელ.

ნაყენის დასამზადებლად 1 კგ მიწისზედა ნაწილებს უმატებენ 10 ლიტრ წყალს, აყოვნებენ გამუქება-დადუღებაზე, გამოწურავენ, გამოყენების წინ აშავენერ წყალში (1:10). იყენებენ ბუგრებისა და ლობიოს მარცვლიას წინააღმდეგ.

ერთი ვედრო წვრილად დაჭრილ მცენარეს უმატებენ 10 ლ ცივ წყალს, აყოვნებენ 12-24 საათს, შემდეგ გამოწურავენ და შეასხურებენ ტკიპების წინააღმდეგ.

2.2.28.2. ჭლაყვი. ხალხური სინონიმი: ქართლში, ქიზიყში თალიში ხახვი; მთის რაჭაში - მჭლაყვი; იმერეთში - ფოჩის ხახვი; სვანეთში სოხ, ჭაგვ; გურიაში - სოხვი; სამეგრელოში - სოხი, სორხი.

რიგთშორისებში მჭიდროდ დათესილი ჭლაყვი მარწყვს იცავს ცხვირგებლებისაგან.

მაწებლების რიცხოვნობა მევეთრად მცირდება ხეხილის რიგთშორისებში (ან ირგვლივ) დათესილი ჭლაყვის ფოთლების მწვანედ მოყრეფის შემდეგ.

2.2.28.3. **ჭარხალი**. ხალხური სინონიმები: საინგილოში - ჭერ-ხილ; ჭანეთში - ჭარხალა; სვანეთში ჩივინდვირ, ჭარხალ.

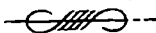
რიგთპორისებში დათესილი ჭარხალი სტაფილოს იცავს სტაფილოს ბუჩისაგან.

2.2.29. ხ

2.2.29.1. **ხავერდა, ზაფრანა**. ხალხური სინონიმები: ქართლში - კაკია; გურიაში - ხაფრანა, ნარგიზი; კახეთში - ნარგიზი, სუსამბარი, ზაფრანა; იმერეთში ყვითელი სურნელო, ხარჩოს ყვავილი; საინგილოში - მახმური, მახმურ ჩიჩაგ; სამეგრელოში ქორთული ზაფანა, ქორთული პირი, ყვინთელი კოჭა, ყვინთელი პირი, ჭითა პირი.

ნათესში ხავერდას შეთესვა ნიადაგში იწვევს ზოგიერთი ნემატოდების პოპულაციის შემცირებას, ექსტრაქტი კი მომავდინებლად მოქმედებს ნემატოდების ზოგიერთ სახეობაზე. ნემატოდების რიცხოვნობის შემცირებას იწვევს ხავერდას ფესვებით და მიწისწყდა ნაწილებით ნიადაგის დამუღწევა, იგი ეფექტიანობით სჭარბობს მზრალად ხვნას და მუღის სხვა სახეობებს. კარგ შედეგს იძლევა ძირითად კულტურებთან ერთად თესვა. იგი დაახლოებით 60 სმ-ის რადიუსით ზღუდავს ნემატოდების განვითარებას.

ნაყენის დასამზადებლად ვეგეტაციის პერიოდში შეგროვილ ხავერდას ნედლეულს ათავსებენ ვედროში (ნახევარი) უმატებენ 10 ლიტრ თბილ წყალს, ორი დღის შემდეგ გამოწურავენ, ნაყენს უმატებენ 40 გ ხაშურნო საპონს. ნაყენი გამოყენებულია ვარდის ბუგრის, ჯვაროსანყვავილოვანთა რწყილების წინააღმდეგ.

2.2.29.2. **ხანჭკოლა**. ხალხური სინონიმები: სულხან-საბა ორბელიანის მიხედვით ხანჭკვალა, თერმია, ლოპინარი; იუსტინე აბულაძის მიხედვით - თერმისი; დავით ჩუბინაშვილის მიხედვით თერმია, თერმუნი.

პლანტის იყენებს დემოკრიტეს მონაცემებს (ახალი წელთაღრიცხვის პირველი საუკუნე) იმის შესახებ, რომ კონიოს გამონაწერს ხანჭკოლას ყვავილების დამატება მცენარეების განადგუ-

რუბას იწვევს.

2.2.29.3. ხარისთვალა. ხალხური სინონიმები: იმერეთში - ბორბალა, ბორბოლა.

ნაყენის დასამზადებლად კარგად დაქუცმაცებულ გამოშვრალ 1 კგ ნედლეულს ერთი დღე-ღამის განმავლობაში ათავსებენ 10 ლიტრ წყალში, შემდეგ გამოწურავენ, ფილტრავენ და იყენებენ ხეხილის ბაღში, ბოსტანში მღრღნელი მწერების წინააღმდეგ. ეფექტურია მავნებლების მატლების, ბუგრების წინააღმდეგ.

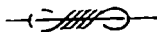

მოშხამულ-მისატყუებელი მასალის სახით გამოყენებულია თავისებრი მღრღნელების წინააღმდეგ, 100 გ მისატყუებელ მასალაზე იღებენ 5 გ ფესურების ფხენილს. დამზადებული მასალები შეაქვთ სოროებსა და მღრღნელებით დასახლებულ შენობებში.

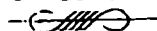

2.2.29.4. ხახვი. ხალხური სინონიმები: რაჭაში - მხახავი; სამეგრელოში - ხვარხვი; საინგილოში - ხახი; სვანეთში - ხახვი;

ნაყენის დასამზადებლად იღებენ 200 გ ქერქლს, უმატებენ 10 ლიტრ თბილ წყალს, აყოვნებენ 12-14 საათის განმავლობაში, კარგად გამოწურავენ და 5 ლის ინტერვალით სეზონზე სამჯერ ასხურებენ ბაღლინჯოს, ნაყოფტამიას, აბლაბუდიანს ტკიპას წინააღმდეგ. ნაყენს (ფიტონციდს) ახასიათებს ფუნგისციდის თვისებებიც.

ხახვის ბოლქვებს იყენებენ ფრინველების (რომლებიც ნაყოფებს აზიანებენ) დასაფრთხილად, ბოლქვებს ხეებზე ჩამოსკიდებენ, გამოშრობის შემდეგ კი ცვლიან ახალი ბოლქვებით.

ხახვის და სტაფილოს ერთმანეთთან ახლოს დარგვა სტაფილოს სხვადასხვა მავნებლებისაგან, ხახვს კი ხახვის ბუჩისაგან იცავს.

2.2.29.5. **ხბოშუბლა**. ხალხური სინონიმები: ქართლში - ჩოყი; კახეთში, მესხეთში, ფშავეში - ხორშუბლა; თუშეთში - ხბოთშუბლა, ხორშუბლა.

ნაყენის დასამზადებლად 90-100 გ დაქუცმაცებულ ნედლეულს 24 საათის განმავლობაში ათავსებენ 1 ლიტრ წყალში, შემდეგ გამოწურავენ, ფილტრავენ და ინახავენ თავდახურულ ჭურჭელში. გამოიყენება აბლაბუდიანი ტკიპას წინააღმდეგ.

2.2.29.6. **ხებალახა**. ხალხური სინონიმები: მესხეთში, ხევში - ხესურავანდა.

ნახარშის დასამზადებლად გასაფხულზე ან შემოდგომით შეგროვილ ნედლ ყლორტებსა და ფოთლებს კარგად დაქუცმაცებენ, 5-6 კგ ნედლეულს 3-4 საათის განმავლობაში ათავსებენ წყლიან ჭურჭელში (10 ლიტრი წყალი); შემდეგ სამ საათს ადულებენ ნელ ცეცხლზე; ნახარშს გაწურავენ, დარჩენილ ნედლეულს კი სატომრე ქსოვილში ხელმოკლად გამოწურავენ. გამოწურულ ნახარშს მჭიდროდ თავდახურულ ჭურჭელში ათავსებენ (უმჯობესია მინის ჭურჭელი). ბნელ და გრილ შენობაში შენახული ნახარში ინსექტიციდურ თვისებებს რამდენიმე თვის განმავლობაში ინარჩუნებს. გამოყენების წინ 1 ლიტრ ნახარშს აზავენ 2 ლიტრ წყალში (1:2), რომელიც ეფექტურია სხვადასხვა მავნებლების, ახალგაზრდა მატლების წინააღმდეგ.

2.2.29.7. **ხემყრალი**. ხალხური სინონიმები: კახეთში, ქიზიყში - გველის ხე; კახეთში - მყრალი ხე, ხეკაკალა; გურიაში, კახეთში - ალისტო, ალიასტო, ყროლი; ქიზიყში ჭანდარი, ჭანდრის ხე, მყრალი ჭანდარი; იმერეთში - მყრალი კოპიტი, ყრუ კოპიტი, რუსული კოპიტი, მყრალი ხე; ოკრიბაში - ბოთე ხე; ლეჩხუმში - მწარე ხე, მწარე იფნა, დათიას ხე; გურიაში მყრალა-მყრალა, ქოთია ხე; სამეგრელოში - შურამია.

ნახარშის დასამზადებლად 1 კგ დაქუცმაცებულ ნედლ ფოთლებს უმატებენ 4 ლიტრ წყალს, ადულებენ 30-60 წუთის განმავლობაში, გამოწურავენ, ფილტრავენ, აზავენ ორმაგი რაოდენობის წყალში, გამოყენების წინ უმატებენ 40 გ საპონს.

ნახარშს იყენებენ აბრეშუმას წინააღმდეგ; ხეშერაღას ნაყენი
ხოცო *Alternaria cuscufacida* Rudak-ის მკვებადი არეა. ეს უკანასკ-
ნელი გამოყენებულია აბრეშუმას წინააღმდეგ.

თავი III. მცენარეთა ღაცვის ხალხური ლონისძიებები და საშუალებები

3.1. ღონისძიებები

3.1.1. მმქანიშური

მცენარეთა მავნე ორგანიზმებთან ინტეგრირებული ბრძოლის საკითხი ახალი არ არის; პირველი მიწათმოქმედნიც მწვავედ განიცდიდნენ სასოფლო-სამეურნეო მცენარეებზე მათ უარყოფით ზემოქმედებას, მაგრამ ბრძოლის ღონისძიებები სტიქიურ ხასიათს ატარებდა. ძველთაგანვე სოფლის მეურნეობისათვის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მავნე ორგანიზმს კალია წარმოადგენდა, რომელიც მასობრივი გამრავლების "შემთხვევაში" მთლიანად ანადგურებდა არა მარტო სასოფლო-სამეურნეო კულტურებს, არამედ ველურ მცენარეებსაც და ქვეყანას დიდ ეკონომიკურ ზარალს აყენებდა. ამიტომაც, რომ მიუყენებულ ზარალის მიხედვით კალია ისტორიაში "შევიდა „ეგვიპტური შავი ჭირის“ სახელით. კალიების მავნეობაზე მიუთითებს ისიც, რომ იგი "შესაბამისად ასახულია ქართულ ზეპირსიტყვიერებაშიც, რომლის შესახებაც ქვემოთ გვექნება საუბარი.

ხორბლოვანთა ჟანგათი მარცვლის დაზიანება და განადგურება მოისიყვის კანონის მიხედვით ბოროტგანმზრახველთა სასჯელთა სიაშია შეტანილი. რომაელები ამ დაავადებისგან ნათესების დასაცავად რობიგადიის ზეიმს ატარებდნენ ღმერთის რობიგუსის ანუ რობიგოს პატივსაცემად. ამ წესწვეულების დაწესებას რომის ლეგენდარული მეფეებიდან მეორეს - ნუმეს მიაწერენ. ვარაუდობენ, რომ მარცვლეულის ავადმყოფობების წინააღმდეგ სხვა უფრო პრაქტიკულ ღონისძიებებს იყენებდნენ, რაზედაც პლინიუსი ახალი წელთაღრიცხვის 77 წელს მიუთითებს თავის წიგნში „ბუნების ისტორია“.

მცენარეთა მავნე ორგანიზმების წინააღმდეგ ძველთაგანვე იყენებდნენ მექანიკურს, როგორც პროფილაქტიკურ ღონისძიებას. შედარებით უფრო ძველი და პრიმიტიული ღონისძიება მავნე ორგანიზმების შეგროვება და განადგურებაა, რომელსაც ამჟამად იყენებენ კომბოსტოს თეთრულას, ბურტყლა ბუგრის, ყურძ-

ნის ჭიის. კოლორადოს ხოჭოს, მახრას, სარეველა მცენარეების, დაავადებული მცენარეების და მათი გამოშწვევების წინააღმდეგ საბრძოლველად. ამ ღონისძიებებს ვენახში მუშაობისას დღესაც იყენებენ. შტამბს ხმელი ქერქისაგან ხელით ასუფთავებენ, მოშორებული ქერქი იქვე ნაკვეთში რჩება, თუმცა უმჯობესია მოშორებული ქერქის შეგროვება და დაწვა.

მდელოში და ველებში მავნებლების მატლების გასანადგურებლად ხშირად სატკეპნების, უპირატესად კი ყარცების გამოყენებას მიმართავდნენ.

მექანიკური ღონისძიებებიდან მახრას წინააღმდეგ ნაკვეთში შემოდგომით 30-40 სმ სიღრმის შვეულკედლიან ორმოებს აკეთებენ. მათში ნაყელს (უმჯობესია ცხენის), მცენარეულ ნარჩენებს, სხვადასხვა ნაგავს ყრიან, ორმოში მიმდინარეობს წვა, გამოიყოფა სითბო, სადაც თავს იყრიან სითბოსმოყვარული მახრას მატლები, ზამთარში ორმოდან ამოყრიან მასში მოთავსებულ მასას, რომელსაც ამოყვება მახრები. მათ ხელით ანადგურებენ, ან თვით იღუპებიან ყინვის გამო. გარდა აღნიშნულისა, მახრების ფრენისას ნაკვეთში ათავსებენ სინათლის წყაროს, ამ უკანასკნელის ქვემოთ კი ფართოყელიან ჭურჭელს, რომელშიც ნავთისა და წყლის ნაზავი სითხეა ჩასხმული. სინათლის წყაროზე მოხვედრილი მახრები ცვივდებიან აღნიშნულ ნაზავში და იღუპებიან.

ცხვირგრძელების, ხერხიებისა და სხვა მავნებლების წინააღმდეგ ხშირად ხეებს ბერტყავენ, ჩამოცვენილ მავნებლებს ხელით ანადგურებენ.

ძველი გამოცდილი მოსკოველი მებაღე ი. ბრინოვი ვაშლის მავნებლების წინააღმდეგ სის ძირში აგროვებს სხვადასხვა ნაგავს, მას ზემოდან აფარებს ქაღალდის ტომრებს ან სხვა მსუბუქ საშუალებებს, გარკვეული დროის გასვლის შემდეგ ნაგავს წვავს (ნაგავთან ერთად იღუპება მასში თავმოყრილი მავნებლები ავადმყოფობების გამოშწვევები), ღონისძიებებს თვეში ორჯერ ატარებს.

ხურტკმელის აღლურას წინააღმდეგ ბუჩქების ირგვლივ ნიადაგზე აფარებენ ტოლს ან სხვა ანალოგიური მასალას (ზემოდან აყრიან მიწას), პეკლები ნიადაგიდან ვერ ამოდიან და იღუპებიან.

კალიების წინააღმდეგ როგორც მექანიკურ საშუალებას იყენებდნენ ცხვრისა და მსხვილყუნაჩოსანი პირუტყვის ჯოგს, რომლებიც ჩლიქებით ჭყლეტენ და ანადგურებენ მავნებლებს, ეს

ლონისძიება რეკომენდებული იყო გერმანიაში, ანატოლიაში როგორც შედარებით იაფი და უსაფრთხო ღონისძიება. კალიების წინააღმდეგ ბრძოლა ხშირად სახელმწიფოებრივ ხასიათს ღებულობდა, მათ წინააღმდეგ იყენებდნენ ჯარს, მოსახლეობას ბეგარით ამუშავებდნენ.

ბუგარებისა და სოგიერთი სხვა მავნებლების წინააღმდეგ მცენარეულობის წყლის ძლიერი ნაკადით ჩამორეცხვას მიმართავდნენ, მაგრამ ეს ღონისძიება შეიძლება გამოყენებული იქნას ერთეულად მდგომ მცენარეებზე (ძირითადად ქოთნებში მოთავსებულ მცენარეებზე), ხშირ ნარგავებში კი პირიქით, მავნებლების გავრცელებისათვის ხელსაყრელი პირობები იქმნება.

პრაქტიკაში მიღებულია სამეურნეო საპნის ხსნარით ქოთნისა და ოთახის მცენარეების ფოთლების ქვედა და ზედა მხრიდან გაწმენდა, რაც მცენარეებს ათავისუფლებს მავნებლებისაგან, სიშავის გამოქვეყნის სიკეთისაგან, რომლებიც ხშირად მავნებლების დაზიანების შემდეგ სახლდებიან მცენარის ფოთლებზე.

ამერიკასა და გერმანიაში რამდენიმე წლის უკან დანას ან წვეტიან სადგისს იყენებდნენ ხეების შტამბის გასასუფთავებლად. ამ შემთხვევაში ძირითადად მერქნის მავნებლებს (ცილაჭამიები, ხეხილის დიდი ხარაბუხა, ვაშლის მინაფრთიანა მაქუჯრა და სხვ.) ებრძოდნენ (სადგისით სასვლელ ხერვლებში ანადგურებდნენ მავნებლებს).

მექანიკურ პრინციპებზე დაყრდნობით ღონისძიებას მიეკუთვნება აგრეთვე მავნე ფრინველებისა და მღრღნელების წინააღმდეგ ცეცხლსასროლი იარაღის, ნიადაგში მობინადრე მავნებლების წინააღმდეგ კი ფეთქებადი (ნიადაგის აფეთქება) საშუალებების გამოყენება.

3.1.2. მცენარეთა გავრეი (ორგანიზმების შეგროვება და ცხოვრების წილის შეცვლა

ბრძოლის ერთ-ერთ ღონისძიებას, რომელსაც მოსახლეობა ძველთაგანვე იყენებდა, მავნე ორგანიზმების შეგროვება და განადგურება წარმოადგენს, თუმცა ხშირ შემთხვევაში მას ბევრი წინააღმდეგობა ახლავს თან. ღონისძიება ეფექტურია მაშინ, თუ მავნე ორგანიზმები შეგროვებისთანავე განადგურდება. საშუალებები სხვადასხვა ხერხით ხორციელდება. კერძოდ, მცენარეებს აშორებენ გუდაფშუტათი დახენიანებულ თავთავებს, ნაცრით, ქიქით დაავადებულ ყლორტებს, ფოთლებს, ღობით დაავადებულ ნაყოფებს, ნაყოფაშიებით, მსხლის ყვავილგამიათი დაზიანებულ კვირტებსა და ყვავილებს, მატლების ბუდეებს, მიმართავენ დაავადებული ნაყოფების შეგროვებას, სათესლე და სარგავი მასალების დახარისხებას (უხარისხოს განადგურებას), სარეველა მცენარეების შეგროვება-განადგურებას და სხვ.

ძველად და ამჟამადაც ბრძოლის საშუალებად ხშირად გამოყენებული მცენარეების დაზიანებული ნაწილების შეგროვება-განადგურება, მაგრამ დაცული უნდა იქნას ღონისძიების ჩატარების ვადები და წესები, კერძოდ, მავნებლების განადგურება რაც შეიძლება ადრე უნდა ჩატარდეს, სოკოვანი დაავადებების გამომწვევების განადგურება მიზანშეწონილია სპორების წარმოშობამდე განხორციელდეს. ამასთან მცენარეების დაავადებული ნაწილები ადგილზევე ნადგურდება ან ნიადაგში ღრმად ჩაიხვენება რათა დაავადების საწყისი ნაკელში ან მასთან ერთად ნაკვეთში არ მოხვდეს.

მავნე ორგანიზმების შეგროვება სხვადასხვა გზითა და საშუალებებით ხორციელდება: გერმანიაში ჩამოცვენილ წიწვებში არსებული ფიჭვის პარკხვევიას ჭუპრების შესაგროვებლად ფოცხს იყენებენ, არგენტინაში კალიობის მატლებს ცხენის ფოცხით აგროვებენ. შეგროვებული მატლების კვერცხებს, ჭუპრებს გასანადგურებლად ტომრებით ან ყუთებით დღის მაღალ ტემპერატურაზე ათავსებენ.

1860 წელს ბესარაბიაში 1800 დისეტინაზე 2500 ფუთი კალია, 1899 წელს მევენახეობის ერთ-ერთ რაიონში ერთი პიროვნების მიერ 98 საათის განმავლობაში ყურძნის ჭიის 277187, მეორე

შემთხვევაში (66 საათის განმავლობაში) 99785 ცალი პეპელა მოსპეს, ხელის ბადის გამოყენებით 23 წუთში დაახლოებით 10000 ჭარხლის ბუხი დაიჭირეს, 1900 წელს ხერხონის გუბერნიაში 5278 მ პურის ხოჭო; ყოფილი სემირენსის ოლქში მარტო მდინარე ჩუხს ნაპირებზე (1901წ.) შეგროვილი იყო 4519 ფუთი კაღის კვერცხები.

მკენარეთა მავნე ორგანიზმების შეგროვება და მოსპობა მათი განვითარების გარკვეულ ფაზებს უნდა დაუკავშირდეს. მაგალითად, მწერების შეგროვება და განადგურება კვერცხის (არაფარდი აბრეშუმსხვევია), მატლის (ოქროვუდა, კუნელის თეთრულა, ამიერკავკასიის მარმარა ღრაჭა, მაისის ღრაჭა, მახრა), ჭუპრის (თეთრულები, ვაშლის ჩრჩილი), ზრდასრულ (პურის ხოჭოები, ღრაჭები და სხვ.) ფაზებში.

იმაგოს ფაზაში ზოგჯერ მავნე მწერებს ბერტყავენ ხეებიდან, ამ ღონისძიებას უპირატესად მიმართავენ ისეთი მწერების წინააღმდეგ, რომლებსაც ტანატოზის ანუ კატალეფსიის („თავის მოცატუნების“) უნარი აქვთ; ასეთებს მიეკუთვნებიან ცხვირგრძელები, ფოთოლჭამიები, ღრაჭები და სხვ. ღონისძიება ძირითადად ტარდება მათი პასიურ მდგომარეობაში ყოფნის პერიოდში. დილით ან საღამოთი, ჩამობერტყვას ახორციელებენ ხეების შერხევით, გრძელი მსხვილი ჯოხის ან უროს დარტყმით (ხის კანის დაზიანების თავიდან აცილების მიზნით ჯოხსა და უროს მკიდრიოდ ასვევენ წყარს), ხის ძირებში წინასწარ აფარებენ ზეწარს ან ბრესენტს ან პოლიეთილენის ფირს. ჩამობერტყილ მწერებს ყრიან ვეჯდროებში, რომლებშიც ჩასხმულია ცივი ან ცხელი წყალი, მაშუთი ან ნავთი. ხეების ჩამობერტყვა არ შეიძლება როდესაც კოკრების, ყვავილების, ნაყოფების ძირს ჩამოცვენიის საშიშროებაა.

ბრძოლის ღონისძიებებიდან აღსანიშნავია ისეთი საშუალებების გამოყენება, რომლებიც ხორციელდება მაღელვად მცხოვრები და ძნელად დასაჭერი მავნებლების წინააღმდეგ, ამ მიზნით იყენებენ მაშას, ხაფანგს და სხვა დამტერ საშუალებებს.

უბრალო და გამოსაყენებლად ადვილია თავლია ჭურჭელში მადუღარი ტკბილი სითხეების (თაფლიანი წყალი, ნაყოფების ნარჩენები, ლუდი და სხვ.) მოთავსება. ასეთი სითხიანი ჭურჭლები ადვილად იხიდავს მფრინავ მწერებს (კრაზანა, ბუხები, პეპლები)

(კვივლეებიან მასში და ილუპებიან (გამორიცხული არ არის სასარგებლო მწერების დალუპვაც).

მაგნებლების წინააღმდეგ იყენებენ ე.წ. დამტერ მცენარეებს, რომლებსაც რგავენ ან თესავენ რიგთშორისებში. მასზე სახელდება მავნებლები, შემდეგ კი ანადგურებენ მავნებლებს ან მცენარეებსაც მათთან ერთად. ასე მაგალითად, ლოკოინებს იზიდავს სტაფილო, ჭარხალი, სალათა, მათუღა ჭიებს კარტოფილი, სტაფილო და ჭარხალი. კარტოფილის ნატრებს დათესვის წინ ათავსებენ ნიადაგში 5-10 სმ სიღრმეზე, 2-2 მეტრის დაშორებით, რამდენიმე დღის შემდეგ ნიადაგიდან იღებენ ნატრებს ხარშავენ და საქონლის საკვებად იყენებენ. კიუნის ძველ რეკომენდაციებში ნემატოდების წინააღმდეგ ნათესებში ჭარხალს თესდნენ, ნემატოდებით დასახლებულ დამტერ მცენარეებს (ჭარხალი) ნიადაგიდან იღებდნენ და მათთან ერთად ანადგურებდნენ. სწორად მავნებლები კვერცხლებისათვის შესაფერის ადგილსა და მცენარეებს ეძებენ. ამ შემთხვევაში მცირე ფართობებზე თესავენ ისეთ მცენარეებს, რომლებიც მავნებლებისათვის ხელსაყრელია კვერცხების დასადებად, კვერცხების შემდეგ კი ასეთ მცენარეებს (კვერცხებთან ერთად) ანადგურებდნენ. შვედური ბუჩისა და ხორბლოვანების სხვა ბუჩების წინააღმდეგ რამდენიმე ზოლად თესავენ ჭკავს, ბუჩების მატლების გასოწმების შემდეგ კი ნათესს გადასწავს და ბუჩის მატლებიც ნადგურდება.

ვაშლის ნაყოფაჭამიას და ყვავილჭამიების წინააღმდეგ იყენებენ ნამჯის ლასტს, თივას, ქსოვილის ძველ ნატრებს, ძონძებს, ტომრის ნატრებს, რომლის ზედა მხარეს მცენარის შტამპზე მჭიდროდ ამბგრებენ, ქვედა მხარე კი ღიაა, რათა მავნებელს გაუადვილდეს საჭერ სარტყელში შესვლა, შემდეგ ხსნიან სარტყელს, წაავენ ან ახურებენ ღუმელში და მავნებლებიც იხოცება.

მცენარეთა მავნე ორგანიზმების წინააღმდეგ სწორად ცხოვრების ნირის შეცვლასაც იყენებენ. ასეთ ღონისძიებას მიეკუთვნება შუალედი პატრონ-მცენარეების, შევებავი და თავშესაფრად გამოყენებული ან კიდევ ისეთი მცენარეების განადგურება, რომელზედაც მავნებლების თაობების ცვლა მიმდინარეობს.

ცხოვრების ნირის შეცვლას მიეკუთვნება პაერით მომარაგების დარღვევა, კერძოდ, უპაერო სივრცეში მარცვლეულის მოთავსება ხელს უწყობს მავნებლების მავნეობის შემცირებას, ამ

ლონისძიებას ამჟამადაც მიმართავენ (პერმეტულად დახურულ მინის ჭურჭელში ათავსებენ სიმინდის, ლობიოს ან სხვა მარცვლეულის), მავენებელზე მოქმედების მექანიზმი ჟანგბადის შემცირებასა და ნახშირორჟანგის კონცენტრაციის გაზრდაში მდგომარეობს, მაგრამ ეს მეთოდი არ არის რადიკალური, გამოიყენება როგორც დამხმარე ღონისძიება.

ნიადაგის დატბორვაც ბრძოლის ღონისძიებას მიეკუთვნება, რომელიც ნიადაგში მობინადრე მავნებლების სტიგმის დაცობას (იქმნება ჟანგბადის დეფიციტი) მავენებლის მოხრჩობა - გაგუდვას იწვევს. საფრანგეთში (1886წ.) ფილოქსერას წინააღმდეგ ექვსი წლის მანძილზე (ყოველწლიურად) იყენებდნენ ნაკვეთების დატბორვას, მაგრამ ეს ღონისძიება ტარდებოდა რეგიონის კლიმატური პირობების გათვალისწინებით (მკაცრი კლიმატის - ყინვების ზონაში მოსალოდნელია მცენარეების დაზიანება).

ნიადაგის გადახვნა-გაფხვიერებაც მავნე ორგანიზმების ცხოვრების ნირის დარღვევას იწვევს, ნიადაგის შედარებით ღრმა ფენებში მობინადრე მავნე ორგანიზმები, ნიადაგის ზედაპირზე ხვდებიან და სხვადასხვა ფაქტორის (შინაური და გარეული ფრინველები, გარემო პირობები) გავლენით იღუპებიან.

3.1.3. ტემპერატურული რეჟიმის ცვლილება

მცენარეთა მავნე ორგანიზმების წინააღმდეგ ბრძოლის სხვა ღონისძიებებთან ერთად გარკვეულ როლს ტემპერატურული რეჟიმის ცვლილებაც ასრულებს, რომელიც მკუთრად არღვევს მათი ცხოვრების ნირს და მნიშვნელოვნად ამცირებს მავნეობას. ტემპერატურული რეჟიმის ცვლილებიდან უპირატესად მაღალი ტემპერატურის სხვადასხვა სახეებია გამოყენებული (აღი, მშრალი და სველი სიცხე, ცხელი წყალი და სხვ.). მაღალი ტემპერატურის გამოყენების სფერო დამოკიდებულია მავნე ორგანიზმების „საცხოვრებელი“ „ადგილსამყოფელის“, „ბინადრობის“ ადგილზე

(მცენარე, ნიადაგი, სათესლე მასალა, ჩითილი, ნერგი, ბოლქვი, ტუბერი და სხვ.), ამის შესაბამისად, გამოყენების მეთოდი და პირობებიც განსხვავებულია.

მინდვრებში, სადაც დიდი რაოდენობით იყო კალიები ან სხვა მავნე ორგანიზმები, მოსავლის აღების შემდეგ ყრიდნენ ნამჯას, აგროვებდნენ დარჩენილ მცენარეულ ნარჩენებს (რომლებშიც მავნებლების მოსამზირე ფაზები, ავადმყოფობის საწყისი და სარველოების თესვები მრავლადაა) ან შექმას უკიდებდნენ ცეცხლს, ნიადაგის ზედაპირი ხურდებოდა და მავნე ორგანიზმებიც ილუპებოდა. ამ ღონისძიების გამოყენებას ამჟამადც მიმართავენ, მაგრამ ნაწვერალის მოწვა და ნიადაგის გახურება უარყოფითად მოქმედებს ნიადაგის სტრუქტურაზე, აუარესებს მის ნაყოფიერებას, ხანძრის გავრცელების მხრივაც საშიშია და განსაკუთრებულ ყურადღებას მოითხოვს.

წმირად მცენარეების ფოთლები არ განიცდიან ცხელი წყლის (77-80 გრადუსი) უარყოფით ზემოქმედებას, მავნებლები და ნაცროვანი ავადმყოფობების საწყისი კი მგრძნობიარენი არიან მაღალი ტემპერატურის მიმართ. კარგი შედეგი აქვთ მიღებული ვარდის, ვაზის ნაცრის, სოჭოების, ყურძნის ჭიის, ბუკრების, ფარიანების წინააღმდეგ (წყლის ტემპერატურა 55-დან 65 გრადუსამდე მერყეობს).

ნიადაგში მობინადრე მავნე ორგანიზმებთან საბრძოლველად სხვადასხვა საშუალებით ახურებდნენ მას: სათბურების ნიადაგში საფარის ქვეშ უშვებდნენ ცხელ ორთქლს, ზოგჯერ ატარებდნენ სათესლე მასალის დეზინფექციას. დეზინფექციისათვის იყენებდნენ მზის სხივებს, ხელიონურად შექმნილ მაღალ ტემპერატურას (მშრალი მარცვალი კარგად უძლებს მაღალ ტემპერატურას). ცხელ წყალს წმირად იყენებდნენ გუდაფშუტების წინააღმდეგ, მაღალი ტემპერატურით თესლის ზედაპირზე მყოფი სპორები ადვილად ილუპებიან.

მაღალი ტემპერატურა ტუბერების ბოლქვების, სანერგე მასალის სადეზინფექციოდც გამოიყენება. კარტოფილის ტუბერებს ფიტოფტოროზის წინააღმდეგ 40 გრადუსიანი წყლით (1-2 საათი ექსპოზიცია) ამუშავებენ, ფესვის ფილოქსერის წინააღმდეგ ნერგის დასამუშავებლად 5-წუთიანი ექსპოზიციით 55-60 გრადუსიან წყალს იყენებენ.

პომიდორის ფიტოფტოროზის პირველი ნიშნების გამოჩენისას ჯერ კიდევ მწვანე ნაყოფებს კრეფენ 1-2 წუთის განმავლობაში ათავსებენ ცხელ (60°) წყალში, აშრობენ და აწყობენ დასამწიფებლად.

მემარცვლიების წინააღმდეგ საბრძოლველად ხალხში ჯერ კიდევ შემორჩენილია გახურებულ ტაფაზე მარცვლის მოთავსება (გახურება), ან რამდენიმე წუთით მდლარე წყალში ჩაყურება. ეს ღონისძიება გააუვნებლებს მარცვალს და საკვებად გამოყენებაც შესაძლებელია.

მცენარეთა მავნე ორგანიზმების წინააღმდეგ დაბალ ტემპერატურას (გაყინვას) იშვიათად იყენებენ, რადგან მცენარეები და ცხოველური ორგანიზმები შედარებით მეტ გამძლეობას იჩენენ, თუმცა გაღიანი ნემატოდების და ნიადაგში მობინადრე სხვა მავნებლების წინააღმდეგ ნიადაგის გაყინვასაც იყენებენ; 7 გრადუსზე დაბალ ტემპერატურაზე დამუშავებული კარტოფილის ტუბერებზე ფიტოფტოროზის განვითარება იხლუდება. ბარდას მემარცვლიას ხოჭოები 9,5 გრადუსზე, ლობიოს მემარცვლიას ხოჭოები კი 10 გრადუსზე (12 სთ ექსპოზიცია) იღუპებიან.

მაღალი და დაბალი ტემპერატურის გამოყენება ამჟამადაც შეიძლება მცირე მოცულობის პროდუქციის, ფართობების დასამუშავებლად, იმ უარყოფითი მხარეების გათვალისწინებით, რომელიც ამ ღონისძიებას თან ახლავს.

3.1.4. მავნე მწერების მიმოხილველი და დამაფრთხილებელი ღონისძიებები

მცენარეთა მავნებლების მიზიდვის მიზნით ერთ-ერთ ხელსაყრელ საშუალებას ე.წ. მიზიდველი - დამტერი მცენარეები წარმოადგენენ, მათუღმა ჭიების მისაზიდად ნიადაგში კარტოფილის ნატრებს ათავსებენ ან კიდევ მცენარეების რიგთშორისებში თესვენ ან რგავენ ისეთ მცენარეებს, რომლებიც მავნებლებს იზიდა-

კენ. მავნებლებით დასახლების შემდეგ ასეთ მცენარეებს მავნებ-
ლებთან ერთად ანადგურებენ. მაკ ღუგალის მონაცემებით თხმე-
ლას და ტირიფს აზიანებს ცხვირგრძელა (*Cryptinechus lapathi*
L.), რომელიც კვებისათვის უპირატესობას თხმელას ანიჭებს, ამი-
ტომ მაკ ღუგალი ტირიფის ნარგობაში თხმელის დარგვას მასზე
მავნებლების დასახლების შემდეგ კი ტოტების, ყლორტების მოჭ-
რას და დაწვას ურჩევს.

აგრონომი პ. ღვალაძე მაისის ხოჭოს მიმზიდველ საშუალე-
ბად კარტოფილსა და კომშის ჩხირებს მიიჩნევს და ასეთ რჩევას
იძლევა - "მატლი სანამ ჯერ კიდევ ცოტაა ნიადაგში, სასარგებ-
ლოა ვაზის რიგში კარტოფილი დათესოთ, რამდენიმე ხნის შემ-
დეგ კარტოფილი უნდა ამოთხაროთ და ბოლქვებზე შემსწული
მატლი დახოცოთ".

ხოჭოს მატლს კომშის სუნი უყვარს. საძირის ახლოს კომშის
ჩხირები უნდა მოესოთ 4-5 ვერსიკის მოშორებით, მატლები ჩხირს
მიესევნიან და ხარბად დაუწყებენ ჭამას, დროგამოშვებით ჩხირებს
ამოიღებთ და თუ ჩხირზე ამოჭმულ ადგილებს შენიშნავთ, ამო-
ღებულ ჩხირების ახლო-მახლო ნიადაგი უნდა გადაჩიქნოთ და
სადაც მატლს იპოვით, მოკლათ.

რწყილების მავნეობისაგან თაღგამის დასაცავად მასთან ერ-
თად მღოგვის დათესვას ურჩევენ, რომელიც თაღგამს ასწრებს
აღმოცენებას. მავნებლები უპირატესად მასზე სახლდებიან.
ცხვირგრძელასაგან (*Pissodes strobi* Peck) თეთრი ფიჭვის დასაცა-
ვად მასთან ერთად შოტლანდიური ფიჭვის დარგვას ურჩევენ. ეს
უკანასკნელი იზიდავს ცხვირგრძელებს და თეთრი ფიჭვიც ნაყ-
ლებად ზიანდება. ლოყუილების მისატყუებლად სტაფილოს, ჭარ-
ხალს, საღათას იყენებენ, კომბოსტოს თეთრულას მისაზიდად კი
სამკურნალო ბარისპირას, თავშავას, ლავანდს და სხვა მცენარე-
ებს ურჩევენ.

ანალოგიურად შეიძლება გამოყენებულ იქნეს დამაფრთხილებ-
ლი მცენარეებიც, რომლებიც სპეციფიკურ ნივთიერებებს (გლი-
კოზიდები, ალკალოიდები) გამოყოფს, შედეგად აფრთხობს მავ-
ნებლებს და მცენარეებს იცავს დაზიანებისაგან, ასე მაგალითად,
წიწვიანი მცენარეები დაზიანებული ადგილებიდან გამოყოფენ ფისს,
რომელიც ანტისეპტიკის როლს ასრულებს; ზოგიერთ შემთხვევა-
ში არომატული მცენარეების ღაწვა იწვევს მწერების დაფრთხო-

ბას.

ძველთაგანვე იყო ცნობილი, რომ რიგთაშორისებში დათესილი და დარგული მცენარეების გარკვეული სახეობები აფრთხილებენ მავნებლებს, კერძოდ, კომბოსტოს 'ხოგიერთი' მავნებლების პეპლები ვერ იტანენ კანაფის სუნს. რიგთაშორისებში ავშანის ტოტების მოთავსება აფრთხილებს 'კომბოსტოს თეთრულას' პეპლებს. ავშინდას, პიტნის, ასფურცელას სუნი არ სიამოვნებს ჭიანჭველებს, ნიორის, ოხრახუშის, დიდი კამას, მუხის ქერქის, ლოცოვნებს. კამას, ნიორის, პომიდორის კი კომბოსტოს ბუერს. კარტოფილის რიგთაშორისებში დათესილი პარკოსნები აფრთხილებენ მავთულა ჭიებს, ტკაცუნებს, ასფურცელა კი კოლორადოს ხოჭოს.

ასეთი მაგალითების მოგანა მრავლად შეიძლება, მაგრამ ესეც გვაძლევს საშუალებას ვიმსჯელოთ ე.წ. დამტერი (მიმზიდველი) და დამაფრთხილებელი საშუალებების მცენარეთა დაცვაში გამოყენების შესაძლებლობის შესახებ.

ხალხში გავრცელებული ასეთი მონაცემების ანალიზის საფუძველზე შემდეგში დასაბამი მიეცა ბიოტექნიკური საშუალებების გამოიმუშავებას, რომელმაც მცენარეთა დაცვის პრაქტიკაში მნიშვნელოვანი ადგილი დაიკავა და წარმატებით გამოიყენება.

3.1.5. მავნებლების გადაადგილების შემოღობული ღონისძიებები

მავნებლებთან ბრძოლის ერთ-ერთ ღონისძიებას მიეკუთვნება ისეთი საშუალებების გამოყენება, რომლებიც ხელს უშლიან კულტივირებულ მცენარეებთან მავნებლების კავშირს. ამ უბრალო და პრიმიტიულ ღონისძიებებს მოსახლეობა ძველთაგანვე იყენებდა. კერძოდ, საქონლისა და გარეული ნადირისაგან მცენარეულობის დასაცავად იყენებდნენ (ამჟამადაც გამოყენებულია) ფართობების შემოღობვას (მცენარეული მასალით), სპეციალურ კედლებს (ქვით), ხელოვნურ ნარგობას (გლედიჩია, სამყურა ლიმო-

ნი (ტრიფოლიატა) და სხვა საშუალებებს.

ფართობებზე მღრღნელების გავრცელების შესწავლის მიზნით იყენებენ სპეციალურ კედლებს, ბადეებს, ეკლიანი მავთულის წნულს, დამსხვრეული შინის ზოლებს და სხვ. გარეული ნადირისა და თავგისებრი მღრღნელებისაგან სასოფლო-სამეურნეო კულტურების (პროდუქციის) დასაცავად გამოიყენება სპეციალური ხაფანგები.

მოხეტიალე მატლების, კალიების, მატლების, ხოჭოების, ნემატოდების გადამოსრავების შესაზღუდავად იყენებენ ღრმა არხებს, ლოკუინების მოძრაობის შესაზღუდავად კი ნაცრის გროვას, წიწვებს, კარტოფილის და ჭარხლის ნაფცქვენს ან რგავენ ღვიას. რაც შეეხება მღრღნელებისა და სხვა მავნებლებისაგან კარტოფილის, ბოსტნეულის საცავების დაცვას, შენობებში და სახურავზე ათავსებენ ღვიის ან ანწლის კონებს.

მღრღნელებისაგან ხემცენარეების დასაცავად შტამბზე ასევეენ ანწლს და ლელქაშს. თავგისებრი მღრღნელების წინააღმდეგ სოროებში ათავსებენ მოღნობილ ანწლის მიწისზედა ნაწილებს, ან პიტნის კონებს. მეხილეობასა და სატყეო მეურნეობებში მავნებლების გადადგილების საწინააღმდეგოდ წებოვან ბარიერებს იყენებენ.

მექანიკური გადაღობვის მიზნით გამოყენებაშია ზონარზე ჩამოყიდებული ფერადი ქაღალდის, ლითონის ნაჭრები, სარკეები, ბრჭყვიალა საგნები, ლითონის კოლოფები, რომლებიც ქარის საშუალებით მოდიან მოძრაობაში, შექმნილი ხმაური აფრთხობს ფრინველებს, მავნებლებს, გარდა ზემოთ აღნიშნული საშუალებებისა, ფრინველების დასაფრთხობად გამოყენებულია საფრთხობელები, მტაცებელი ფრინველების ფიტულები, ვენახში და სხვა კულტურებში სიმწიფის პერიოდში ამჟამადაც ხშირად შევხვდებით ზემოთ დასახელებულ საშუალებებს; აღნიშნულის გამოძახილი არის კინოფილმ „უდიპლომო სასიძოში“ ფილმის მთავარი გმირის - მეველე ბიჭიკოს მიერ ვენახში თხებისა და სხვა ცხოველების დასაფრთხობად მოწყობილი საფრთხობელა, რომლის გამოყენების პრინციპი ზემოთ აღნიშნული საშუალებების მსგავსია.

სასოფლო-სამეურნეო ნარგავების, ნათესების მცველები ფრინველების მავნეობის თავიდან ასაცილებლად მათ თოფის გასროლით აფრთხობენ.

აფრიკაში კალიების გუნდს ხმაურით, ყვირილით, ლითონის ჭურჭელზე დარტყმით 'შექმნილი ხმაურით, ბუკის მკვეთრი ხმით აფრთხოვნა და კალიები სხვა მამაროულებით აგრძელებენ ფრენას.

ანალოგიური ღონისძიება, - კალიების დაფრთხობის მიზნით, ჩვენშიაც იყო გამოყენებული, რასაც მიუთითებს ხალხური ლექსი „კალია“, რომელშიც აღნიშნულია:

„ერთი დიდი სინი მქონდა, ხმა მქონდა როგორიც ზარია, გაველ და დავეწკაპუნე, ეგების დაფრთხეს კალია“.

სიმინდის კულტურის ერთ-ერთი საშიში მავნებელი არის მავი (ხალთა), რომელიც რძისებრი სიმწიფის პერიოდში აზიანებს სიმინდს (უთხრის ძირს და წაქცეული სიმინდის ტაროს აზიანებს) მასვს დღე სძინავს, ღამით კი იწეებს სიმინდის დასიანებას. მავის დასაფრთხობად ხშირად ღამით საცვეთებში ანთებდნენ ცეცხლს (იყენებდნენ რეისინსა და სხვა მასალის ნარჩენებს).

მავნებლების გადაადგილების შესაძლებლობის მიზნით რწყილები-სა და ხერხიების მაგლოების წინააღმდეგ კირს, თომასის ფქვილს, ჭკარტლს, ნაცარს, ტორფს, ქუჩის მტვერს იყენებენ. ეს ნივთიერებები ტოქსიურობას არ ამჟღავნებენ, მოქმედებენ როგორც დამაფრთხობელი და გადამოძრავების შემაფერხებელი საშუალებები. გარდა ამისა, გროვდებიან მავნებლის შუა ნაწლავის ნაოჭებში, ხელს უშლიან საჭმლის მონელების ტრაქტის მიმდინარეობას.

3.2. საშუალებები

3.2.1. ბურახი და სსპა ნარეშები

ბურახი გამაგრებელი სასმელია. ამზადებენ ქერის ან ჭვავის ალაოს, ჭვავის ფქვილისა და შაქრისაგან, ცნობილია აგრეთვე ხილის ბურახი.

ვაშლის ნაყოფტამიას წინააღმდეგ ბურახის გამოყენების იდეას სრულიად შემთხვევით მიაგნეს, კერძოდ, ღამით ჭიქაში დარჩენილ ბურახში ვაშლის ნაყოფტამიას დაღუპული პეპლები შეამჩნიეს. ამის შემდეგ დაამუშავეს ოჯახურ პირობებში ბურახის დამზადებისა და გამოყენების ტექნოლოგია.

ვაშლის ნაყოფტამიას მიზიდვისა და დაღუპვის მიზნით საოჯახო ბურახის დასამზადებლად სამლიტრიან ქილაში ათავსებენ ორ კოვზ დამამჟავებელ საშუალებას, უმატებენ წყალს, 200 გრამ ჭვავის პურს, 2-3 ნატეს შაქარს, ქილას მჭიდროდ აფარებენ დოლბანდს. ქილას ათავსებენ მზიან ან თბილ ადგილას, ნაყენი დაიწყებს ღუღილს, ბურახიც მზადაა, კარგად გამოწურავენ. ბურახიან ქილას ათავსებენ ნაყოფტამიების გავრცელების ადგილებში ან კიდევ ჰეიდებენ ხეებზე, ღამით ან საღამოთი მიიზიდავს პეპლებს, სითხეში ცვივდებიან და იღუპებიან.

ვაშლის ნაყოფტამიების პეპლების მიზიდვისათვის ნარევის დამზადების სხვაგვარი რეცეპტიც არის ცნობილი.

მისატყუებული ნახავის დასამზადებლად იღებენ 600—700 გ ძირნაყარ ან 100გ გამოშმრალ ვაშლის ნაყოფს, უმატებენ 2 ლიტრ წყალს, ადუღებენ 30 წუთს, შემდეგ უმატებენ 0,5 ლ რძის შრატსა და ხორბლის ბურახს, 20-25 გრ საფუარს, 200 გრ შაქარს, ღუღილის დაწყებისას ათავსებენ ნახევარლიტრიან ქილაში (3-4სმ სიმაღლეზე); ქილებს ათავსებენ ხეების ძირებში, ასეთი ნარევი იზიდავს პეპლებს და ქილაში მოხვედრის შემდეგ იღუპებიან.

მავნებლის მიზიდვისათვის ასეთი რეცეპტიც არსებობს: ქილაში ათავსებენ რძიან ტკბილ ჩაის, უმატებენ ღუღს, ათავსებენ რიგთშორისებში მასში მასობრივად ცვივა მავნებლები და იღუპებიან (ან ანადგურებენ).

3.2.2. კვარი

ხალხური სინონიმები: ქიზიყში - ბეკონი; ხეჟში, ზემო აჭარაში, იმერსეჟში ჩირალი; მთიულეთში, გუდამაყარში ჩირახი (ინფორმაცია მოგვაწოდა საქართველოს აგრარული უნივერსიტეტის პროფესორმა მ. აფციაურმა).

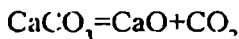
კვარი წიწვოვანი მცენარეების ის ნაწილია, სადაც დიდი რაოდენობითაა დაგროვილი ფისი. კვარს ამსადებენ როგორც მიწაში დარჩენილი მცენარის ნაწილებიდან ასევე ვეგეტაციაში მყოფი მცენარეებიდან. ვეგეტაციაში მყოფ მცენარეებს აცლიან კანს ასე ახერხებენ გარკვეული დროის განმავლობაში. კანისაგან თავისუფალ მონაცვეთსე გამოდის ფისი, იუღინთება კანგაცლილი მერქანი. შემდეგ კანისაგან თავისუფალ (გაჟღენთილ) ადგილს ამოჭრიან და კვარიც მზად არის. საყურადღებოა, რომ მიწაში დარჩენილი ხის ნაწილი ადვილად არ ღოპება და მავნებლებისაგან არ ზიანდება. კვარი ძირითადად გამოყენებულია, ცეცხლის მოსანთებად და ღამით მგზავრობისას გზის გასანათებლად.

კვარი მუქი ან ღია მოყვითალო-მოყავისფრო ან თაფლისფერი, მსაფრი სასიამოვნო არომატული სუნით. კვარს ძველთაგანვე იყენებდნენ და ამჟამადაც გამოყენებულია როგორც სხვადასხვა სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების და ტანსაცმლის მწერებისაგან დამცავი ხალხური საშუალება. კვარს წვრილი ნატრების სახით ათავსებენ ფქვილის, სიმინდის, ლობიოს შესანახ ჭურჭელში და ტანსაცმლის კარადაში ან სხვა სათავსოში, რომელიც აფრთხილებს მავნე მწერებს და პროდუქტიც აღარ ზიანდება. არსებობს ინფორმაცია იმის შესახებ, რომ კვარი ღებვის შემთხვევაში პირის ღრუს იცავს სხვადასხვა დაავადებების გამომწვევებისაგან, საძინებელ ან სამუშაო ოთახში მოთავსებული კვარი კი აუმჯობესებს სუნთქვის პროცესს.

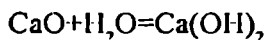

3.2.3. კირი

კირი კირქვის (CaCO_3) გამოწვის შედეგად მიიღება, მაღალი ტემპერატურის მოქმედებით ნახშირორჟანგი აქროლდება, რჩება კალციუმის ქანგი - კირი:

წყლის დამატების შემდეგ მიიღება ჩამქრალი კირი ანუ მწვავე კირი:

კირის ჩაქრობის რეაქცია ტემპერატურის გამოყოფით მიმდინარეობს, გამოწვარი კირქვა ცხელდება და იმდება თეთრი ფერის ფხვნილის სახით. კარგი კირი 85%-მდე შეიცავს კალციუმსა და მაგნიუმის ქანგს (ჯამში).

კირს სახალხო მეურნეობაში მრავალმხრივი გამოყენება აქვს. რაც შეეხება სოფლის მეურნეობაში მის გამოყენებას, ის ღიახლოებით 2000 წლის ისტორიას ითვლის. მისი გამოყენება უპირატესად ნიადაგში შეტანის გზით ხდებოდა და აუმჯობესებდა ნიადაგის თვისებებს. ბრიტანეთის მიწათმოქმედებაში ჯერ კიდევ რომაელების ბატონობის პერიოდში კირი შეჰქონდათ ნიადაგში, დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში კი ნიადაგის მოსაყირობად იყენებდნენ ცარცს და ტალკს.

კირი (CaCO_3) კალციუმის კარბონატი პრაქტიკულად სუფთა წაალში არ იხსნება. ნიადაგში შემდეგ CaCO_3 ნახშირმჟავას გავლენით თანდათანობით გარდაიქმნება კალციუმის ან მაგნიუმის ბიკარბონატად. ნიადაგში შეტანილი კირი (კვლის ნიადაგის არეს რეაქციას, შესაბამისად, ნიადაგში მოზინადრე ორგანიზმების ცხოვრების ნირს, ხშირ შემთხვევაში გამოიყენება როგორც მავნებლებთან ბრძოლის საშუალება. კირი არღვევს მავნებლის საფარველს, მაგრამ სუსტად, ვიდრე მწვავე ტუტე.

კირს, როგორც დაავადებებთან ბრძოლის საშუალებას, 1750 წლიდან იყენებდნენ პურის პარცელის შესაწამლად სველი გუდაფშუტის წინააღმდეგ. 1794 წლიდან კი ხეებზე კირწყლის შესხურებას არჩევდნენ. უფრო მოგვიანებით (პირველად 1890 წელს) სხვადასხვა კომბინირებული ნაწავებში (ინსექტიციდი+ფუნგაციდი) კირი შედიოდა როგორც ერთ-ერთი კომპონენტი. კირს იყენებდნენ შენობების სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების შესანა-

ხი საწყობების დეჰინფექციისათვის.

ჩვეთვის ხელმისაწვდომი ლიტერატურისა და მოსახლეობისაგან მოწოდებული მასალის ანალიზის საფუძველზე შესაძლებლობა გვეძლევა ვიმსჯელოთ, კირის როგორც ავადმყოფობებისა და მავნებლების წინააღმდეგ ბრძოლის საშუალებაზე.

გ. ნახუცრიშვილი ბურტყელა ბუგრის წინააღმდეგ კირის გამოყენების შესახებ ასეთ რჩევას იძლევა - „თეთრი ბურტყლიანი ტილის წინააღმდეგ ხეებს ძირები უნდა გამოჟინოთ და ზედ თხლად კირი წააყაროთ, გაზაფხულზე კირი უნდა მოაშოროთ და მის მაგივრად კარგი მიწა მოაყაროთ“.

კარტოფილის სიდამპლის წინააღმდეგ კირის გამოყენების შესახებ უურნალი „მოსაჯალი“ ასეთ რჩევას იძლევა: „ზოგჯერ კარტოფილს მიწაში სიდამპლე უჩნდება, ეს რომ არ მოხდეს, სადაც კარტოფილის დარგვას აპირებთ, ზემოდან კირი მოუინეთ ისე როგორც პურის ხორბლის თესვას მოჟვეთ ხოლმე, როცა ვთესავთ და აღვილი დავუარცხოთ. ასეთ მომსადებულ ნიადაგში კარტოფილი არც სიდამპლით დაავადდება და ზამთარშიც კარგად იზარება“.

ამავე ურნალში ასეთი ინფორმაციაა მოცემული „2-3 საათის წინ ხმარებამდე წყალდაუსხმელი თეთრი კირი უნდა გაანელოთ და ათქვიფოთ წყალში ისე, რომ გარძვედეს. მერე ხსნილი გადაწურეთ და ხეხილის ყველა ტოტებს კარგად შეასხურეთ შემოდგომაზე და გაზაფხულზედაც კირი ყოველგვარ ჭია-ლუას, ხავსს, აბლაბუდას გადააშორებს; ააცდენს ხეხილს ავრეთვე სხვა ათასნაირ ავადმყოფობას, რადგან კირი უხილავ სოკოებს და ჭია-მატლს ხოცავს და აყრევინებს“.

ა.ხილუკსტროვის მონაცემებით კირის შეფუძვევა ეფექტურია მარწყვის კულტურაში ნაცრისფერი სიდამპლის (*Botritis cinerea*) წინააღმდეგ. ამ შემთხვევაში პექტარზე 800-900 კგ კირია საჭირო, 15-20 გრამი ერთ ბუჩქზე. ეს ღონისძიება 3-4%-მდე ამცირებს ნაყოფის ნაცრისფერ სილამპლეს (დაუმუშავებულ ნავეთზე ეს მაჩვენებელი 30-40%-ს შეადგენს).

ა.ებერგი მიუთითებს, რომ ჩაუქრალი კირის შეყრქვევა ღოკოვინებს აღვილად ანადგურებს. იგი თვლის, რომ ღოკოვინებისაგან ყვავილოვანი მცენარეების დასაცავად ეფექტურია მათ ირგვლივ კირისა და ჭვარტლის ნარევის ორმაგი რგოლების განთავ-

სება (რგოლეებს ლოკოცინები ვერ გადალახავენ).

კირს ხმარობენ ხეების ფუღუროების ამოსავსებად და ჭრილობების დეზინფექციისათვის. გამოყენებულია აგრეთვე ჯვარყვავილოვანების შესაფრქველად (ჩამქრალი კირი) რწყილებისა და ლოფორქინების წინააღმდეგ. ამ უკანასკნელთან ბრძოლისას შეფრქვევა უნდა ჩატარდეს საღამოთი ნორმით 160-250 კგ/ჰა. კირი იხმარება ჭარხლის ნემატოდას წინააღმდეგ სახნავ ფენაში შეტანით.

კირი იხმარება აგრეთვე მენობების სველი დეზინფექციისათვის (ბელლის მავნებლების წინააღმდეგ), ხილ-ბოსტნეულის, კარტოფილის ტუბერების დეზინფექციისათვის (ნორმა 75 კგ/ჰა), მანქანის ჭარხლის მენახვის დროს ფესვებზე დასაყრელად, კომპოსტის კილის წინააღმდეგ (200-400 გ/მ³), ხახვის გუდაფშეტას წინააღმდეგ დათესვის წინ (გამაფრთხილებელი ღონისძიება) კვლებში ყრიან ჩამქრალ კირს (60 კგ/ჰა). კირს ურჩევენ როგორც დეზინფექტორს (2%) პურისა და ქერის მაგარი გუდაფშეტას წინააღმდეგ ჩასველებით (ექსპოზიცია ერთი საათი) თესლის შემდგომი გამშრობით და თესვით.

კარტოფილის ღეროს ნემატოდა ერთ-ერთ საშიშ მავნებლად ითვლება, რომლის წინააღმდეგ სხვადასხვა ღონისძიებებს იყენებენ. ნ. სინდიაშკინი ურჩევს ესაყრთხო საშუალებას - მენახვის პირობებში ჩამქრალი კირით კარტოფილის დამუშავებას (4 კგ კირი 1 ტონა კარტოფილზე) შეფრქვევას (დამუშავებული კარტოფილის დასიანება 0,2-0,5%-ს დაუმამხავებელის კი 20%-ს უდრის). ეს ღონისძიება კარტოფილს სიღამპლისაგან იცავს (არ უარესდება კარტოფილის კვებითი ღირებება, არ ფერსდება გაღივების პროცესი).

ნიადაგის სახნავ ფენაში მწვავე კირის ჩახვნა იწვევს ჭარხლის ნემატოდას განადგურებას. კირს ბუგრების წინააღმდეგაც იყენებენ. კერძოდ, აფრქვივენ მცენარეების ირგვლივ ნიადაგზე (მოკირიანება) ნორმით 200 გ/მ²-ზე.

ს. და მ. რუხაძეები ლოკოცინებთან საბრძოლველად 10 ლიტრ წყალზე იღებენ 2 კგ ჩამქრალ კირს (აყოვნებენ). გამოყენების წინ კვლავ უმატებენ 10 ლიტრ წყალს და თბილ წყალში წინასწარ გახსნილ 100 გ სამეურნეო საპონს.

ი. პანტიელევი ნიორისა და ხახვის რიგთმორისებში ხახვის

ბუხის წინააღმდეგ კირისა და თამბაქოს ფხვნილის (1:1 'შეფარდებით) 'შეფურქვევას თვლის ეფექტურ საშუალებად. ხახვის ბუხის წინააღმდეგ კვერცხდებისას ნიადაგზე აფრქვევენ კირს, ნაცარს, თამბაქოს ფხვნილს (ან კომბინაციაში თანაბარი 'შეფარდებით) 1-2 კგ/10 მ²-ზე. ღონისძიება ტარდება პირველი და მეორე თაობის წინააღმდეგ 7-8 დღის ინტერვალით (ორჯერადი დამუშავება).

კირის ფხვნილს იყენებენ ალუბლის ხერხიების წინააღმდეგ. კირის რძეს კი ადრე გაზაფხულზე ასხურებენ მცენარეების ტოტებსა და კვირტებზე, რომელიც მცენარეებს ცხვირგრძილებისაგან იცავს. კირისაგან დამზადებულ საგოზავს იყენებენ მცენარეების 'შესაღესად (მოზამთრე ფაჩების წინააღმდეგ), ამ დროს მავენებლები თავშესაფრიდან გარეთ ვერ გამოდიან. მწვავე კირი კვერცხებთან და მავენებლებთან 'შეხებისას იწვევს მწერის სხეულის დაწვას და იგი იღუპება. საგოზავს 'შემდეგნაირად ამზადებენ: იღებენ 100 კგ ჩამქრალ კირს, 50 კგ თიხას, 300 ლ წყალს, ამ კომპონენტებს კარგად ურევენ ერთმანეთში და დამზადებისთანავე იყენებენ ხეების 'შესაღესად. კირის რძის დასამზადებლად კი 500 ლიტრ წყალზე იღებენ 5-6 კგ ახლადჩამქრალ კარგ კირს და დამზადებისთანავე იყენებენ მცენარეების 'შესასხურებლად.

ნიადაგის მოკირიანება აუარესებს მუავე ნიადაგებს 'შეგუებული მავენებლების მავთულა ჭიებისა და ცხვირგრძილების ცხოვრების ნირს, მათი რიცხოვნობის შემცირებას იწვევს.

ა. ბელოლესპეკი ლოკოინების ღია ფორმების წინააღმდეგ საღამოს საათებში (როცა მავენებლები გადამოძრავდებიან მცენარეებზე) ურთვეს ჩამქრალი კირის (30 გრ/მ²-ზე) ან თამბაქოს ფხვნილისა და კირის (1:1 'შეფარდებით) 'შეფურქვევას.

კირი ეფექტურია ლობიოს შემარცვლიას წინააღმდეგ. ამ 'შემთხვევაში მარცვალს ათავსებენ ჭურჭელში და ზემოდან 3-4 სმ-ზე აყრიან კირს ან ლობიოს ურევენ კირს. აღნიშნული წესით ლობიოს ინახავენ ლაგოდეხის რაიონის სოფელ აფენშიც (ო. ამბროლაძე).

ჭიანჭველების წინააღმდეგ საბრძოლველად კირს აფრქვევენ სოროების 'ზემოდან და წვრილწვეთოვნად ასხამენ წყალს ისე, რომ წყალმა იგი ჩაიტანოს სოროებში.

ძველი გამსმარი ქერქისაგან გასუფთავებული 'შტამბის 'შესა-

ლესად იყენებენ ახლადწამქრალი კირის (2-3 კგ), თიხის (1 კგ), მოხდილი რძის (2ლ) ან საღურგლო წებოს (50გ) და წყლის (10ლ) ნარევს. სვათაშორის, შტამბის შესაღესად ჩამქრალი კირისა და წყლის ნარევსაც (კირის რძე) იყენებენ. გაზეთი „ახალი სოფელი“ სოფლის მეურნეობის მუშაკებს ურჩევს - „ადრე გაზაფხულზე, ვიდრე კვირტები გაიხსნებოდეს, ხე გაასუფთავეთ და მისი ტანი, ტოტები და შტოები კირით შეათეთრეთ (ერთი ვეცდრი წალი, სამი გირვანჯა კირი და ამდენივე რაოდენობის თიხა)“.

3.2.4. კირფიქვი

კირფიქვი ლოკოცინების წინააღმდეგ ეფექტური საშუალებაა. მას იყენებენ დაპოუკიდებლად ან თამბაქოს ფხვნილთან ნარევის (1:9 შეფარდებით) სახით, ორჯერ 15-20 წუთის ინტერვალით ან კირფიქვს რიგთშორისებში 10-15 სმ ზოლზე აფრქვევენ. ი. პანტიელევი კი საღამოს საათებში რიგთშორისებში ურჩევს კირფიქვის ან თამბაქოს ფხვნილის 20-30 წუთის ინტერვალით (ორჯერ) გამოყენებას.

ს. და მ. რუხაძეები ლოკოცინების წინააღმდეგ რიგთშორისებში კირფიქვისა და ნაცრის (თანაბარი შეფარდებით) შეფრქვევას ურჩევენ.

3.2.5. კირქვევი

კირქვევი უპირატესად ზღვის წარმოშობის დანალექი ქანებია; წვრილად დაფხვნილი კირქვევი კარგად ერევა ნიადაგთან, კირქვის ფქვილი განსაკუთრებით ეფექტურია, როცა ნაწილაკები 1,25 მმ-ის სიდიდისაა.

მცენარეთა დაცვაში კირქვევის გამოყენებას დიდი ხნის ისტო-

რია აქვს. მას ძველთაგანვე იყენებდნენ მწერებთან ბრძოლის საშუალებად. სარეველა მცენარეების წინააღმდეგ კირქვების გამოყენების ცნობები 1811 წლიდან მოიპოვება. პ. ბროდო მას მოიხსენიებს როგორც პერბიციდს მანანასებრთა ოჯახისა და სხვა სარეველების წინააღმდეგ.

3.2.6. პიროვნული

კირწყალს ძველად გუდაფშუტას წინააღმდეგ იყენებდნენ. აი, რას გვითხულობთ გახეთ „ახალ სოფელში“ - წამლობისათვის კირიწყალი რძეს უნდა წაბავდეს, რომელსაც ამზადებენ ფართო ყელიანი ჭურჭელში, თესლს ყრიან კალათაში და ჩაუშვებენ კირწყლიან ჭურჭელში, კალათას კარგად რამდენიმეჯერ შეატრიალებენ მასში (კირი კარგად უნდა გაუჯდეს თესლს), დაწრეტილ თესლს გააშრობენ, სხვადასხვა დაგროვილ თესლს ზემოდან აყრიან დაფხვნილ საჭმელ მარილს (კარგად უნდა აურიოთ). ექვს ფუთ ხორბალს ერთი გირვანქა მარილი ეყოფა. მარილი ხელს უწყობს თესლზე კირის ხანგრძლივი დროით შენარჩუნებას. ასე მომზადებული თესლი ერთი დღედაღამე უნდა გაჩეროთ“.

ადრე გასაფხულზე მაისის სოკოს წინააღმდეგ კვირტების გაშლამდე ურჩევენ კირწყალის გამოყენებას, რომლის დასამზადებლადაც სამ გირვანქა კირს უმატებენ ერთ ვედრო წყალს.

ამგვარად კირს, კირფიტს, კირწყალს ძველთაგანვე იყენებდნენ როგორც მცენარეთა დაცვის საშუალებას. თანამედროვე პერიოდში მოსახლეობა მათ ძირითადად ხმარობს მცენარეთა მავნე ორგანიზმებთან ბრძოლის ღონისძიებათა სისტემის ერთ-ერთ შემადგენელ კომპონენტად, თუმცა შესაბამისი შესწავლა-შემოწმების შედეგად მიზანშეწონილად მიგვანჩია ინდივიდუალური მეურნეობებში მათი გამოყენება.

3.2.7. კოლორადოს ხოჭო - კოლორადოს ხოჭოს წინააღმდეგ

კოლორადოს ხოჭოებს, მატლებს აგროცებენ, ათავსებენ მინის (ქილა) ან სხვა ჭურჭელში ხოცავენ, კარგად სრესენ, შემდეგ აპრობენ ბნელ ქარგამცოლ ადგილას, გადაყავთ ფხვნილის ფორ-
მაში, 100 გ-ს ხსნიან 10 ლ წყალში და ასხურებენ კოლორადოს
ხოჭოთი დასახლებულ მცენარეებზე.

ან კიდევ:

მზიან ამინდში (ჰაერის ტემპერატურა 14 გრადუსი) კოლორა-
დოს ხოჭო აქტიურ მდგომარეობაშია, ადვილად შესამჩნევი და
შესაგროვებელია; შეგროვებულ ხოჭოებს და მატლებს ათავსებენ
ნაუთიან ან მაღალი კონცენტრაციის საჭმელი მარილის სხნარი-
ან ქილებში, შემდეგ ხოცავენ, აღნიშნულ ჭურჭელში ათავსებენ
კოლორადოს ხოჭოს კვერცხებით დასახლებული მცენარეების
ფოთლების ქვედა მხარეს (ამ შემთხვევაში ადვილად იღუპებიან
კოლორადოს ხოჭოს კვერცხები), შესხურებისას კი კარგად ასვე-
ლებენ ფოთლის ზედა და ქვედა მხარეს.

3.2.8. ნაცარი

ნაცარი მერქნის, ჩაღის, სამჯისა და სხვა მცენარეული ნედ-
ლეულის დაწვის შედეგად მიიღება. იგი შეიცავს კალიუმს, ფოს-
ფორს, კალციუმს. მცენარეებში ნაცრის შემცველობა განსხვავე-
ბულია. მათში განსხვავებულია ფოსფორის, კალციუმის, კალიუ-
მის შემცველობაც. გარდა აღნიშნული ნივთიერებებისა, ნაცარში
დიდი რაოდენობით შედის ნახშირმჟავას მარილები.

ნაცარი ტუტე რეაქციისაა, ამიტომ როგორც სასუქი, იგი მუა-
ვე რეაქციის ნიადაგებში შეაქვთ (არეს რეაქციის განეიტრალების
მიზნით). მისი გამოყენება უმჯობესია ქლორისადმი მგრძნობიარე
მცენარეების გამოსაყვებად.

ნაცარს ძველთაგანვე მრავალმხრივი გამოყენება ჰქონდა, ხშირად გვსმენია ნაცარტუტას საყოფაცხოვრებო პირობებში სხვადასხვა ნივთების გასარეცხად გამოყენების შესახებ. ნაცარი ასევე გამოყენებულია მცენარეთა ზოგიერთი მავნე ორგანიზმის წინააღმდეგ.

მცენარეთა მავნე ორგანიზმების წინააღმდეგ მცენარეთა დაცვის ხაღხური საშუალებებიდან ნაცარი შესხურებით, შეფრქვევით, ნიადაგში შეტანით და თესლის თესვის წინა დამუშავებითაა გამოყენებული. შესხურებისათვის ნაყენის დასამზადებლად 3 კგ პერქსის, ნაძვის ან ჩაღის ნაცარს ერთი დღე-ღამის განმავლობაში ათავსებენ 10 ლიტრ წყალში, გაფილტვრის შემდეგ იყენებენ ხერხიების წინააღმდეგ.

რწყილების წინააღმდეგ გამოყენების წინ ამზადებენ ნაყენს. ამისათვის 200 გ (1 ჩაის ჭიქა) გაცილ ნაცარს უმატებენ 2-3 ლიტრ მღუღარე წყალს კარგად ურევენ ერთმანეთში, ასეთ მღუღარეობაში ტოვებენ ერთი დღე, შემდეგ ფილტრავენ, კვლავ უმატებენ წყალს (შეავსებენ 10 ლიტრამდე), 4-5 დღის შეაღწე-დით 2-3-ჯერ კარგად ახსურებენ ფოთლის ქვედა და ზედა მხარეს.

არის ცნობები მწევრნავი მავნებლების წინააღმდეგ ნაცრისა და საპნის სსნარის გამოყენების შესახებ, რომელიც შემდეგნაირად მზადდება: 1 კგ ნაცარს აზავებენ 8 ლიტრ მღუღარე წყალში (გურგელს პერმეტულად ახურავენ თავს), აყოფენ 2 დღე-ღამის განმავლობაში, გამოწურავენ, შეავსებენ 10 ლიტრამდე, უმატებენ წინასწარ წყალში გახსნილ 40 გ საპონს, შესხურება ტარდება თვეში 2-3-ჯერ.

ბ. გურევიჩი ხურტამელის ხერხიას წინააღმდეგ შეფრქვევით ნაცრის გამოყენებას ურჩევს (მაის-ივნისში) წვიმის შემდეგ ან ნამიან მცენარეებზე, საშუალო ზომის ბუჩქებზე იხარჯება 500 გ ნაცარი (აფრქვევენ ძირითადად ფოთლის ქვედა მხარეზე).

მოსკოველი მებაღე ვ. ტოპარევი ხურტამელის ალურას წინააღმდეგ (მავნებლის გამოჩენამდე) დილით ადრე ნამიან მცენარეებზე ერთ ბუჩქზე 500 გ ნაცარს შეყრქვევას ურჩევს.

კარგ შედეგს იძლევა კარტოფილის დარგვის წინ ორმოებში ნაცრის მოთავსება, მცენარეების ყორმირების შემდეგ კი კოდლორადოს ხოჭოს მატლების გამოჩენამდე ნაცრის ნაყენის გამოყენე-

ბა: ამ მიზნით 10 ლიტრ წყალზე იღებენ 2-ლიტრიანი ქილა გაცრილ ნაცარს, უმატებენ სამეურნეო საპონს. კარგად ურევენ ერთმანეთში, შემდეგ გაწურავენ და 1 ლიტრ ხსნარს 10 ლიტრ წყალს უმატებენ.

თ. ტაბატაძე (ლაგოდეხის რაიონი) მახრისაგან დასაცავად კარტოფილის დასარგავ ორმოში ერთ-ორ პეშვ (მუჭა) ნაცარს, 2-3 ცალ დაუნის ფოთოლს ათავსებს, კოლორადოს ხოჭოსაგან დასაცავად კი ნაცრის შეფრქვევას იყენებს.

სხვათაშორის, ბოსტნეულში ამჟამადაც იყენებენ ნაცრის შეფრქვევას.

ფეტვის თესლის შესაწამლად შესაბამისი დეზინფექტორის უკონ-ლობის გამო იყენებდნენ როგორც მერქნის, ისე ჩაღის ნაცრის ნაცარტუტას. 10 ლიტრ წყალზე იღებენ 200 გ მერქნის ან 50 გ ჩაღის ნაცარს. აღულებენ 30 წუთის განმავლობაში. გაცივების შემდეგ მასში ათავსებენ სათესლე მასალას, აშრობენ და თესა-ვენ.

მავნებლების დაფრთხობის მიზნით ნაცარს აფრქვევენ კომ-ბოსტოსე, თვის ბოლოცზე, ბოლოცზე ნორმით 5 გ/მ²-ზე.

100-150 გ ნაცარს ერთი დღე-ღამის განმავლობაში აყოვნებენ 10 ლიტრ თბილ წყალში, გამოწურავენ, უმატებენ 30 გ სამეურ-ნეო საპონს და იყენებენ რწყილების, ბუგრების, ღიად მცხოვრები მატლების წინააღმდეგ.

10 ლიტრ ცხელ წყალში ათავსებენ ერთლიტრიან ქილით ნაცარს, აყოვნებენ ერთი დღე-ღამის განმავლობაში, იყენებენ ხახვის ბუზის მატლების წინააღმდეგ მცენარეების ირგვლივ მოს-სურებით.

სურტკმელის ნაცრის წინააღმდეგ, პირველი წამლობისათვის (კვირტის გაშლამდე) ერთ ვედრო მერქნის ნაცარს უმატებენ სამ ვედრო წყალს, აღულებენ ერთი საათის განმავლობაში, აცივებენ ფილტრავენ და ასხურებენ მცენარეებზე. მეორე წამლობისათვის (ნასკვის ჩამოყალიბების შემდეგ) ნახევარ ვედრო ნაცარს ერთი საათის განმავლობაში აღულებენ ორ ვედრო წყალში, გაწურვისა და გაცივების შემდეგ ასხურებენ.

ბუგრების წინააღმდეგ (ხესილი, ბოსტნეული, ბაღჩეული) 300 გ გაცრილ ნაცარს ასხამენ 5 ლიტრ მდუღარე წყალს, აღულებენ 20 წუთის განმავლობაში, შემდეგ აცივებენ, გადაწურავენ მიღე-

ბუღალტრულ ნახარშს 'შეავსებენ 10 ლიტრამდე და ასხურებენ ბუგრებით დასასლელად მცენარეებზე.

დედოფლის წყაროდან (სოფელი არხილოსკალო) ნაცრის წინააღმდეგ ნაცარწყლის გამოყენების 'შესახებ ინფორმაცია მოგვაწოდა მ. შერაბიშვილმა მ. ბუჩუკურის ცნობით გამოყენების წინა დღით 100 ლიტრ თბილ წყალს უმატებენ 7-10 კგ ნაცარს, აყოვნებენ, გადაწურავენ და ასხურებენ ნაცრით დაავადებულ მცენარეებზე.

მცენარეთა რაიონის სოფელ საგურამოში მემარცვლიას წინააღმდეგ ლობიოში ფენების სახით ათავსებენ ნაცრისა და კირის ნარევეს (მ. გიორგაშვილი). წადვერის მკვიდრი კ. მსრიანი მოგვითხრობს, რომ ნაცრის 'შეფრქვევას ჭრავის წინააღმდეგაც იყენებენ.

სსკათაშორის, მცენარეთა დაცვაში ნაცრის გამოყენების 'შემთხვევებს უფრო ადრეულ პერიოდშიც აქონდა ადგილი. კერძოდ, ჯერ კიდევ 1785 წელს ჯონ გრასლერი მოიხსენიებს სარვეველა ნარმაკის მიმართ ნაცრისაგან მოხარშული საპნის გამანადგურებელი მოქმედების 'შემთხვევას.

ბუნებრივია, თანამედროვე პირობებშიც 'შეიძლება მცენარეთა სხვადასხვა მანერე ორგანიზმების წინააღმდეგ ნაცრის გამოყენება, 'შემოწმებისა და გამოყენების პირობების დაზუსტების 'შემდეგ.

3.2.9. ნაპთი

ნავთობი და მისი პროდუქტები რთული 'შედგენილობისაა, გადამუშავების 'შედეგად მრავალხაზო პროდუქტს იღებენ. ნავთობის გამოხდის დროს 'შედარებით დაბალ ტემპერატურაზე მიიღება ბენზინი, ლიგროინი და ნავთი.

ნავთობი როგორც ინსექტიციდი 1878 წლიდანაა მოხსენიებული. მავნებლების წინააღმდეგ ნავთობს ემულისიის სახით ხეების

შესაღესად იყენებდნენ (1897წ.). ნავთი ცნობილია როგორც პირველი, პოპულარული ინსექტიციდი (ინსექტიციდური თვისებები აღმოჩენილი იყო 1860 წელს), 1865 წელს მის გამოყენებას უკვე ურჩევდნენ ფარიანების წინააღმდეგ (ფოროთხლის ნარგავებზე).

ემულსიები ფართო მასშტაბით იხმარებოდა 1870-1880 წლებში, 1881 წლიდან კი - ნავთი შეიცვალა უფრო აქტიურად მოქმედი სხვა ზეთებით; თუმცა ჩვენში შემდგომშიც ვხვდებით მისი გამოყენების შემთხვევებს, კერძოდ, „დაპასარადილებელი ჭიის“ წინააღმდეგ ჟურნალ „მოსავლის“ (№ 1, 1911) რუბრიკაში - საყურადღებო რჩევაა მითითებული: „გააქეთეთ ხის ძირის გარშემო 2-3 ვერშოკის მანძილზე პატარა არხი, ამოლესეთ ქვიშა ნარევი კირით, რომ წყალი არ გაუყიდეს. ჩაასხით შიგ წყალი, დაასხით ამ წყალს კუპრი ან ნავთი (ცოტა) და შუადღისას, როცა ცხელოდეს, დროგამოშვებით შეარხიეთ ხოლმე ხე. მაგნე მწერები მასში ცვივა და იღუპება“.

ამავე რუბრიკაში „ტილი ოთახის მცენარეებზე“ ნავთის გამოყენების რეცეპტში ასეთი მითითებაა „აიღეთ ერთი სტაქანი წყალი, გახსენით შიგ ცოტა საპონი, აადუღეთ, ჩაასხით ბოთლში დაასხით 1,5-2 სტაქანი ნავთი და ღონივრად შეთქვიფეთ, მიიღებთ შესქელებულ სითხეს. შემდეგ ამ სითხის ნახევარი ღვინის სტაქნით გადაიღეთ მეორე ბოთლში, რომელშიც უნდა ადუღებული დასაპნილი წყალი იდგეს, როცა ბოთლს რომ შეატანჯყარებთ, მოთეთრო ფერის სითხეს მიიღებთ, რომელიც წამალს წარმოადგენს მცენარის ყველგვარი ჭიების წინააღმდეგ. წამალი უნდა მწვარიტ წაესვას ტილიან ტოტებსა და ფოთლებს.

ბალახის, კომბოსტოს ტილების, კომბოსტოს ჭიების, ხეხილის მატლების მგრანელუების წინააღმდეგ იყენებენ ნავთის ემულსიას, რომლის დასამზადებლადაც იღებენ 0,5 გირვანქა საპონს. 12 ბოთლ ნავთს, 6 ბოთლ მღუღარე წყალს. წვრილად დაჭრილ საპონს ყრიან მღუღარე წყალში, საპონის დაშლის შემდეგ უმატებენ ნავთს და ჩქარა თქვეფავენ, ღებულობს თეთრ ფერს, რომელიც რძეს ჰგავს, გაცივების შემდეგ სქელდება და ფელამუშს ემსგავსება. შემდეგ ერთ ბოთლ ემულსიას ხსნიან ერთ ვედრო წყალში და ასხურებენ მანებლებით დასახლებულ მცენარეებზე.

ზ. როდიონოვი ნავთ-საპონის დამზადების შემდეგნაირ რეცეპტს გვთავაზობს: 5-6 ვედრო მღუღარე წყალში ხსნიან 3 კგ საპონს

(კარგად აქაფებენ ცოცხით) ნელ-ნელა უმატებენ 18 ლიტრ ნავთს, შემდეგ 15-20 წუთის განმავლობაში აქაფებენ. არაქანის მსგავსი მასის მიღების შემდეგ მას უმატებენ 60 გრადუსი ტემპერატურის 5-6 ვედრო წყალს, რომელსაც აზავებენ 500 ლიტრ ცივ წყალში, იყენებენ დაშხადებისთანავე, რადგან დაყოვნებისას ადვილად იშლება, კარგავს ტოქსიურობას.

ნავთის ემულსიის დასამზადებლად ურჩევენ განსხვავებულ ტექნოლოგიასა და კომპონენტებს: თავახდილ ჭურჭელში ჩაასხამენ ნახევარ ვედროზე ცოტა ნაკლებ ნავთს და ნელ-ნელა უმატებენ დაახლოებით 2 გირვანქა (820 გ) წმინდად დაფქულ, კარგად გაცრილ ჭვავის ან პურის ფქვილს, ურევენ ჯოხით ან ცოცხით, კარგად რომ შეერიოს ნავთი და ფქვილი, შემდეგ დაასხამენ ნახევარ ვედრო წყალს და 5-6 წუთის განმავლობაში ურევენ, მერე კიდევ მიუმატებენ 2 ვედრო წყალს და რაც შეიძლება კარგად შეანჯღრევენ, რამდენიმე დღის შემდეგ თუ სითხემ ნავთი მოიგდო ზემოდან, ეს იმას ნიშნავს, რომ ფქვილი აკლია. მიუმატებენ კიდევ ერთ გირვანქა (409გ) ფქვილს. გაქნიან კარგად და ემულსიაც მზადაა გამოსაყენებლად.

გ. ნახუცრიშვილი ვაშლის ჩრჩილის წინააღმდეგ ურჩევს ნავთსაპონის გამოყენებას, რომლის დასამზადებლადაც 6 ბოთლ თბილ წყალში ხსნიან ნახევარ გირვანქა საბეურნეო საპონს, შემდეგ უმატებენ 12 ბოთლ ნავთს, კარგად ურევენ ერთმანეთში. ვაშლის ყვავილობის პერიოდში 12 ბოთლ თბილ წყალში ხსნიან 1 ბოთლ ნაზავს. ყვავილობის შემდეგ კი 2 ბოთლ ნაზავს ხსნიან 10 ბოთლ წყალში, და ასხურებენ მავნებლებით დასახლებულ მცენარეებზე.

ცნობილი აგრონომი ერ. ნაყაშიძე მანდარინის მავნებლების (ტილები, მსხილები, ჯღიბები და სხვ.) წინააღმდეგ ურჩევს ნავთის ნათქვეფის (ემულსიის) გამოყენებას, რომელიც შემდეგი წესით მზადდება: ერთ გირვანქა (400გ) წვრილად დაჭრილ საპონს ხარშავენ 4 ლიტრ წყალში; როცა საპონი გაიხსნება, ცხელ ხსნარზე ასხამენ ნახევარ გირვანქა (200გ) გადამწვარ ზეთს და მეოთხედ გირვანქა ნავთს. ყველა ესენი კარგად უნდა ურიოთ ერთმანეთში ისე, რომ ნავთი ცალკე არ რჩებოდეს. კარგად არევის შემდეგ კიდევ უნდა დაემატოს 12 ლიტრი წყალი, კარგად უნდა აირიოს ერთმანეთში და ასეთი წესით დამზადებული ხსნარი შესხურდეს მავნებლებით დასახლებულ მცენარეებზე. თუ მავნებლები (ტი-

ლები და სხვა მაკნე მწერები) მარტო ყლორტის წვერზედაა, მაშინ ეს ხსნარი უნდა მოთავსდეს პირგანიერ ჭურჭელში და შიგ ამოავლოთ ყლორტები.

ნავთს და მაზუთს იყენებდნენ აბრეშუმისოველის კვერცხების, ბურტყლა ბუგრის წინააღმდეგ, ამ სითხეებს კარგად უსვამენ მცენარის იმ ადგილებს, რომლებიც კვერცხებითაა დასახლებული (ისე უნდა წაესვას, რომ კვერცხების ბალიში კარგად დასველდეს). ღონისძიება უნდა ჩატარდეს შემოდგომით ან გაზაფხულზე კვირტების გაშლამდე.

მიუთითებენ ნავთის გამოყენების უფრო მარტივ ტექნოლოგიაზეც სუფთა ნავთით ასველებენ სილას ან ნაცარს და მას მოაბნევენ (მოფანტავენ) ბოსტნეულის კვლეებში, რომელიც ხოცავს მავნე მწერებს.

ხარაგაულის რაიონის სოფელ ვახანიდან ნონა შავიძე გვაწვდის ინფორმაციას ნავთიურის ემულსიის როგორც ბელლის მავნებლების წინააღმდეგ ბრძოლის საშუალებად გამოყენების შესახებ (700 გ კირი + 1 ლიტრი ნავთი).

ზ. როდიონოვი ნავთიურის დამზადების ასეთ წესს გვთავაზობს: რძის მიღებამდე, კირს ჩაქრობის შემდეგ აზავებენ წყლით, სქელი კირის რძის მიღებამდე, რომელსაც წვრილი ნაყადის სახით ნაწილ-ნაწილ ემატება 12 ლიტრი ნავთი, შემდეგ მიღებულ ნარევს აქაფებენ და უმატებენ წყალს 500 ლიტრი ნარევის მიღებამდე. მიღებულ ნარევს იყენებენ სხვადასხვა მწუწნავი მავნებლების წინააღმდეგ.

კუპრიც ნავთობის პროდუქტია, რომლითაც ასველებენ ნაფოტებს, ქსოვილის ნაგლეჯებს და ათავსებენ ბელელში ან რგოლების სახით უსვამენ ბელლის ხის ბოძებს, რომლებსაც ვერ გადალახავს ბელლის მტერი ხორთუმა ჭია და იგი იღუპება.

სიცხეში ნავთი ორთქლად იქცევა ხეს არ ვნებს, ცივ ამინდში ნავთი არ ორთქლდება და მცენარეს აზიანებს, ამიტომ ამინდის შესაბამისად უნდა შეირჩეს ემულსიის სიმაგრე, კონცენტრაცია; ვეგეტაციაში მყოფ მცენარეებზე ნაკლები სიმაგრის ემულსია უნდა შესხურდეს.

ამგვარად, სხვა ნივთიერებებთან ერთად ნავთს და ნავთობის სხვა პროდუქტებს (მაზუთი, კუპრი) იყენებდნენ მცენარეთა სხვადასხვა მავნე მწერების (ფარიანები, ბურტყლა ბუგრი, ღილელები

ბი, ტკიპები და სხვ.) წინააღმდეგ საბრძოლველად და არც თუ ისე უშედეგოდ.

3.2.10. ნამჯა (ბაღამჯარი), თივის ანაბერტყი, თივის ფხვნილი (ბჰიდრო)

ერთ ნაწილ თივის ანაბერტყს ან გადამწვარ ნამჯას სამი დღის განმავლობაში ათავსებენ წყალში, შემდეგ ფილტრავენ, აზავენ სამ ნაწილ წყალში, ასეთ ნაყენს ასსურებენ ხურტკმელზე ნაცრის წინააღმდეგ; პირველი შესხურება ტარდება ყვავილობის დაწყებისთანავე, შემდეგ 8-10 დღის ინტერვალით 2-3-ჯერ.

გადამწვარ ნამჯას (ან თივის გვიდრო (ფხვნილს) ნაყელთან (1:3 შეყარდებით) ერთად ათავსებენ წყლიან ვედროში, აყოვნებენ სამი დღის განმავლობაში, უმატებენ 10 ლიტრ წყალს, გამოწურვის და გაფილტვრის შემდეგ იყენებენ ნაცროვანი დაავადებების წინააღმდეგ ახლადამზადებულ ნაყენს 10-15 დღის ინტერვალით.

3.2.11. ნაპელი

ადამიანმა ნაყელს, როგორც ნიადაგის გამანოყიერებელ საშუალებას, ძველთაგანვე მიაქცია ყურადღება და მისი გამოყენება დაიწყო მას შემდეგ, რაც ხელი მოჰყიდა სწორ მიწათმოქმედებას.

ანტიკური ხანის მწერლები ნიადაგის გამანოყიერებელ საშუალებად უპირველესად ნაყელს ასახელებენ. პომპროსი „ოდისეაში“ ნიადაგის ნაყოფიერების ამაღლების მიზნით ნაყელის მნიშვნე-

ნელობაზე მიუთითებდა. ნაკელს განსაკუთრებულ ყურადღებას ეგვიპტეში აქცევდნენ, მის მომპარავს კანონი მკაცრად სჯიდა. ნაკელის წარმოება და გამოყენება კარგად პქონდათ ორგანიზებული ძველ რომაელებს.

ნაკელი მეცხოველეობის ანარჩენია, ძირითადად შეიცავს ცხოველების ექსკრემენტებს, მისი ქიმიური შედგენილობა იცვლება ცხოველების სახეობების მიხედვით, კერძოდ მსხვილფეხარქოსანი პირუტყვის ექსკრემენტები ყველაზე უფრო ღარიბია აზოტით და ფოსფორით. შეიცავს წყლის დიდ რაოდენობას. საერთოდ, ცხოველთა ექსკრემენტები შეიცავს წყალს, მშრალ ნივთიერებას N; K_2O ; CaO ; P_2O_5 ; SO_4 ; MnO . ფრინველის ექსკრემენტებიც შეიცავს წყალს, მშრალ ნივთიერებას N; K_2O ; CaO ; MgO ; P_2O_5 ; SO_4 .

ნაკელი ყურადღებას არამარტო ნიადაგის ნაყოფიერების ამაღლების მიზნით იქცევდა, არამედ ადამიანი მას ყურადღებას აქცევდა, როგორც მცენარეთა დაცვის ერთ-ერთ ხალხურ საშუალებას. ჯერ კიდევ მე-9 საუკუნეში იბნ კუტაბი თავის ენციკლოპედიაში მიუთითებს იხვის ექსკრემენტებისა და მარილის ნარევით ბოსტნეულის განადგურების შესახებ, ამასთან ლიტერატურაში აღნიშნულია მცენარეების მიმართ ცხოველების ექსკრემენტების მავნე მოქმედებაზე, აგრეთვე აღწერილია სარეველების განადგურებლად ადამიანის ფეკალიების გამოყენების პირობები, ხოლო მე-12 საუკუნეში არაბმა აგრონომმა იბნ-ალავონმა აღწერა მცენარეებზე ექსკრემენტების მავნე მოქმედება, ასევე მიუთითებს, რომ ადამიანის ფეკალიების (ღამის ოქრო) ანადგურებს სარეველა მცენარეებს. იბნ კუტაბი თვლის, რომ იხვის ექსკრემენტები ისევე მოქმედებს მცენარეებზე, როგორც მარილი.

ხალხურ პრაქტიკაში ნაკელს ამჟამადაც იყენებენ მცენარეთა მავნე ორგანოების წინააღმდეგ, კერძოდ, ე. კასიანოვას მონაცემებით ვაშლისა და ხურტკმელის ნაცრის წინააღმდეგ იყენებენ გადამწვარი ნაკელის ნაყენს. ნაყენის დასამზადებლად 1 კგ გადამწვარ ნაკელს უმატებენ სამ ლიტრ წყალს, აყოვნებენ სამი დღის განმავლობაში, შემდეგ ფილტრავენ, ასავენენ სამჯერად წყალში, იყენებენ საღამოს საათებში 10-15 დღის ინტერვალით (სამჯერადი შესხურებით). პირველი წამლობის ჩატარება რეკომენდებულია კვირტის გახსნის ან ვარდისფერი კოკრის გამოჩენისას.

ნაცრისაგან ხურტკმელის დასაცავად 'შედარებით განსხვავებული რეკომენდაციებს იძლევა ს. სმირნოვი, რომელიც ნაყენის დასამზადებლად 1 ნაწილ საქონლის ნაყელს სამი დღის განმავლობაში ათავსებს წყალში, გაფილტვრის შემდეგ აზავებს სამ ნაწილ წყალში, პირველი წამლობა ტარდება ყვავილობის დასრულებისთანავე, შემდეგი კი 8-10 დღის ინტერვალით.

ი. პანტიელევი ხახვის ბუჩის წინააღმდეგ ხახვისა და ნიორის რიგთშორისებში ეფექტურად თვლის ნაყელისა და სილის ნარევის შეტანას.

ვარდის ნაცრის წინააღმდეგ ნაყელის ნაყენს შემდეგი ტექნოლოგიით ამზადებენ: კარგად გადამწვარ ნაყელს უმატებენ წყალს (1:3 შეფარდებით). აყოვნებენ სამი დღე; შემდეგ ფილტრავენ, გამოიწურს აზავებენ სამ ნაწილ წყალში, ასხურებენ საღამოს საათებში. წუნწუნში არსებული ბაქტერიები ანშიობენ ნაცრის გამომწვევ სოკოვან საწყისს.

ხურტკმელის ნაცრის წინააღმდეგ ერთ ვეღრო გადამწვარ ნაყელს ხუთ ვეღრო წყალში აყოვნებენ ხუთი დღის განმავლობაში. გაპოყენების წინ ნაყენს ფილტრავენ და იყენებენ საღამოს საათებში (მზის სხივების მოქმედებისაგან სასარგებლო ბაქტერიების დაცვის მიზნით), პირველი წამლობა ტარდება კვირტის გაშლამდე, მეორე კი ნასკვის ფორმირების შემდეგ.

ქათმის ექსკრემენტებს იყენებენ მახრების წინააღმდეგ ამ შემთხვევაში ჩითილის დასარგავ ორმოებში ბაზოებზე შეაქვთ ექსკრემენტები ან კიდევ წყალში გახსნილი ექსკრემენტებით (ქათმის) ატარებენ მცენარეების გამოყვებას (გამოყვებისას სიფრთხილეა საჭირო, რადგან მოსაღლოდნელია მცენარეების დაზიანება).

გარდა ამისა, ქათმის ექსკრემენტი ხშირად გამოყენებულია მცენარეულ ნაყენთან ერთად (როგორც დამატებითი ნივთიერება), კერძოდ აბზინდას ნახარშის ტოქსიკურობა იზრდება ქათმის ექსკრემენტის დამატებით. 1-1,3 კგ მშრალ ექსკრემენტს ერთი დღის განმავლობაში ათავსებენ მცირე რაოდენობის წყალში, შემდეგ წერავენ, ფილტრავენ და ურევენ აბზინდას ნახარშში 10 ლიტრი წყლის დამატებით. ორჯერადი შესხურება (შვიდი დღის ინტერვალით) ეფექტურია ფოთოლმდრღნელი მატლების წინააღმდეგ, რომლებიც ჩვეულებრივად შესხურებიდან 2-3 დღის შემდეგ იღუპებიან.

ხშირ შემთხვევაში ნაკელი მცენარეთა დაცვაში გამოსაყენებელი სხვადასხვა ნარეუების ერთ-ერთი კომპონენტია, რომელსაც ზოგიერთი მღრღნელებისაგან მცენარეების დასაცავად იყენებენ. ასე მაგალითად, კურდღლების დასაფრთხილებად ახალგაზრდა მცენარეების შტამბის შესაღესად 10 ლიტრ წყალზე იღებენ თანაბარი რაოდენობის თიხას. პირუტყვის ნაკელს, უმატებენ ერთ სუფურის კოვზ მუევას, ურევენ ერთმანეთში ასეთი ნარევით კარგად შეღესავენ მცენარეების შტამბს, გარდა ამისა, იღებენ თანაბარი რაოდენობის კირს, პირუტყვის ნაკელს, უმატებენ სისხლს (საქონლის) კარგად ურევენ ერთმანეთში და იყენებენ შტამბის შესაღესად. მღრღნელების დასაფრთხილებად ასევე ჩამქრალი კირის (1 კგ) და 10 ლიტრ წყალში გახსნილი პირუტყვის ნაკელისაგან ამზადებენ ნაზავს; სხვათაშორის, ჩვენს პირობებში (სარაგაულის რაიონი) თხებისგან ხესილის დასაცავად ხშირად იყენებენ (შტამბის შესაღესად) პირუტყვის ნაკელს; პირუტყვის ნაკელით ხეებზე მოჭრილ ადგილებსაც ფარავდნენ (როგორც ანტისეპტიკი).

1629 წელს კიბოს მეურნალობისათვის ურჩევდნენ: დაზიანებული ადგილის მოჭრას (კიბოს ძლიერ განვითარებასდე) და მოჭრილ ადგილზე ძროხის ნაკელის და წუნწუსის ნაზავის ან ცალკე ძროხის წუნწუსის ან ძმრით დამუშავებას. 1791 წელს სეეზზე მიყენებული ტრილობის დასამუშავებლად ურჩევდნენ ძროხის ნაკელის გამოყენებას.

სარეველა ბალახებიდან ჭანგა ანუ გლეჟა ნათესებსა და ნარგავებში მეტად ძნელად მოსასპობია. გაზეთი „ახალი სოფელი“ ამის თაობაზე წერს... „ჩვენ ხშირად გვინახავს ჭანგა, რომელიც ვაზის ძირს ჩაჯდომია და გაუხმია კიდეც მცენარე. სამი კვირა ხეზე ვიყავი გადავიდებული პაპანაქება სიცხეში და კინაღამ გავხმო, ასე უთქვამს ჭანგის ძირსაო იტყვიან ხოლმე ქართლელი გლეხები. ჭანგის მოსასპობად საუკეთესო საშუალებაა ნაკელი. სადაც ჭანგა ბლომად არის, იქ უნდა დაყაროთ უხვად ნაკელი.

ჭანგა ნაკელით განიყიერებულ ნიადაგში ღრმად აღარ უშვებს ძირებს, ზერელედ გაისხამს ფესვებს და ამგვარ პირობებში ჭანგა ადვილად შეიძლება მოისპოს“.

ჩვენს მიერ მოპოვებული მასალის საფუძველზე შეიძლება დავასკვნათ, რომ სხვა საშუალებებთან ერთად ნაკელიც შეიძლე-

ბა გამოვიყენოთ მცენარეთა მავნე ორგანიზმებთან ბრძოლის დონისძიებად წინასწარი შემოწმებისა და კონტროლის საფუძველზე.

3.2.12. რქა და შრატია

რქა გამოიშუშავდება ძუძუმწოვარი ცხოველის ორგანიზმში (სარძევე ჯირკვლების სეკრეციის პროდუქტია) ლაქტაციის პერიოდში. მასში შედის წყალი, ცილა, რძის შაქარი, მცირე და მკვერთი მინერალური ნივთიერებები (ვიტამინები A, B, C, D). რქეს ახასიათებს ბაქტერიოსტატიკურობა ე.ი. ბაქტერიების გამრავლების შეკავების უნარი.

ეკელის დამზადების შემდეგ რძისგან რჩება შრატია. მას სახალხო მეურნეობაში მრავალმხრივი გამოყენება აქვს. მოხდილ რქეს და შრატს მცენარეთა დაცვაში იყენებენ მცენარეთა დაავადება-ნაცრის წინააღმდეგ.

აგრარული უნივერსიტეტის კურსდამთავრებულის, ე.ფორჩხიძის ინფორმაციით ადიგენის რაიონში მოხდილ რქესა და შრატს კიტრის ნაცრის წინააღმდეგ იყენებენ.

ხობის რაიონის სოფელ საჯიჯაოში რძის გამოყენების შესახებ საქართველოს აგრარული უნივერსიტეტის კურსდამთავრებულმა ვ. კიკუხანიძემ ასეთი ინფორმაცია მოგვაწოდა: „ახლადმოწველილ რქეს უნდა შეეუროთ უფრო ნაკლები წყალი და შევახსუროთ“.

მათი გამოყენების შესახებ საეკლესიო სასოფლო-სამეურნეო კალენდარში ასეთი ინფორმაციაა მოცემული: „სოკოვანი დაავადება ნაცრისაგან მცენარეები შეიძლება დაიცვათ შემდეგი ხსნარის საშუალებით: 9 ლ წყალს დაუმატოთ 1 ლ შრატია ან მოხდილი რქა“.

3.2.13. სუპრის მარილი

ბუნებაში მარილი გროვდება წყალხისნარებიდან დალექვით ძირითადად ჩავეტილ ზღვიურ აუზებში, ტბებში. წყალში კარგად იხსნება, ამიტომ ნიადაგში კარგად ირეცხება და კონცენტრირდება ზღვის წყალში. მარილი სიცოცხლისათვის საჭირო ნივთიერებაა. აქტიურად მონაწილეობს ადამიანის და ცხოველების ორგანიზმის მინერალურ ნივთიერებათა ცვლაში. მარილი ცნობილია უძველესი დროიდან, ფართოდ იყენებენ კვების მრეწველობაში, მედიცინაში, სოფლის მეურნეობაში სხვადასხვა მიზნით, მათ შორის, მცენარეთა დაცვაშიც.

მცენარეების მიმართ მარილისა და ზღვის წყლის მოქმედება ადამიანისათვის სკელთაგანვე იყო ცნობილი, მათ მაყნობაზე ჯერ კიდევ ჩვენს ერაშდე მეოთხე საუკუნეში ქსენოფონტე, ვირგილიუსი და პალადი მიუთითებდნენ. ჩვენ ერაშდე 146 წელს ნაყოფიერების დაქვეითების მისნით მტრის ნიადაგებზე გამოიყენეს მარილი; მარილმოყრილი ნაყვეთები მცენარეების შემდგომი კულტივირებისათვის გამოუსადეგარი გახდა.

მექცესე-მეშვიდე საუკუნეში (კასიან ბასუსოს მიერ) ჩატარებული კვლევის შედეგები, რომელიც ეხება მარილის ფიტოტოქსიკურ მოქმედებას, მოხსენიებულია ამ პერიოდში შექმნილ შრომებში (გეოპონიკი). მეცხრე საუკუნეში კი ნუვარის შრომებში ლაპარაკია იმის თაობაზე, რომ მარილი ანადგურებს როგორც „საჭირო“ ისე „არასასურველ“ მცენარეებს. თანამედროვე გაგებით, რომ ვილაპარაკოთ საერთო მოქმედების პერბიციდის თვისებებს ამუღავნებს. ალბერტ მაგნუსიც შრომებში მიუთითებს კულტივირებული მცენარეების მიმართ დამლაშებული ნიადაგების მავნეობას.

სარეველების წინააღმდეგ მარილის გამოყენება ინგლისში 1594 წელს დაიწყეს, ხუტ პლეტი წერდა, რომ საშემოდგომო კულტურების დათესვამდე ტბის მარილის გამოყენება არა მარტო აუმიჯობესებს მოსავლიანობას, არამედ მინდორს ათავისუფლებს სარეველებისაგან. 1620 წელს გერვეს მარკმეხი წერდა, რომ მარილის გამოყენება აუცილებელია, ხორბლეულსა და პარკოსნების ნათესებში სარეველების გასანადგურებლად, რადგან „არ არის სხვა რამ, რომელიც სარეველებსა და ყველა სხვა ცოცხალს ისე

ჩქარა გაანადგურებს, როგორც მარილი“. მენვიდმეტე საუკუნის მეორე ნახევარში ჯონ ვორლიდეი და ჯონ ეველინი მოხრეშილ გზებზე არასასურველი მცენარეების განადგურების მიზნით მარილის გამოყენების შესახებ მიუთითებენ. ამ პერიოდისათვის ფერმერები და აგრონომები თანამიმდევრულად სწავლობდნენ სარეველების წინააღმდეგ მარილის გამოყენების შესაძლებლობას. 1733 წელს უცნობმა ავტორმა აღწერა 'მოტლანდიაში საშემოდგომო ხორბლის ნათესში სარეველების წინააღმდეგ მარილის გამოყენების ფაქტი: მარილმა გაანადგურა სარეველები. საშემოდგომო ხორბალი კი არ დაზიანებულა. ავტორი მიუთითებს იმის შესახებაც, რომ გაუფრთხილებლობამ შეიძლება ხორბლის ნათესიც დააზიანოსო.

1825 წელს ბენუამინ ხოლდისი მიუთითებდა მრავალწლიანი სარეველების, განსაკუთრებით კი ნარძავის წინააღმდეგ მცენარის კრონაში ჩაყრის გზით მარილის გამოყენების შესახებ, რაც მკვეთრად ზრდიდა მის ეფექტურობას. მარილი ეფექტური საშუალება გამოდგა მრავალძარღვას, ღომის კბილას, მუხუნასა და სხვა სარეველების წინააღმდეგ.

სარეველების გარდა, მარილისა და ზღვის წყალს სხვა მავნე ორგანიზმების წინააღმდეგაც იყენებდნენ. კერძოდ, ჯერ კიდევ 1650 წელს ურჩევდნენ მარცვლის ჩახველებას ზღვის წყალში, ეს იმის შემდეგ მოხდა, რაოდესაც გამოიჩვენა, რომ ზღვაში ჩაძირული გემიდან ამოღებული მარცვალი გუდაფშუტათი არ დაზიანდა.

გუდაფშუტას წინააღმდეგ კირ-წყლით ბრძოლის ღონისძიების ჩატარებისას მარილი გამოყენებულია როგორც დამატებითი ნივთიერება (სხვადასხვა დავროვილ თესლს ზემოდან აყრიან საცმელ მარილს, ექვს ფუთ ხორბალზე ერთი გირვანქა (409,5კ)).

სუფრის მარილს იყენებენ ბარდას მემარცვლიას და სხვა მავნებლების წინააღმდეგაც, ყოველ 16 ლიტრ წყალზე იღებენ 3 კგ სუფრის მარილს, ამ ხსნარში ათავსებენ ბარდას მარცვალს. ამ შემთხვევაში ბარდას მემარცვლიათი დაზიანებული ან მავნებლით დასახლებული მარცვლები ხსნარის ზედაპირზე ამოტივტივდება, სალი კი ჩაიძირება.

სუფრის მარილი გამოყენებულია ლოცინებთან საბრძოლველად. ამ მიზნით ს. სმირნოვი ურჩევს 10 ლიტრ წყალში 10

გრაძი მარილის გახსნას და მავნებლებით დასახლებულ მცენარეებზე შესსურებას (საღამოს) ან კიდევ მარილის მობნევას იმ ადგილებში, სადაც მავნებლები ბინადრობენ.

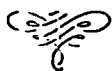
10 ლიტრ წყალს უმატებენ ერთ ჭიქა (ჩაის) მარილს ასეთ ხსნარს ასხურებენ მცენარეების რიგთშორისებში ხახვის ბუჩის წინააღმდეგ.

პომიდორის ფიტოფტოროზის პირველი ნიშნების გამოჩენისთანავე ნაყოფზე ასხურებენ 10%-იანი სუფრის მარილის ხსნარს.

მცენარეთა მავნე ორგანიზმების წინააღმდეგ მარილის გამოყენების შესახებ ვიქტორ პიუკოს რომანის „საბრალონის“ ერთ-ერთი მოქმედი პირი ამბობს: „ვიდრე ბელელში პურს ჩაჰყრიდეთ, თუ არ გინდათ, რომ ობი მოეკიდოს, მარილი გახსენით წყალში და ამ წყლით გარეცხეთ კეღლები; თუ დაჰსკდარია ფიცარი, შინ შეიყვანეთ მლაპე წყალი“.

ლ. კვინიხიძის გადმოცემით ზესტაფონის რაიონში ამბროსიის წინააღმდეგ სუფრის მარილს ამუშავებდაც იყენებენ (100 ლიტრ წყალში 6 კგ მარილს ხსნიან და ადრეულ ფაზაში ასხურებენ).

ამგეარად, მცენარეთა დაცვაში კონკრეტული პირობებისა და მავნე ორგანიზმების გათვალისწინებით (უკიდურეს შემთხვევაში) სუფრის მარილის გამოყენებაც შეიძლება.

3.2.14. საპონი და საპნიანი წყალი

საპონი წარმოადგენს ტუტისა და ცხიმოვანი მჟავების (ცხიმების) ქიმიურ შენაერთს. საპნის დასამზადებლად ცხოველურ, მცენარეულ ცხიმებს, ფისებს და ნაფთობსაც იყენებენ. საპნები იყოფა ორ ჯგუფად: პირველს ეკუთვნის სარეცხისა და ხელის, მეორეს

თხევადი ანუ მწვანე საპონი, პირველი მზადდება სოღით და ნატრიუმის ტუტით, მეორე კი კალიუმის ტუტით ან პოტასიუმით. სახალხო მეურნეობაში საპონს მრავალმხრივი გამოყენება აქვს, მცენარეთა დაცვაში თამბაქოსთან ერთად ჯერ კიდევ 1787

წელს ტილების (ბუგრების) წინააღმდეგ იყო გამოყენებული.

მავნებლებზე საპნების მოქმედების მექანიზმი სხვადასხვანაირად შეიძლება გამოიხატოს, უმათვრესად კი ტოქსიკური თვისებები მიეწერება ცხიმს ან სხვა პეპიდებს, რომლებიც იჭრებიან ტრაქეებში, ტრაქეოლებში, მოქმედებენ ჰემოლიზურად და უჯრედებზე (პლასმოსური მოქმედება). საპნებს შეუძლიათ მექანიკურადაც იმოქმედონ, დააზიანონ იგივე ტრაქეები, ტრაქეოლები და გამოიწვიონ მავნებლის სიკვდილი. საპონი აზიანებს მავნებლის საფარველსაც და მოქმედებს როგორც შხამი.

მცენარეთა დაცვაში საპონი სხვადასხვა მიზნითაა გამოყენებული. ა) როგორც დამატებითი ნივთიერება, სხნარების ზედაპირულ დაჭიმულობის შესამცირებლად და შხამების გამოსაყოფად; ბ) ემულგატორად-მინერალური ზეთის ემულსიების დასამზადებლად; ვ) ცალკე ინსექტიციდი სხვადასხვა მწკწნი მავნებლების (ტკიპები, ფხილები, თრიფსები, ბუგრები), ზოგიერთ შემთხვევაში პლრღნელი მწერების, ყურძნის სიდაშპლის, ნაცრის წინააღმდეგ. საპნები როგორც ინსექტიციდი გამოყენებულია 2-4%-იანი კონცენტრაციით.

მცენარეთა დაცვაში უპირატესად სამეურნეო საპონია გამოყენებული, რომელიც მაგარი კონსისტენციისაა, შეიცავს ცხიმს, ფისს, ნაფთენსა და ნატრიუმის მარილებს, არაცხიმოვან ნივთიერებებს, საბან თხევს, სოდას, სილიკატს და წყალს. სამეურნეო საპონს არ უნდა ჰქონდეს ცუდი სუნი.

ჩვესს მიერ მოპოვებული ლიტერატურული წყაროებიდან და სხვა მასალებიდან (მოსახლეობის მიერ მოწოდებული ცნობები) ჩანს, რომ საპნიანი წყალი გამოყენებული არის მახრების, ბუგრების, თრიფსების, ტკიპების, ცრუფარიანების, ღიღველას, ნაცრის წინააღმდეგ.

საპნის ემულსიის დასამზადებლად 100 ლიტრ გამთბარ წყალში სსნიან 10 კგ წვრილად დატრილ მაგარ საპონს, მიღებულ საპნიან წყალს უმატებენ 500 ლიტრ ცივ წყალს. კარგად ურევენ (აქაფებამდე) და იყენებენ სხვადასხვა მავნებლების წინააღმდეგ. ბუგრების წინააღმდეგ ბრძოლა უნდა ჩატარდეს ფოთლების დახვევამდე (ფოთლები ეხვევა ბუგრებით, დაზიანების შედეგად). ვინაიდან ფოთლების დახვევის შემდეგ ბუგრების კოლონიები ექცევიან დახვეულ ფოთლებში და სითხის შეღწევაობა გამწელებუ-

ლია (დაბალი მცენარეების შემთხვევაში ფოთლები შეიძლება ჩაეყურსოთ საპნიან წყლიან კედროში).

10 ლიტრ წყალში გახსნილ 200-300 გ საპნის ხსნარს იყენებენ ბუკრებთან საბრძოლველად.

ა. ბელოლიპეცკის მონაცემებით საპნიან წყალს (10 ლიტრი წყალი, 200 გ საპონი) ასხამენ მახრების სახვლედი ხვრელებში, ისე რომ ნიადაგი 8-10 სმ-ზე დასველდეს (ხარჯვის ნორმა 8 ლ/მ²-ზე).

დნეპროპეტროვსკელი მ. შვეცოვი მახრებთან საბრძოლველად ურჩევს 50 გ საპნის გახსნას 10 ლიტრ წყალში მზის ამოსვლამდე ნიადაგზე მოსხურებას და ზედაპირზე ამოსულ მახრების განადგურებას.

ლუკოველი ა. ფედორენკო კენკროვანებში და ხეხილში ნაცრის წინააღმდეგ ურჩევს საპნის წყალხსნარის გამოყენებას (1 ლიტრ ხსნარს 1-1,5 გ კალიუმპერმანგანატი ემატება), სეზონზე 2-3 ჯერადი შესხურებით.

ლაგოდების რაიონის სოფელ შრომაში კარტოფილისა და ხახვის ნათესში მახრისა და სახვის ბუხის წინააღმდეგ რიგთმორისებში ნარეცხ საპნიან წყალს ასხურებენ (თ. ტაბატაძე).

ლ. კვინიხიძის მიერ მოპოვებული მასალების მიხედვით ზესტაფონის რაიონში სხვადასხვა კულტურებზე ნაცრის წინააღმდეგ საპნიან წყალს იყენებენ, მას სხვადასხვა მავნე ორგანიზმების წინააღმდეგ ოთახის მცენარეებზეც ხმარობენ.

საპონს შეუძლია გამოიწვიოს მცენარეების (ნაზი კულტურების) დაწვა (წყალში ჰიდროლიზის შედეგად თავისუფალი ტუტეებისა და სხვა მინარევების წარმოშობის გამო), განვითარების შეფერხება, შემწნეულია ყურძნის დამწიფების შესწერებაც. არის ცნობები იმის შესახებ, რომ ორანჟერეების მთელი რიგი მცენარეები ვერ უძლებენ საპნის შესხურებას.

საპნების ეფექტურობა დამოკიდებულია მეტეოროლოგიურ ფაქტორებზე, დასველებისა და განმწვეთებლობის ინტენსივობაზე (კარგად უნდა სველდებოდეს მავნებლის საფარველი). საპონი ეფექტურია თბილ და ტენიან ამინდებში, ცხელ, მშრალ ამინდებში კი ეფექტურობა მცირდება (სწრაფად გაშრობის გამო).

საპნები მცენარეთა დაცვაში გამოყენებული უნდა იქნეს შემოთ აღნიშნული პირობების გათვალისწინებით.

3.2.15. ტორფი

ტორფი - საწვავი სასარგებლო წიაღისეულია. წარმოიქმნება ჭაობის მცენარეთა ნაშთების დაშლით ჭარბი დანესტიანებისა და თითქმის უსაქრობის პირობებში. აქვს რთული ქიმიური შედგენილობა, ერთგვაროვანი შრეებრივი სტრუქტურა. ტორფს გარდა საწვავისა იყენებენ, სხვადასხვა სასოფლო-სამეურნეო კულტურების გამოსაყვებად (ორგანული სახუქი). ტორფს ხმარობენ მცენარეთა დაცვაშიც, როგორც ლოკოისების გადამოძრაების დამბრკოლებელ საშუალებას; მშრალი ტორფი ტენიანი და ცივი ლაშქების პირობებშიც კი ლოკოისებისათვის ძნელად დასაძლევ დაბრკოლებას წარმოადგენს; გამოყენებისას ბოსტნეული მცენარეების ირიგულივ ქმნიან ტორფის მთლიან უწყვეტ ზოლს. (არ უნდა დარჩეს თავისუფალი ადგილები), რომელზედაც ლოკოისები გადამოძრაობდნენ. ასეთ შემთხვევაში ისინი მცენარეებამდე ვეღარ მიადგებიან და მცენარეებიც აღარ დასიანდება.

3.2.16. ტალკი

დაფქული ტალკი მიიღება მთის ტალკის დამუშავებით. იგი შედის როგორც შეპავსებული ინსექტიციდებსა და ფუნგიციდებში. ტალკის გამოყენებას ურჩევენ ბეღლის მავნებლების წინააღმდეგ (ცარცის მსგავსად) სათესლე მარცვლისათვის ნორმით 4 კგ/ტ-ზე ზომიერი ტენიანობისა და ტემპერატურის პირობებში.

3.2.17. შარდი

შარდი თირკმელების მიერ გამოშუშავებულ (გამოყოფის პრდუქტია, გამჭვირვალე, ყვითელი, დამახასიათებელი სუნის მქონე სუსტი მჟავე რეაქციის (4,8-8,0) სითხეა. შარდის შემადგენლობაში შედის წყალი, ორგანული (შარდოვანა, შარდმჟავა) და არაორგანული (მარილები) ნივთიერებები.

შარდს ძველთაგანვე (1755 წ) იყენებდნენ პურის სველი გუდაფუშტას წინააღმდეგ. ა.ეპერგი მოცხრის დაავადების - სიქუჩქუნისთან საბრძოლველად შარდის (0,5%) სამჯერად გამოყენებას ურჩევს.

3.2.18. ცხიმები, ეთერზეთები და ჟისები

ცხიმები წარმოადგენენ სამარაგო ნივთიერებებს, ისინი დიდი რაოდენობით გროვდებიან მრავალი მცენარეების თესვებში და ნაყოფებში. ცხიმების შემადგენლობაში გვხვდება ცხიმშეკვები: პალმიტინმჟავა, სტეარინმჟავა, ოლეინმჟავა, ლინოლმჟავა, ლინოლენმჟავა.

ცხიმების თვისებები განისაზღვრება ცხიმშეკვითა თვისობრივი შემდგენილობით, მათი რაოდენობით შემადგენლობით, თავისუფალ გლიცერინთან შეკავშირებულ ცხიმშეკვითა პროცენტული შემცველობით, სხვადასხვა გლიცერიდების შემადგენლობით და ა.შ.

მცენარეული ცხიმები ან ზეთები მდიდარია უმძლავრი ცხიმშეკვებით, რის გამოც უმეტეს შემთხვევაში ისინი თხევადებია ჩვეულებრივ ტემპერატურაზე. ასე მაგალითად, ზეთისხილის ზეთი წარმოადგენს ძირითადად ტრიოლეს, ე.ი. მასში გლიცერინის სამივე პიდროქსილ ჯგუფი ოლეინმჟავას ნაშთებთანაა დაკავშირებული.

ცხოველური ცხიმები ჩვეულებრივ ტემპერატურაზე მყარია. ასე მაგალითად, საქონლის ქონი შედგება პალმიტინ და სტეარინ

მკავათა გლიცერიდებისაგან.

ცხიმოვან მცენარეულ ზეთებს (მზეუხმზირას, ბამბის, ზეთიუნის, არაქისის, სოის, სიმინდისა და სხვ.) იყენებენ კონსერვების, საკონდიტრო ნაწარმის, მარგარინის დასამზადებლად. ზეთისაგან ამზადებენ ლაქებს, იყენებენ მხატვრობაში, კოსმეტიკაში, მედიცინაში, მცენარეთა დაცვაში (რასედაც ქვემოთ გვექნება საუბარი) და სხვ.

ეთერზეთები და ფისები წარმოიქმნებიან და გამოიყოფიან მცენარეების განსაკუთრებულ ორგანოებში, კერძოდ: ეთერზეთები - ჯირკვლევან ბეწვებში, ქერცლში, ფისები კი - ფისის სადინარებში. ფისებში განსაკუთრებით ფართოდაა გავრცელებული ციკლოური მჟავები, რომლებიც ღებერპენების წარმოებულეებია. ისინი შეადგენენ წიწვიან მცენარეთა ფისოვანი გამონაყოფის დაახლოებით ოთხ მეხუთედს. ფისების მიღების მიზნით ნაძვის ხელოვნურად დატრას გამოყენება ეწოდება.

ეთერზეთები და ფისები ხასიათდება განსაკუთრებული არომატით, რომლითაც განპირობებულია მრავალი მცენარის სუნი. ასეთი მცენარეების გამონაყოფი იწვევს მწერების მიზიდვას ან დაფრთხობას (გამოყენებული არიან როგორც მცენარეთა დაცვის საშუალებები). ზემოთ დასახელებულ საშუალებებს - ცხოველურ და მცენარეულ ცხიმებს, როგორც მცენარეთა მავნე ორგანიზმების წინააღმდეგ ბრძოლის საშუალებებს, ძველთაგანვე აქცივდნენ ყურადღებას, ამ მიზნით შესწავლილია ბამბის, ხელის, აბუსაღათინის, ქენჯუტის, შალგისა და სხვა მცენარეების ზეთები.

მცენარეულ ზეთებს ჯერ კიდევ ჩვენ ერამდე მეოთხე საუკუნეში იყენებდნენ. კერძოდ, თეოფრასტე მიუთითებდა ახალგაზრდა ხეების გასანადგურებლად ზეთუნის ზეთის გამოყენების შესაძლებლობაზე. ჩვენი წელთაღრიცხვის პირველ საუკუნეში კი პლინიუსი აღნიშნავდა სარეველა მცენარეების წინააღმდეგ ზეთუნის ზეთის, ფისის და ცხიმების გამოყენების შესახებ.

ძველად ზეთის ხილის გამონაწნეხის დანალექი გამოყენებული იყო მცენარეთა ავადმყოფობების (თესლის გაუდუნთვით, როგორც პროფილაქტიკური ღონისძიება) და მავნებლების (ჭიანჭველები, ჩრხილები და სხვ.) წინააღმდეგ.

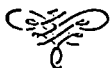
ჩვენს პირობებში ხეებს (ხეხილს) ასუფთავებენ მკვდარი ქერ-

ქისაგან, ასუფთავებენ ხეებზე არსებულ ფულუროებსაც და კარგად თითქმის გაუღწევამდე უსვაშენ უმარილო ღორის ქონს და გარედან სუფთა ჩვარს ასვევენ (მცენარეებს იცავენ ავადმყოფობების საწყისის შეტრისაგან). ბურტყლა ბუგრის წინააღმდეგ საჭმელი ზეთისა და ნავთის ნარევი (1:1) უსვაშენ კარგად გასუფთავებულ ხის ტოტებსა და შტამბს.

აგრონომი ერ. ნაკაშიძე ბურტყლიანი ტილის-თეთრი ბუსუსის (ბურტყლა ბუგრი) წინააღმდეგ ნავთითა და კირის ნათქვეფით წამლობის შემდეგ ურჩევს ტილიან ადგილებზე გამდნარი უმარილო ქონის წასმას (ქონს ტილი არ ეკარება).

ზამთარში კურდღლები სწირად აზიანებენ ხეებს, მათ საწინააღმდეგოდ იყენებენ ქონისა და ფისისაგან დამზადებულ ნარევს, სამ ნაწილ ქონს, უმატებენ ერთ ნაწილ ფისს, აღნობენ ნელ ცეცხლზე და (თბილ მდგომარეობაში) უსვაშენ ხეებს, შტამბზე სადამდეც კურდღელი შეიძლება შეწვდეს (ასეთ ხეებს კურდღელი აღარ აზიანებს).

ამგვარად ეს მწირი მონაცემებიც გვაძლევს საშუალებას ვიფიქროთ, საჭიროების შემთხვევაში მცენარეთა მავნე ორგანიზმების წინააღმდეგ ცხიმებისა და ფისების გამოყენების შესაძლებლობის შესახებ.

3.2.19. ცემენტი

სტავროპოლის მხარის „ბექტაუს“ მეურნეობაში აღებული სერხიას მატლების (კვერცხიდან გამოსვლისას და ფოთლებზე დასახლებისას) წინააღმდეგ ცემენტის ფხვნილსაც იყენებდნენ (სამი წლის მანძილზე), ერთი დღის შემდეგ აღინიშნებოდა მავნებლების დაღუპვა. ცემენტის ფხვნილს სიმწიფის პერიოდშიც იყენებდნენ ნაყოფების წყლის მძლავრი ნაკადით კარგად გარეცხვის ფონზე.

3.2.20. ცხერის ტყავი (მატყლით)

ბეღლის მავნებლების წინააღმდეგ სშირად უბრალო ღონისძიების გამოყენებასაც მიმართავდნენ. აცივების შემდეგ ბეღელში მარცვლეულის ხვავზე აყარებდნენ ცხერის ტყავს (მატყლით ქვემოთ), პერიოდულად დილით აიღებდნენ, დაბერტყავდნენ და მავნებლებს ხოცავდნენ.

3.2.21. ცხელი წყალი

ხორბლეულის დაავადებების წინააღმდეგ ქერის ან შერის სათესლე მარცვალს 4 საათით ტომრებით ან კალათით ათავსებენ ხის ჩანებში, უმატებენ 20 გრადუს ტემპერატურის წყალს, შემდეგ გადააქვთ მეორე ჩანში, ემატება 48 გრადუსი ტემპერატურის მქონე წყალი. ხუთი წუთით დაყოვნების შემდეგ ამრობენ. ასეთი წესით დამუშავებულ თესლს თესავენ ან ინახავენ.

არის ცხელი წყლის გამოყენების სხვა ვარიანტიც:

უპირველესად მარცვალს რეცხავენ ხის როფში 25-28 გრადუსიანი ტემპერატურის წყლით, უხარისხო მარცვალი ამოტივტივდება, ასეთ მარცვალს ამორებენ, როფში დარჩენილ თესლს ტომრებით ან კალათებით 10 წუთით ათავსებენ 44-45 გრადუს ტემპერატურის, შემდეგ კი გადააქვთ 20 გრადუსიან წყალში. ამრობენ და დანიშნულებისამებრ იყენებენ.

3.2.22. ტარცი

ტარცი ზღვის წარმოშობის დანალექი ქანებს მიეკუთვნება. მცენარეთა დაცვაში გამოყენებულია როგორც დამატებითი ინგრედიენტი შემავსებელი, ხმარობენ ბელლის მავნებლების წინააღმდეგ ბრძოლის მიზნითაც. მავნებლებზე ტარცის მოქმედება გამოიხატება მოძრაობის უნარის დაყარებაში, ტარცს გამოშრობის თვისებაც აქვს. მას შეუძლია ერთი მხრივ დახოცოს ბელლის მავნებლები, მეორეს მხრივ შესაფერისი ტენიანობისა და ტემპერატურის პირობებში მარცვლიც დაიცვას დასიანებისაგან.

ტკიპებისა და ცხვირგრძელების (ბელლის) წინააღმდეგ გამოყენებისას დაცული უნდა იყოს მარცვლის ტემპერატურა (არანაკლებ 7 გრადუსისა) და ტენიანობა (14-15%). ხარჯვის ნორმაა 2-3 კგ/ტ მარცვალზე (მარცვლეული), ხახვისა და კომპოსტის შემთხვევაში კი 10-20 კგ/ტ.

3.2.23. ძმარი

მაღალალკოპოლიანი ღვინისაგან მიიღება ძლიერ ცხარე გემოს ძმარი. 1,0178-1,-198 კუთრი წონის ძმარში შედის ექსტრაქტი 14,92-17,21 გ/ლ, შაქარი 6,07-7,74 გ/ლ, ღვინო მუავა 1,33-1,78 გ/ლ, ნაცარი - 2,56-3,36 გ/ლ, ძმარმუავა - 70,27-76,25 გ/ლ.

ძმარს კაცობრიობა როგორც კვების პროდუქტების საკვამს უხსოვარი დროიდან იცნობს; საღებურ მედიცინაში სამკურნალოდ, მცენარეთა დაცვაში კი მავნე ორგანიზმების წინააღმდეგ იყენებენ.

მცენარეთა დაცვაში ძმარის გამოყენების შესახებ ასეთ ინფორმაციას ვეაწვდის გაზეთი „ახალი სოფელი“ „ატამს, ქლიავს, ალუბალს ტანიდან ან გოტებიდან სძირად სდის წებო, რომელიც კარგად უნდა გაიწმინდოს (წებოსაგან), მოიბანოს ძმარით

და შეიხვეს ძმარშივე დასველებული ჩურით, სინესტის შესანარ-
ჩუნებლად ჩვარი ძმარში პერიოდულად უნდა დასველდეს“.

წებოს ღვინის წინააღმდეგ გ. ნახუცრიშვილი ძმრის გამოყენე-
ბის შესახებ აღნიშნავს „ხეები წვიმის შემდეგ კარგად უნდა
გასუფთავდეს წებოსაგან, როდესაც წებო დარბილდება ჯერ უნ-
და მოვაცილოთ წებო და შემდეგ ამ ადგილზე მაგარ ძმარში
დასველებული ჩოთქით უნდა წაუსვათ“.

ჩვენში ძმარს ამჟამადაც იყენებენ ვაზის მავნე ორგანიზმების
წინააღმდეგ მცენარეთა დაცვის სხვადასხვა საშუალებებთან ერ-
თად, როგორც ერთ-ერთ შემადგენელ კომპონენტს. კერძოდ 200
ლიტრ წყალს უმატებენ 10 კგ ლაფანის, 10 კგ კაკლის, 5 კგ
თამბაქოს ფოთლებს, 1 ლიტრ ძმარს, ასეთ ნარევეს აყოვნებენ
ერთი წლის განმავლობაში, შემდეგ გამოწურავენ, გაფილტრავენ
და ასხურებენ ვაზის მავნე ორგანიზმების წინააღმდეგ (ინფორმა-
ცია მოგეგაწოდა მცხეთის რაიონის სოფელ საგურამოდან ნ. გი-
ორგაშვილმა).

ღედოფლის წყაროს რაიონის სოფელ არხილოსკალოდან მცე-
ნარეთა დაცვაში ძმრის გამოყენების შესახებ ინფორმაციას გვაწვდის
მ. მერაბიშვილი მარიამ ბუჩუკურის გადმოცემით 10 ლიტრ
წყალში აზავენ 10 ლიტრ ღვინის ძმარს და იყენებენ ნაცრის
წინააღმდეგ.

3.2.24. წყალნარევი ღვინო

გაზეთ „ახალი სოფლის“ პუბლიკაციაში „ყურძნის ჭია“ მითი-
თებულია: „საუკეთესო საშუალებაა (ნაგულისხმევია ყურძნის
ჭიის მიმართ - კ.ბ.) ღვინო ნარევი წყალი. სულ უბრალო ღვინოს
ან თხლეს გაურევთ წყალში, სითხეს დაასხამთ ჯამებზე და აქა-იქ
ჩადგამთ ვენახში. პეპელას ძალიან უყვარს ღვინის სუნი, მიფრინ-
დება ჭურჭელთან, ეწაფება და იხრჩვება სითხეში“.

3.2.25. ხის ნახშირი

ხის ნახშირი მყარი, ფოროვანი მაღალნახშირბადოვანი პროდუქტია, რომელიც მიიღება მერქნის თერმული დაშლით, ხის ნახშირს იყენებენ გააქტიურებული ნახშირის წარმოებაში, საწვავად ყოფა-ცხოვრებაში; გამოყენებულია მცენარეთა დაცვაში აბზინდას ნაყენის დასამზადებლად, როგორც დაშატებითი ნივთიერება, დაფქვილ ნახშირს იყენებენ 3-4 დღეში ერთხელ მცენარეებზე შესაფრქვევად, რაც ამცირებს კოლორადოს ხოჭოს კვერცხდებას.

3.2.26. ჭკარტლი

ჭკარტლი მცენარეული ან სხვა ნედლეულის დაწვის შედეგად გროვდება ღუმელისა და ბუხრის მიღებში, რომელსაც უძველესი რომის დროიდან იყენებდნენ მწერების, ჭიების, ლოკოინების წინააღმდეგ საბრძოლველად. ხავესების წინააღმდეგ ჭკარტლის გამოყენების შესახებ აღწერილი აქვს მოისუი კუკს 1676, ედვარდ ლაისელს კი 1757 წელს.

ა. ებერგის მონაცემებით, ლოკოინებისაგან ზოგიერთი ძვირფასი ყვავილოვანი მცენარეების დასაცავად, მცენარეების ირგვლივ (იზოლირებისათვის) ჭკარტლისა და კირის ორმაგ რგოლებს აკეთებდნენ. ასეთი წინააღმდეგობა-დაბრკოლების გადალახვა კი ლოკოინებს არ შეუძლიათ და მცენარეებიც აღარ ზიანდება.

თავი IV მცენარეთა გავრეცელების წინააღმდეგ გაყოფენ- ბული შელოცვები და ქართული ხალხური სამეურნეო წეს-ჩვეულებები

4.1. შელოცვები

ქართულ ხალხურ სიტყვიერებას შემონახული აქვს მონაცემე-
ბი არა მარტო მცენარეთა მავნე ორგანიზმების შესახებ, არამედ
მათ წინააღმდეგ ბრძოლის ხალხურ საშუალებებზე შელოცვები-
სა და სხვათა სახით.

შელოცვა თავის მხრივ ხალხური სიტყვიერების ერთ-ერთი
უძველესი ფორმაა. ადამიანი ყოველ ღონეს ხმარობდა, რათა
თავიდან აეცილებინა მოსალოდნელი უბედურებანი. ამისათვის
კი სხვადასხვა ღონისძიებას მიმართავდა. ერთ-ერთ ასეთ ღონის-
ძიებად შელოცვას მიიჩნევდა.

შელოცვების შესწავლასა და მის საფუძვლიან გაანალიზებას
მრავალმხრივი მნიშვნელობა აქვს. მასში მოცემული საკითხები
დღესაც არ კარგავს თავის ღირსებას. შელოცვები გამოყენების
თვალსაზრისით ორი - სამკურნალო და სამეურნეო დანიშნულე-
ბისაა. ამის შესახებ პროფესორი მიხ. ჩიქოვანი წერს: „...შელოც-
ვებს დანიშნულების მიხედვით ორ ნაწილად ვყოფთ: სამეურნეო
და სამკურნალო ხასიათისა... შელოცვების მთელი რეპერტუარი
მარტო ამ ორი ჯგუფით არ ამოიწურება. სისრელისათვის უნდა
დავასახელოთ თემატიკურად სხვადასხვანაირი შელოცვებიც: სატრ-
ფიალო, საოჯახო, სამოგზაურო და სხვა“. შელოცვებიდან თავი-
სი მრავალფეროვნებითა და მრავალგვარობით გამოირჩევა სამ-
კურნალო შელოცვები, რომელიც უფრო ღრმად შესწავლილი
და გაანალიზებულია, ვიდრე სხვა - მაგალითად, სამეურნეო
შელოცვები, რომელიც დარგის მახასიათებლის ნიშნის მიხედვით
შეიძლება კიდევ დაიყოს ქვეჯგუფებად. რა თქმა უნდა, არავითა-
რი პრეტენზია არა გვაქვს სამეურნეო და საერთოდ, შელოცვე-
ბის კლასიფიკაციის შესახებ რაიმე ახალი ვთქვათ, მაგრამ გადავ-
ხედეთ რა ჩვენს მიერ მოძიებულ სამეურნეო დანიშნულების შე-
ლოცვებს, როგორც ამ საკითხით დაინტერესებულმა, მიზანშეწო-
ნილად ვცანი ყურადღება გამემახვილებინა და ცალკე განხილ-

ვის საგნად გამოიყენო შელოცვების ისეთი ჯგუფები, რომლებიც მათზე ორგანიზმებისაგან მცენარეთა დაცვას ანუ მცენარეთა „მკურნალობას“ ეხება.

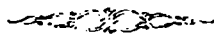
შელოცვა ფოთლოვან სხვა ქანრებისაგან განსხვავებით ყველაზე მეტ სიბასლოვეს პრაქტიკულ საქმიანობასთან და ყოფიერებასთან ამჟღავნებს. სამეურნეო შელოცვა თავის მხრივ დაკავშირებულია სასოფლო-სამეურნეო კულტურებთან, ჭირნახულის მოყვანასთან, მოსავლის მიღების სეზონის შემდეგ პირობებთან, წლის დროებთან, ამინდთან და სხვ.

სამეურნეო შელოცვებში მნიშვნელოვანი ადგილი შინაური ცხოველების დაავადებებისა და მცენარეთა მათზე ორგანიზმების წინააღმდეგ არსებულ შელოცვებს ეკუთვნის. ჩვენ უპირატესობა მცენარეთა დასაცავად გამოყენებულ შელოცვებს მივაკუთვნეთ.

4.1.1. შელოცვა ბოსტნისა

უცხო პეპელი მოვიდა უცხო, უცხოთა ფერიო, მან მუხუნძველი გვიშობა წაღმა-უკულმა მტრელიო, არგანტებუცი წაგკარ გამრუდდა ვითა კერიო, მას მაცხოვარი შერისხნა, დაჰკარგა ვითა მტერიო. აზნაურო, მეცა მკითხე მეზონისა დიაცისა, ზურგსამცა ვინ დააკერა უკოდელისა მოზვრისა მისიშცა არის წამალი ზედა ნაცარი დაყრიოთ. მე ვიღოცავ და ქრისტე კურნებს პატიოსანთა ჯვარიოთა.

4.1.2. შელოცვა ჩიტისა

ჩიტები მოდიან ელვითა, ცეცხლი მოაქვთ პირითა, ღმერთო, ღმერთო ჩამოყარე ცხრა კლიტე კლიტოსანი, ჩიტებს შეუკარი პირი, ჩემს ყურძენს პირი არ ახლ ჩიტებმა, ჩემესხენი ჩემ ყურძენ გადადით ტყე-მინდორში, ჩემი ყურძენი დამრიქს მშვიდობით.

კარტიფილი იხარშება ყურიან ქვაბითა, შიგ ჩაცვივდნენ მთელი ჩიტები დაიწვნენ თავიანთი გვამითა. ცულსა თავის მოჭრილი ხე ტარათ გამოადგება, ჩემი ღოცვა ჩემ ყურძენ წამლათ გამოადგება. სახელო, სახელისაო, სახელით ღვთისა ჩემესხენი ჩიტები

ჩემს ვენახს, ჩემი ვენახი დარჩეს მშვიდობითა. ლოცვა ჩემი რგება, ღვთისა ღმერთისა. სამჯერ უნდა ახსენო ღმერთი (შელოცვა მოგვაწოდა საქართველოს აგრარული უნივერსიტეტის დაუსწრებელი სწავლების სატყეო-სამეურნეო ფაკულტეტის სტუდენტმა გ. ბარბაქაძემ, რომელიც ჩაიწერა საგარეჯოს რაიონის სოფელ ჩაილურში მცხოვრები კატეშა როსტიაშვილისგან).

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის კ. კეკელიძის სახელობის და შოთა რუსთაველის სახელობის ლიტერატურის ინსტიტუტში დაცული ლოცვების ტიპის ნიმუშები: „ჭია-ღუას ლოცვა“, „შაფი ჭიის ლოცვა“, „პურის ჭიის ლოცვა“, „მატლის ლოცვა“ და სხვა ანალოგიური ლოცვები განსხვავებულია ზემოთ განხილული ლოცვებისაგან, უფრო ზუსტად შინაარსით, წყობით, შესრულების მანერით, შედოცვების მსგავსია, თუმცა ლიტერატურულ წყაროებში მითითებულია როგორც ლოცვები, მათი გამოყენებით პიროვნება ღმერთს შესთხოვს დახმარებას, შესთხოვს რათა მოგვემადლოს ის, რაც გვეჭირდება, ხშირად ევედრებიან თვით მაღალ ღმერთს, ყოვლად წმიდა ღვთისმშობელს, ხშირად ახსენებენ მათ და ამით ცდილობენ წარმოთქმული ლოცვები (შელოცვები) უფრო მეტად მტკიცე და სარწმუნო გახადონ; ჩვენს ინტერესს აძლიერებს ის, რომ ტექსტებში მოცემულია ხალხური საშუალებებით მცენარეთა „მეურნალობის“ რეცეპტები.

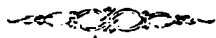
4.1.3. პურის ჭიის ლოცვა

სახელო, სახელითა მამისათა და ძისათა და სულისა წმიდისათა. ჩამოიარა ქრისტეს ნაწილმა ჟივილითა, ხივილითა, კივილითა. შემოეყარა დედა მარიამ - სად მიხვალ ქრისტეს ნაწილო, ჟივილითა, წივილითა, კივილითა? ერთმა შავმა ჭიამ, უწვერომ, უუღლვაშომ, პური შემეჭამა, ყმაწვილები მშიერი დამეხოცა. რა არის მისი წამალი? სამი გოჯი უზანი, სამი გოჯი ასკილი, შეკარკბილი ჭიისანი, სამი კოფზი ძმარი, სამი კოფზი ნაცარი, დადე კენიტი მარილისა, შეკრას კბილიჭიისანი. სამ-სამი კოფზის პირი ძმარი, ნაცარი - ღვთისა მადლით არგებს. სამჯერ ძმრითა, ასკილითა, ნაცრითა, უზნითა და მარილის კენიტითა შეულოცე.

4.1.4. შავი ჭიის ლოცვა

სახელო, სახელითა ძისიყა, მამისათა სულისათა წმიდისათა. პირმაჲმა 'შავმა ჭიამ დამიჭამა ხარით ნახნავი, კაცისა ნამუშევარი. რა არის იმისი წამალი? 'შადექ ცივსა ქვაზედა, გადასძახე წმიდა ნინოსა, ის გასწავლის იმის წამალსა. სამი გოჯი ნაცარი, სამი კბილი ნიორი, სამი კენიწი მარილი, მყრალა ბალახი, ნიგეზის ფოთოლი. 'შავტარა დანა პირბანა ხელითა, პირბანელა პირითა ეშველება ხელთა. ღმერთო 'შენ დასწერე 'შენი პირჯვარი.

4.1.5. ჭია-ლუას ლოცვა

სახელო, სახელითა, მადლა 'შავდეგ ციხესაო, გადავხედე ხმელეთსაო; კაცი მოდის, მოჭირის, მოჩივის, რა გატირებს, რა გაჩივლებსო? კაცის ნამუშევარსა, ხართა ნახნავსა ჭია-ლუა მიჭამს. რა არის იმისი წამალი? ნიერის კბილი, მარილის კენიწი, კაკლის ფოთოლი, მყრალი ბალახი, ეს არის 'შენი წამალი.

მოსტრის კბილსა, ჩააწერებს თვალში. ეს არის მაგის წამალი.

4.1.6. პურის ტილის ლოცვა

სახელო, სახელითა ძითა, მამითა, სულითა წმიდითა, აველ, აველ კიბეზედა, აველ, აველ ციხეზედაო, გადავდექ, გადავძახე, სიკო ბიჭო ნინოზედა, მოვიდა ალური, დაგვიჭამა სეფის კვერი. რა არის მაგის წამალი? ნიგეზის ფოთლის კენიწი და მას დააყრი მურსა და ის გააქრობს ტილსა. ღმერთო 'შენ არგე და 'შენ აწამლე და 'შენ მოჰყიდე ჩემი ლოცვა.

4.1.7. ჭიის ლოცვა

სახელო, სახელითა, ღვთითა მამითა სულისა წმიდისა, 'შავი-ლოცავ ჭიასა უსულოსა, უგულოსა, უთმოსა და უყუროსა. დავ-

ცემ ბარსა, მოგჭრი თავსა, მივცემ ზენარსა წავალუბინებ ქვენარსა. ღმერთო, არგე და აწამლე ღოცვა ჩემი ჭიასა.

4.1.8. მატლის ღოცვა

სახელ, სახელითა, მამითა, ძითა სულისა წმინდათა, ფოთოლი ჭინჭრის, ფოთოლი ნიორის, მარილი. 'შავტარა დანა. 'შავკარ პირსა მატლისასა, გასცვიდეს ქერის ქატოსავითა.

4.1.9. ჭიანჭველის ღოცვა

'შავო მოდი, 'შავითა, 'შავითა და ბნელითა, 'შავოს პირი აუხვიე, 'შავი აბრეშუმის ძაფითა.

4.1.10. ჭიანჭველის ღოცვა

'შავი მოვა 'შავითაო, 'შავი პიხუ პიხუთაო, 'შავსა პირი აუხვიე 'შავი აბრეშუმითაო, იარე მთარე, ჩემი, აბრეშუმო აღარ გამიზიარო, 'შენი გ'სა აქ არაა, კარში გადაიარე.

შელოცვები ყველაზე მეტად პრაქტიკულ საქმიანობასთან, ყოფიერებასთანაა დაკავშირებული, ამიტომ სშირად მკურნალობის რეცეპტი სხვა სახეს ღებულობს. მაგალითად, ვენახის შელოცვისას სვამენ კითხვას: „რა არის ამის წამალი? ცხრა ჭინჭრის ფოთოლი, ცხრა ატმის ფოთოლი, 'შავტარა დანა შაბიამანი“, ეს ფაქტი მიუთითებს იმაზე, რომ ფოლკლორში 'შელოცვის უცვლელი ტექსტი არ არსებობს, არამედ ის განიცდის ცვლილებას, განახლებას, შევსებას, მას ემატება ახალი პრაქტიკული საშუალებები. ამ შელოცვაში ძველ ხალხურ საშუალებებს დაემატა ახალი შაბიამანი, ეს კი მიუთითებს დროის შესაბამისად შელოცვების ცვალებადობაზე.

4.2. ძარბოული ხალხური სამეურნეო წეს-ჩვეულებები

ჩვენში ძველათაც და ამჟამადაც ადამიანი სხვადასხვა ღონისძიებას იყენებდა მცენარეთა მავნე ორგანიზმების წინააღმდეგ, რომელიც სმირ შემთხვევაში ცნობილი იყო და ტარდებოდა ამა თუ იმ ხალხური სამეურნეო წეს-ჩვეულებების სახით. თუმცა, უშუალოდ მცენარეთა დაცვის ღონისძიებად არ იყო ცნობილი, მაგრამ თავისი შინაარსით ჩატარების ტრადიციით და ხასიათით როგორც პროფილაქტიკური ღონისძიება, მცენარეთა დაცვას ემსახურებოდა (ძველად ტერმინი „მცენარეთა დაცვა“ არ იყო ცნობილი და არ იხმარებოდა). ამ წეს-ჩვეულების ჩატარებით ადამიანს სწამდა, რომ ესა თუ ის მავნებელი ნათეს-ნარგაობას, ჭირნახულს (ღონისძიების ჩატარების შემდეგ) ზიანს არ მიაყენებდა, ან დაპურების შემდეგ შეამცირებდა მავნეობას (ჩიტები). მცენარეთა დაცვის მიზნით გამოყენებული სამეურნეო წეს-ჩვეულებებიდან ცნობილია „გამოთავგობანა“, „ჩიტთა ფაფობა“, „ჭიაყყოლობა“ და სხვ.

4.2.1. გამოთავგობანა

„გამოთავგობანა“ ჩვენში ყარბოდ გავრცელებული წეს-ჩვეულებაა, რასედაც მიანიშნებს ის ფაქტი, რომ იგი სხვადასხვა „გამოთავგობანის“, „თავგობის“, „თავგოთავგობანას“, „თავგოთავგობის“ სახელებითაა ცნობილი (თუმც სახელწოდებაში არსებითი განსხვავება არ არის), ამასთან მისი ჩატარების ხასიათი, ვადები, ერთმანეთისაგან მცირედაა განსხვავებული, მაგრამ მისი ჩატარების მიზანი ყველგან ერთი და იგივეა - სახლიდან, ეზო-გარემოდან თავგების განდევნა.

მცხეთის რაიონის სოფელ საგურამოში მცხოვრებმა მ. გიორგაშვილმა მოგვარწოდა მარიამ ბუჩუკურის ნაამბობი „გამოთავგობანას“ (ამჟამადაც ტარდება) შესახებ, რომელიც ბინიდან, სადგომებიდან, კარ-მიდამოდან თავგების განდევნას ითვალისწინებს: „ღონისძიება ყველიერის კვირას უკავშირდება; დიასახლისები აცხობენ ქალებს, ბავშვები ჭრიან ასკილის ეკლიან ტოტებს, მასზე წამოაცვამენ ქაღის ნაჭრებს, შებინდებისას უფროსები ღოცუ-

ლობენ, ღმერთს შესთხოვენ, რომ თავგებმა ქადის ნაჭრები შეჭამონ და მოსაუვალს ზარალი არ მიაყენონ; სამჯერ იმეორებენ სიტყვებს „გამო თაგვო, გამო რწყილო, შინ შემოდი ანგელოზო“, ბავშვები უივილ-ხივილით შედიან სახლის ყველა კუთხე-კუჩხულში, საღვამეში, კარ-მიდამოში და ასრულებენ თავგების განდევნის რიტუალს, შემდეგ ქადიანი ჯოხები მიაქვთ შორს მინდორში მიწაში ჩაარტობენ, მეორე დღეს დილით მიდიან ამოწმობენ, თუ ჯოხებზე ქაღები აღარ არის, ეს იმას ნიშნავს, რომ თავგებმა მათი ბინა, კარ-მიდამო დატოვეს. რიტუალის შემდეგ ოჯახის უფროსები ანთებენ სანთლებს, ლოცულობენ და ოჯახის ყველა წევრი ჭამს ქადას“.

გორის რაიონის სოფელ შინდისში ამ წეს-ჩვეულებას „თაგო-თაგობას“ ეძახიან. აი, რას გვიამბობს მარინე საბანაძე: „თაგო-თაგობა“ ხალხური დღესასწაულია. „მიდა ქართლში იცის. მოძრავია, აღდგომამდე 47 დღით ადრე ყველიერის ბოლოს არის, ამ დღეს ცერქმონიალი ასეთია: წინა დღით ან იმ დღით, როცა თაგოთაგობა მოჭრიან ასკილს, დააცხობენ ლობიანებს ან გულის ქაღებს და ბავშვებს ყველას ოჯახში თავისას სათითაოდ დაურიგებენ, რომ მოსაღამოვდებო, ცოცხალი მობინდებო იწყება თავგების გადენა ოჯახიდან. ბავშვი შემოიტანს სახლში ამ ასკილის ეკლიან ჯოხს, აიღებს ხელში გაომცხვარ ქადას და გამორეკავენ სახლიდან თავგებს ასეთი სიტყვებით: „თაგო, თაგო გამოდი, ანგელოზო შემოდი“, იმეორებენ რამდენიმეჯერ, გარეკავენ თავგებს საღმე სოფლის გარეთ“.

„გამოთაგობანას“ ჩატარების შესახებ ღუშეთის რაიონის სოფელ მჭადიჯერიდან ნინო ლაშაურის ჩანაწერს გვაწვდის გოგი კენტელაძე: გამოაცხობდნენ ტკბილ გულიან ქადას. მისცემდნენ ბავშვს ამ ქადას და ასკილის ტოტს. ეს ბავშვი შემოივლიდა შენობის ყველა ოთახს და ამბობდა „თაგვო, თაგვო გამოდი ანგელოზო მობრძანდი“ ასე მეორდებოდა რამდენიმეჯერ, შემდეგ ამ თავგებს მირეკავდა ისეთ ადგილას, საიდანაც უკან ვეღარ დაბრუნდებოდნენ არტობდა იქვე ასკილის ტოტს ეკლებზე უკეთებდნენ პატარ-პატარა ქადის ნაჭრებს, ქადის ნარჩენს იქვე შეჭამდნენ და ისე მოდიოდნენ სახლში. გარეკვის პროცესში იყვნენ მოსრდილები და ცდილობდნენ ბავშვი უკან მოეხდინებინათ, მაგრამ მტკიცე ნებისყოფის ბავშვი არ მოიხედავდა და თუ მოი-

ხელავდა თაგვები გამოიქცეოდნენ უკან და ასე გრძელდებოდა, იცინოდნენ თუ რომელიმე ბავშვი მოიხელავდა, აღნიშნებდნენ და სმირ შემთხვევაში სუსტი ნებისყოფის ბავშვი ტიროდა კი-
დეც“.

დუშეთის რაიონის სოფელ არახევთში „გამოთავობანას“ ჩატარების შესახებ გოგი ბურდული ეთერი ჯადმაიძის ნაამბობს გადმოგვცემს: „რიტუალი ტარდება ყველიერში ჩიტფაფობის შემდეგ კვირა დღეს. ბავშვები დაახვევენ ჯოხზე ჩალას და შემოუვლიან მთელს სახლს, ყველა ოთახს, ყველა კუთხეს და იძახიან: „გამოთავო, გამო რწყილო, ანგელოზო შენ შემოდი“. შემდეგ უკან მიუხელავად (აუცილებლად) მიდიან და უკაცრიელ ადგილას გადაყრიან ამ ჯოხებს. შემდეგ ჰამენ სახლიდან გატანებულ ერბო-იან პურს ან მოხარშულ კვერცხს და ბრუნდებიან სახლში. ამ დღეს არ შეიძლება არანაირი სათავსოს გაღება (სკივრი, შკაფი, ხორბლის ან ფქვილის შესანახი და ა.შ.)“.

ყაზბეგის რაიონის სოფელ სიონში „თავოთავობის“ ჩატარების შესახებ ასეთი ჩანაწერი ვაყენო მიხეილ ფაჭიშვილმა, რომელიც მან ელენე ფაჭიშვილისაგან მოისმინა: „თავოთავანა ტარდება ჩიტთა ფაფობის დამეს. ბიჭი სახლის კედლებს შემოუვლის წვეპლით-ჯოხით, რომელსაც კედლებზე სცემს და თან ამბობს: „თავნო, თავნო გარეთა, ანგელოზო შინა“, ამბობს რამდენჯერმე „გაპყრის“ თავეებს გარეთ კეცტაპს გატეხავს სამ ნაწილად და გადაუგდებს თავეებს - „აჰა თავგო ჩემი წილი, შეგეყაროს ჩემი ჭირი“ - იმეორებს სამჯერ“.

აღნიშნული ღონისძიების შესახებ „ქართულ ხალხურ დღეობათა კალენდარში“ მითითებულია, რომ ყველიერის პარასკევი გუდამაყარში თავგის უქმე დღე იყო. ჯოხს ჩალას გაუკეთებდნენ, თავგის უღვაშების მსგავსად. სახლს წაღმა ჩამოუვლიდნენ და ამბობდნენ „გამო, თავგო, გამო რწყილო, ანგელოზო შინ შემოდი“. შემდეგ ამ ჯოხებს ბავშვები სოფლის განაპირა წაილებდნენ და იქ დაყრიდნენ, თუ ვინმე დაუძახებდათ, უკან არ უნდა მიეხედნათ - თავგები უკან მოგვიბრუნდებიანო“.

შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტის ფოლკლორის არქივში დაცული არის „თავოთავობის“ ჩატარების ასეთი შინაარსის შემცველი ხელნაწერი: „დიღაადრიან მოჭრიან ბავშვები ასკილის ჯოხს. გამოვაცხოვოთ ქადას, ერთ ბიჭს

ასკილის ჯოხი უჭირავს, ქადიანი ბავშვი კი მისდევს და იძახის მიაუ, მიაუ, მითამ კატა არის რომელსაც ჯოხი უჭირავს ის ყვირის:

„თაგვო, თაგვო, გამოდი, ანგელოზო, შემოდი გოგოებო, გარეთ გადით, ბიჭო, შემოდი“.

ღა თან სახლს უველის შიგნიდან გარშემო და კედლებს უბრა-ხუნებს. კარებში რომ გამოვა, ფეხში მუუტუნავს ვესვრით. მერე იმ ჯოხს წაიღებენ მინდორში იმ ასკილის ჯოხს დაარტყბენ ქადის პატარა ნატერს და მიწაში ჩაარტყბენ, იმ ქადას კი იქვე შეჭამენ. იმ ჯოხს გაჰყვება თაგვი“.

აი, კიდევ ერთი ჩანაწერი: „ეს რიტუალი ტარდება დიდი მარხვის წინა კვირაში. მას „თაგვო-თაგვობანას“ უწოდებენ. სა-ღამოს ამზადებენ ვანშაშს და საგანგებოდ ამ რიტუალისათვის აცხობენ სამ კოკორს, მოჭრიან სამ ასკილის ტოტს. გამოიტანენ პურმარილოს გარეთ, რის შედეგადაც მარნებიდან და სარდაფი-დან მოყოლებული სახლის ყველა კუთხე-კუნტულიდან ასკილის ტოტს ურტყამენ და ამბობენ: „თაგვო, თაგვო გამოდი, ანგელოზო შემოდი“. მოივლიან მთელ სახლს ეზო-კარმიდამოს და დეენიან თაგვებს სახლიდან მოშორებით“.

მცხეთის რაიონის სოფელ ნატახტარში „გამოთაგობანას“ ჩა-ტარების შესახებ რამაზ ქვათაძე ელენე დიღმელაშვილის ნაამ-ბობს გადმოგვცემს: „ადდგომის წინა დღეებში ამ დღეს ოჯახის დიასახლისი აცხობს ტკბილ ქაღებს, ბავშვებს კი გაშაადებული აქვთ გრძელი ასკილის ტოტები, რომლებიც სპეციალურად ამ დღისთვის მოჭრეს, შემდეგ ამ ასკილს გრძელ ტოტებზე ბავშვები აგებენ ტკბილი ქადის ნატერებს წვეროზე და ეკლებზე. ყოველივე ამის შემდეგ ბავშვები შედიან რიგრიგობით სახლის ყველა ოთა-ხეში და ყველა ოთახის კუთხესთან მიაქვთ ასკილის ტოტის წვერი და იძახიან შემდეგ სიტყვებს:

„გამო თაგო, გამო რწყილო,
ანგელოზო შინ შემოდი“.

ამ სიტყვებს კი რამდენიმეჯერ იმეორებენ, აგრეთვე სახლის ბნელ კუთხეებშიც მიდიან და იმავე სიტყვებს ამბობენ. ყოველივე ამის დამთავრების შემდეგ ოჯახის დიასახლისი ბავშვებს კვლავ დაურიგებს ტკბილ ქაღებს, რომ ბავშვებმა შეჭამონ. მიდიან ოჯა-ხიდან მოშორებით და ასკილის ტოტებს გადაყრიან იმ ტკბილ

ქადებთან ერთად, რომლებიც ტოტეშე იყო ჩამოცმული, რომ შემდეგ ეს ტკბილი ქადის ნაჭრები ამ ოჯახიდან გამოხუტა თაგვებმა შეჭამონ. ყოველივე ეს გამოთავობანა კი შემდეგნაირად აისხნება. როდესაც გასაფხული დადგება, სახლებში ჩაბუღებული ავი სულები უნდა გამოაძევეთ გარეთ. ეს ასრი გადატანია იმ სიტყვებში, რომლებსაც ბავშვები იძახიან. თაგვში და რწყილში გაიგივებულია ავი სულები“.

სხვათაშორის, ასკილის ეკლიანი ტოტეები სშირადაა მოხსენიებული ხალხურ საშუალებებში, როგორც ავი სულებისაგან, ეშმაკებისაგან, კუდიანებისა და მცენარეთა მავნებლებისაგან დაცვის ერთ-ერთი საშუალება, მაგალითად „ქართლში ძველად ბეღლის კარის თავზე აღდგომის დიდ სუთშაბათს ასკილის ეკლიან ჯოხს გადაუდებდნენ, რომ ბეღლს ავი ძალები ავი თვალი არ მიჰკარებოდა“ ან კიდევ გავისხენოთ ნ. ლომოურის „ქაჯანაში“ დედისა და ქაჯანას დიალოგი: „დედა, აი, დაიძახა ქაჯანამ, - ე ერდოი-დამ რომ ჩამოვიდნენ“.

აგერა, შვილო, უპასუხა დედამ, აი, ჯვარედინად როა ერდოში გადებული-გამოდებული ეკლიანი ასკილები, იმიტომ გააკეთა წელან მამაშენმა, რომ ვეღარ ჩამოვიდნენ იქიდანა... ჯვრისა და ეკლისა ძლიერ ეშინიათ კუდიანებს“.

აქ მოტანილი მასალებიდან ჩანს, რომ ეს ჩვეულება „თავობა“, „გამოთავობანა“ დღემდეა შემორჩენილი და მცირედი განსხვავებით ჩვენი ქვეყნის სხვადასხვა კუთხეში ამჟამადაც სრულდება, რაც შეეხება ასკილის განსაკუთრებული ყურადღება იმიტომ მივაქციეთ, რომ ზემოთ აღნიშნულ ჩანაწერებში ამ მცენარის ტოტეები (ჯოხები) ფიგურირებს როგორც თაგვების განდევნის ერთ-ერთი საშუალება.

4.2.2. ჩიტთა ფაფობა

ადამიანმა იცოდა რა გარეული და შინაური ფრინველების როლი მცენარეთა მავნებლების რიცხოვრების და მავნეობის შემცირების საქმეში უფროსილდებოდა კიდევ მათ. აი, რას წერს ამის თაობაზე გაზეთი „ახალი სოფელი“ „გლეხმა უნდა იცოდეს, რომ ჩიტი დიდ დახმარებას უწევს სოფლის მეურნეობას:

თითქმის ყოველი ფრინველი მოსისხლე მტერია ყველა ჭია-ღუე-ბის და მატლების; იმ მატლების და პეპლების, რომლებიც აუარებელ ზარალს აყენებენ ჭირნახულ და მიწის სხვა მოსავალს, არიან ფრინველები, რომლებიც მხოლოდ ბუხებით, ჭიებით და პეპლებით იკვებებიან; ამით მათ დიდი სარგებლობა მოაქვთ გლეხებისათვის. მართალია, ზოგი ჩიტი ჭირნახულს ჰყენავს, მაგრამ ჩიტი კაცის ნაშრომს იმდენ ზარალს არ მოუტანს, რომ ათჯერ ასჯერ მეტი სარგებლობა არ მისცეს. ამისათვის ჩვენ არა თუ უნდა ვკლავდეთ ჩიტებს, არამედ ხელს უნდა ვუწყობდეთ მათ გამრავლებას“.

აღამიანი ძველთაგანვე აქცევდა ყურადღებას ფრინველებს (ჩიტებს), როგორც მავნებლებთან ბრძოლის ერთ-ერთ საშუალებას, თუმც არ იფიქრებდა მათ მავნებასაც. მაგალითად, ბელურა ზარალს აყენებს მარცვლეულ, ტექნიკურ და ბისტნეულ კულტურებს, აზიანებს ბაღებს, სპობს აღუბალს, ბაღს, ყურძენს, აფუჭებს სხვადასხვა ნაყოფებს, ანადგურებს ბედლებში მარცვალს, ავრცელებს ბელლის ტიპებს. გარდა ამისა, ავრცელებს შინაურ ფრინველთა დაავადებებს (ქათმის ხოლერას, ფრინველთა დიფტერიის და პარატიტებს). ბუდობის პერიოდში ერთგვარი სარგებლობა მოაქვს სხვადასხვა მავნე მწერების მოსპობით.

ფრინველების მიერ მიყენებული ზარალის შემცირებისა და მათი გამრავლებისადმი ხელშეწყობის მიზნით აღამიანი სხვადასხვა საშუალებებს მიმართავდა, ერთ-ერთი ასეთი ღონისძიებაა ჩვენში გავრცელებული ხალხური წეს-ჩვეულება „ჩიტთა ფაფობა“.

ქართლში აღნიშნული წეს-ჩვეულება „ჩიტ-ფაფობით“ იყო ცნობილი, რომელიც სრულდებოდა ყველიერის კვირას. მოხარშავდნენ ხორბლის ან სიმინდის ფაფას, ზოგს თვითონ ჭამდნენ, ზოგს კი ნაფოტზე დადებდნენ და ღობეებზე შეშობდნენ თან ეტყოდნენ ჩიტებს: „ჩვენ ყანას ნუ შეჭამთ, ეს შეჭამეთ“ (ინფორმაცია მოგვაწოდა მ. ბერუაშვილმა).

პროფესორი ი. საათაშვილი იგონებს ბავშვობის პერიოდში გორის რაიონის სოფელ სვენეთში გამართული წეს-ჩვეულების „ჩიტთა ფაფობის“ შესახებ. მისი გადმოცემით „ჩიტთა ფაფობა“ სვენეთში მარტის თვეში ტარდებოდა. ფაფის დასამზადებლად კარაქის გადადნობის შემდეგ დარჩენილ ნარჩენს უმატებდნენ პურის ფქვილს და ადულებდნენ, შემდეგ კი გოგრის ქერქით,

ნაყოფიერ, კრამიტით თიფქმის ნატეხით ცხელ-ცხელ ფაფას ეზოში
თონის თავზე, საფინქსეზე, საბჭოელზე ათავსებდნენ, რომლითაც
ჩიტები იკვებებოდნენ“.

ყაზბუგის რაიონის სოფელ სიონის მკვიდრის ელენე ფაჭიშვი-
ლის ნაამბობი: „ჩიტთა ფაფობის“ შესახებ მოგვაწოდა საქართვე-
ლოს აგრარული უნივერსიტეტის აგრონომიული ფაკულტეტის
სტუდენტმა მისიელ ფაჭიშვილმა. აი, როგორ ტარდება ეს ღონის-
ძიება სოფელ სიონში: „ჩითაფაფობის დღესასწაული აღდგომის
დღესასწაულთან ერთად მოძრაობს. ეს ივანე ნათლისმცემლის
დღესასწაულს, ბავშვების დღეს უკავშირდება და დღესასწაულს
ბავშვები ზეიმობენ ძირითადად, საღამოს სახლის დიასახლისი
ამზადებს სამ ცალ პატარა ხაჭაპურს, მერე ადუღებენ ქაშს
(ფაფა), ერთ კოვს ქაშს კი გაიტანენ გარეთ, გაიტანენ ცოტაოდენ
რძეს და დაუდგამენ ჩიტებს, რომ „კარგი მოსავალი მოვიდეს“.
ხაჭაპურს დაჭრიან და ილოცებიან, სანთელს აანთებენ და კიდევ
დაილოცებიან (ევედრებიან ივანე ნათლისმცემელს). ამის შემ-
დეგ ბავშვებს გაიყვანენ გარეთ აივანზე ან ეზოში და ასხამენ სამ
წვეთ რძეს მკლავზე. ეს ნიშნავს ივანე ნათლისმცემლის ბსიანებას
(წითელა, ქუჩიარუშა, ყვავილი) და საერთოდ, ივანე ნათლისმცემ-
ლის ავადმყოფობები რომელსაც ბავშვები მოინდოიან სოლმე, გა-
დაიტანენ იოლად, ადვილად. ამ დროს რძე აუღუღებელი უნდა
იყოს.

ამ საღამოს ოჯახის ყველაზე პატარა ბავშვები გამოდიან
გარეთ - აივანზე, შეკყურებენ ცას, რომელიც ამ დღესასწაულზე
ხშირ შემთხვევაში მოყვანებულია და ვარსკვლავებითაა მოჭე-
დილი და ყვირიან შემდეგ ფრაზას: „ვარსკვლავ, ვარსკვლავ გა-
მოდი დედა კუტაპს მიკეთებს“ და იმეორებს სამჯერ ან უფრო
მეტჯერ. შემდეგ შემოდის სახლში და დედას ან ბებიას თუ ვინ
ჰყავს სახლში დიასახლისი, ეკითხება შემდეგნაირად:

„დედავ, დედავ რას აკეთებ?

- ჩიტფაფასო,

ჩემი ჯამი სად არის?

ზეო თაროსაო“.

და მიუთითებს მისთვის განკუთვნილ ჯამზე.

საქართველოს აგრარული უნივერსიტეტის აგრონომიული ფა-
კულტეტის სტუდენტმა გიორგი ბურდულმა მოგვაწოდა ეთერ ჯალ-

მაიძის ნააშბობი ღუშეთის რაიონის სოფელ არახვეთში ჩიტფა-
ფობის ჩატარების შესახებ: რიტუალი ტარდება ყველიერის
დამდეგს, პირველსავე ორშაბათს. ოჯახის დიასახლისი აყეთებს
სიძინდის ფაფას. ამ დროს ოჯახში პატარა გადის ოთახიდან,
დგება ფანჯარასთან და დიასახლისსა და პატარას შორის იშარ-
თება შემდეგი დიალოგი:

დედავ, დედავ რას აყეთებ?

ჩიტთა ფაფას გენაცვალე.

- მე კი არ მაჭმევ?
- გაჭმევ ცოტასა.
- რატომ ცოტასა?
- ბევრსა, ბევრსა ცის ოდენასა.
- ჩემი ჯამი სადა დგას?
- 'ხეშო კერასა
- 'ხედ რა ასხია?
- ერბო მრავალი.
- ჩიტნი ვის ყანსა ჰკენენ?

კეკიანთასა.

დათენი ვის ყანსა რევენ?

დათვიანთასა.

თაგენი ვის გაოდრებს სტრიან?

კვირტარგანათსა"

"შემდეგ დიასახლისი გაიტანს ფაფიან ჯამს იქ, საიდანაც ბავშვი
იძახის, ბავშვი ჭამს ამ ფაფას, ანთებენ სანთელს და დალოცვენ
ოჯახს.

ხალხური სამეურნეო წეს-ჩვეულებები შესაბამის ასახვას ქარ-
თულ მხატვრულ ლიტერატურაშიც პოულობდა, კერძოდ, ვაჟა-
ფშაველამ მას მიუძღვნა ლექსი „ჩიტთა ფაფობა“; ლექსში საინ-
ტერესოადაა ასახული ღონისძიების მიზანი: „ჩიტთა ფაფობის“
არსი თავისებურია ერთი მხრივ, იგი ემსახურება ჩიტების დაპუ-
რებას, რომ არ დააზიანონ მთელი წლის მანძილზე ადამიანის
ნაშრომ-ნაამაგარი, მეორე მხრივ ადამიანმა იცის, რა მათი მნიშ-
ნელობა მცენარეთა მავნებლების წინააღმდეგ ბრძოლის საქმეში,
იგი ცდილობს გაუფრთხილდეს და მათ შიდაწოდოს დამატებითი
საკვები.

ლექსი 'შინაარსით იმდენად ახლოსაა ხალხური სიტყვიერების

ნიმუშებთან, ისეთი სისუსტით და მიმზიდველადაა აღწერილი ხალხური წეს-ჩვეულებების მომზადება-ჩატარება, მისი მნიშვნელობა, რომ საჭიროდ ვცანით ნაშრომში ზოგიერთი ეპიზოდის ჩართვა (თუმცა ეს ლექსი მხატვრული ნაწარმოების შესანიშნავი ნიმუშია). ლექსში „ჩიტთა ფაფობა“ ვაჟა-ფშაველა ერთმანეთთან ასაუბრებს ბელურებს, ამ საუბრიდან ჩანს იმ მნიშვნელობის შესახებ, რასაც ისინი ასრულებენ მავნე მწერების განადგურების საქმეში მოუსმინოთ მათ:

“არ ვიქნებოდით მთელანი,
რომ იგივე ადამიანი
არა პხედავდეს რგებასა
ჩვენგანა, შეუბრალეზლად
ის დაგვიწყებდა უღელტასა.
მაგრამ მან იცის, რომ ჩვენა
მაენეს ვჭამთ ჭია-ლუასა.
ბოსტნეულსა და ყანასა
რანიც აცლიან ყუათსა.
კაცი ჩვენს გასაუღელტადა
იმიტომ ამბობს უარსა“.

ადამიანი, გარდა ჩიტების მიერ მოტანილი სარგებლობისა, კარგად ხედავდა იმ მავნეობასაც, რასაც ისინი აყენებენ სასოფლო-სამეურნეო მცენარეების მოსავალს მინღერისა თუ შესახვის პირობებში, ჩვენში დამკვიდრებული იყო (თუმცა ამჟამადაც ატარებენ ამ ღონისძიებას) ჩიტთა ფაფობას ჩატარების პრაქტიკა; როგორც ჩანს, ვაჟა-ფშაველა კარგად იცნობდა ჩიტთა ფაფობის ჩატარების წესებს, რაზეც ეს ლექსი მეტყველებს. ჩიტთა ფაფობის ჩასატარებლად ოჯახში წინასწარ ემზადებიან ოჯახის დიასახლისი კეკელა ცდილობს არ დაარღვიოს ტრადიციად ქცეული წესი, რათა მისი დარღვევა ღვთის რისხვად არ ექცეს:

„დღეს სულ სსვა მოვალეობა
კეკელას აწევს კისრადა.
ჩიტთა ფაფობა-დღე იყო,
იმიტომ არი ფხისლადა:
წესს არ უმტყუნოს და ღოცვა
ღვთისა არ ექცეს რისხვადა
ფაფა აღუღდა, რადგანაც

რჯულია მამა-პაპური.
კიკელას თავის ოჯახზე
ფხიზლად უჭირავს თვალ-ქერი,
ცდილობს, არ დაუწიანოს
ჩიტებმა ფეტი და პური.
კიკელამ მოდულებული ფაფით დაფარა:
ნაფოტი, სიპი, აგური,
ან კრამიტისა ნატეხი,
ყველა გაგლისა ფაფითა,
რაც დარჩა, ისიც პირდაპირ
კალოსე დადგა ტაფითა
ბანის პირები მოყირწყლა
ჩიტთ სამასპინძლო ტაბლითა“.

რაწამს კიკელა მოშორდა ფაფიან ბანის პირებს, ჩიტებიც
სწრაფად შეესივნენ ფაფიან ადგილებს, მაგრამ მასთან არ უშ-
ვებდნენ ტყიდან მოყურენილ ფრინველებს, აგლებდნენ და ეუბნე-
ბოდნენ:

„სოფლად რა გინდათ,
წადით, ჩაპბარდით მინდვრებსა“.

დამშეული ჩიტები კარგად გამოძინენ, ნავარდობდნენ, ხა-
რობდნენ:

„ინავარდებდნენ გულებსა,
და მასპინძელი იმით, რომ
იმადლიერებს თულებსა:
ჩიტები არას ავნებენ
იმის ყანას და პურებსა“.

დაპურებულმა, კარგად გამომძაღრმა, კმაყოფილმა ჩიტებმა
ერთი ხმით შემოსძახეს ქართლ-კახური, ხეური:

„ვინც ჩვენში ვინმე ცუდი თქვას,
კაცზე, ის იყოს წყეული,
ის იყოს საუკუნოდა
ჭიჭვეებში გამორჩეული!“
ამას მღეროდა დიდის ხმით
მთელი ჭიჭვეების კრებული.
ბევრს ამტვარს ამბავს ინახავს

ჩვენი ცხოვრების რეველი“.

როგორც მონაცემებიდან ჩანს, „ჩიტა ფაფობა“ საკმაოდ გავრცელებული წეს-ჩვეულებაა. მისი ჩაატარების პრაქტიკა ერთმანეთისაგან მცირედ განსხვავებულია, მაგრამ მიზანი ყველგან ერთნაირია და ეს წეს-ჩვეულებაც მავნეობის მომტანი ორგანიზმების წინააღმდეგ ბრძოლის თავისებურ ღონისძიებად შეიძლება ჩაითვალოს.

4.2.3. „ჭიაკოონობა“ მცენარეთა ღაცვის პროფილაქტიკური ღონისძიება

კაცობრიობა დასაბამიდანვე სხვადასხვა წეს-ჩვეულებებს აყალიბებდა, რომელიც მისი არსით, დაკავშირებული იყო მის ყოფით პირობებთან და ყოველდღიურ საქმიანობასთან, ერთ-ერთი „ჭიაკოონა“. „ჭიაკოონა“, „წია-კოოლასგან“ მომდინარეობს. „წია-“ ცეცხლია იბერიულ-კავკასიურ ენათა მთის მონაცემებში. „კოოლა“ კოლ კოლა-საგან მომდინარეობს, კონუსისებურად ამაღლებულს, აკოოლაგებულს ნიშნავს. დროთა განმავლობაში „წია-კოოლა“ „ჭიაკოონამ“ შეცვალა. ჭიაკოონობა ცეცხლით განწმენდის დღეობა, დამყარებულია უძველეს წარმოდგენაზე ცეცხლის, როგორც ავი სულების საწინააღმდეგო და ყოველგვარი უწმინდურისაგან გამწმენდი ძალზე. „ჭიაკოონობა“ სხვადასხვა ხალხში წელიწადის განსხვავებულ დღეს აღინიშნებოდა, საქართველოში დიდ ხუთშაბათს ან დიდი ხუთშაბათის წინა საღამოს იმართება. როგორც აღვნიშნეთ, ჭიაკოონობის არსი კუდიანების, მავნე სულების დაფრთხობა-განდევნაა, ამიტომ კოცონზე გადახტომისას ყვიროდნენ: „აღული კუდიანებსა, ჯვარი აქაურობასა“.

კარგად მახსოვს, ამ დღისათვის დიდი ხნით ადრე როგორი ენთუზიამით ვემზადებოდით, ნაკვეთებში ვავრთვებდით მოსავლის აღების შემდეგ და საქონლის კვების შემდეგად დარჩენილ სიმინდის ღეროებს სხვა მცენარეების ნარჩენებს, სარეველა მცენარეებს, ანასხლავს, ჩამოცვენილ ფოთლებს, მუმიფიცირებულ ნაყოფებს, დასენიანებულ და დაზიანებულ ტოტებს, ერთი სიტყვით, ყველა იმ მცენარეულ ორგანოს, სადაც მავნებელი, დაავადებების მოზამთრე ფაზები ზამთარს ატარებენ. ჭიაკოონას და-

სანთებად სარეველა მცენარეების ნარჩენებსაც, ჩენჩოსაც წვავენ, მოვიგონოთ ნ. ლომოურის „ქაჯანაში“ მაშა-შვილის კოცონა და ქაჯანას დიალოგი: - „ბიჭო ქაჯანა, ამაღამ სომ ჭიკოცონობაა და შენ კი არა გაქ რა? როგორ არა მაქ, დაიძახა ქაჯანამ, - გუშინდელი დღე სულ კაჭიჭი ვაგროვე“.

ჭიკოცონობა ნაწილობრივ სასოფლო-სამეურნეო სამუშაოების დაწყებას ემთხვევა. ნაკვეთიც დასამუშავებლად მზადდება. ამ წეს-ჩვეულების შესრულებაში თითქმის ყველა დიდი და პატარა ღებულობდა მონაწილეობას, ყველა ოჯახი ანთებდა კოცონს. ეს საკადღებულოდ მიაჩნდათ. აი, რას პასუხობს ქაჯანას დედა 'შეკითხვაზე: „ჭიკოცონას, რათ ვანთებთ ხოლმე, დედა?

ემლაშეს 'შვილო, უნდა უსათუოდ დაინთოს ჭიკოცონა ყველა სახლის კარებზედა... ეს იმიტომ, რომა, ხო დაგინახავთ, აი ზემოდამ რო მაღალი მთა მოჩანს იაღბუჟს რო ეძახიან, იქა 'შვილო ამაღამ ეშმაკები, ქაჯები, ჭინკები შეგროვდებიან ერთად და ქორწილებს გამართავენ ხოლმე. იქიდან გახარებულები გამოყრინდებიან 'შვილო, დაერევიან სოფლებსა და თუ ცეცხლი არ დაინახეს ვისმეს სახლის კარებზედ (ცეცხლის ძლიერ ეშინიათ იმათა), მაშინვე 'შეგლენ იმ სახლში, ან დაახრჩობენ ვისმე, ან გააგიჟებენ; ხანდახან მოიტაცებდნენ ხოლმე კიდეცა, მომეტებულად პატარა ბავშვებსა წაიყვანენ იმ იაღბუჟსე, დაჰკლავენ და 'შეჰამენ...“

მახსენდება, რაოდენ მომხიბვლელი იყო ღამით ანთებული კოცონები, მხიარული ჟივილ-ხივილი, რომელიც თან სდევდა „ჭიკოცონას“. მაშინ ბავშვობაში, სხვათაშორის, 'შემდგომშიც უკანასკნელ პერიოდამდე არც დაფიქრებულვარ „ჭიკოცონობის“ სასოფლო-სამეურნეო მნიშვნელობაზე, ამჟამად როდესაც ანალიზს ვუკეთებ ამ წეს-ჩვეულების ჩატარების პრაქტიკას, ვრწმუნდები რაოდენ წინდახედულები იყვნენ ჩვენი წინაპრები, როდესაც ამ ღონისძიებას გეგმავდნენ და მრავალმხრივ დატვირთვას აძლევდნენ მას: სდევნიდნენ ე.წ. კუდიანებს, მავნე სულებს, ანადგურებდნენ ზიანის მოტან მცენარეთა მავნებელ-ავადმყოფოებს, სარეველა მცენარეებს, მცენარეული ნარჩენებისაგან ათავისუფლებდნენ და დასამუშავებლად ამზადებდნენ ნაკვეთებს, ატარებდნენ ე.წ. პროფილაქტიკურ ღონისძიებებს.

სავსებით მართალია მცენარეთა დაცვის გამოცდილი სპეცია-

ლისტი მერი მდიუნიშვილი ხარაგაულის რაიონიდან, როდესაც გაზეთ „სხივში“ გამოქვეყნებულ მცირე მოცულობის, მაგრამ შინაარსიან წერილში „ჭიაკოყონა“ ანუ პროფილაქტიკა წერს, რომ „...ჩვენი ჩარევით სამთრის ამ მარაგის განადგურება ან მინიმუმამდე შემცირება-პროფილაქტიკა“ (სამთრის მარაგში იგულისხმება მავნე ორგანიზმების მარაგი კ.ბ.).

„ჭიაკოყონობის“ სასოფლო-სამეურნეო მნიშვნელობაზე მიუთითებს ჩვენს მიერ შოთა რუსთაველის სახელობის საქართველოს ლიტერატურის ინსტიტუტის ფოლკლორის განყოფილების არქივში მოპოვებული ხელნაწერი (ფ.ა. 32591) „ჭიაკოყონობა“. „ჭიაკოყონა აღდგომის ოთხშაბათს უნდა. თავის კარსე მოიტანდა ყველა ჩალას და აბრიალებდნენ. ყველა გადახტებოდა ზედა და „აღუღია კუდიანებს“ დაიძახებდა. მეორე დილით უნძრახები უნდა ამდგარიყვნენ ქალები წყალზე წასულიყვნენ და თავი დაე-ბანათ იმ წყლით. ჭიაკოყონასაგან დარჩენილი ნაცარი კი ბაღებში უნდა მოეხიზნათ ჭია აღარ შეტამსო (ნაცარი მცენარეთა დაცვის ხალხური საშუალებაა - კ.ბ.).

ვფიქრობ, ამ წეს-ჩვეულების-დღეობის საფუძვლიანი და მიზნობრივი ჩატარება დღესაც აქტუალურია. მითუმეტეს დღეს, როდესაც აგრერიგად განვიცდით მცენარეთა დაცვის საშუალებებისა და ორგანიზებული მომსახურების დეფიციტს, ეს ღონისძიება ნაწილობრივ გამართლებული იქნება თუ მას სასოფლო-სამეურნეო დატვირთვას მიეცემთ და ჭიაკოყონობისათვის მცენარეულ ნარჩენებს გამოვიყენებთ და მოვალეობის მოხდის მიზნით კოცონზე ავტომანქანების საბურავებსა და სხვა ანალოგიურ მასალებს არ დაწვავთ (რაც არ ამართლებს თავის დანიშნულებას), რომელიც არა თუ ანადგურებს მავნებელ-ავადმყოფობებსა და სარეველებს, არამედ ხელს უწყობს გარემოს გაბინძურებას და ეკოლოგიური თვალსაზრისით გაუმართლებელია.

თავი V. მცენარეთა გავრეოზიზი, მცენარეთა დაცვის ხალხური საშუალებები, ქართულ ხალხურ სიტყ- ვიერებაში და იკონოგრაფიაში

5.1. ქართულ ხალხურ სიტყვიერებაში

5.1.1. ქართულ ხალხურ ლექსებში

საქართველო დიდი წარსულის და მიწათმოქმედების უძველესი კულტურის ქვეყანაა. ცნობები ამის შესახებ დაცულია უცხოურ და ძველ ქართულ წყაროებში. მიწათმოქმედების ჩასახვასა და შემდგომ განვითარებას ხელი შეუწყო ადგილობრივი საკვები მცენარეულობის სიმდიდრემ და მრავალფეროვნებამ. ჩვენში აღმოჩენილი ნივთიერი ნაშთები მოწმობენ, რომ საქართველოს მოსახლეობას ჯერ კიდევ შორეულ წარსულში ათვისებული ჰქონდა მიწათმოქმედების საფუძვლები, რასაც ადასტურებს, როგორც არქეოლოგიური, ასევე ანტიკური ლიტერატურული წყაროებიც.

საქართველოში დაცული არის სხვადასხვა მცენარის ადგილობრივი კულტურული სახეობები. მათ მრავალფეროვნებას ხელს უწყობდა ველური ფლორის სიმდიდრე და მიწათმოქმედების კულტურის მაღალი დონე. ფლორის მრავალფეროვნება ხელს უწყობდა მცენარეთა მავნებელ ავადმყოფობების და სარეველ მცენარეების სიმრავლეს, ამიტომ მიწათმოქმედების განვითარების მთელი ისტორიის მანძილზე მიწათმოქმედს მძიმე ტვირთად აწვა და დღესაც თან სდევს „სასარგებლო და მასაზრდოებელი მცენარეულობის... ძლიერი და საშიშ მტრებთან... დამინაგვრელებთან“ ბრძოლა.

მცენარეების ძლიერ და საშიშ მტრებში, დამინაგვრელებში იგულისხმება მავნებელ - ავადმყოფობები და სარეველ მცენარეულობა. მიწათმოქმედნი განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდნენ სასოფლო-სამეურნეო მცენარეთა მავნე ორგანიზმებს, რომელთა მავნეობა, მიყენებული ზარალი და ბრძოლის ღონისძიებები შესაბამის ასახვას ხალხურ სიტყვიერებაშიც პოულობდა, რომლის მხოლოდ მცირე ნაწილია ჩვენთვის ცნობილი, ზოგიც კიდევ მოსაძიებელი და გასაანალიზებელია. ამჟამად ყურადღებას ვამახვილებთ მხოლოდ იმ მწირ მონაცემებზე, რომელიც

მოვიპოვეთ ხელმისაწვდომ ლიტერატურასა და სხვა მასალებში.

კაცობრიობა ძველთაგანვე განსაკუთრებულ ყურადღებას ერთ-ერთ საშიშ მავნებელს კალიას აქცევდა, რომლის დამადასტურებლად გამოგვადგება ამ მავნებლისადმი მიძღვნილი ხალხური ლექსები. ქართული ხალხური საუნჯის პირველ ტომში გამოქვეყნებული ლექსი „კალია“ ყურადღებას პირველ რიგში იმით იქცევს, რომ მისმა ბრძენმა ავტორმა იცის, უბედურება, რომელიც თავს გვატყდება, ღმრთისაგან ჩვენს გამოსაფხიზლებლადაა დაშვებული, რათა ცოდვებში ჩაფლულებმა გავისხენოთ, რომ ჩვენი უპირველესი მიზანი მარადიული სასუფეველის დამკვიდრება უნდა იყოს.

„დიდება და მადლი მისა
რო ბრძანება იქნა ღვთისა!
კალია რო გაგვიჩინა,
კბილი მისცა აღმასისა.
ყანები სულ შეგვიჭამა,
ერთი აღარ დარჩა ძირსა“.

ლექსში ყურადღება გამახვილებულია კალიას მავნეობაზე; საყვები მცენარეების განადგურების გამო საქონელი იძულებული ხდება საყვებად მცენარე ნარის ძირებიც კი გამოიყენოს:

„საქონელი სულ გაგვიწყდა,
ეჭიდება ნარის ძირსა,
მთას ნადირი აღარ დადგა,
ბარად ჩამოვიდა ძირსა“.

პეტრე უმიკაშვილის ხალხური სიტყვიერების პირველ ნაწილში შეტანილ ლექსში „კალია“ ვკითხულობთ:

„ჩემ საჩივარს რომ მოგიყვე, იტყვი: ვაი შენი ბრალია!
შვიდი დღის ფეტვები ვხანი, შიგ ამოვხოცე ხარია,
იმას ნამი არ ეღირსა, გვაღვა დაადგა დარია.
წაველ და ტყეში გავთაღე სამოცი ადლი ღარია,
ღუშეთის წყალი მიუგდე ეგებ შეყაროს განია.
სამყალათ რომ მოვემზადე, შევაბი საბძელს კარია,
გავლესე ჩემი ნაშგალი, მაგრა დავაგე ტარია.
დედა ჩემი მეუბნება: „შვილო, იჩინე ძალია,
სადილად შეგაპატივებ, დავნიშნე სამი ვარია“.
მე მინამ იქ ჩავიდოდი, შემოსევოდა კალია.

ერთი დიდი სინი მქონდა, ხმა მქონდა როგორც ზარია,
გაველ და დავაწარუნე, ეგების დაფრთხეს კალია.
მიტრიალდა-მოტრიალდა, როგორც ფარეხში ცხვარია,
ავდექი და დაუძახე, რაც ქვეყანაზე ქალია.

ქალებმა ვერა უყვეს რა, ქვრივებმა უყვეს ძალია.
ავდექი გადავხტი ვენახში, მოეგლიჯე დიდი სარია,
მივიქნიე, მოვიქნიე, - დაოსდა ერთი კალია,
მე იმას ზედ დავაჯექი, ქვაზედ უხალე თავია.

შვიდი ადლი კბილი მქონდა, რვა და ცხრა ადლი მხარია,
ვაიმე, რაზედ შემტამდა, ღმერთო შერი დამიფარია“.

კალიას და მის მავნეობას ეხება „ხალხურ სიტყვიერებაში“
გამოქვეყნებული თედო რაზიკაშვილის მიერ ფშავში ჩაწერილი
ლექსი „კალია“, რომლის ტექსტიც სხვა ლექსებისაგან მცირედ
განსხვავდება.

„ცხრა დღისა მოვხან ფეჭვები,
გვალვა დაუდგა ცხარია,
სუყველა იქ 'შეუყარე,
ქართლის, არაგვის ქალია,
ძალებმა ვერა დააკლეს,
ქვრივებმა უყვეს ძალია.
წავედი მოსამკალადა,
შემოსწვევიყო კალია.
დავაწარუნე ნამგალი,
ეგებ დაეფრთხო კალია,
მიდგა და მოდგა კალია,
როგორც ფარეხში ცხვარია,
ვენახში გადაიწია,
სახეში შავიშადლია,
გადავუფრინდი, დავაჯექი,
დავინარჩუნე კალია.
ათასი ედგა ფეხები,
ათიათასი მხარია!
ასეთი ედგა კბილები,
როგორც აღმასი ხმალია.
მე რომ იმას შევექამე,
ღმერთო რა დიდი ბრადია“.

სამივე ლექსში ყურადღება გამახვილებულია კალიების მავნეობაზე, უპირატესად კი ბრძოლის თავისებურ ღონისძიებებზე „ხმაურით“ მავნებლების დაფრთხობასა და სხვა ადგილებში განდევნაზე. ხოლო, როდესაც ლაპარაკია ქალების-ქვრივებისაგან გაწეულ დახმარებაზე, ალბათ, აქ ნატულისხმევია კალიების შეგროვება და მათი განადგურება, ამ ღონისძიებებს დიდი ხნის ისტორია აქვს და დღესაც იყენებენ სხვადასხვა მავნებლის წინააღმდეგ საბრძოლველად.

აჭარული ხალხური სიტყვიერება ყურადღების გარეშე არ სტოვებს კალიას:

„ერთი სევდა გადაშედვა,
როგორც ბოსრიკის კალია
მე რომ მინდა, ის თუ არ იქნა,
ღმერთო მალე მომკალია“.

ხალხურ პოეზიაში მცენარეთა სხვა მავნე ორგანიზმებთან ერთად თაგვებიცაა მოხსენიებული:

„ორმოში პური ჩავყარე, -
ზედ დავაყარე ქერია,
ერთი თაგვი შემეჩვია,
ამაღებინა ხელია
დავიჭირე ბეკრი ვცემე,
კუდზე მოვაბი წნელია“.

კარგადაა ჩართული თაგვი ლექსში „მოდო, ვნახოთ ვენახი“:

„მიველ ვნახე მიწა, თაგვმა ჭამა მიწა,
მოდო, ვნახო თაგვი, რამ შეჭამა თაგვი?
მიველ, ვნახე თაგვი, კატამ ჭამა თაგვი“.

ლექსში „თაგვებისა და კატის ომი“ აღწერილია ბრძოლის ეპიზოდი, მწვავე ბრძოლის შემდეგ კატამ:

„თაგვებს მაუკლა ხელმწიფე, გააგდებინა თავია!..“

თაგვებმა თათბირის შემდეგ გადაწყვიტეს ისპანიდან უკვდავების წყლის მოტანა, დახმარებისათვის ლოფორჩქინას მიმართავენ:

„ისპანს გაგვიგზავნია!
იქ უკვდავების წყაროა, ის წყალი მოგვეიტანია!“
„მე ისპანს, ვერ წავალ, სიცხეა ბობოქარია;

მაშინის წაგივიდოდით, რო იყოს ლოპო-წყალია“.

შავიდა ლაფორჩქინაი, თან შაიყოლა რქანია,

გამაგრდა თავის ციხეში, წელთით დაეცა კარია.

„სახლზე არ შამამიცივდეთ, არ დამიქციონ ბანია!“

შაცვივნენ თავის შვილები, თავს დააქციეს ბანია.

შავიდნენ. გამოიტანეს ლაფორჩქინაი მეკდარია“.

ლექსი „ციცა და თავგი“ თავისა და ციცას (კატის) ბრძოლას ესება.

„ციცა და თავგი“ შეიბნენ,

ჯერ დილა იყო ცისკრისა,

ომი ასტესეს იგეთი, ბრიალა ადის ისრისა,

ერთი ბულა თავგი დასცეს, მწვადი ამოჭრის კისრისა“.

ქართულ ხალხურ პოეზიაში ხშირად იუმორისტული ხასიათის ლექსებიცაა, რომლებშიც ზოგჯერ მცენარეთა მავნებლებიც გვხვდება. აი, ამის ერთ-ერთი მაგალითი:

„წისქვილს საფქვავე წავიდე,

ავკიდე სამსა კატასა,

წინ თავგნი შემომეყარნენ,

ჩამოსხდნენ ალაგ-ალაგსა.

ერთსა ვკარ, ფეხი მოვტეხე,

მეორე ადგა ალასა,

მესამე მემუქრებოდა:

„კიდევ დაუსამ ყანასა,

ისე მოგიჭამთ ერთიან

ველს ვერ ავლებდე ჩაღასა“.

ხალხურ ლექსებში ხშირადაა ნახსენები ერთ-ერთი მავნებელი ჭიანჭველა და ყოველთვის გარყვეული მიზნით. ლექსში „რა ვუყოთ?“ გოგოს სურვილში გაურკვევლობის გამო აღელვებული ვაჟი ამბობს:

„ძირს დედამიწას დავემხო, ქვეშ ჭიანჭველას ხმა ვუყო,

სული გამჩენ ღმერთს შევწირო, ლეში ყვავ-ყორანს გავუყო, -

მაინც არ შეგებრალეხი, თავს უარესი სხვა ვუყო?“

ლექსში „ომი ჭინჭველასთან“ აღწერილია ბრძოლის ეპიზოდი:

„მე და ჭინჭველას მოგიხდა, ერთურთს ვავინეთ ცოლები,

ძირაით შამამეკანა, შამამაჭყირა თოლები.
მარტუამ ვერა უყავ-რა, შემემეშველნეს სწორები.
დავხოცეთ ჭიანჭველები, ავაგეთ ლეშის გორები“.

ლექსში „ჭინჭველა დავიძმობილე“ აღწერილია კანტალაობის მიმართ დამოკიდებულება; ამ მაგნე ჩვევას თვით დამძმობილებულ ჭინჭველასაც არ პატიობს ლექსის ავტორი:

„ჭინჭველა დავიძმობილე, დავიწყეთ მასხარაობა,
არ მომეწონა ძმობილი, სცოდნიყო კანტალაობა,
ერთი წავარტყი კისერში, დაიწყო ბარგანაობა“.

ლექსი „სანთლის გუთანს ავაშენებ“ გადატანითი მნიშვნელობითაა დაწერილი, ყველაფერი ცხოველებზეა გათვლილი, თუ არა და რას უნდა მივაწეროთ „სანთლის გუთანი“, მასში შებუღული თევზები, თავგებისაგან ქერის მოყა და სხვა:

„სანთლის გუთანს ავაშენებ, შიგ შევბაბამ უღელ თევზსა,
ზღვაში ხვნამ და ზღვაში ვთესამ, თავგებს ვამყევიანებ ქერსა,
ყირულზედ კალოს გავლეწამ, მორევშია ჩაყერი ბხესა,
ჭინჭველას გოდორს ავკიდებ, კამბეჩებს დაუყრის ბსესა“.

ლექსს „ნუ იამაყებ თუნდ იყო“, ღრმა შინაარსობრივი დატვირთვა აქვს, კერძოდ, საინტერესო ფორმითაა გადმოცემული ამაყი, თავის თავზე დიდი წარმოდგენის მქონე ადამიანების გაფრთხილების მცდელობა, რადგან ჭკვიან, უნარიან, მაგრამ ფიზიკურად სუსტ პიროვნებასაც შეუძლია ძლიერის დამარცხება. ამის საილუსტრაციოდ ლექსში ნახსენებია ჭიანჭველა:

„ნუ იამაყებ, თუნდ იყო ცხრათავი ბაყბაყდეგია,
ნუ იტყვი: „ის რას დამაყლებს, მე ვარო მძლევა მძლეგია!“
გახსოვდეს, კოვზსა პაწიას დიდი ზღვბ დაუღლეგია,
აღვის ხე ცამდე ასული ჭინჭველას წაუქცევია“.

აეყია სიდედრის სახეა მოცემული ლექსში „ირინოლა“; სიდედრი ცდილობს დაარღვიოს ცოლ-ქმრის მშვიდი ცხოვრება, სიძეს ხან რას უწოდებს, ხან რას, ამ საუბრისას სიდედრი ერთერთ დამსუსხავ სარეველა მცენარე ჭინჭარს იყენებს და შვილს ეუბნება:

„ირინოლა, შვილო ჩემო, ჭინჭარია გელი შენი,

სიძულვილით მოხარშული, სიძულვილით "შენი ქმრისა".
ბოლოს დედის საუბრისაგან გაბეზრებული ირინოლა ეუბნე-
ბა:

დამეხსენი, დედაჩემო, დამანებე ქმართან ყოფნა!"
ერთ-ერთ ლექსში სარეველა ძირმწარის თვისებაა გამოყენე-
ბული და მისი ავტორი ამბობს:

„წუთისოფელმა ჩემი დღე ძიმწარა დამალევინა,
მატირა ცხარის ცრემლითა, ზღვისთვისაც "შამარევინა,
არც მოძკლა, არც დამარჩინა, არც სული დამალევინა".
ლექსის ავტორმა იცის რა, რომ სარეველა მცენარე ნარი
ნიტისათვის თავშესაფრად არ გამოდგება, მიმართავს:

„დაჯექი, ჩიტო ნიბლიავ, ნუ ეტანები ნარსაო
დაგეტარება მიმინო, ბუმბულს გაატანს ქარსაო“.
ნარის შესახებ სხვაგვარი ხალხური გამონათქვამიც არსე-
ბობს:

„ბაღას მოთიბე ნარიანო
თუ თივა გინდა ღალიანო“.

ხალხურ ლექსებში სხვა სარეველებთან ერთად ღინძილიცაა
ნახმარი:

„ადე, აშავდი, ამირან, ცხენ დაუყარე ღანძილი,
ღიაცის დაწუნებულსა ტირილი გინდა, გან ძილი?!"
ერთ-ერთ სასიმღერო ლექსში („აღზევანს წავალ მარილზე")
მცენარეთა დაცვაში გამოყენებული ხალხური საშუალება მარი-
ლია ნახმარი:

„აღზევანს წავალ მარილზე.
მარილს მოვიტან ბროლსაო,
ჯერ დედას გადავხევევი,
მემრე შვილსა და ცოლსაო“.

არსებობს ამ ლექსის განსხვავებული ვარიანტიც როგორც
"შინაარსობრივად ასევე მოცულობითაც:

„აღზევანს წაველი მარილისთვინა
მარილს მოვიტან და ჩემი ცხერისთვინა,
ჩემი ცხერისთვინა და თავშავისთვინა“.

წმირად ხალხური პოეზიის ნიმუშები საშუალებას გვაძლევს
წარმოადგენა ვიქონიოთ არა მარტო მავნე ორგანიზმებზე, არამედ
მათი წარმოშობის ხელშემწყობ ფაქტორებზე და იმ პირობებზე.

რომლებიც ხელს უწყობენ მათ განვითარებას, აი, ერთ-ერთი ნი-
მუშიც:

„შემოჩვეულა ელია, ის ეშმაკი და გველია,
დაგვისეტყვა ვენახები, ყურძნებსაც მიპყო ხელია,
ყურძენს ნაცარი შაჰყარა, გამოუღივა ფერია“.

ჩვენში ძველად „სასარგებლო და მასაზრდოებელი მცენა-
რეულობის... ძლიერ საშიში მტრების“ - მცენარეების გამოსახა-
ტავად არ ჰქონიათ სპეციალური ტერმინი შემოღებული, მათ
აღსანიშნავად სხვადასხვა ტერმინი იყო გამოყენებული (არა სპე-
ციალური), კერძოდ „ეკალი“, „ღუარპლი“, „უვარგისი ბალახი“,
„მავნე უსარგებლო“, „ბალახ-ბულახი“, „შამბა ბალახი“, „სამარ-
გელი“ (ეს უკანასკნელი ს.მენტეშაშვილის „ქიზიყურ“ ლექსიკონ-
ში განმარტებულია, როგორც - ნათესში შერეული ბალახეული,
რომელიც უნდა გაიმარგლოს) და სხვ. „სამარგელი“ რომ ხალ-
ხურია მტკიცდება იმით; რომ „ქართულ ხალხურ საუნჯეში“
ასეთი ლექსია შეტანილი:

„კაი ყანა მოუყვანე!
გვერდის ძირო ჩალიანო,
სამარგლავი არ მორიო
შენთვის არა მცალიანო“.

ბუნებრივია სამარგლავში მავნე (სარეველა) მცენარეულობა
იგულისხმება. სარეველა მცენარის შესატყვის ტერმინს (სამარგ-
ლავი) სხვა ხალხურ სასიმღერო ლექსებშიც ვხვდებით. ამ მხრივ
ყურადღებას იმსახურებს ცნობილი სიმღერა:

„ნეტავი გოგოვ მე და შენ
ყანები მოგვცა ზიარი
შიგ სამარგლავი მორია
ნაპირი მისცა ტყიანი“.

ან კიდევ იგივე ლექსი მცირედი ცვლილებით:

„ნეტავი ქალო, მე და შენ ყანები მოგვცა ზიარი,
შიგ სამარგელი მოპრია, ნაპირი მისცა ტყიანი
მე და შენ ტყეში შევიდეთ, ნაპირი დარჩეს ტიალი.

ლექსში „ზიარი ყანა“ სარეველების შესატყვის ტერმინად
„სამარგელი“ არის ნახმარი, ამავე ლექსში სარეველა მცენარე-
ფათალა თავისი დამახასიათებელი თვისებითაა (მხვიარა) გამოყე-
ნებული:

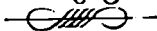
„ნეტავი, ქალო, მე და შენ ყანა რამ მოგვცა ზიარი,
‘შიგ სამარგალიძე გაპრია ფათალა - მხვევრიაანი.
გვაგლივნა სამარგლაფადა, ნაპირი მისცა ტყიანი“.

ხშირად ხალხურ „თოხსურ“ ლექსებში ნახმარია ტერმინი „სა-
თოხარი“, „ვთხონოთ“, „გთოხნი“. აი მაგალითად:

„დაყოვნება არ გვარგია,
სულ გაეთოხნოთ სათოხარი“.

„ვთოხნოთ და ვთოხნოთ სიმინდი,
მაღე ყანის მკაც მოვაო“.

„დამწკრივებულან ქალები
სიმინდის სათოხნელადა,
ლოყები დასწითლებიათ
ბიჭების საკოცნელადა“.

„გომბიოები მოყრილიბვნენ
ყანიების სათოხნელათა
ლოყები დუუსუქებიან,
ბიჭების საკოცნელადა“.

„ვთოხნოთ და ვთოხნოთ სიმინდი, ბიჭებო სუ ხართ უტულოთ,
პერი, ბიჭო, გენაცვალე, თოხსური დავაგუგუნოთ“.

ჩვენი აზრით, ამ ხალხურ „თოხსურ“ ლექსებში ტერმინი „სა-
თოხარი“, „სათოხნული“, „სამარგელიძე“ ერთი და იგივე მიზნით
უნდა იყოს ნახმარი (ყანა), რომელსაც სარეველები უნდა მოვა-
შოროთ, ხოლო „ვთოხნოთ“, „ვთოხნი“ კი იმ პროცესის ამსახვე-
ლია, რომელიც ემსახურება ნათესიდან არასასურველი მცენა-
რების მოშორებას.

„ქართულ ხალხურ საუნჯეში“ გამოიყენებულ ერთ-ერთ ლექსში
ხაუბარია მოჰკალი უზანდარელოს დაღუპვის შესახებ, მოჰკალის
დაღუპვის მიზეზად სარეველებსაც ასახელებენ:

„მოჰკალი უზანდარელი
შენ მოჰკალ, უთანელაო!
- არცა. შენ მოჰკალ, არცა მე,

მაშუღმა მოცლა, - ვეღმაო.
მინდორში, მინდვრის ნიაჲმა,
მუეკაბანთ ქანებამაო.
არ ვიც, რამ მოცლა მოქალი,
ნარმა თუ გვირილამაო?
სათითე ნარზე ეკიდნენ
ნამგალი გვირილასაო“.

ლექსის შინაარსიდან ჩანს, რომ სიყვდილის შემდეგ უსანდა-რელის სამუშაო იარაღები სათითო და ნამგალი სარეველა მცენარეებზე აღმოჩნდნენ, უნდა ვიფიქროთ, რომ მოქალის დაღუპვის მიზეზთა შორის სარეველა მცენარეებს ნარსა და გვირილასაც სთვლიან, რადგან ნათესში მათი არსებობა ართულებს მოსავლის აღებას და გარევეულ წინააღმდეგობებს ქმნის მუშაობის პროცესში. ამ მოსაზრებას ადასტურებს პ. უმიყაშვილის „ხალხურ სიტყვიერებაში“ გამოქვეყნებული სასიმღერო ლექსი“:

„მოქალი რასა მოეკლა? ნარსა და გვირილასაო
სათითე ნარსა ეკიდა, სამელავი გვირილასაო“.

ხშირად ადამიანები ხალხურ ლექსებში თავიანთი მდგომარეობის შესახებ თვითონვე ხუმრობენ და სარეველა მცენარეებსაც იშველიებენ. აი, როგორი იუმორით აღწერს სიბერეს მისით გულგატეხილი კაცი და მას ჭინჭრით დასუსტვას ადარებს:

„შემომეჩვია სიბერე,
მომხარა კირკალივითა
ცალ თოლში ეშმაკი მამსვდა
დამშუშხა ჭინჭარივითა“.

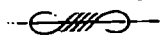
სხვადასხვა მცენარეებს ვხვდებით მწვემსურ სასიმღერო ლექსებში. ამ შემთხვევაში ეს ბალახები ცხვარ-თოხლის საკვებადაა დასახელებული; ლექსში „მწვემის სიმღერა“ მწვემის შესახებ:

„აყვავდი, ყველა ბალახო,
სამეურა, წიწკა, კვლიანო
შენ გამისუქე ცხვარ-თოხლი
მე წელგამლილმა ვიარო“.

ხალხურ პოეზიაში ყურადღებას იქცევს ისეთი შრომითი „გუთნური“ ლექსები, რომლებშიც ხშირად სარეველა მცენარეებს ვხვდებით; სარეველა მცენარეულობა შრომით სასიმღერო ლექსებშიც არის მოხსენიებული, საკმარისია გავისხენოთ ქართული ხალხური

სიმღერა „ოროველა“:

„გადი-გამოდი, გუთანო,
ღირღიტავ, ბანი უთხარო,
სახნის-საყუეთო გჟესვი,
რომ კაჭაჭს ძირი უთხარო“.

„გუთანო, უფლის ნაჟურთხო,
გადააშვე ყამირი,
აღარ აივსოს თივითა“.

შრიპითი ლექსებიდან, რომლებშიც სარეველა მცენარეებია ნახსენები სიმრავლით მკისადმი მიძღვნილი ლექსები გამოირჩევა: მკა-მკათათუქში (ივლისი) იმართება და მომწიფებული პურეული მცენარეების აღებისადმი მიძღვნილი. ამ ლექსებში ხშირად პურეულის დამასარეველინებელ მცენარეებსეა ლაპარაკი, ეს კი წარმოადგენას გვაძლევს ნათესების დამასარეველიანებელ მცენარეებსე და დასარეველიანების ხასიათზე:

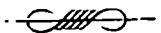
„ყანაო ფათალიანო,
ბიჭებიც აქ არიანო,
სიმღერა დაეგუგუნოთ,
ნამეტლები ავაქდრიდლოთ“...

„ყანასა ფათალოანსა,
არ უნდა დახედულობა,
თაქში დაყრიული ნამეტალი
ბოლოში გახედულობა“.

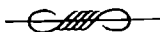
„ყანაო, ფათალიანო,
მომეტლები სად არიანო?
ზოგები გრილში წვანან
ზოგები აქ არიანო“.

„ყანაო ბადალიანო
ბიჭები სად არიანო,
ატერ მოდიან ბიჭები,
მოდიან მომღერინო“.

„ბიჭები მკიან ყანასა,
ნარიანსა და ჩალასა,
სიცხეს შეუწუხებია
ველარ ატანენ ძაღლასა
მალი-მალ შეაგინებენ
მარიამსა და ნანასა“.

ან კიდევ:

„ბიჭები მკიან ყანასა, ნარიანსა და ჩალასა,
უყურე ობლის ყანასა, ქოზი და ქოხი უქნია,
ფათალო გადახვევია, თავთავი ველარ უქნია“.

ამ ლექსში გარდა სარეველების ჩამონათვალისა, მითითებულია ერთ-ერთი სარეველა მცენარის (ფათალო) მავნე მოქმედებაზეც, რომელიც ობლის ყანაში ხორბლის დარღილვისა და ნათესის ჩაწოლის გამო თავთავს არ აძლევს განვითარების საშუალებას მოსამკელად ჩალაა დარჩენილი, რომელიც ქოხის დასახურად (ქოხის მოსაწყობად) შეიძლება იქნეს გამოყენებული ალბათ ამიტომაც ლექსში ნათქვამი „... ქოხი უქნია“.

ზოგიერთი სამკალი ლექსი სახუმარო ხასიათს ატარებს:

„საბრალო დედაბრისასა
თაგენი ყანასა მკიანო,
სხედან და შემოსძახიან,
„ბებერო, პური გეშიანო“.

შრომით-თიბვის პროცესისადმი მიძღვნილ ლექსებშიც სარეველა მცენარეების გამოყენებას სხვადასხვა მიზანი აქვს. კერძოდ, ერთ-ერთ ლექსში, რომელიც ზარმაცი კაცისადმი მიძღვნილი, ლექსის ავტორი მას მიმართავს:

„შენს ბექში მაინც გამოდი,
ცულის ნუ შეაჭმევ წიდასა,
ჭინჭარს არ დაეღუღვინო,
ფეხთ ჩაიცომდე წინდასა“.

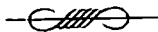
ზოგიერთ ლექსში კი სარეველა მცენარეების გამოყენება თიბვის პროცესის დაწყებაზე მიუთითებს:

„გამოკა, გამოიტანე
ნიშა, ნიკორას წილია,
იონჯა, ურო, სამყურა

სათიბად გადახრილია“.

სილამაზით გამოჩენილი სარეველა მცენარეები ბავშვები-სათვის განუთვნილი ხალხური სიტყვიერების სასიძლერო და სწავლით ლექსებშიცაა ნახმარი:

„სილამაზით ყაყაჩო სჯობს, იავნანანინაო,
ყანა დაუმშვენებია, იავნანინაო“.

„ყაყაჩოსა სიწითლითა,
ყანა დაუმშვენებია.
ყმაწვილსა კარგი სწავლითა
სახელი გაუხარებია“.

ერთ-ერთ ცნობილ ხალხურ სასიძლერო ლექსში „გაფრინდი
შავო მერცხალო“ მცენარეთა დაცვაში გამოყენებული მცენარე-
ცაა ნახმარი:

„ალაზნის პირას მოსულა
წითელი სატაცურიო,
მიველ და კრეფა დავუწყე
მეგონა უკაცურიო“.

ზოგიერთ ხალხურ ლექსში სარეველა მცენარის გამოყენები-
თი თვისებებიცაა მოცემული. ამის ერთ-ერთი ნიმუშად გამოგ-
ვაღებთ ჭინჭრის, სატაცურისა და სვინტრის მიმართ გამოჩა-
ვამი:

„ჭინჭარი ჭირის ჭირია,
სატაცური ბაღლამია,
სვინტრი მოდის, მოიძახის
მე ვარ ყველას წამალა“.

ჭინჭარი თავისი თვისებების მიხედვით ფრინველებისათვის კარგი
საკვები მცენარეა. ხელს უწყობს ორგანიზმის ზრდას, მოხარშუ-
ლი ჭინჭრით კვებავენ იხვისა და ინდურის ჭუკებს (სახელწოდე-
ბა ჭინჭარი „ჭირის ჭირისაგანაა“ წარმოშობილი). ამასთან ჭინჭა-
რი უხსოვარი დროიდან გამოიყენება ადამიანის საკვებად (მისგან
მრავალნაირი კერძი მზადდება), აგრეთვე სამკურნალოდ ხალ-
ხურ მედიცინასა და მავნებლების წინააღმდეგ მცენარეთა დაც-
ვაში.

ზოგიერთი ხალხური მთქმელი სარეველა მცენარეებს იშვე-
ლიებს ამა თუ იმ პიროვნების შრომითი საქმიანობის შესაფასებ-

ლად, კერძოდ, ხარაგაულის რაიონის სოფელ ფარცხნალის მკვიდრი, აწ' განსვენებული ერმასიო ბუაჩიძე ერთ-ერთ ლექსს ასე ამთავრებს:

„**ქუნქურუკო** ააყვავილა,
თოხი არა აქვს დაცრული“.

ამ გამონათქვამით იგი ახასიათებს ზარმაც პიროვნებას, რომელმაც დროულად არ დაამუშავა საყარმიდამო ნაკვეთი და სარეველა მცენარეებს მიეცა მასობრივი გამრავლების საშუალება.

ამგვარად, ხალხური პოეზიის ნიმუშებში ხშირად იხსენიება მცენარეთა მავნე ორგანიზმები, საყურადღებო მასალებია მოცემული მათ მავნეობაზე, თვისებებსა და ბრძოლის ხალხურ საშუალებებზე, რომლებსაც იყენებდნენ მათ წინააღმდეგ საბრძოლველად.

5.1.2. ქართულ ხალხურ ანდაზებში

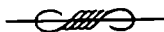
ანდაზა ხალხიდან მოდის, მისი ხანგრძლივი დაკვირვების შედეგადაა შექმნილი. სხარტი გამონათქვამია, რომელშიც ბრძნული აზრია ჩაქსოვილი, მოსაუბრე ანდაზის გამოყენებისას ყველაზე დიდ ავტორიტეტს ხალხს იწვევლებს.

ანდაზა ხალხური სიტყვიერების ერთ-ერთი უანრია, იგი თავის მხრივ დამრიგებლობითი და აღმზრდელობითი ხასიათისაა, ამიტომ ანდაზა ჩვენი ცხოვრების თითქმის ყველა მხარეს ეხება, მსატერული და სხარტული გამოთქმებით საუბარი საინტერესო და მიმზიდველი ხდება, ამიტომ ვცდილობთ, საუბრისას ხშირად მივმართოთ ანდაზების გამოყენებას, მასში დავინახავთ ჩვენი ცხოვრების ყოველდღიურობას, ზოგიერთ შემთხვევაში ამა თუ იმ პიროვნების შეფასებას, ხასიათსაც კი, რა თქმა უნდა, პრეტენზია არ გვაქვს ღრმად გავაანალიზოთ ანდაზის არსი, მისი მნიშვნელობა. ჩვენ მხოლოდ ყურადღებას ვამახვილებთ იმ ანდაზებზე, რომლებიც ჩვენს პროფესიონალურ დაინტერესებას იწვევენ და რომლებშიც ამა თუ იმ მოვლენის შესაფასებლად სარეველა მცენარეები, მავნებლები და მცენარეთა დაცვის საშუალებებია გამოყენებული (თუმცა სარეველა მცენარეები მცენარეთა დაცვა-

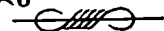
შიცაა გამოყენებული). ზოგჯერ ანდაზებში თვით მავნე ორგანიზ-
მების თვისებები და მნიშვნელობაცაა გადმოცემული, რიგ შემთხ-
ვევაში კი რითმს აღამაზებენ.

5.1.2.1. სარკვეულა მცენარეები

ანწლი არ მოგვცემს ყურძენსო.

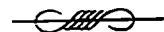
ანწლი არ მოგვცემს ღვინოსა.

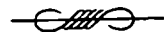
გიჟი გვიმრაზედაც ფეხს მოიტეხსო.

ერთი ენძელა გაზაფხულს ვერ მოიყვანსო.

ეწერმა თქვა: მე რომ ეწერს არ მეძახოდნენ, ოცდახუთნაირი
ჭირის წამალი ვარო.

ვაიმე დედაე, გული მტკივა, სად ხარ ჩემო ვარდკაჭაჭა.

რაც თხამ უყო თრიმლის ხესა, ის თრიმლის ხემ თხის
ტყავსაო.

რაც თხამ უყო თრიმლსა, ის თრიმლმა თხის ტყავსაო.

რაც თხამ თრიმლს უყო, უფრო უარესი თრიმლმა თხის ტყავ-
საო.

რაც თხამ თრიმლს უყო, ორი იმოდენა თრიმლმა თხის ტყავს
უყოო.

თხამ თრიმლი ჭამა, თრიმლმა თხაო.

თხამ ჭამა იელი - შინ მოვიდა მშიერი.

ზღვაში ლელი გახმა, რაყი ცის სამი არ მოხვდაო.

ლენცოფას ჯერ ვარდი არ დაუსხიაო.

ნაძვისაგან ნაძვი ამოვა, ლენცოფასაგან - ლენცოფაო.

ვირმა ნარი მოიტანა, თვითონვე დაკვრიხაო.

ვირმა ნარი მოიტანა, დაჯდა - თვითონვე დახვრიმაო.

ვირმა ნარი დათხარნაო, იქავ თავად დაჭამნაო.

ნარზედ ნარი ამოდისო.

ნარსა ჰკითხა: შენი ბინა სად არისო და - ზენა ქარსა ჰკითხეო.

სხვისი ხელით ნარი გლიჯეო, შენი ხელით ვარდი წყვიტეო.

სხვისი ხელით ნარის გლეჯა ადვილია.

ჩიტი ნარზე იჯდა, აფრენა უნდოდა და ხელის აქნევას ელოდაო.

ჩიტს ნარი ურჩევნია ოქროს გალიასაო.

ჩიტი ნარს შეეხიზნა, წვიმა მომაფარეო.

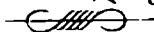
სვინტრი მოდის მოიძახის: მე ვარ მაგის წამალიო.

ვერიდებოდი ღოღოსაო, დამხვდა სოფლის ბოლოსაო.

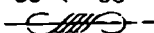
ღოღოს, რაც უნდა საწებელი უყო, ისევ ღოღოაო.

ღოღოს შეჭამანდს მეხი დაეცეს, ისიც უმარილოსაო.

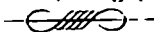
ღვარძლისა მთესველი ხორბალს ვერ მოიმკისო.

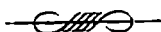
ღვარძლის მთესველი იფუკლს ვერ მოიმკისო.

ბოროტს შხამა 'შესვდება და ზუდ გაივლისო.

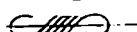
ვახის მრგველთან ის არ აქო, ვინც მის ნაცვლად ძეძვი
დარგო.

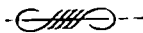
სსვისი ხელით ჭინჭარი ადვილი მოსათხრელიაო.

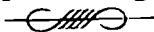
ჭინჭრის ძირზე ჭინჭარი აპოვაო.

ჭინჭარი ჭირის ჭირია.

დამკენარი ვარდი ჭინჭარს მაინც სჯობიაო.

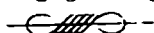

ვინცა ჭამა მჭადი, ჭანგიანში წადი.

5.1.2.2. მცენარეთა მავნებლები

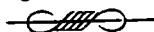
ერთმა ბილწმა თაგვმა ასოციანი ქვევრი წაბილწო.

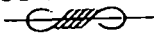
თაგვი ბელელში შიმშილით არ მოცვდება.

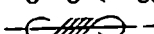
თაგვი არ იყო, ხვედას ებრძოდა.

ერთმა წუწმა თაგვის კუდმა ასიანი წაბილწა.

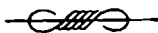
თაგვებმა თქვეს: „კატას ეჟვანი შევაბათ, რომ ველარ მოგვე-
პაროსო“. არჩიეს, მაგრამ შემბელი ვერ გამოარჩიეს.

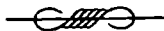
თაგვისათვის კატა ღომია.

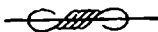
თავეს უთქვია: ყანას ისე ვერ მომკით, ჩემი სამყოფი არ დაგრჩეთო.

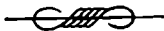
თავეი ბუჯერში შიმშილით არ მოკვდება.

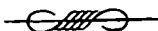
თავემა თხარა, თხარა, კატა გამოთხარა.

თავეს ბუმბულში აწვენდნენ და სოროში მიძვრებოდაო.

თავეი სოროში ჩაძვრა, კუდზე გოგრას იბამდაო.

ერთმა თავემა ცხრა ქვეერი წაბილწო.

თავეი ხერულში თვითონ ვერ ეტეოდა და გოგრას ჩატანა მოინდომაო.

თავეი სულ წისქვილშია, მაგრამ ქვის მოკოდვა არ იცისო.

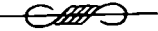
თავეი ქვეერში ჩავარდა და კაცის ბრძოლაში გამოწვევა სცადაო.

თავეის სოროში ღლომს ქორწილად ეპატიუებოდნენო.

თავეის შეილი ტომრის მჭრელი გამოვაო.

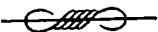
თავემა თქვა: კატაზე ძლიერი ნადირი არ მოიპოვებაო.

თავემა თხარა, თხარაო, კატა გამოთხარაო.

თავემა სასუსნის ძებნაში კატის ბრჭყალები იპოვაო.

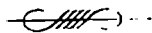
თავეო, კატისა გემინია და სოროდან კი ძვრებიო.

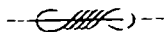
თავეს საბან-ბუმბულში აწვენდნენ და სოროში მიძვრებოდაო.

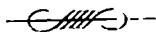
დათვი ძილს იყო მიცემული და თავგები სამარეს უთხრიდ-
ნენ.

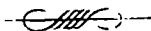
ვინც კატას არ გაიჩენს, ის თავგებს გაიჩენსო.

კატისთვის თამაშობა - თავგისათვის სულთაბრძოლა.

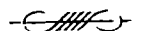
ნაქებმა კატამ თავვი ვერ დაიჭიროაო.

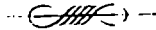
ჩხავანა კატა თავეს ვერ დაიჭერსო.

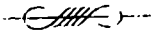
ჩხავანა კატა მახეში გაბმულ თავგზე გაიმარჯვებსო.

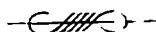
კატის თამაშობა თავგისათვის სიკვდილიაო.

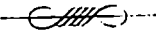
დათვის ეძინა, თავგები სამარეს უთხრიდნენ.

კატა თავეს რომ კუდზე გაებას თავიც იმისიაო.

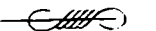
კატა თავგებში მამაციაო.

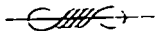
ხუმრობაში კატას თავვი გასცეკვიაო.

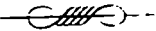
თუ კატა მკვირცხლია, არც თავგია დონდლო.

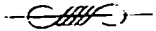
თუმცა კატა მარდია, თავვიც დამბლა როდია.

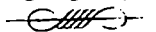
საზიარო ყანა თავგმა შეკამაო.

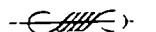
ზვინში თავვი არ დაიხრჩობაო.

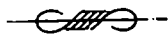
ქვეყნიერების დანგრევის მოლოდინში თხუნელამ თვალელები და-
ითხარა სულ ერთია აღარ გათენდებო.

ვაი კუტი კალიის ბრალი, თვარემ ფრთიანი გაფრინდებაო.

ლოკოკინას თავისი ხოცერა ემძიმებოდა, ისიც თავზე დაამტკ-
რიესო.

გული როსტომისა და ბარგი ლოკოკინასიო.

ლოკოკინას თავის სასლი თან დააქესო.

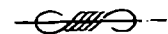
თუ დამაცდი, მახრე ვარო, თუ არადა მახრუჭაო.

ჭიანჭველა პატარაა, მაგრამ მთებს ანგრევს.

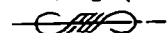
ჭიანჭველას ღმერთი მაშინ გაუწყრება, როცა მხრები გამოე-
მება.

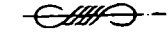
ჭიანჭველას სისხლი ისე უყარე (ისე გამოუშვი), საითაც ეყ-
რება.

ცხენმა ცხენსა ჰკითხა: მინდორში როგორი ბალახიაო? ჭიანჭ-
ველას მაღავსო მაშ გემო წასვლიაო.

კამეჩმა თქვა: რაკი ბალახში ჭიანჭველა დაიმაღლება, გემოც
წაუვაო.

ჭიანჭველას ექვსი დღის სიცოცხლე ჰქონდა და ექვსი თვის
სარჩოს მიათრევდაო.

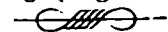
ჭიანჭველას რომ ფრთები გამოუვა, ღმერთიც მაშინ გაუწყრე-
ბა.

ჭიანჭველას რომ ფრთები გამოუვა, აფრინდება და კალია
შეჭამსო.

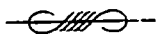
ჭიანჭველას ღმერთი გაუწყრება, ფრთები მხრებში ამოუვა,
ზეცას ასვლა მოუნდება, სული გზაში ამოუვა.

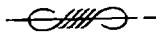
ჭიანჭველას თვალები არ აქონდა და ღმერთს ეხვეწებოდა წამწამები გამომასხიო.

ჭიანჭველა (ღორის ტილი) ფეხზე დაისვი, თავზე აგაცოცდებო.

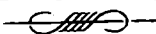
ჭიანჭველა თვითონ რა არის იმის თირკმელი რა იქნებო.

ჭიანჭველას (ჭინჭრაქას) ახედ-დახედე და ბარკალი ისე აართვიო.

ჭიას უთქვამს: ისე პურს ვერ მომიო, ჩემი სამყოფი რომ არ დარჩესო (ხორბლის მავნებლებია ნაგულისხმევი კ.ბ.).

აქ წარმოდგენილი ანდაზების ანალიზი გვიჩვენებს, რომ სმირად მათში მავნე ორგანიზმების თვისებები, პრაქტიკაში მათი გამოყენების შესაძლებლობაა მოცემული; ზოგიერთი ანდაზა მიგვანიშნებს სარეველა მცენარის სამკურნალო თვისებებზე, მაგალითად: „ვაიმე დედავ, გული მტკივა, სად არის ჩემი ვარდუაჭა“, „სვინტრი მოდის, მოიმღერის, მე ვარ მაგის წამალიო“, „ჭინჭარი, ჭირის ჭირია“, „ეწერმა თქვა: მე რომ ეწერს არ მეძახოდნენ, ოცდახუთნაირი ჭირის წამალი ვარო“ და სხვ. ზოგჯერ ანდაზა და მასში შემავალი მავნე ორგანიზმები საშუალებას გვაძლევს საუბრისას შევაფასოთ პიროვნება და ამ ანდაზით მისი წინაპარიც კი დავხასიათოთ: „ნარზედ ნარი ამოდისო“, „ჭინჭრის ძირზე ჭინჭარი ამოვა“, ან კიდევ ანდაზაში ისეთი პიროვნებაა ნაგულისხმევი, რომელიც სხვისი საშუალებით აპირებს საქმის გაკეთებას, ან კიდევ სხვას ავალეს ამა თუ იმ სამუშაოს შესრულებას: „სხვისი ხელით ნარის გლეჯა ადვილია“, „სხვისი ხელით ჭინჭარი ადვილი მოსათხრელია“. არიან ადამიანები, რომლებსაც კარგს შესთავაზებ, მაგრამ ჯიუტად მაინც არ სჯერათ და რჩევას არ ასრულებენ. ასეთ პიროვნებაზე ხმარობენ ანდაზას „თაგვს საბან-ბუმბულში აწვენდნენ და სოროში მიძვრებოდაო“. ზოგიერთს თავს რომ გაუყადრებ, ეთიყის ნორმებს გადავა და ისეთს გაყადრებს, რაც არ შეეფერება. ამ შემთხვევაში ხმარობენ ანდაზას „ჭიანჭველა ფეხზე დაისვი, თავზე აგაცოცდე“

ბაო“, ცუდის გაქეთებული ადამიანის მიმართ ამბობენ: „ღვარძლისა მოესველი ხორბალს ვერ მოიძიოს“.

ამგვარად, ანდასას მრავალმხრივი მნიშვნელობა აქვს, ხშირად მასში ადამიანს შეუძლია საკუთარი თვისებებიც ამოიცნოს, ამაში გვეხმარება ანდასებში გამოყენებული მცენარეთა მავნე ორგანიზმები.

5.1.3. გამოცანებში

გამოცანა ფოლკლორის ერთ-ერთი უძველესი უანრია. გამოცანას მრავალმხრივი დატვირთვა აქვს. იგი ასრულებს გართობის, მახვილგონიერების, ადამიანის სიბრძნის შემოწმების ფუნქციას. გამოცანებში სხვადასხვა მცენარეული თუ ცხოველური სამყაროს წარმომადგენლების დამახასიათებელი თვისებებია ჩართული, რომლის ცოდნისა და სწორად შეფასების საფუძველზე ადამიანმა უნდა ამოიცნოს, თუ რას ნიშნავს, ვის და არს მიეკუთვნება ესა თუ ის გამონათქვამი. ჩვენ ყურადღება გავამხვილეთ იმ გამოცანებზე, რომლებიც ეხება მცენარეთა მავნე ორგანიზმებს: სარეველებს (ბუჩქნარები, ბალახები), მავნებლებს (ცხოველები, ფრინველები, მწერები) და მცენარეთა დაცვის ხალხურ საშუალებებს.

5.1.3.1. სარევეებს მცენარეები

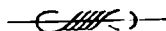
ხეა, ხეა, ხეა მბალი ზედ აბია კახა მბალი
არ იჭმევა, არც ისმევა, არცა ზედა გაისვლება.
(ანწლი)

წითელი ქვევრი, შავი სარქველი,
შიგ რაღაც ყრია ხასარ-ხუზარი.
(ასკილი)

წითელი ქვევრი, შავი სარკველი, შიგ ხომორ-ხომორი.
(ასკილი)

წითელი მუცელი, შავი პირსაკრავი.
(ასკილი)

სივაჟაკით მობუნძლული, სიბერეში გამართული.
„ეწერი“ (გვიმრა)

ახალგაზრდა მოყავული,
დაბერდა - გამართული.
(გვიმრა)

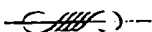
ყვავილი ვარ ყვითელგულა, სხვა ყვავილებს არ ვყიდრები,
რა ვუყოთ რომ სუნსი არ მაქვს, წამლად მაინც გამოვდგები.
(გვირილა)

რომელი ბაღახია, რომ ბრმაც კი გამოიცნობს?
(ეკალი)

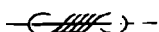
თავი საბანში ფეხები ჭინჭარში, ყვავილებს ვკრეფდი, არა
მაქვს ხელში.
(სიხმარი)

ასია ნურის ქალი ვარ, ასი კაბა მაცვია,
ქარი რო შემოუბერავს, ერთიც აღარ მაცვია.
(ყაყაჩო)

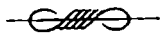
ასლანიანთ ქალი ვიყავ, ასი კაბა მეცვა,
ქარმა რომ შემოუბერა, კალთა შემეიეცა.
(ყაყაჩო)

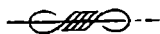
აბა, რა მქვიან სახელად, მეც ყვავილი ვარ ველისა,
მიყვარს წითელი სამოსი, კოხტად დაჭერა ყელისა.
(ყაყაჩო)

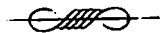
კავკავ ღობეს ხელი შევეყავ, კაპასმა ძაღლმა მიკბინა.
(ჭინჭარი)

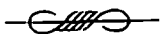
ღობეს, ღობეს უპ, უპ!
(ჭინჭარი)

შემოვუარე კერიას ხელი მოგკიდე ღრენიას.
(ჭინჭარი)

ღობეში ხელი შევეყავი, ბომბორა ძაღლმა მიკბინა.
(ჭინჭარი)

უსულოსა, უგულოსა, ზურგზე მოსვლია ბაღანი.
(ხეზე ხავსი)

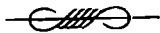

5.1.3.2. მამნებლები

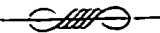
თაგვი მირბის შარა-შარა
კუდი მოაქვს ჩქარა-ჩქარა
(ნემსი და ძაფი)

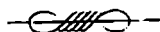
თაგვი გარბის ფიცარ-ფიცარ, კუდი მიაქვს სათარ-სათარ.
(ნემსი და ძაფი)

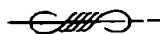
ის რომელი ცხოველია, ჩუმად რომ დაიარება,
კატის კნავილს თუ გაიგებს, იმ წამსვე დაიმალება.
(თაგვი)

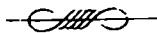
საბძელს უკან ტახია, დედამიწა გახია.
(თხუნელა)

დავალ ანუ დაუფრინავ,
ფეხით ანუ რაშითა,
მაგრამ ხშირად მიჭერენ პაწაწინა მარცვლითა.
(ბელურა)

შავი არის შაშვივითა, თეთრი არის თოვლივითა,
მრგვალი არის კვერცხივითა, გრძელი არის ბუზივითა.
(კაჭკაჭი)

ერთი რამე სულიერი, კუდიანი და ჭრელია,
ქათმის პატარა შვილთათვის სინსილის გამწყვეტელია.
(კაჭკაჭი)

ზაქარია კორკოტაო სახლიანად მორბოდაო.
(ლოკოკინა)

ერთსა რამეს სულიერსა ჯიხური ზურგით დააქვსო,
თავისსა წილადობაზე ყველაზე დიდი რქა აქვსო.
(ლოკოკინა)

ხარი არ არის - რქები აქვს, ვირი არ არის - კურტანი.
(ლოკოკინა)

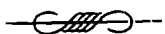
დასწერს, დაწერილ არ გაუს, რქები აქ - ხარი არ არი,
ონაგირი აქ - ცხენი არ არი,
სართული აქ ხოჯა არ არი.
(ლოკოკინა, ლიქორიეი)

ა, იქითა ველაშია, კუპრი ამოდენაშია.
(ჭიანჭველა)

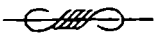
უფხო, უძვლო, ველის ნადირი.
(ჭიანჭველა)

მივა, მოვა ქარაუანი, არ უცვდება ქალამანი.
(ჭიანჭველა)

შავი არის შაშვივითა, მაგრამ შაშვი არ არის,
გაფრინდება ჩიტივითა, მაგრამ ჩიტი არ არის.
უღელს გაწევს ხარივითა, მაგრამ ხარი არ არის.
(ხარაბუზა)

5.1.3.3. მცენარეთა ღაცვის ხალხური საშუალებები

ითესება, იმარგლება, იწევა და არ იჭმევა.
(თამბაქო)

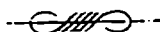

რა არის: თესვენ, მარგვლიან და მერე განამტკიცებენ,
სმენ და არ სჭამენ, ფიცს სდებენ, პატარა ჭურჭლით ხმარო-
ბენ,

ვინც ითხოვს, ყველას მისცემენ.
(თუთუნი)

უკუერთემო ქათამი ღობეს უკან ჩაფუალი.
(ქართოფილი)

ბნელ ოთახში ერთად ვსხედვართ
ამოდენა ხალხის გრივად.
(კარტოფილი)

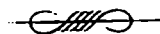
მიწაში დავიბადე, ცეცხლში მოვინათლე,
წყალში ჩავევარდი - მთლად დავიკარგე.
(მარილი)

არც უჩემოდ შესჭამს ვინმე, არ თუ მარტო მე მჭამს ვინმე.
(მარილი)

წყალში იბადება და წყლისა კი ეშინია.
(მარილი)

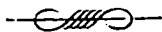
წყალში ჩავაგდე - წელად გადაიქცა,
ცეცხლში ჩავაგდე ხმად გადაიქცა.
(მარილი)

დიდი ღოღი ვარ, გუღჩვილი, ყველასთან სანატრელია,
უჩემოდ სადილს ვერა ჭამს ვერც ერი, ვერცა ღვდილია.
(მარილის ქვა)

სუფთა სუნიელი, თესლათ ურგები.
(მარილი)

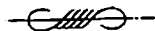
ჩემი თეთრი - ქათამი, ღობის უკან ჩაფუალი.
(ნიორი)

თეთრი ქუჩუ-ქუჩუბელა გარეთ ბუდეს იბუდებდა.
(ნიორი)

ერთი თეთრი ქათამი მყავდა სულ მიწა-მიწა ძვრებოდა.
(ნიორი)

ერთი ქოჩორა მამალი მიწაში თავ უყრელად ვერ ცხოვრობს.
(ნიორი)

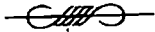
მთას იქით კაცი მარხია, მთას აქეთ სუნი გადმოდის.
(ნიორი)

გინდ შესწვი და გინდ მოხარშე, გინდ კერიდგან დასძარიო,
გინდ გასცერი, გინდ გამტკიცე, ის დარიება, რაც არიო.
(ნაცარი)

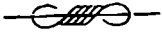
ერთი რამე მანანაი
ბუხრის თავზე თამაშობს.
(ფუტი კვამლი, ბოლი)

ერთი კაცი ცხვარსა ჰკლავს, ცხვარი არ ტირის, კაცი კი
ტირის.
(ხახვი)

პაწამ ტანსუ გადაიცვა,
დაგლეჯილი ფარჩის კაბა,
ვინც მას გახთის, აატირებს,
გამოიცანთ ახლა აბა.
(ხახვი)

სუელიანი უსულოს დაუდებს.
უსულო სუელიანს დეიკავებს,
პატრონი ორსავეს წეიყვანს.
(ხუნდი, ხაფანგი)

აქ წარმოდგენილი გამოცანების ანალიზიდან ნათლად ჩანს, რომ მცენარეთა მავნე ორგანიზმები, დაცვის ხალხური საშუალებები ორიგინალურად არის გამოყენებული ქართულ გამოცანებში, რომელიც მკითხველისაგან მოითხოვს გამოავლინოს თავისი შესაძლებლობები, ცოდნა, ჩაუდრმავდეს მის შინაარსს, გაანალიზოს იგი. სწორად ამოიცნოს სპეციფიკურ გამოცანებში მოცემული მცენარეთა მავნე ორგანიზმები და დაცვის საშუალებები.

5.1.4. სამკურნალო შელოცვები

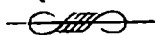
ქართული შელოცვების შესწავლას მრავალმხრივი მნიშვნელობა აქვს. განსაკუთრებით ეს შეიძლება ითქვას სამკურნალო შელოცვებზე, რომლებიც სხვა შელოცვებთან შედარებით მრავლადაა წარმოდგენილი, უფრო საფუძვლიანადაა შესწავლილი და უძველეს შელოცვებს მიეკუთვნება. ამის შესახებ მიუთითებს ზ. ჭიჭინაძე: „ჩვენში შელოცვები და წამლობა ისეა ერთმანეთთან გადამბეჭდილი, რომ კაცი ერთიმეორისაგან ვერ განაცალკევებს, ვერ დაანაწილებს. ჩვენ ნათლად ვხედავთ, რომ საქართველოს ერში ჯერ შელოცვები ყოფილა გავრცელებული, როცა ერს მკურნალობა არ სცოდნია, მაშინ მას სცოდნია შელოცვები და ამ შელოცვებით ავადმყოფის მორჩენა, დაიმედება, სრულად განკურნაც“. ამ შელოცვებში ბევრი ისეთი მცენარე (სარეველა) და საშუალებაა ნახსენები, რომლებიც ასევე გვხვდება მცენარეთა მავნე ორგანიზმების წინააღმდეგ ბრძოლის შელოცვებში და პრაქტიკულ გამოყენებაში. საჭიროდ ვცანით ზოგიერთ ამ ტიპის შელოცვებზე გაგვემახვილებინა ყურადღება. წინამდებარე შელოცვებში ლაპარაკია მკურნალობის საშუალებებზე. ამ მიზნით კი მცენარეთა დაცვის ხალხური საშუალებები - მარილი, კირი, ბაღბა, ღოღო, ღოღოშმაგა, კორკოტინა, გვიშირჭი და სხვებია დასახელებული, რომლებიც მცენარეთა დაცვაშიცაა გამოყენებული; შემლოცველი სვამს კითხვას და თვითონვე სცემს პასუხს:

„- რა არის მისი წამალი?

მარილის კენიტი,

ატმის ფოთოლი,

კირიო, ბაღბაო.“

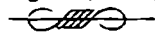

„ღოღო, ღოღოშმაგა

მოთხარეთ ბარითა, -

შეულოცე ჩხირითა

ის არის ჩემი წამალი.“

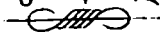

„- რა არის შენი წამალიო?

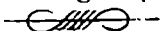
შავი დედლის შვილიო,

აყირო, გოგრა, ქადა-შაქარიო.

სამღებროს ლილა, ბალაბა,
ეს არის ჩემი წამალი.”

რა არის მისი წამალი?
სამი შუკა ქერი,
გვიმრიჭი, თოფის წამალი.”

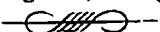
ზოგიერთ შელოცვაში მითითებული არის მცენარეების მოპო-
ვების აღვლილი, უფრო სწორედ, სად უნდა შეგროვდეს მცენარე-
ბი:

„- გადახტი ჩემსა ბოსტანში,
მოგლიჯე სამყურა ბალახი
სამჯერ შეულოცე,
შვიდი პურის მარცკლითა,

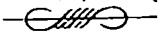
ის არის ამის წამალი...”

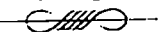
„- გადადი მარმარილოს ბოსტანში,
მოგლიჯე სამ-სამი ძირი სამყური,
სამი ძირი მრავალძარღვა
შუბს იცხე, შუბს ივარ,
ის არის შენი წამალი.”

რა არის მჭვალის წამალი?
გადახტი... ბაღშია
მოწყვიტე კანაფი,
აუკარი მხარი,
ის არის ამის წამალი.”

მხარო აღვია ჭვალთა, რა არის მისი წამალი?! გადახტი
ღობესა ვენახისასა, მოგლიჯე სამი კანაფი, წითელი ძაფი, დედამ
შეკრას, შალვლანჯოს, შვილმა გახსნას, გაიხსნება ჭვალი.

ამ შელოცვებში სამკურნალო მცენარის მოპოვების აღვლილად
ბოსტანი, მარმარილოს ბოსტანი, ბაღი და ვენახია დასახელებუ-

ლი.

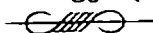
ხშირად შელოცვებში არა მარტო სამკურნალო საშუალებებზე, არამედ მათი გამოყენების პირობებზე და ავადმყოფობებზეცაა ლაპარაკი.

მითხარი, რაა შენი წამალი?
რა არის და ღორის ქონი,
ძეწნისა ცილი,
ქვაბის ჯანგარა,
ნიგოზი, პრასა.
კვერცხისა ცილი
ფსელისა ნახეკი.
ვაი, რა მოვიგონე,
ჩემი თავისა ჭირი."

..... ლოცვა ესე, წამალი ღვთისა
მოხარშული სალდა,
ნიგეზის ფოთოლი,
ცხელ-ცხელი დაიდუ,
წვენით დაბანე და

- რა არის მაგის წამალი?
ცივი წყალი, ცივი რყინა,
ღვთით ამოსული კანაფი.
გადაამცვენ მხარსა,
ის გააქრობს ჭვალსა."

შეგილოცამ ჭვალისასა. რა არი შენი წამალი?!

წითელი ბაწარი და კანაფი, გადაუსვი მახათი, ეშველება მჭვალსა. არ გამოხვალ ნებითა გამოგიყვან ძალითა..., მიგცემ მდინარე წყალსა."

„ჰკითხა, რას ზიხარ, ..., რას სტირი?! მას ვსტირი მუნი მასხია, ქეცი მჭამს, რა არის იმის წამალი?! ღოღო, ღოღონცო-ფას ძირი მოთხარე ჩხირითა, შეულოცე რყინითა, შაბათის კარაქითა, გოგირდითა; იცხე, იხახუნე, გახშება, ქერის ქატოსავითა.

ჩამოცვივა ცხენის ჩონჩაოროვითა.”

არის ისეთი "შელოცვებიც, რომლებშიც 'შელოცვის ჩატარების ვადებიცაა დასახელდებული:

„- 'შეგილოცამ შაბით. უმზეური წყლით, მარილითა და ძმრით ოთხშაფათ-პარასკეობით.”

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში დაცულ ხელნაწერებში ჩვენს მიერ მატლის 'შელოცვის რამდენიმე ვარიანტი იქნა მოპოვებული. ამ 'შელოცვებიდან ორი თ. 'რაზიკაშვილის მიერ ქართლსა და ფშავეშია ჩაწერილი (1890-92წწ.), რომლებშიც მცენარეთა დაცვაში გამოყენებული საშუალებები მარილი და ჭინჭარია ნახსენები.

„აგხადე ცასა,
დავხედე ზღვასა.

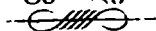
სწველიდა ვეშაპსა
იქმიდა ყველსა.

რას შერები...

ვწველამ ვეშაპსა
ვინა ქნა? ვინ გაიგონა
და მისგან ყველი გაკეთებული?
ის ვილამ სთქვა და ვინ გაიგონა?
უძლო ძვლიანსა სჭამდეს,
და უკბილო კბილიანსა სრამდეს?
ვის უნახამს უკბილოსა კბილი?
ვის უნახამს უთვალოსა თვალი?
ვის უნახამს?
უძვლო ძვლიანსა სჭამდეს?
ვის უნახავს?
უწლიქო ჩლიქიანს სჭამდეს?

ჭინჭარო ჭკნებოდე,
მარილო, დნებოდე!

მატლო სცვიოდე.”

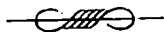

მატლის შელოცვის მეორე ვარიანტი შედარებით სრულყოფილადაა წარმოდგენილი, რადგან მასში დეტალურად არის მოცემული მკურნალობის პირობები და საშუალებები:

„უსულომა,
უგულომა,
უკბილომა,
უმუცელომა
კბილიანი შეგვიჭამა.
მატლო, კტკნებოდე,
ხმებოდე,
ქერის ფუჩიჩივითა.
ჩამოსცვიოდე
ვაზის ფურცელივითა!
ლოცვა ჩემო, რგება ღვთისი!”

(წამალი მისი: მარილის კენიჭით მატიტელა დაიტყერი და ისე ულოცე. მატიტელა მოყრიფე, შეურიე, საყიდელზე შეჰყიდე, შავი იყვეს თუ თეთრი, თუ წითელი, თუ რაც ფერი იყვეს, დედალი იყვეს თუ მამალი, ყველას სახელი ისე უთხარი).

ამ ლოცვის დროს ხელში უნდა ეჭიროს ჭინჭარი, რომელსაც მიაყრის მატლიან ალაგას. შემდგომ შელოცვისა უნდა, რომ მატიტელას თავი მოსჭრას, თითო მატიტელას თავის მოჭრაზედ თითოს შეულოცავს, მერე დანაყავს შაბში და დაადებს მატლიან ალაგზედ.

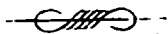

მატლის შელოცვის შემდეგი ვარიანტები ჩაწერილი არის ღ. მათიკაშვილის მიერ ყვარელში. აი, როგორი შინაარსისაა ისინი:

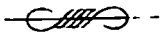
„ლოცვა მატლისა“ „- სამნი ძმანი ისხდნენ მარაგსასა, ჩიოდნენ, ტიროდნენ; რას ჩივით სამნო ძმანო, რას ტირით? როგორ რას ვჩივით, როგორ რას ვტირით! კბილიანს უკბილო გვიფუქავს, რა არის ამის წამალი?”

ცხრა ჭინჭრის ფოთოლი, ცხრა ატმის ფოთოლი, შაბიამანი (სულ ესენი უნდა დაადოს მატლიანს). გაუდგი ფიცარი, გაესხენ ისარი, მატლო ისე გასცვივდი როგორც წყალსა ქვიშა-

ნი". ამ "შელოცვაში უკვე ახალი მცენარეთა დაცვის საშუალებაა შაბიამანი გამოჩნდა, რომელიც ხალხურ საშუალებას არ მიეკუთვნება. ე.ი. "შელოცვებში დროის შესაბამისად, ახალ-ახალი შემოსული საშუალებებიც ერთვებიან.

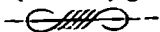

„ლოცვა მატილსა“ - მოდიოდა უძელო, უთმო, ძეგლიანსა და თმიანსა სჭამდა, რა არის მისი წამალი? სამჯერ მრავალძარღვა ამოსჯერ და იმაზედ მარილი მააყარე, ის მარილმოყრილი ამოსჯერ და გადააგდე.

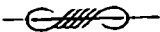

ამავე ხელნაწერებში მოვიპოვე სხვა "შელოცვებიც, კერძოდ, „ხიკის შელოცვა“ (ღორის ჭირი), რომელშიც მცენარე გვიპრიჭი ფიგურირებს:

„რა არის მისი წამალი?
სამი მუჭა ქერი
გვიპრიჭი, თოფის წამალი.
ღმერთო, შენ დასწერე
შენი წყალობის ჯვარი.“

„საბეწველას“ შელოცვაში მოცემულია სამკურნალო საშუალებაც და მისი გამოყენების პირობებიც: მოხარშული სალდა, ნიგეზის ფოთოლი ცხელ-ცხელი დაადე, წვენით დაბანე და ულოცე...

„ლოცვა მუნისა“ (ლ. მათიკაშვილი - გაგონილი მესხეთში) რა არის მუნის წამალი? ღოღო, ღოღონცოფას ჩხირი და შაბათის და გოგირდითა იცხე, იხახუნე... ამ ლოცვაშიც მცენარეთა დაცვის ახალი საშუალება გოგირდი არის ჩართული "შელოცვის საერთო ციკლში.

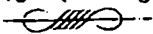
მართალია ამ (მუნის) "შელოცვებში არ ვხვდებით მცენარეთა დაცვის ახალ საშუალებებს, მაგრამ იმ წამლებში, რომლებიც გამოყენებული უნდა იქნას "შელოცვებთან ერთად, მოხსენიებულია ძმარი, ღორის ქონი, იელი (განსხვავებით ზემოთ განხილული „ლოცვა მუნისა“). „უნდა თოფის წამალი, უმარილო ღორის

ქონი წამოადლეოთ და ცხელ-ცხელი წაესვას, ცეცხლი უცხუროს და მერე ქატოთი შეიმშრლოს. შემდეგ ზღმარტლის კენწერო და იელი მოხარშეთ და იმაში იბანოს, მეორედ კიდევ ის წამალი წაუსვას და განიმეორებთ აბანოს და მესამე წასმით მუნი მორჩება“.

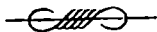

სამეურნალო შელოცვებიდან ყურადღებას იმსახურებს შელოცვა „სურდოსი“, რომელშიც ერთ-ერთ საშუალებად მანებელის თაგვის ბარყალია ნახმარი.

„სურდო მეწვია სადილათ,
რა გავეუეთო სადილათ-
ასკილი - ბარკილი
სამი თაგვის ბარყალი
მაგრად შეეკარ შევაპატიტე.
შავსა ძაღლსა გადავკიდე.
ძაღლი ხიდზედ გადავარდა,
სურდო წყალში ჩავარდა.“

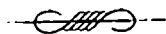
„ელქუნი“ ერთგვარი მუწუკია (ფშავში სატკბურას ეძახიან, სულხან-საბა ორბელიანის მიხედვით გართსმულ მუწუკს ნიშნავს) მის წინააღმდეგ შელოცვასთან ერთად გათვალისწინებულია წამლის გამოყენებაც, რომელშიც შედის მცენარეთა დაცვის ხალხური საშუალებები: „შავი ძროხის ქონი, კვარის ფისი, მგზავრული ინა (მცენარეა - კ.ბ.), წმინდა სანთელი ერთმანეთში წამოადლეუ. მურყანის ქერქი, ბალაშვარის ქერქი წამოადლეუ. წამალი რომ წაუსვა, მეორე დღეს დაბანე ამითი. ერთი ჯამი წვენი დადგი, შაბი ჩაყარე და ტანზე გადაავლე.“

„შაკიკის“ შელოცვასთან ერთად, სამეურნალო წამლებში მცენარეთა დაცვის სხვადასხვა ხალხური საშუალებები გამოყენებული:

„შაკიკი შემომეწვია სათიბისა ბოლოსა,
ეგრე სჭამდა რკინასა,
როგორც ხარი თივასა.“

ამ ლოცვასთან ერთად უნდა ისმარონ: „დაუღემიღს და მარი-
ლიან ჭინჭარს ღვინოში დაასოლებენ და აბრეშუმის ცხვირსახო-
ცით შეპოკრავენ თავსე“. არის ისეთი შელოცვაც, რომლის დრო-
საც „ნახშირითა და ნემსით ნიორსა და მარილზე უნდა შეულო-
ცოს“.

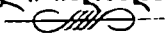

„ბედნიერის“ (მოწითალო სიმსივნე, შემდეგ თეთრდება, წყლულ-
დება მოშავო ფერით, იწვევს ქავილსა და ტკივილს) სამკურნალო
შელოცვაში ნათქვამია:

„იყო ჩემი წამალი
ბადალი ბალახი, ბალბა ბალახი.“

„ბედნიერის“ შელოცვაში სხვა საშუალებებთან ერთად ჩა-
ლანდარია (მცენარე კ.ბ.) გამოყენებული:

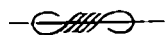
დევის სისხლი, ბაყაყი,
მოშუშული ჩალანდარი.“

„წითელი ქარის“ შელოცვის სხვადასხვა ვარიანტი არსებობს.
ერთ-ერთში ნათქვამია:

შეგჭამს ყვავი და ყორანი,
ჭიანჭველა ბოლო ფრთიანი.“

(შელოცვის დროს სიმსივნეზე წაუსვამენ ძმარსა და ცარცსა
ზეითუნზეთში მორეულს).

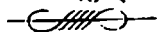
„წითელი ქარის“ ერთ-ერთ შელოცვაში ნახმარია სარეველა
ბალახი პირიმზე:

„მე ვიცი მაგის წამალიო
პირიმზე ბალახიო.“

„კუსის ანუ წყლულისასის (ქალს რომ ძუძუ ატკივდება) შე-
ლოცვისას იყენებენ - „კირი და თაფლი აურიე და წაუსვი“, სხვა
შელოცვებში ნახმარია:

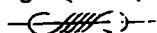
„ადე, ქალო, მამიტანე

კალაში და კალმის ძირი.
ავალ ზეცას, ვერაუო დედას,
მამცემს დანა-ჩეიფსა,
დაგკრამ ძუძუს თავსა,
ის გააქრობს წელისასა...”

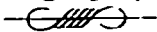
სმირად 'შელოცვებში წყევლის ედიუმენტებიცაა ჩართული, რა-
შელოც 'ზოგჯერ სამკურნალო დანიშნულების 'შელოცვებში რაჩე-
ვა-დარიგების ხასიათს ატარებს. ამ 'შემთხვევაში ნახმარია ის
მცენარეები და საშუალებები, რომლებიც მცენარეთა დაცვაშია
გამოყენებული:

აადდეუ მდუღარეო,
ჩაყარე სამი ძირი ჭინჭარი
სამი ნავეერსხალი
რაგარც იგი განჯერდეს და დაივსოს
ისეც დაესებულია მისი თვალი და ყური
რამაც კაცმა ავ-თვალთ და ყურით 'შეგხედოს 'შენ.”

„თვალის ლოცვაში“ ნაცარი და მარილია გამოყენებული,
როგორც ფეხმოსურნის საწინააღმდეგო საშუალება:

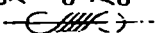
„მაგილოცავ თვალისასა, ავეკლისასა, მეშურნე-მეჯაბრისასა.
ვინ იყო 'შენი მთვალავი: თვალმაჟი იყო, თვალჭრელი. 'შენ მთვა-
ლავს თვალში ნაცარი გულზე ღახვარი, კარით მეხი, სყამით ცეცხ-
ლი... ისე გახმეს მისი წელი, როგორც მალლა ხარის წვერი, ისე
გადნეს მისი თვალი, როგორც წყალში მარილი“.

„გათვალულის“ 'შელოცვაში სმირად ნაცარია ნახმარი:

„სარი, ერთი მუჭა - ტეტა-ნაცარი,
ლეფსი მახათი მოხთა
მის გადმოსახედ თვალეშში.”

„თვალთა ნაცარი, გუდათა ღადარი,
მუცელსა სამართებელი!

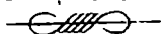
ასი მუქი ნიფსი და მახათი გულში ასაღე.
ასი გულა ნაცარი თვალში აყრია.”

„გათვალულის“ ერთ-ერთ შელოცვაში ეკითხებიან:

რასა ტირი და რასა შერები?
ამას ვტირი და ამასა ვშერები,
ხოთმაბათს მოვიდა ურია ქეთარაშვილი
შემგამა, შემთვალა.”

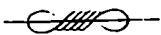
შეშლოცველი მიმართავს ურია ქეთარაშვილს:

ტოუ, შე მამაძაღლო ურია ქეთარაშვილო!
ათ გულა ნაცარს ვიშოვნო,
ათ გულა მახათს ვიშოვნო,
ნაცარს თვალებში შეგაყრი,
მახათს გულში გაგიყრი.”

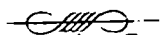
„თვალ-ებისა, უამისა, უემურისა“ შელოცვაში ნაცარი და კირია გამოყენებული თვალთა მთვალავის წინააღმდეგ:

„თვალთა მთვალავსა და
გულით მსაყვარსა,
თვალთა ნაცარი და
გულთა ლახვარი
ქვა და კირი
ვისიც თვალი შენ გეცეს.”

ზოგჯერ წყევლის ელემენტები შეტანილია შელოცვებში როგორც ორგანიზმიდან მავნე სულის განდევნის საშუალება. ეს კი ხორციელდება ნაცრისა და სხვა საშუალებების გამოყენებით:

„ავის თვალთა შემხედავსა
და ავი გულით შემხედავსა
თვალთა ნაცარი, გულთა ლახვარი.”

„ასი კოდი კირი, ნაცარი
თვალებში ეყაროს,
ასი ნიფსი და მახათი

გულზე დაესოხ.

„შენი ავი სულით და გულით დამნახავს.“

—(ღმრთაობა)---

„თვალნაკრავის“ შელოცვა წყევლის სიტყვებით მთავრდება:

—(ღმრთაობა)---

„ვისი თვალიც შენ გეცა,

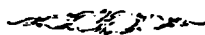
ჩაგაყარე თვალებში ღაღარი.

—(ღმრთაობა)---

წყევისათვის ხშირად იყენებენ გამონათქვამს:

„შავი ქვა და ნაცარი ცხელი.“

თუ შევადარებთ ერთმანეთს სამკურნალო და მკენარეთა დაცვაში გამოყენებულ შელოცვებს დაკინახავთ, რომ ორივე შემთხვევაში თითქმის ერთი და იგივე მკენარეები და საშუალებებია ნახპარი, ეს კი მიუთითებს ამ ორი. სამკურნალო და მკენარეთა დაცვის შელოცვების სიახლოვეს.

5.1.5. მცენარეთა მავნე ორგანიზმები და მცენარეთა დაცვის ხალხური საშუალებები ქართულ ხალხურ ზღაპრებში

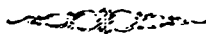
ქართული ხალხური ზღაპარი ზეპირსიტყვიერების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ჟანრია, რომელიც საუკუნეების მანძილზე იქმნებოდა და ხალხმა სათუთად შემოგვინახა. ზღაპარი თავისი შინაარსით მრავალფეროვანია, მასში პერსონაჟებად მრავლადაა გამოყენებული ცხოველები, ფრინველები, მწერები და ადამიანები. ზღაპარი თავისი შინაარსით მრავალნაირია ფანტასტიკური, ისტორიული, ყოფითი და სხვა. ფაქტების ამსახველია; ზღაპრის მოქმედი პირები ყველა სოციალური ფენის წარმომადგენლები არიან, რომლებიც თავისი კეთილსინდისიერებით, შრომისმოყვარეობით, საშუალოდ სიყვარულით, პატრიოტიზმის უმაღლესი გრძნობით უპირველესად დაბალი სოციალური ფენის წარმომადგენლები გამოირჩევიან, რაც შეესება გაბატონებული კლასის წარმომადგენლებს, ისინი მშრომელი ხალხის დამაზავრებლის, მათ მიერ შექმნილი დოვლათის, მათი შორალური სიმდიდრის დამტაცებლებისა და უმეტესად საშუალოს მოღალატეების როლში გვევლინებიან.

ზღაპრებში ორგანიზებულია გამოყენებული უსულო საგნები, მცენარეული და ცხოველური სამყაროს წარმომადგენლები, რომლებიც თავისი მოქმედებით ხშირად ადამიანებს ესმაურებიან. ზღაპრები ჩვენ პროფესიონალურ დაინტერესებას იმით იწვევს, რომ ხშირად მათში ვხვდებით მცენარეთა მავნებლებს, სარევეებს, მცენარეთა დაცვის ხალხურ საშუალებებს, რომელთა გამოყენებასაც მრავალმხრივი მნიშვნელობა აქვს. ზოგჯერ მცენარეთა დაცვაში გამოყენებული საშუალებებიც ზღაპრის გმირების (ცხოველები) მიერ თავის დაცვის საშუალებად ან სხვა მიზნითაა გამოყენებული.

ამის ერთ-ერთ მაგალითს ზღაპარი „მელა და დათვი“ წარმოადგენს, რომელშიც მოთხრობილია დათვისა და ცბიერი მელას ურთიერთობის შესახებ. მელა ჩადენილი დანაშაულის გამო დათვისაგან თავის დახსნის მიზნით ნაცარს იყენებს. დათვა და მელამ ქოთანში ერთად შეაგროვეს ქონი, მელამ კი ჩუმად ამოჭამა და მასში ნაცარი ჩაყარა და ისევ ძველ ადგილას მოათავსა. ერთ

დღეს დათვს მოშივდა და მელას უთხრა: - „მე შიმშილით მოვკვდი, ამოიღე ქონი, რაღა შავი დღისათვის ინახავო?“

მელამ უთხრა: „შენ დიდი სული გაქვს, შეუბერე. ზედ ნაცარი დავაყარე, მოაშორე და ვჭამოთო“. შეუბერა დათვმა და თვალღებში ნაცარი შეჟეჟრა, შემსინებულმა დათვმა თვალღების წმენდა დაიწყო. მელამ კვლავ იცრუა, ქონი მთლიანად დაამთავრა, დათვს ნაცარი მოტყუებით რამდენჯერმე შეაყარა, მელამ კიდევ ერთხელ იცრუა, მკურნალობისთვის ექიმის ნაცვლად მწყემსი მოიყვანა, მწყემსმა მოცლა დათვი. მელამ ასე ეშმაკურად გამოიყენა ნაცარი.

„ზღაპარში ..დათვი და მელა“ დათვისა და მელისა დამძიბილუბის ფონზე კარგადაა აღწერილი მელისა სიცბიერე, რომელმაც მოატყუა დათვი და ერთად შეცრივილი ქვევრში მოთავსებული ქონი მთლიანად ამოჭამა. ქვევრი ნაცრით გაავსო. ერთხელაც დათვი დაინტერესდა და მელისა უთხრა: - კარგი, ძმავო, წავიდეთ, ჩვენი ქვევრი ვნახოთ, - თვარა შენგან და შენი ნათლიამასაგან ხიირი არცა ყოფილა და არც იქნებაო. მივიდნენ ქვევრთან, მელამ მოხადა ქვევრს თავი და შესძახა: - უჰ, მეიცა, მეიცა, ქონს ჰყე მოუკიდნიაო. რა უნდა ეშველოს ახლა მაგასაო? ჰკითხა დათვმა. ამითი არა უშავსო, - მელამ უთხრა, მოდი ახლოს, დაატყიტე ქვევრს თვალები, მე სულს შევუბერამ და გადაყერი ჰყესო. დაატყიტა დათვმა თვალები, შეუბერა მელიამ სული და მიაყარა ნაცარი თვალღებში. თვალღავსილმა დათვმა აქეთ-იქით დაიწყო ჩერჩეტი.

მელიამ ამჯერადაც იცრუა კვახში ჩაყარა სიმინდის კაკალი, მიდის მელია არიხინებს კვახს და მისდევს დათვი, ასე მოტყუებით მიიყვანა კლდესთან და უთხრა, ვაჟე გზაა, მე გავიქცევი, შენც გამოიქცეო, გადაადგო კლდეზე კვახი, დათვი გაჰყვა კვახის რიხინს და გადავარდა კლდეზე. მელიამ მიაძახა: არიქა, დათუნია, არ გაუშვა, სულ მაგ კვახის ბრალია ჩვენი ქვევრის დაცლა, ნაცრით გავსება და შენი თვალების დავსებაო.

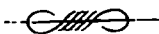

მოვლენები თითქმის ანალოგიურად (მოტყუებით) მიმდინარეობდა „ზღაპარში „კურდღელი, მელია, დათვი და მგელი“, მაგრამ სცენარი რამდენადმე შეცვლილია. აქ უკვე კურდღელი ასრუ-

ლებს მელაიას როლს რომელსაც მუხის ძირში რკო დაეცა თავში. იფიქრა, ქვეყანა იქცევო და გაიქცა ყვირილით, თავს უშველო-თო. გზაზე მას შეხვდნენ მელია, დათვი და მგელი, შემოინებულნი ისინიც მასთან ერთად გაიქცნენ, გავიდნენ ერთ დიდ მინდორზე, მოშვიდათ. პირველად დათვმა და მგელმა მელა შეჭამეს, ქონი ქვევრში ჩაასხეს, შემდეგ მგელმა დათვი შეჭამა, ქონი კვლავ ჭურში ჩაასხეს, დარიჩა მგელი და კურდღელი, მგელს მოჰივდა და კურდღელს ეუბნება: რა ვქნა, ძალიან შემოიყვარდი, არ მინდა შენი შეჭმა. წადი ჩახედე ჭურში რამდენი ქონიაო. კურდღელმა იგრძნო მოახლოებული საფრთხე, ქონს მიაყარა ნაცარი, მგელს უთხრა: ქონს ჰქე მოჰკიდებიანო. მგელი წავიდა სანახავად, როდესაც ჭურში ჩაიხედა, კურდღელმა ნაცარი შეაყარა თვალებში და დაუფსო. ახლა როგორ უნდა ვიარო, ვერაფერს ვხედავო? კურდღელმა უთხრა: კულაში ჩაყერი ხინჯკებს, დავახარუნებ და იმის ხმაზე წამოყევიო. კურდღელმა მგელი მიიყვანა დიდი კლდის პირას. გადაადგო კულა, მგელი მიჰყვა მის ხმაურს და კლდეზე გადაიჩეხა.

ზღაპარში „დათვი და მელია“ ნამბობია დათვის მსუნავობაზე, რომელიც მოტყუებით ცდილობდა მელაიას შვილობილის ბატკნის შეჭმას. პირველი ცდისას მიზანს ვერ მიაღწია, ავღრიანი დღე იყო. მწყემსებს ცეცხლი ენთოთ, ისტიბარგატეხილი დათვი გადაუხტა, დააფრთხო მწყემსები, თვითონ ნაცარში ამოითხუპნა. გაიტრუნსა თათი, კვლავ ბატკნის სახლისაკენ მიაშურა, მოტყუებით შევიდა, ნახევარი შეჭამა, ნახევარიც მელიას დაუტოვა. შესვდა მელიას, დაუძახა: - ძმისწულო ნახევარი შენ შეგინახეო, მელიამ ეშმაკურად მადლობა გადაუხადა და უთხრა: - მე ბატკნის ხორცს არა ვჭამ, ბიძავ, ჩემი საჭმელი ქათამი და თაგვიაო...

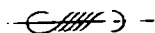

ერთ-ერთ ზღაპარში „მელია“ მოთხრობილია მელიის შესახებ, რომელიც ქალაქის სამღებროში საღებავებში ამოისვარა. სხვა შეფერილობა მიიღო, თავი მოიწონა და და დანარჩენებს ეუბნება: თითო თაგვი უნდა მომიყვანოთ, მე თქვენი ხელმწიფე ვარ და ეს დაგეწერათ ხარჯადო.

ზღაპარში „ოქროსრქიანი მოზერები“ მოქმედ პირად გამოყე-

ნეპოლი არის ჭიანჭველები, რომლებიც ემაწვილს იხსნიან გასა-
ჭირიდან; ემაწვილის ოქროსრქიანი მოზვრები მოეწონა ხელმწი-
ფეს და გადაწყვიტა ხელში ჩაეგდო ისინი, ამიტომ ასეთი წინადა-
დება შესთავაზა: ემაწვილს ერთ დღე უნდა მოეხნა და დაეთესა
მისი მამულები, წინააღმდეგ შემთხვევაში მოზვრებს წაართმევდა.
ემაწვილმა დავადება შეასრულა; ხელმწიფემ ახალი მოთხოვნა
წაუყენა, მოთხილი თესლი-მარცვალნი მთლიანად უნდა აეკრიფა.
ემაწვილი დაღონდა, მოზვრებმა უთხრეს: - დედამეცნა რომ გუ-
და გამოგატანა, იმას მოხსენი თავი და მარცვალნიც აიკრიფებო.
ემაწვილმა მოხსნა გუდას თავი, გუდიდან ამოვიდა იმდენი ჭიანჭ-
ველა და დაეხვია ამ ქერის მარცვალს, რომ სულ აკრიფეს. ერთი
დააყლდა. ერთი ჭიანჭველა უყვიროს: მე მომაქო, კოჭლი ვარ და
უკან დავრჩიო.

მინდვრის მსუქან და შინაურ გამხდარ და წვრილმან თავეს
შორის გასაუბრებდა მოცემული ზღაპარში „მინდვრისა და სახლის
თაგვი“. ერთხელ მინდვრის თაგვი ესტუმრა სახლის თაგვს და
ჰკითხა: დობილო, რატომა ხარ ეგრეთი პატარა და გამხდარი?
შენ ხომ ნაირ-ნაირი და გემრიელი საჭმელებით იცვებები, მე
საბრალო კი ძლივძლივობით ვშოულობ სარჩო-საკვებს, მაინც
შენსე მოზრდილი და მსუქანი ვარო.

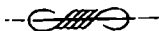
ამ საუბრის დროს უცებ კატა გამოჩნდა, სახლის თაგვმა
მოასწრო და შეძვრა სოროში, მინდვრის თაგვი კი იმედდაკარგუ-
ლი შესცქეროდა კატის ანთებულ თვალებს, რადგან უძველებე-
ლი იყო და ვერ შეეგია იქაურ სვრელებში. მივარდა კატა და
გაუკიარა თავისი მახვილი კლანჭები თაგვსა. ამ დროს სახლის
თაგვმა გამოყო თავი სოროდან და უთხრა სტუმარ თაგვსა:
დობილო, აი, სწორედ მაგ შემთხვევითი მცნავანას ყურებამ და
დანახვამ დამაწვრილა და ასე გამახდენაო.

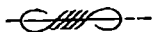
მცენარეთა სხვადასხვა მავნე ორგანიზმები მრავლადაა ნახ-
მარი ზღაპარში „ზღაპარი ღორისა, მისი ხუთი გოჭისა და მგლის-
სა“. ზღაპარი ძირითადად აგებული არის ერთი ჭკვიანი დედა-
ღორისა და მგლის ურთიერთობაზე. ღორი გოჭების გამოსაყვე-
ბად მინდორში დადიოდა, იქ საკვებად ეძებდა იმ მცენარეებს,
რომლებიც მას უყვარდა. ზღაპარში ასეთ მცენარეებად დასახე-

ღუბუღია სარეკელუბი: ძირხვენა (ოროვანდი), მაჩიტა, ურო, კულ-ტივირებული მცენარეებიდან კარტოფილი (ძირხვენა - ოროვან-დი. კარტოფილი - მცენარეთა დაცვის საშუალებებადაა გამოყე-ნებული კ.ბ.).

ამავე ზღაპარში ნახსენებია დამპალი და ჭიანი ხილი, ეს მიუთითებს იმაზე, რომ ერთი დაავადებული იყო, მეორე კი მავ-ნებლისაგან დაზიანებული. ზღაპრის მთხრობელი არც თავეს იე-იწყებს და ღორის საპოქმედო ასპარეზად საცეცხის მარაგით საცხე ორმოს იყენებს. ნაწვერალში ღორმა თავის სორო იპოვა, სულ თავთავებით გატენილი და თავთავებს მაღიანად შეექცეოდა...

ზღაპარ „სიხმარას“ ერთ-ერთ ეპიზოდში ჭიანჭველებია დასა-ხელებული და აი, როგორ - „კაცო, რას შესერიბო? - ჰკითხეს - ქვესნელს ჭიანჭველები იბრძვიან და მე აქედან ვაშველებ და სამართალს ვაძლევ“. ძალიან ძნელი საქმე უნდა იყოს ესაო, უთხრა სიხმარამ.

ზღაპარში „კატის მოსარჩლე ვეფხვი“ გამოყენებული არის მცყ-ნარეთა შავნე ორგანიზმები - როცა გაცხარებული ხუნა დაიწ-ყო, კატა ტყის ნაპირას პეპლებსა და კალიებზე ნადირობდა.

ჩიტი-ჩიორა შეიღებს უსიდავდა კალიებს, პეპლებს, ბუზებს. ატმევდა და ზრდიდა („ჩიტი და მელია“).

ზღაპარში „რწყილი და ჭიანჭველა“ წაღში ჩაჯარდნილი ჭიანჭ-ველა ესვეწება რწყილს: - მშობილო მიშველე რამე, ჩე დამახრ-ნობო და რწყილმა დაიწყო ზრუნვა მის გადასარჩენად. მივიდა მუხასთან, ყვავთან, კრუხთან, ორმოსთან; ორმომ უთხრა: „შენ რომ ჩემთვის თავგი არ მოგიშორებიაო? რწყილი მივიდა თავთან და სთხოვა:

„- თავგო, ეხსენ ორმოსა,
ორმო მომცემს ფეტვსა.“

თავმა უთხრა: „შენ რომ ჩემთვის კატა არ მოგიშორებიაო! რწყილი მივიდა კატასთან და სთხოვა:

კატავ ეხსენ თავვსა,
თავგი დასთმობს ორმოსა,

დაეგრეს თოქსა-ბაწარსა,
ჩაუუგდებ და. ამოვიყვან
ჩემს ძმობილს ჭიანჭველასა.”

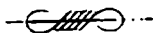
რწილმა ასეთი წკალებით გადაარჩინა თავისი ძმობილი ჭიანჭველა და ძმურად განაგრძეს გზა.

‘ხოგიერთ ზღაპარში მცენარეთა დაცვის ხალხური საშუალება სხვა მისნითაა გამოყენებული. ზღაპრის „ზღვის ქალის“ ერთ-ერთ გმირს ღამით დაძინებისას ოთასში სანთელს უნთებენ, რაც ღიდად უკვირს და სთქვა: თუ არ გავიგე, არ იქნებაო და ერთს ღამეს გაიჭრა ნეკი, ჩაიყარა მარილი და აღარ დაეძინა...

ზღაპრის „ნაცარქექიას“ ერთ-ერთი ზარმაცი და უსაქმური მოქმედი პირი ნაცარქექია, რომლის საქმიანობაზეცაა აგებული ზღაპარი. მთელ დღეს ბუხართან ნაცრის ქექვაში ატარებდა. თავმოებნებულმა რძალმა სახლიდან გააგდო, ნაცარქექიამ თან ერთი გუდა ნაცარი, სადგისი და ახალი ყველი წაიღო. გზას გაუდგა, გზაში დევს გადაეყარა, ‘შექმინდა, გამოსავლის ძებნა დაიწყო, ნათქვამია „გაჭირვება მისვენე და გაქცევას გიზენებო“, მართლაც გაჭირვებამ სწორ გადაწყვეტილებამდე მიიყვანა ნაცარქექია და „იფიქრა, იფიქრა და ბოლოს ეს მოიგონა, აბა გავივლი და მტვერს დავაყენებო“.

ნაცარქექიამ გუდას სადგისი უჩსვლიტა, გახვრიტა, გაიარ-გამოიარა და ნაცრის საშინელი მწვერი დააყენა. დევი გაოცდა და ‘შექმინდა კიდევ. ნაცარქექიამ ნაცრის ანალოგიურად კარგად გამოიყენა დანარჩენი საშუალებები, მშვიდობიანად დააღწია თავი გასაჭირს. დევების სიმდიდრე ხელში ჩაიგდო და გამდიდრებული დაბრუნდა შინ. ნაცარქექიამ დევების დასამარცხებლად ასე ჭკვიანურად გამოიყენა მცენარეთა დაცვის ერთ-ერთი ხალხური საშუალება ნაცარი.

ვის არ ახსოვს ზღაპარი „წიქარა“, ეს ხომ ბავშვების საყვარელი ზღაპარია, რომელშიც მოთხრობილია წიქარასა და პატარა ბიჭის უბადლო სიყვარულის შესახებ, რომლებიც საკუთარ სიცოცხლესაც არ იშურებენ ერთმანეთის გადასარჩენად. მათი მეგობრული დამოკიდებულებით აღტაცებულია თავი; დაღონე-

ბუღალმა რქამოტეხილმა წიქარამ ცხრაყლიტუელიდან ბიჭის გამო-
სახსნიელად ღმერთს რქა შესთხოვა, ამ დროს გამოძვრა თაგვი
და წიქარას უთხრა:

- რას მომცემ, რქა რომ მოგაბა, შენს ღლეშს ხომ მაჭმევო?
გაჭმევო, უთხრა წიქარამ.

თაგვმა მინდორში იპოვა ბაღახი, მოუსვა რქაზე, გაუშოვლა
რა რქა, წიქარამ ცხრაყლიტუელიდან გამოიყვანა ბიჭი, გაგრძელ-
და ცხოვრება, წიქარამ ბიჭი ხეზე შესვა, მისცა სალამური და
უთხრა: თუ გაგიჭირდეს, დაუკარი სალამური და შენთან გავს-
ნდებიო. გადის დრო, ბიჭი უკრავს სალამურს, მაგრამ წიქარა არ
ჩანს, ბიჭმა ბოლოს იპოვა მკედარი წიქარა, ბიჭი ტიროდა, ძალი-
ან წესდა, ამ დროს გამოჩნდა ის თაგვი, რომელმაც წიქარას რქა
გაუშოვლა, ღლეშის საჭმელად მოსულიყო, შეეცოდა მტირალი
ბიჭი და უთხრა:

რას მომცემ, წიქარა რომ გაგიცოცხლო, შენს ღლეშს ხომ
მაჭმევო?

- ოღონდ კი ჩემი წიქარა გამიცოცხლე და გაჭმევო, - უთხრა
ბიჭმა.

გაიქცა თაგვი მინდორში, მოკრიფა რაღაც ბაღახი, მოარბენი-
ნა, მოუსვა წიქარას, წიქარა გაცოცხლდა, გახარებულებმა დაუწ-
ყეს ერთმანეთს მოფერება.

აბა გეყოფათ, უთხრა თაგვმა ბიჭს, მე უკვე კარგად
მომშივდა, შენი სიკვდილის დროაო.

გაიქცა თაგვი, მოკრიფა სასიკვდილო ბაღახი და ბიჭს გაუწო-
და. პირობა-პირობაა, ბიჭს რა ექნა, ის იყო ბიჭი უნდა შესეხოდა
ბაღახს, რომ თაგვმა უთხრა:

მიპატიებია სიკვდილი, თქვენნაირი მეგობრები ჩემს ღლეშში
არ მინახავს! იცოცხლეთ მარადო.

აი, ზღაპრული მეგობრობა და თაგვის ზღაპრულ გვერდში
დგომა.

ჭირი იქ დავაგდე,
ლხინი აქ მოვიტანე,
ნაცარი იქ დავეყარე,
ფქვილი აქ მოვიტანე.

5.1.6. სარეველა და მცენარეთა დაცვაში გამოყენებული მცენარეები ქართულ იკონოგრაფიაში

ველურად მოზარდი და სასოფლო-სამეურნეო კულტურების ნათესებსა და ნარგაობაში არსებული სარეველა მცენარეების სამკურნალო თვისებები ძველთაგანვე იყო ცნობილი და წარმატებით იყენებდნენ ადამიანების განსაკურნავად, ამის თაობაზე მდიდარი ლიტერატურული მასალებიც არსებობს, მცენარეთა დაცვაში მათ გამოყენებაზე შემდარებით მწირი ცნობები მოგვეპოვება. თუმცა ამ მიზნით სამკურნალო მცენარეების უმრავლესობას ხშირობენ.

სამკურნალო მცენარეების უდიდეს მნიშვნელობასა და მათ მიმართ ყურადღებაზე მიუთითებს ის გარემოება, რომ ისინი ფართო სპექტრით არიან წარმოდგენილი ქართულ იკონოგრაფიაში. რა თქმა უნდა, მასში შესაბამისად არის ასახული სარეველა და მცენარეთა დაცვაში გამოყენებული მცენარეები. ამ უკანასკნელმა პროფესიონალური დაინტერესება გამოიწვია და გულდასმით გავეცანი ცნობილი წამალმცოდნის ს. სალუქვაძის წიგნს „წამალმცოდნეობა ძველ საქართველოში და მისი შემდგომი განვითარების გზები უძველესი დროიდან XX საუკუნემდე“, განსაკუთრებით კი მის ერთ-ერთ თავს „Arbor vitae და სამკურნალო მცენარეები ქართულ მატერიალურ ძეგლებზე“, რომელშიც წარმოდგენილია ავტორის მიერ მოპოვებული დიდძალი მასალა იკონოგრაფიაში სამკურნალო მცენარეების წარმოსახვის შესახებ, აქედან ჩვენ გამოვყავით სარეველა და მცენარეთა დაცვაში გამოყენებული მცენარეები.

ყინწისის ეკლესიის ფრესკაზე გამოხატულია სარეველა მცენარეები (სამკურნალო) ყაყაჩო და ვარდუაჭაჭა, ეს უკანასკნელი მცენარეთა დაცვაში მავნე ორგანიზმებთან ბრძოლის საშუალებად გამოყენებული.

დავით გარეჯის მაცხოვრის ფრესკაზე მარცხნივ ყაყაჩოს ყვავილობაა გამოხატული, მარჯვნივ კი - ბროწეულის ხე.

ს. სალუქვაძე ზემო სვანეთის სოფელ ლაღამის მეთორმეტე-მეცამეტე საუკუნეებით დათარიღებული ეკლესიის იკონოგრაფიის სიუჟეტის შესახებ თავის მოსაზრებას გვიზიარებს და მიუთითებს ადამისა და ევას სიუჟეტზე, რომელშიც სხვა მცენარეებთან (ბრო-

წეული, სამოთხის ვაშლი, ლედვი, ბალახოვანი აგავები და სხვ.) ერთად „გარეგნული ნიშნების მიხედვით სუბალპური და ალპური ზონისათვის დაშასხისათებელი მცენარე შხამა უნდა იყოს გამოხატული. რომელსიედაც შესამიანი გველია შემოხვეული...“

სვეტიცხოვლის მოსატეულობაშიც გვხვდება ყაყაჩო, კვიპაროსი, გვიმრის ტოტები, წიწვოვანი მცენარეების გორჩები, დაფნისა და ზეთისხილის ტოტები.

ტიმოთესკუნის ეკლესიის (XII-XIII) კედლის მხატვრობაში გამოხატულია: შმაგა ანუ გიჟანა, ისარა, ავშანი, აბზინდა, ყაყაჩო, ია-ჟუჟუნა.

მალაღაძეების (XIV) ეკლესიის კედლის მოსატეულობაში წმიდანების გვერდით გამოხატულია ღიღილო.

ს. სალუქიძის წიგნის გაცნობამ საშუალება მოგვცა გავცნობოდათ ქართულ ფრესკებში გამოყენებულ მცენარეებს, მათგან გამოგვეყო ის მცენარეები, რომლებიც მცენარეთა დაცვასთან არიან დღევანდელი როგორც სარეველა და მცენარეთა მავნე ორგანიზმებთან ბრძოლის საშუალებები. წარმოდგენილი მასალის ანალიზი გვიჩვენებს, რომ ფრესკებში გვხვდება როგორც სარეველა, ასევე მცენარეთა დაცვაში გამოყენებული მცენარეები. ავშანი, აბზინდა, ვარდკაჭაჭა, შხამა, შმაგა (გიჟანა), ყაყაჩო, გვიმრა, ია-ჟუჟუნა, ღიღილო, ისარა, დაფნა, ზეთისხილი, კვიპაროსი, წიწვოვანები და სხვ

ალაბა - წისქვილის ნაწილი, საფუკილე
 ანძალა - ენძელა
 არს - არსებული, მყოფი
 არღარაჲ არაფერი
 არმუ არმური - არმული - აღმერი, ნისლი, ბურუსი, ბინდი
 ბრპენითა - ბრპენი, „ტყვი“ ტყვია
 ბარგანაობა ტორტმანი, ბარბაცი
 ბადალა - ცვალებადი ცერცველა
 ბუზ - ბუზი, ბუზი
 ბურტელიანი ტილი - ბურტელა ბურგი
 გარდაკდეთ - გარდაკდა, გადახდა, გადატანა, გადადება
 გარდაჯომა - გარდახვლა, დარღვევა
 განკელით განკდა - გაძევება
 განკლომა განსვლა
 გარემოსთაცაჲ - გარემო, გარშემო, ირგვლივ
 გლახუ-ი „დავრდომილი“, „გლეხი“, „ლატაკი“, მათხოვარი
 გირვანქა ძველებური წონის ერთეული უდრის 96 მისხალს
 (მისხალი - ძველებური წონის ერთეული უდრის დაახლოებით
 4,25 გრამს), ანუ 409,5 გრამს
 გორველა - ცერცველა
 გოხი უქნია - მოურწვევლობით ყანა გამაგრებულია, მიწა გაგოხე-
 ბულია
 გოჯი თითთა წინა (კერძოდ ცერა თითის) სახსარი (სიგრძის
 საზომი - მანძილი ცერის ბოლო სახსრიდან ფრჩხილის გარე
 წვერამდე უდრის დაახლოებით 4 სმ-ს)
 გვიმრიტი მცენარეა
 გინ-გინა - თუნდ
 განმრეყნელი - განმრეყნელი წამხდენი, გამფუჭებული
 დაჭნობა - დაჭკნობა
 დაელუღვინო - დაესუსვინო
 დღიური მიწის საზომი ერთეული; მიწა, რომელსაც გუთანი
 (რვა უღელლი ხარკამეჩი) ერთი დღის განმავლობაში მოხნავს;
 დაახლოებით ნასევარ პექტარს უდრის. ან დღიური ქცევა
 ალო

ელია - წვიმისა და სეტყვის მომყვანი ხვთაება
ვაშლის ევაკილის ხორთუმა ხოჭო - კოკრიჭამია ცხვირგრძელა
ვაშლის მსხილი, სისხლიანი მსხილი ბურტყლა ბურგი
ვერსი - რუსული საზომი გზისა, 500 საუენი, გინა 1250 ბიჯი ანუ
625 მხარი, უკეთუ 1 მხარი იანგარიშო ორნაბიჯად, ან უდრის
1,06 კმ-ს

ექუსფრთათა - ექუსფრთე - ექუსფრთიანი
თოპი - მეტად ნაზღეროიანი (მცენარეა) წივანის ერთ-ერთი სახე-
ობაა, რომელსაც მთაში მცხოვრებნი ქალამანებისა და ჩექმე-
ბის ამოსაფენად ხმარობენ (სითბოს დასაცავად)

თული - შემოსეული, მძარცველი

იგნი - იგენი, ისინი

იფკლი ხორბლის ერთ-ერთი სახეობა

კალამი შალაფა

კულაი - კულა, კვალად; კულა კი, კიდევ, ხოლო

კვერთხი - გრძელი ჯოხი, საბჯენად, დასაყრდენად

კურნებს - კურნება, განკურნება

კვნიტი - კვნიტი - მარილის დიდი ნამსხვრევი

კვნიწი მარილის წვრილი ნამტვრევი

კუტაპი ბავშვებისათვის სპეციალურად გამომცხვარი პატარა
კვერები

კომლი - კვამლი, კვამლი, ცეცხლის ბოლი

კანტალაობა - ქურდობაცაცობა

კირკალი - მოხრილი ხეა, რომელსაც საქანელას გასაკეთებლად
იყენებენ

კვლიანი, ტყიურა, ცხვრის კვლიავი მცენარე, შილაფლაგის
შესაკავზმად იყენებენ

კაჭატი ხმელი შამბის უფოთლო ღერო

კორკოტინა - ბაღბა

ლოფორთქინი - ლოფორთქინა, ლოკოკინა, ლოქორა

ლოფორქინა - ლოფორთქინა

ლაფანი - მცენარეა

მყუდართა - მყუდარ-ი - „მომყუდარი“, გვამი, მძორი, ღეში

მახუნძველი - მუხუნძველი - მუხუნძველი - ფოთლის მჭმელი ჭია

მეყუსელად - მაშინვე; უეცრად, საჩქაროდ

მხალი (მხალთა) ფხალი, მწვანელი

მოსასვრელსა - მოსასვრელი - მოსასპობი, ამოსაწყვეტი
 მგრანგელები - ჭუა (ჭია) - ფოთლის მჭამელი
 მური (სომხურია) - ფარილი ქართულად, კვამლისაგან გაშავებული წარმოქმნილი
 მსხილი - სხილი მწერტყვერცხი
 მსხილი - ბუგრი
 მკალია - კალია
 მკალი (მკლისა) კალია „მოკდა მკალი და ბუზი“, მოკდა მს(ლ)ტომელი კალი
 მზეკაბანი ყანას რომ ქარი უქრის აღელვებს და სხვადასხვა ფერს აძლევს (ნიავის შექროლებით მრავალფერად აბიბინებული ყანა)
 მტილ ბალი, ყვავილნარი, ბოსტანი
 ნაცარი მკენარეთა სოკოვანი დაავადება
 ნაცარი მერქნის, ჩალის, ნამჯის და სხვა მცენარეული ნედლეულის დაწვის შედეგად მიიღება
 ოდი - წვიმისა და მზისაგან ნაყოფოწყენა
 რაჲ - როცა, ვითარ, ვითარცა
 საზრდელი - საზრდო, საჭმელი, სარჩო, საყვები
 სახედ - (მიცემა) ნიშნად მიცემა
 საბაოჲთ - საბაოთ-ი - ძალა, ძლიერება
 საბაოს - ძალა, ძლიერება
 სარო (მცენარე) კვიპაროზი
 სალდა (მცენარე) წალიყა, წითელი წალიყა
 სკანთარი - მძრომელი
 სხალთა (მცენარე) - მსხალი
 სვლად - სვლა - „მისვლა“, „ქცევა“ (მსვლელობა)
 ტყვი - ტყვია, კალა
 უჩინო უცნობი, შეუმჩნეველი, უჩინარი
 უვალთა - უვალი - ფეხდაუდგმელი
 უხანი - მცენარე
 უკაცური - უკაცრიელი, დაუსახლებელი
 ფოლიო მცენარე
 ფუცებისა - ფუცება, ფიცება
 ფუთი წონის რუსული საზომი ერთეული, უდრის 16,3 კგ-ს
 ფათალა (მცენარე) - ხვართქლა, დიდი ხვართქლა

ფათალო (მცენარე) - სურო

ფსელი შარდი

ფსალიტი - ყერბელა, მძრომელი

ფრთე - ფრთა, კალთა, კუდი, კუთხე, კიდე

ჭოხი - ფოთილთა და ჩალათაგან სახლაყი

ქუეჭარმძრომელი - მსოხავი, ქუეწარმავალი

ლუდუდ-ი (ლუდუდო) კანზე ამობურცული წამოწითლებული

მეწკეპის, მეჭეჭების მსგავსი ხორცდები

ღვარძლი - სარეველა მცენარე

ჩადუნა (მცენარე) - ნაზოვრებში ამოდის

ჩორი ჩვეულებრივი აბლაბუდიანი ტიპა

ძიმწარა (მცენარე) - ძირმწარა

წარწმედასა - მოსკრა, მოსპობა, დაკარგვა

წიწკა (მცენარე) - ჩვეულებრივი ჯიჯლაყა

ჭალაყები - კუნძული, გინა ჭალა

ჭია ნაგულისხმევია მავნებელი

ჭიოტა - სარეველა მცენარე

ჭიეჭეები - ჭიეჭავი, ბელურა

კზმოშენ - კშობა, გახშობა

ხორთუმა ჭია - ნაგულისხმევია მავნებელი (ცხვირგრძელა)

ჰე დიად, კი

ხვედა - პატარა ურო ხისა, ხის საბეგველი, რომელსაც თავთავის

კონების გამოსალეწად ხმარობენ

ჯლიბა - ტიპის მსგავსი ტილი, ტიპა

ლიტერატურა

1. აგრონომიული დარიგება (კითხვა-პასუხი). გაზეთი „ახალი სოფელი“, №89, 1926.
2. ი. აბულაძე – ძველი ქართული ყნის ლექსიკონი. „მეცნიერება“. თბილისი, 1973.
3. გ. აბესაძე, ი. ნაყაძე – აგროქიმია. „განათლება“. თბილისი, 1991.
4. ნ. აბაყელია, ქ. აღაყერდამშვილი, ნ. ლამბაძე – ქართულ ხალხურ დღეობათა კალენდარი. თბილისი, 1994.
5. გ. აღიბეგაშვილი – ქართული ხალხური პოეზიის ნიმუშები. „განათლება“. თბილისი, 1992.
6. ირ. ბათიაშვილი – ბალის მავნებლებთან ბრძოლა. გაზეთი „ახალი სოფელი“, №60, 1919.
7. დ. ბუაჩიძე – საქართველოს ტოროვის რესურსები და მათი კომპლექსური გამოყენება სახალხო მეურნეობაში. „საბჭოთა საქართველო“. თბილისი, 1961.
8. კ. ბუაჩიძე – პესტიციდური აქტივობის მცენარეები. „მეცნიერება“. თბილისი, 1995.
9. კ. ბუაჩიძე, ლ. კვინიხიძე – ინსექტიციდური მცენარეები და მათი გამოყენების ტექნოლოგია. საქართველოს სახელმწიფო აგრარული უნივერსიტეტი. აგრარული მეცნიერების პრობლემები; სამეცნიერო შრომების კრებული. ტ. IX, თბილისი, 2000.
10. კ. ბუაჩიძე, ლ. კვინიხიძე – სახალხო მეურნეობაში ზოგადი სარეველა მცენარის გამოყენების შესაძლებლობები. საქართველოს სახელმწიფო აგრარული უნივერსიტეტი. სასოფლო-სამეურნეო მეცნიერებათა აქტუალური საკითხები. სამეცნიერო შრომები, თბილისი, 2000.
11. ბედელში მავნებელი არ შეგეპაროთ. გაზეთი „ახალი სოფელი“, №149, 1927.
12. ქ. ბრეგაძე – როგორ გადავარჩინოთ ღობიოს მარცვალ დანიანებისაგან. ჟურნალი „საქართველოს სოფლის მეურნეობა“, №9, 1988.
13. ი. ვაგულაშვილი – ქართული მაგიური პოეზია. თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა. თბილისი, 1986.
14. გველი მოვკალ უფლისათვის – ქართული შელოცვები. წიგნთა და ხელნაწერთაგან გამოცემა მისი მოსკოლში. გამომცემლობა „ილია“. თბილისი, 1992.
15. ნ. გელაშვილი – მკვლევარობა. ნაწილი II. საქართველოს სასოფლო-სამეურნეო ინსტიტუტის გამომცემლობა. თბილისი, 1961.
16. დაობებული ღობიონი ჭიანჭველების წინააღმდეგ. ჟურნალი „მოსავალი“, №8, 1910.

17. დაიფარეთ ჩიტები. გაზეთი „ახალი სოფელი“, №14, 1925.
18. დაიფარეთ მცხარე ტილისაგან. გაზეთი „ახალი სოფელი“, №27, 1925.
19. „დიდი კურთხევანი“ - გამოცემის წელი მითითებული არ არის.
20. გ. ღებელ მაირი, ა. მალჩეკი და სხვ. - ტყის მხეცებისა და ფრინველების ბიოლოგია. „ცოდნა“. თბილისი, 1963.
21. დაავადებებთან ბრძოლა ქიმიის გარეშეც შეიძლება. უურნალი „კვალი“, №7, 1991.
22. ს. ვანიჩი - შერქანთმცოდნეობა. „ტექნიკა და შრომა“. თბილისი, 1936.
23. ტ. თაიფრაძე - ხეხილის მავნებლები (მაისის ხოჭო), გაზეთი „ახალი სოფელი“, №73, 1926.
24. ტ. თაიფრაძე - ხეხილის მავნებლები. გაზეთი „ახალი სოფელი“, №77, 1926.
25. ნ. თხინვალი - ბოსტნეულის მავნებლებთან ბრძოლა. გაზეთი „ახალი სოფელი“, №34, 1929.
26. კარტოფილის სიღამკლე. უურნალი „მოსავალი“, №3, 1910.
27. ლ. კალანდაძე, ირ. ბათიამკილი, ს. ქარუმიძე, გ. ყანაველი - ენტომოლოგია, ნაწილი I. საქართველოს სასოფლო-სამეურნეო ინსტიტუტის გამომცემლობა. თბილისი, 1956.
28. ვ. კრეტოვიჩი - მცენარეთა ბიოქიმიის საფუძვლები (თარგმანი ქართულ ენაზე, დოც. ქ. დგებუაძის მიერ). „ცოდნა“. თბილისი, 1959.
29. კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში დაცული ხელნაწერები - H-1352; H-2638; A-1267; H-1944.
30. ნ. ლომიური - „ქაჯანა“, ქართული პროზა. „საბჭოთა საქართველო“. თბილისი, 1987.
31. მავნებლების წინააღმდეგ წამლობა. გაზეთი „ახალი სოფელი“, №68, 1925.
32. მოსკეთ ბეღლის მტერი - ხორთუმა ჭია. გაზეთი „ახალი სოფელი“, №66, 1929.
33. ს. მენტეშაშვილი - ქიზიყური ღებესიკონი. თბილისი, 1943.
34. ა. მაყაშვილი - ბოტანიკური ღებესიკონი. „საბჭოთა საქართველო“. თბილისი, 1967.
35. ნ. მინდაძე - ქართული ხალხური მედიცინა. „მეცნიერება“. თბილისი, 1981.
36. გ. ნახუცრიშვილი - მეურნეობის მტრები. უურნალი „მოსავალი“, №1, 1909.
37. გ. ნახუცრიშვილი - ვაშლის მტრები. უურნალი „მოსავალი“, №5, 1909.

38. გ. ნახუცრიშვილი – ვაშლის სოკოთი ავადმყოფობანი. უურნალი „მოსავალი“, №9, 1909.
39. ჯ. ნოღაიდელი – ატარის ხაღხური სიტყვიერება. ატარის სახელმწიფო გამოცემლობა. ბათუმი, 1936.
40. ა. ნეიშანი – ქართულ სინონიმთა ლექსიკონი. „განათლება“. თბილისი, 1978.
41. 2001 წლის ქართული მართლმადიდებლური კალენდარი. საქართველოს საპატრიარქოს გამომცემლობა. თბილისი, 2001.
42. ა. პუშკინი – სახელმწიფო გამომცემლობა. თბილისი, 1952.
43. შოთა რუსთაველის სახელობის საქართველოს ლიტერატურის ინსტიტუტის ფოლკლორის განყოფილების არქივის ხელნაწერები 4052; 4385; 4930; 11181; 17065; 18066; 30087; 30621; 32585; 32591.
44. საშუალება ქურდილების წინააღმდეგ სეხილის ბაღში. უურნალი „მოსავალი“, №2, 1912.
45. სოფლის მეურნეობის მანებულების საწინააღმდეგო სოფერთი წამლის მომზადება. გაზეთი „ახალი სოფელი“. №130, 1927.
46. ი. სარიშვილი, ა. მენაღარიშვილი, ი. ნაყაძე – აგროქიმია. საქართველოს სასოფლო-სამეურნეო ინსტიტუტის გამომცემლობა. თბილისი, 1960.
47. სრულიად საქართველოს საპატრიარქო. თვენი პირველი (იანვარი-აპრილი) თბილისი, 1983.
48. ს. ხაღუცვაძე – წამალთმცოდნეობა ძველ საქართველოში და მისი შესწავლაში განვითარების გზები უძველესი დროიდან XX საუკუნემდე. „სელიოვნება“. თბილისი, 1987.
49. სულხან-საბა ორბელიანი – ლექსიკონი ქართული. ტ. I. „მერანი“. თბილისი, 1991.
50. სულხან-საბა ორბელიანი – ლექსიკონი ქართული. ტ. II. „მერანი“. თბილისი, 1993.
51. საეკლესიო სასოფლო-სამეურნეო კალენდარი. საქართველოს საპატრიარქოს გამომცემლობა. თბილისი, 2000.
52. ტილი ოთახის მცენარეებზე. უურნალი „მოსავალი“, №1, 1911.
53. უწამლი თესლის დათესვა არ გამოდგება. გაზეთი „ახალი სოფელი“, №11, 1925.
54. პ. უმეცაშვილი – ხალხური სიტყვიერება, ნაწილი პირველი, „ფედერაცია“, თბილისი, 1937.
55. პ. უმეცაშვილი – ხალხური სიტყვიერება. ტ. I. „ლიტერატურა და სელიოვნება“. თბილისი, 1964.
56. პ. უმეცაშვილი – ხალხური სიტყვიერება. ტ. III. „ლიტერატურა და სელიოვნება“. თბილისი, 1964.
57. პ. უმეცაშვილი – ხალხური სიტყვიერება. ტ. IV. „ლიტერატურა და

სკოლორეკა“. თბილისი, 1964.

58. ვაჟა-ფშაველა – ტომი მეორე. „საბჭოთა საქართველო“. თბილისი, 1964.
59. ი.ქ-ნი (ქაჩუაიანი – კ.ბ.) – ბაშბის ნათესებს შეესია ტილი. გაზეთი „ახალი სოფელი“, №52, 1929.
60. ს. ქარუმიძე – სოფლის მეურნეობის მანქანებისა და ავადმყოფობების წინააღმდეგ ბრძოლის ქიმიური მეთოდები. საქართველოს სასოფლო-სამეურნეო ინსტიტუტი. თბილისი, 1950.
61. გ. ქიქელაშვილი – საქართველოს სარეცელა მცენარეულობა და მასთან ბრძოლის საშუალებები. „განათლება“. თბილისი, 1966.
62. ქართული ანდაზები (შემდგენელი თ. სვინტრაძე). „საბჭოთა მწერალი“. თბილისი, 1955.
63. ქართული ანდაზები (შემდგენელი თ. სვინტრაძე). „საბჭოთა მწერალი“. თბილისი, 1959.
64. ქართული ანდაზები – „ლიტერატურა და ხელოვნება“. თბილისი, 1969.
65. ქართული კილო-თქმათა სიტყვის კონა. „განათლება“. თბილისი, 1984.
66. ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი (სარედაქციო კოლეგია ირ. აბაშიძე, რ. მეტრეველი და სხვ.) ერთტომეული. თბილისი, 1986.
67. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ.II. თბილისი, 1977.
68. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. VI. თბილისი, 1983.
69. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. VIII. თბილისი, 1984.
70. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. IX. თბილისი, 1985.
71. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. X. თბილისი, 1987.
72. ქართული ხალხური საუნჯე. ტ.I. პოეზია. თბილისი, 1991.
73. პ. ღვალაძე – მაისის ხოჭო. გაზეთი „ახალი სოფელი“, №72, 1929.
74. ყოვლადშმიდა ღვთისმშობლის მიწიერი ცხოვრება და მისი სასწაულთმოქმედი სატების ისტორია. შემდგენელი – სოფიო სნესოროვა. თბილისი, 2001.
75. ყვავილის ხორთუმა. გაზეთი „ახალი სოფელი“, №20, 1925.
76. ყურძნის ჭია, გაზეთი „ახალი სოფელი“, №74, 1926.
77. ზ. შენგელია – სამეურნეო მცენარეთა კულტურა საქართველოში. „საბჭოთა საქართველო“. თბილისი, 1983.
78. უილიამ შექსპირი – პამლეტი, ტრაგედიები. ნაწილი I. „საბჭოთა საქართველო“. თბილისი, 1986.
79. მ. ჩიქოვანი – ქართული ფოლკლორი. სახელგამი, თბილისი, 1946.
80. ტ. ჩიქოვანი – სატყუო ტერმინთა განმარტებითი ლექსიკონი. შ.პ.ს. რარიტეტი. თბილისი, 2000.

81. გ. ცხადაძე – „მუხლუხი“. ჟურნალი „მოსავალი“, №4, 1910.
82. წმიდა მკურნალნი და მეოხნი ჩუქნნი წინაშე ღმრთისა. საქართველოს საპატრიარქოს საგამომცემლო-ბეჭდვითი ცენტრი. თბილისი, 2000.
83. ჭიანჭველების არიდება ხეხილიდან. ჟურნალი „მოსავალი“, №13, 1911.
84. ჭანგა ბაღასი. გაზეთი „ახალი სოფელი“, №31, 1925.
85. ხეხილების შესწერება კირის რძით. ჟურნალი „მოსავალი“, №5, 1910.
86. ხეხილის ბაღის მოვლა. გაზეთი „ახალი სოფელი“, №19, 1925.
87. ხეხილის ავადმყოფობა. გაზეთი „ახალი სოფელი“, №49, 1925.
88. ხალხური სიბრძნე. ქართული ზღაპრები. ტ. I. „ნაკადული“. თბილისი, 1963.
89. ხალხური სიბრძნე, ანდაზები, მახეყლისიტყვაობა, გამოცანები. ტ. V. „ნაკადული“. თბილისი, 1965.
90. ვ. ჯაში – ხეხილის კანს მოვლა უნდა. გაზეთი „ახალი სოფელი“, №117, 1927.
91. ვიქტორ პიუგო – საბრალონი. ტ. I. „ხელოვნება“. თბილისი, 1991.
92. Акафист святому мученику Трифону. Свято-Троицкая Сергиева Лавра. 1996.
93. Батишвили Ир. и Багдавадзе А. - К биологии вишневого пилильщика. Изд. Гр. опыт. ст. заш. раст. серия В. Энтомология. №2, 1941.
94. Белолеснецкий А.В. - Защита роз. журнал “Защита и карантин растений”. №5, 1992.
95. Белолеснецкий А.В. - Многоядные вредители. журнал “Защита и карантин растений”. №6, 1996.
96. Бородай А.Е. - Защита свой сад без пестицидов. Журнал “Защита и карантин растений”. №11, 1998.
97. Васина А.Н. - Фитонцидные растения-репеленты. Журнал “Защита растений”, №7, 1969.
98. Вигурович М. - “Ужин” для колорадского жука. Журнал “Приусадебное хозяйство”. №5, 1984.
99. Вальтер Трапман - Борьба с вредителями основы и методы защиты растений. Сельколхозгиз. Москва-Ленинград. 1932.
100. Гомилевский В. - (составитель) Главнейшая ядовитые растения русской флоры. Петроград. 1915.
101. Голіков С.Н. - Яды и противоядия. Изд. “Знання”. М. 1968.
102. Гуревич К.С. - Древесная зола против крыжовникового пилильщика. Журнал “Защита растений”. №12, 1969.
103. Губерт Мартин - Основы защиты растений. Сельколхозгиз. 1931.

104. Гончарьев В.Ф. - Квас - ловушка. Журнал "Защита растений" №7, 1967.
105. Дейчмань Я. - Природа сарапчи и способы ся сotreбления. Тифлис. 1859.
106. Жукова О.И. - Вишневый слизистый пилильщик. Журнал "Защита растений", №6, 1968.
107. Залягин Г.Г. - Хорошее средство. Журнал "Защита растений от вредителей и болезней", №9, 1964.
108. История развития и проблемы защиты растений. Под ред. А.Ф. Ченкина. Москва, 1997.
109. Красовский В.М. - Хорошее средство. Журнал "Защита растений", №10, 1967.
110. Касьянова Е.Т. - Средства для борьбы с вредителями и болезнями. Журнал "Защита растений", №5, 1967.
111. Луковая муха - Журнал "Защита и карантин растений", №10, 1996.
112. Мосеева Г.И. - Пилильщики и мучнистая крыжовника. Журнал "Защита растений", №7, 1969.
113. Мешерякова - Настой горчицы против огневки. Журнал "Защита растений", №12, 1979.
114. Магеря Л.В. - Простые средства. Журнал "Защита растений от вредителей и болезней", №12, 1964.
115. Малько Б. - "Домашние" средства против вредителей. Журнал "Защита растений", №12, 1966.
116. Молитвенный щит православного христианина. 4-е изд. ИПГО "МОДЭК". Воронеж, 2000.
117. Настои и отвары - Журнал "Защита и карантин растений", №5, 1990.
118. Очеретенко Е.Е., Иванова И.А. - Инсектицидные свойства растений. Журнал "Защита и карантин растений", №1, 1989.
119. Прокофьев М. - Использование настоев и отваров. Журнал "Защита растений от вредителей и болезней", №3, 1965.
120. Попов Ф.А. - Защита капусты эффективная и безопасная. Журнал "Защита растений", №1, 1996.
121. Пантилиев Я.Х. - Простые средства защиты растений. Журнал "Защита растений", №8, 1975.
122. Пушкина Г.П., Бушковская Л.М. - Лекарство на грядке. Журнал "Защита и карантин растений", №11, 1997.
123. Помощник страждущим от злых духов, житие Канон Акафист святому мученику Трифону. СМП "Житомир-Рико-Пресс-Реклама". Житомир, 1997.
124. Першина Г.Ф. - Заботы овощевода. Журнал "Защита и карантин

- растений", №6, 2000.
125. Рухадзе С.А., Рухадзе М.С. - Как мы уничтожаем слизней. Журнал "Защита растений", №6, 1972.
126. Рухадзе С.А., Рухадзе М.С. - Маленькие волшебники. Журнал "Защита растений", №11, 1973.
127. Рабинович А. - Ромашка - белая рубашка. Журнал "Приусадебное хозяйство", №3, 1984.
128. Родионов З.С. - Учение об инсектицидах и фунгицидах. Сельхозгиз. Москва, 1933.
129. Сербинова И.Л. - Болъзни съверныхъ сельскохозяйственныхъ растений и борьбы съ ними. С. Петербургъ. 1909.
130. Смиронов К.С. - Растения санитары. Журнал "Защита растений", №9, 1973.
131. Смирнов С. - Простые способы защиты растений. Журнал "Защита растений", №7, 1974.
132. Суглабова Е.А. - Как получить здоровый картофель. Журнал "Защита и карантин растений", №16 1996.
133. Силвестров А.Д. - Ивесь против серой гнили земляники. Журнал "Защита растений", №5, 1961.
134. Синдяшкина Н.Т. - Как уничтожить стеблевую нематоду. Журнал "Защита растений от вредителей и болезней", №12, 1963.
135. Сердюк М.А. - Способ защиты плодовых деревьев от гризунов. Журнал "Защита растений от вредителей и болезней", №11, 1961.
136. Сай Фергат, Помазков Ю.И. - Растительные препараты против фасоловой зерновки. Журнал "Защита и карантин растений", №9, 1992.
137. Трошин Д.М. - Инсектицидные ромашки и их применение. ОГИЗ - Сельхозгиз. Москва, 1948.
138. Уминов И.З. - Плоды, ягоды, овощи, злаки и пряности. Грузмедгиз. Тбилиси, 1953.
139. Хачапуридзе Н.Н. - Саранчевый вопрос в Закавказье. Диссерт. на соискание ученой степени доктора сельскохозяйственных наук. Тбилиси, 1940.
140. Хлопцева Р.Н. - Нехимические средства борьбы с вредителями. Журнал "Защита и карантин растений", №11, 1992.
141. Шнейдер Ю.И. - Профилактика картофельных гнилей. Журнал "Защита растений", №10, 1974.
142. Шаранова О. - Конопля. Журнал "Приусадебное хозяйство", №1, 1986.
143. Эберг А.Н. - Из практики садовода - любителя. Журнал "Защита

растений от вредителей и болезней", №8, 1961.

144. Эберг А.Н. - Фитонциды в защите растений от вредителей. Сб. фитонциды и биологическая роль и значение для медицины и народного хозяйства. Киев, "Наукова думка", 1967.
145. Brodie P. 1811. On destruction of Weeds. Communications to the Board of Agric. 7. 64-69.
146. Ellis, Willian. 1742. The Morden Husbandman London.
147. Pling. 1971. Natural History (Books 17-19) Transiated by u Rackharn. Loed Classical Library. Wm Heinemann Lid., London. 544pp.
148. Smith A.E. und D.M. Secoy. 1975. Forerunners of Pesticides in classical Groece and Rome. J. agric. Food Chem. 23. 1050-1055.

შესავალი	4
თავი I. მცენარეთა მავნებლების წინააღმდეგ გამოყენებული ლოცვები	7
1.1. ღვთისმშობლის ხატი “გამომსხნელი”	9
1.2. წმინდა მოწამე ტრიფონი	11
1.2.1. ცნობები წმიდა მოწამე ტრიფონის მოღვაწეობის შესახებ	11
1.2.2. ლოცვა წმიდისა და დიდებულისა მოწამისა ტრიფონისი მისი ყოველსავე თვის ყანისა, ვენახისა და ბოსტნისა თუ ჭია ვნებდეს	13
1.2.3. ლოცვა ბაღების, მინდვრებისა და ბოსტნების მავნებლებისაგან დაცვისათვის	17
თავი II. შხამიანი მცენარეები მცენარეთა დაცვის ხალხური საშუალებები	18
2.1. მოკლე ცნობები მცენარეული შხამებისა და შხამიანი მცენარეების გამოყენების შესახებ	18
2.2. მცენარეთა დაცვაში გამოყენებული ხალხური მცენარეული საშუალებები	32
2.2.1. ა	32
2.2.1.1. აბზინდა	32
2.2.1.2. აბუსალათინი	33
2.2.1.3. ავშანი	33
2.2.1.4. ამორუბა	34
2.2.1.5. ანწლი	34
2.2.2. ბ	34
2.2.2.1. ბაღის სატაცური	34
2.2.2.2. ბურბუშელა	34
2.2.2.3. ბრტყელეკალა	35
2.2.3. გ	35
2.2.3.1. გეორგინა	35
2.2.3.2. გვირილა (წითელი, დაღმაცური)	36
2.2.3.3. გვირილა სამკურნალო (სამკურნალო მატრიკარია, ბაბუნა)	37
2.2.3.4. გლედიჩია	37
2.2.3.5. გულყვითელი	37

2.2.4. დ	38
2.2.4.1. დაფნა	38
2.2.4.2. ღეწურა შადღალი	38
2.2.4.3. დიდგულა	39
2.2.4.4. დიუი	39
2.2.4.5. ღურღენი	40
2.2.5. ე	40
2.2.5.1. ენძელა	40
2.2.5.2. ევქალიპტი	41
2.2.5.3. ეშმაკის ქიში	41
2.2.6. ვ	41
2.2.6.1. ვარდუაჭაჭა	41
2.2.7. ზ	42
2.2.7.1. ზეთისხილი (ზეთის ხე)	42
2.2.7.2. ზღვის ხახვი	42
2.2.8. თ	42
2.2.8.1. თამბაქო	42
2.2.8.2. თეთრი მდოგვი	45
2.2.8.3. თრიმლი	45
2.2.9. ი	45
2.2.9.1. იელი	45
2.2.10. კ	46
2.2.10.1. კაკალი	46
2.2.10.2. კაპა	47
2.2.10.3. კატაბარდა	47
2.2.10.4. კარტოფილი	47
2.2.10.5. კვიპაროზი	47
2.2.10.6. კლდის ვაშლა	48
2.2.10.7. კოთხუჯი	48
2.2.10.8. კონიო	48
2.2.10.9. კროტოლარიი	48
2.2.11. ლ	49
2.2.11.1. ლემა	49
2.2.11.2. ლენცოფა	49
2.2.11.3. ლელუქაში	50
2.2.12. მ	50

2.2.12.1. მარიამსაყმელა	50
2.2.12.2. მდლოგი	51
2.2.12.3. მეღია	51
2.2.12.4. მექსიკური ჩაი	51
2.2.12.5. მთის ჩადუნა	51
2.2.12.6. მთის ღანძილი	52
2.2.12.7. მწარა	52
2.2.13. ნ	52
2.2.13.1. ნაცარა მურყანი (თხმელა)	52
2.2.13.2. ნიორი	53
2.2.13.3. ნიახური	54
2.2.14. ო	54
2.2.14.1. ომბალო	54
2.2.14.2. ოროვანდი	55
2.2.14.3. ონოპინტრე	55
2.2.14.4. ოხრახუმი	56
2.2.15. პ	56
2.2.15.1. პირშუქსა	56
2.2.15.2. პიგნა	56
2.2.15.3. პომიდორი	57
2.2.16. რ	58
2.2.16.1. რძიანა (წეკლისებრი, წნელისებრი)	58
2.2.17. ს	59
2.2.17.1. სათოვლია	59
2.2.17.2. სეია	59
2.2.17.3. სამყურა	60
2.2.17.4. სარეპტის მდლოგი	60
2.2.17.5. სქელნაყოფიანი სოფორა	60
2.2.18. ტ	61
2.2.18.1. ტილჭირი, აკონიტუმი	61
2.2.19. უ	61
2.2.19.1. ურთხელი	61
2.2.19.2. ურცი	62
2.2.19.3. უცუნა ღამაზი	62
2.2.19.4. უჯანგარი	63
2.2.20. ფ	63

2.2.20.1. ფარსმანდუკი	63
2.2.20.2. ფიჭვი	64
2.2.21. ქ	64
2.2.21.1. ქაფურა	64
2.2.21.2. ქინძი	64
2.2.21.3. კრისტესისხლა	64
2.2.21.4. კრიზანთემა	65
2.2.22. ღ	65
2.2.22.1. დანძილი	65
2.2.22.2. ღორის ქადა	66
2.2.22.3. ღოღო	66
2.2.23. შ	66
2.2.23.1. შვიტა	66
2.2.23.2. შოთხვი	67
2.2.23.3. შხამა	67
2.2.24. ჩ	68
2.2.24.1. ჩაი	68
2.2.24.2. ჩეულებრივი კანაფი	69
2.2.25. ც	69
2.2.25.1. ცერცველა	69
2.2.25.2. ციკუტა	70
2.2.25.3. ციტრუსოვანნი	70
2.2.26. ძ	71
2.2.26.1. ძაღლის ენა (ოსერი)	71
2.2.26.2. ძირთეთრა	71
2.2.27. წ	71
2.2.27.1. წიწკა	71
2.2.27.2. წელის იელი	72
2.2.28. ჭ	72
2.2.28.1. ჭინჭარი (ჯინჭარი)	72
2.2.28.2. ჭლაკვი	72
2.2.28.3. ჭარხალი	73
2.2.29. ხ	72
2.2.29.1. ხავერდა (ზაფრანა)	72
2.2.29.2. ხანტკოლა	72
2.2.29.3. ხარისთუალა	74

2.2.29.4. ხახვი	74
2.2.29.5. სბოშუბლა	75
2.2.29.6. სებალახა	75
2.2.29.7. ხეშყრაღი	75
თავი III. მცენარეთა დაცვის ხალხური ღონისძიებები და საშუალებები	77
3.1. ღონისძიებები	77
3.1.1. მექანნიური	77
3.1.2. მცენარეთა მავნე ორგანიზმების 'შეგროვება' და ცხოვრების ნირის 'შეცვლა	80
3.1.3. ტემპერატურული რეჟიმის ცვლილება	83
3.1.4. მავნე მწერების მიმსიდველი და დამაფრთხილებელი ღონისძიებები	85
3.1.5. მავნებლების გადაადგილების 'შემსლუღველი' ღონისძიებები	87
3.2. საშუალებები	90
3.2.1. ბურახი და სხვა ნარეკები	90
3.2.2. კვარი	91
3.2.3. კირი	92
3.2.4. კირფიფქი	96
3.2.5. კირქვები	96
3.2.6. კირქალი	97
3.2.7. კოლორადოს ხოჭო-კოლორადოს ხოჭოს წინააღმდეგ	98
3.2.8. ნაცარი	98
3.2.9. ნავთი	101
3.2.10. ნამჯა (გადამწვარი), თივის ანაბერტყი, თივის ფხვნილი (გვიდრო)	105
3.2.11. ნაკელი	105
3.2.12. რძე და 'შრატე	109
3.2.13. სუფრის მარილი	110
3.2.14. საპონი და საპნიანი წყალი	112
3.2.15. ტორფი	115
3.2.16. ტალკი	115
3.2.17. 'შარდი	116
3.2.18. ცხიმები, ეთერსუბები და ფისები	116
3.2.19. ცემენტი	118

3.2.20. ცხვრის ტყავი (მატყელთ)	119
3.2.21. ცხელი წყალი	119
3.2.22. ცარცი	120
3.2.23. ძმარი	120
2.2.24. წყალნარევი ღვინო	121
2.2.25. ხის ნახშირი	122
2.2.26. ჭკარტლი	122
თავი IV. მცენარეთა მანებლების წინააღმდეგ გამოყენებული 'შელოცვები და ქართული ხალხური წეს-ჩვეულებები	123
4.1. 'შელოცვები	123
4.1.1. 'შელოცვა ბოსტნისა	124
4.1.2. 'შელოცვა ჩიტისა	124
4.1.3. პურის ჭიის ღოცვა	125
4.1.4. შავი ჭიის ღოცვა	126
4.1.5. ჭია-ღუას ღოცვა	126
4.1.6. პურის ტილის ღოცვა	126
4.1.7. ჭიის ღოცვა	126
4.1.8. მატლის ღოცვა	127
4.1.9. ჭიანჭველის ღოცვა	127
4.1.10. ჭიანჭველას ღოცვა	127
4.2. ქართული ხალხური წეს-ჩვეულებები	128
4.2.1. გამოთაგვობანა	128
4.2.2. ჩიტთა ფაფობა	132
4.2.3. „ჭიაკოვნობა“ - მცენარეთა დაცვის პროფილაქტიკური ღონისძიება	138
თავი V. მცენარეთა მანე ორგანიზმები, მცენარეთა დაცვის ხალხური საშუალებები, ქართულ ხალხურ სიტყვიერებაში და იკონოგრაფიაში	141
5.1. ქართულ ხალხურ სიტყვიერებაში	141
5.1.1. ქართულ ხალხურ ლექსებში	141
5.1.2. ქართულ ხალხურ ანდაზებში	154
5.1.2.1. სარეველა მცენარეები	155
5.1.2.2. მცენარეთა მანებლები	157
5.1.3. გამოცანებში	162
5.1.3.1. სარეველა მცენარეები	162

5.1.3.2. მცენარეთა მავნებლები	164
5.1.3.3. მცენარეთა დაცვის ხალხური საშუალებები	166
5.1.4. სამკურნალო 'შელოცვებში	169
5.1.5. მცენარეთა მავნე ორგანიზმები და მცენარეთა დაცვის ხალხური საშუალებები ქართულ ხალხურ ზღაპრებში	180
5.1.6. სარეველა და მცენარეთა დაცვაში გამოყენებული მცენარეები ქართულ იკონოგრაფიაში	187
სიტყვების ახსნა	189
ლიტერატურა	193

